

Д Ж У З Е П Е Г А Р И Б А Л Д И

МОИТЕ СПОМЕНИ

ИЗДАТЕЛСТВО НА НАЦИОНАЛНИЯ
СЪВЕТ НА ОТЕЧЕСТВЕНИЯ ФРОНТ

ДЖУЗЕПЕ ГАРИБАЛДИ МОИТЕ СПОМЕНИ

Превод: Петър Драгоев

chitanka.info

ТУШЕ ВЛАХОВ

ГАРИБАЛДИ И НЕГОВОТО ВРЕМЕ

В Средновековието Италия по своето обществено-политическо и културно развитие далеч беше изпреварила всички европейски страни. Още в XI в. мощните икономически градове в Северна и Средна Италия успяха да се освободят от властта на сеньорите-феодали и да се оформят като свободни градове. Италианските градове взеха в свои ръце търговията между Изтока и Западна Европа и в периода от XII до XVI в. достигнаха до бляскав всестранен разцвет — станаха средища на оживена търговия, на развита промишленост и на солидни банкерски къщи. Малките, но територия италиански държавици и градове-републики (Венеция, Генуа, Флоренция, Пиза, Милано и др.) съперничеа по своята икономическа и политическа мощ с големите европейски държави.

В Италия най-рано, още в XIV в., се зародиха капиталистически отношения и там най-рано се оформи буржоазна класа. В остри класови борби против феодализма младата италианска буржоазия отрече средновековния религиозно-аскетически светоглед, изработи своя, прогресивна за времето буржоазна идеология, създаде жизнерадостна светска култура и с това разби духовната диктатура на църквата — идеологическата крепителка на феодализма. В Италия най-рано се разгърнаха творческите сили на една освободена от веригите на феодализма и от мракобесието на църквата млада класа, способна да обогати човечеството с изключително големи материални и духовни ценности, да извърши преврат в светогледа на хората. „Това беше — казва Енгелс — най-великият прогресивен преврат от всички преврати, преживени дотогава от човечеството — епоха, която се нуждаеше от титани и която роди титани по сила на мисълта, страстта и характера, по многостранност и ученост...“ През епохата на Възраждането италианският народ създаде велики творби на литературата, изкуството и науката.

Но въпреки големия стопански разцвет на отделните италиански градове и държавици, в Италия не се създаде общ национален пазар — главното условие за политическото и национално обединение на една страна. Отделните градове и държавици в Италия бяха в най-оживени икономически връзки с далечни страни, но в отношенията помежду си се явяваха като конкуренти, та дори и като врагове.

Между това поради ред причини в Италия през XVI в. настъпи рязък икономически упадък. Разпокъсана политически и западаща икономически, Италия стана обект на завоевания от страна на големите си съседи — арена на дълги и опустошителни войни между Франция, Испания и Австрия. По-голямата ѝ част попадна под чуждоземно владичество — отначало испанско, а по-късно австрийско. Дейната някога търговско-промишлена буржоазия сега се обърна в паразитна рентниерска класа. Отживелите времето си феодални отношения като че ли почнаха да се съживяват наново. В такова положение остана Италия до избухването на Френската буржоазна революция от 1789–1793 г.

Под влияние на революцията бързо се пробуди националното самосъзнание на италианския народ и се постави началото на националноосвободителното движение. По време на войните между Франция и контрареволуционна феодална Европа Италия беше очистена от австрийците и бяха пометени разните италиански крале и херцози. За пръв път в историята си Италия беше обединена, макар и под владичеството на Наполеон. Френското владичество, при всичките си отрицателни страни, ликвидира с абсолютистско феодалния строй в Италия, унищожи привилегиите на дворяни и духовници. Голяма част от манастирските, църковните и дворянските земи минаха в ръцете на нови притежатели, премахнати бяха вътрешните митнически граници — с една дума, разчистен беше пътят за развитието на капитализма.

След разгрома на Наполеон, на Виенския конгрес 1815 г. Италия беше раздробена на осем отделни държавици. Най-развитите стопански области — Ломбардия и Венеция — останаха под пряко австрийско владичество; в херцогствата Тоскана, Парма, Модена и Лука управляваха австрийски креатури; Неаполитанското кралство се намираше под австрийско влияние. В средата на Италия беше държавата на папата. В цяла Италия само Пиемонт можеше да се

нарече независима държава. Възтържествувалата в цяла Европа реакция взе особено диви форми в Италия.

Не само бяха възстановени старите абсолютистко феодални порядки, но бяха унищожени явно общественополезни културни нововъведения по простата причина че бяха създадени по време на френското владичество.

Италианският народ беше политически разпокъсан и унищожен, угнетяван национално и ограбван от Австрия, потискан и експлоатиран от управляващите реакционни клики. Непоносимо тежкото положение доведе до карбонарските въстания в 1820–1821 г., които обаче бяха жестоко потушени от австрийските войски. Но италианските патриоти не се отчаяха и продължиха с още по-голяма упоритост борбата за освобождение и обединение.

В тридесетте години на XIX в. капиталистическото развитие в Италия, въпреки всички пречки, направи значителна крачка напред. За по-нататъшното икономическо развитие на страната националното освобождение и обединение стана насъщна необходимост. При условията на сравнително по-развитите капиталистически отношения почна да се оформява по-широко революционно-демократическо националноосвободително движение. В 1831 г. беше основано от Джузепе Мацини тайното републиканско дружество „Млада Италия“, което си поставяше за цел да подготви „народно въстание“ в името на единна независима Италия. За осъществяването на този идеал беше нужно преди всичко да бъдат изгонени австрийците, да бъде унищожен абсолютизмът и да бъде установен републикански строй.

В националноосвободителното революционно движение скоро се включи Джузепе Гарибалди и от борбата против всяко потисничество направи единствена цел на своя живот. Роден в семейството на моряк, Гарибалди от десетгодишна възраст поема пътя на трудовия живот и изпитва на гърба си тежката участ на наемен работник-моряк. Дълбоко честен и хуманен, свързан здраво с трудещите се народни маси, младият Джузепе дълбоко чувства тежката орисия на угнетената си родина, но не познава още пътя и средствата за освобождението ѝ.

В руското пристанище на Азовско море Таганрог в случайна среща с член на „Млада Италия“ Гарибалди узнава за основаната от Мацини тайна революционна организация. Пред Гарибалди се открива като че ли нов свят. „Когато Христофор Колумб — казва Гарибалди, —

заблуден в Атлантическия океан, не знаейки какъв път да вземе, е чул радостния вик «земя», не е бил по-щастлив от мене, когато чух възгласа «отечество» от устата на човек, посветил живота си на делото за освобождението на Италия.“ Гарибалди намира търсения път и тръгва по него, без да се отклони нито за миг. Този път е изразен най-добре от самия Гарибалди в кратката картинна фраза: „Аз видях моя бащин дом изпълнен с разбойници и грабнах оръжието, за да ги прогоня.“

В 1833 г. Гарибалди постъпва на служба във флота на сардинския крал, за да подготви там въстание. Въстанието избухва в 1834 г., но завършва неуспешно. Осъден задочно на смърт, Гарибалди емигрира в Марсилия, а оттам в Южна Америка, където по това време бушуват националноосвободителни войни. В продължение на дванадесет години Гарибалди се бори с оръжие в ръка против бразилската империя и аржентинския диктатор Розас за свободата на малките републики Рио Гранде и Уругвай. В тези борби Гарибалди се проявява като неустрашим храбрец и бележит партизански вожд, който с блестящите си победи доби световна известност. Но неговата слава не се дължи само на военноталантическия му талант. Гарибалди спечели възторга на прогресивното човечество като революционер-борец в защита на национално потиснатите народи и експлоатираните народни маси. Гарибалди не беше само велик италиански патриот, но и велик интернационален борец за свобода и правда.

Когато през 1848 г. в Италия избухна революция и под натиска на народните маси Сардинското кралство обяви война на Австрия, Гарибалди тутакси се озовава в родния си град Ница и с отред волонтери побързва да се включи в борбата за независимост на отечеството си. Народните маси го посрещат с нечуван ентусиазъм. Сардинският крал и господстващите класи обаче от страх да не би войната против Австрия да вземе народен революционен характер и да помете и тях заедно с австрийците, правят всичко възможно, за да ограничат и компрометират дейността на Гарибалди. Въпреки това, докато кралските войски търпят поражения, червеноризците на Гарибалди проявяват чудеса от храброст и нанасят удар след удар на австрийците.

Изплашени от развитието на революцията вътре в страната, силите на реакцията в лицето на папата излязоха с призив за

прекръпяване на войната с Австрия. Сардинският крал Карл-Алберт побърза да капитулира най-позорно пред австрийците. Войната беше прекратена. Гарибалди със своите отреди се прехвърли в папската област, където в резултат на народно въстание папата беше изгонен от Рим. Свиканото учредително събрание по предложение на Гарибалди обяви папата за лишен от власт и провъзгласи Римската република. Младата република обаче беше нападната от обединените сили на вътрешната контрареволуция и външните интервенти. Луи Бонапарт, станал президент на френската република след смазването на Февруарската революция във Франция, изпрати стохилядна армия срещу Рим. С нечуван героизъм Гарибалди и неговите лошо въоръжени доброволци отбраняваха в продължение на три месеца обградения Рим. Когато Римската република падна (2 юли 1849 г.), Гарибалди с четири хиляди доброволци направи опит да си пробие път до Венеция, където борбата срещу австрийците все още продължаваше. Достигнал при неимоверни трудности до Сардинското кралство, Гарибалди беше арестуван от кралските власти и изпратен в изгнание.

Когато в 1859 г. Сардинското кралство и Франция обявиха война на Австрия, Гарибалди наново събра хиляди доброволци около себе си и предприе победоносно настъпление в Ломбардия. Снет от командването главно поради изключителната си популярност сред народа, Гарибалди застана начело на въстаническото движение в Средна Италия, в резултат на което херцозите на Парма, Модена и Тоскана бяха изгонени. Когато пък почнаха вълнения в Сицилия, Гарибалди със своите хиляда червеноризци се отправи по море от Генуа за Сицилия, дигна масите на въстание и бързо ликвидира с Неаполитанското кралство. Но поради слабостта на републиканците Средна Италия и Неаполитанското кралство бяха присъединени към Сардинското кралство. Рим обаче остана под властта на папата, пазен от френски корпус. Гарибалди продължи борбата против папата и неговите крепители, но безуспешно. Италия в края на краищата беше освободена и обединена, но, както отбеляза Ленин, това не беше „революционно-демократическа Италия“ на Гарибалди.

Гарибалди не беше теоретик на революцията. Но свързан най-близо с народните маси, заявявайки често: „Аз съм работник, произхождам от работници и се гордея с това“. Гарибалди, както

изтъква Енгелс, проявяваше винаги верен инстинкт при всички критически моменти. При отбраната на Римската република той предлагаше да се подхване партизанска война и да се дигнат селяните на борба извън обсадения Рим. Но дребнобуржоазният революционер Мацини не възприе този единствено правилен път за успешния изход на революцията. Гарибалди — борецът-интернационалист — правилно прозря, че Френско-пруската война от 1870/71 г. се превръща в отбранителна за Франция война и отиде да се бие срещу прусаците. Гарибалди с възторг приветствува Парижката комуна и нарече Първия интернационал „слънце на бъдещето“. Маркс и Енгелс с право виждаха в Гарибалди велик революционен демократ, герой от античен стил, способен да върши чудеса и извършващ чудеса.

Силата и обаянието на Гарибалди произтичат от неговата изключителна човечност, от неговата готовност да жертвува живота си в защита на поробените и експлоатирани народни маси, дето и да се намират те. Затова в отредите на Гарибалди са се сражавали и не малко революционери-чужденци — руси, поляци, чехи, унгарци и др. В гарибалдийските отреди са участвували и немалко българи. Гарибалди със своя пример оказа огромно влияние върху освободителните движения в много страни. Неговото дело предизвика възхищението на прогресивната руска интелигенция начело с великите руски революционни демократи Херцен, Чернишевски и др. Самоотвержената борба на Гарибалди служеше за пример на нашите революционери от преди Освобождението. Раковски, Каравелов, Левски, Ботев и др. добре познаваха неговото велико дело и благоговееха пред него.

Героическият образ на Гарибалди, както отбелязва Георги Димитров, вдъхновяваше народните маси в борбата против фашизма. Италианските интербригадисти в Испания нарекоха своята бригада с името на своя народен герой и следвайки неговия пример, смело воюваха против фашистите. Много партизански отреди, организирани от Италианската комунистическа партия по време на Втората световна война за борба против италианските фашисти и германските хитлеристи, носеха също така името на Гарибалди. Портретът на Гарибалди беше емблема на Народния фронт в Италия по време на парламентарните избори в 1948 г. И днес демократичните сили в

Италия начело с Италианската комунистическа партия следват славните революционни традиции, завещани от великия Гарибалди.

Проф. Туше Влахов

ПРЕДГОВОР

8 юли 1872 г.

През бурния си живот, изплетен от добро и зло, какъвто, вярвам, е животът на повечето хора, винаги съм търсил доброто за себе си и за другите. И ако някога съм сторил зло, не ще и дума, сторил съм го неволно. Винаги съм мразил тиранията и лъжата с дълбокото убеждение, че от тях главно произтичат злините и покварата на човешкия род.

Поради това бях и републиканец, тъй като тая система е системата на честните хора, нормалната система, желана от мнозинството и следователно неналожена с насилие и измама. Толерантен, неспособен да наложи със сила своето републиканство — например на англичаните, щом те са доволни от управлението на кралица Виктория. Републиканец, но все по-убеден в необходимостта от една честна и временна диктатура над ония народи, които като Франция, Испания и Италия са жертва на най-пагубна изтънченост и педантичност.

Всичко, което съм разказал в спомените си, може да послужи на историята. На по-голямата част от фактите съм бил личен свидетел.

Бях щедър в похвалите си към мъртвите, паднали по бойните полета за свободата. Похвалих по-малко живите, особено близките си. И когато справедливата омраза ме е тласкала срещу ония, които са ме обидили, стремил съм се да смекча гнева си, преди да заговоря за тях и за нанесената ми обида.

Във всяко мое съчинение особено съм нападал попщината, понеже в нея винаги съм виждал опората на всеки деспотизъм, на всеки порок, на всяка развала.

Свещеникът е олицетворение на лъжата, лъжецът е крадец, крадецът е убиец — бих могъл да намеря за свещеника цяла редица позорни неизбежни определения.

Много хора и заедно с тях и аз — си въобразяваме, че можем да излекуваме света от попската проказа с просвета. Но не са ли

просветени привилегированите хора, които управляват света и го държат в такова окаяно състояние?

„Свобода за всички!“ — крещят по света и тая максима се зачита и сред по-добре управляваните народи. Следователно свобода за крадците, за убийците, комарите, усойниците, поповете. И това последно черно племе — сбирщина заразни кърлежи на човечеството, подпора на тронове, още вонящо на изгорена човешка плът там, където господствува тиранията, стои сред робите и разчита на тяхната гладна тълпа. Но в свободните страни то претендира за свобода и не иска друго; не покровителство извън закона, не помощи — свободата е достатъчна за влечугото; кретени и лицемери не липсват в света; измамници, заинтересувани от кретенизма и суеверията на масите, винаги има в изобилие!

Навярно ще бъда обвинен в песимизъм; но нека ми прости оня, който има търпението да ме чете: днес навлизам в шестдесет и пет годишната си възраст и понеже през по-голямата част от живота си съм вярвал в подобрението на човешкия род, много съм огорчен, когато виждам толкова злини и такава развала в тоя тъй наречен културен век.

Понеже не притежавам съвършена памет, може би съм пропуснал да спомена някои скъпи и заслужили хора.

От хирурзите, които от Монтевидео до Дижон споделиха с мене мъчнотиите на военните експедиции, ще спомена следните: Одичини, хирург от Монтевидейския легион, който беше много полезен на нашите воители съграждани с необикновената ловкост в професията си. Рипари, много скъп мой приятел, който ми беше другар в Рим (1849), където лекува една моя рана. Главен хирург в експедицията на Хилядата, той изпълни дълга си с патриотизъм и умение, които го отличиха в трудната му и благородна мисия.

В Аспромонте запазването на десния си крак и може би на живота си дължа на любезните грижи на хирурзите Рипари, Базиле и Албанезе.

Бертани беше главен хирург на силите, командувани от мене през 1859 и 1866 г., и смятам, че неговата много голяма способност на началник и хирург е неоспорима.

Също и през 1867 г. той се отличи в злополучната битка при Ментана.

Отличните професори Партридже, Нелатон и Пирогов доказаха с великодушния си интерес към опасното ми положение, че за достойнството, за истинската наука няма граници в човешкото семейство. На скъпите доктори Прандина, Чиприани, Риболи също дължа думи на признателност, както и на доктор Пасторе.

Доктор Риболи във Франция, главен хирург на Вогезката войска, беше възпрепятствуван от сериозно и упорито неразположение. При все това той не пропусна да даде много полезното си съдействие.

В преценката на личната заслуга на всеки, който ми е бил другар, естествено, не претендирам за безпогрешност и ако съм сгрешил, повтарям, станало е неволно.

Дали днешното общество е в нормално състояние — предоставям на умните хора да преценят (4 юли 1872 г.).

Ураганите още не са пречистили атмосферата от вонята на трупове, а вече се мисли за реванш. Хората са измъчени от всякакви бедствия: глад, наводнения, холера. Но що от туй! Всички се въоръжават до зъби! Всички са войници! Попът! Ах, той е истински бич божи! В Италия той държи в най-голямо унижение едно страхливо правителство и черпи сили от развалата и нещастията на народа! Във Франция тласка към война нещастния народ. В Испания още по-лошо: тласка към гражданска война, като предвожда банди от фанатици и разнася навсякъде изстреблението.

Макар да съм привърженик на мира, все пак трябва да заключа с думите: „Борбата е истинският живот на човека.“

ПЪРВИ ПЕРИОД

МОИТЕ РОДИТЕЛИ

Аз не бива да започна разказа за моя живот преди да спомена за родителите си, чиито характер и доброта са упражнили толкова голямо влияние върху мене.

Баща ми, син на моряк и самият той моряк от най-крехката си възраст, естествено не притежаваше ония знания, на които се радват моряците от нашето поколение.

Като младеж той служил на корабите на дядо ми; по-късно командувал собствени кораби. Неговите работи не вървели гладко и аз често съм го чувал да казва, че е можел да ни остави по-състоятелни. Ала аз съм му много признателен за стореното от него, понеже съм убеден, че той не е пренебрегнал нищо за възпитанието ми дори и през времената, когато, изпаднал в материални затруднения, възпитанието на децата е било, естествено, тежко бреме за извънредно честния му живот.

После, ако баща ми не се е погрижил да получа по-широко образование и да се приобща към гимнастиката, фехтуването и други телесни упражнения, то се дължи на времената, в които поради влиянието на възпитателите с расо, младежите бяха подготвяни за калугери и адвокати, вместо да бъдат подготвяни за добри граждани, способни за мъжествени и полезни занятия и годни да служат на разореното си отечество.

Освен това неговата любов към децата му беше безгранична и следователно той се боеше да не би те да се насочат към военно поприще. Това безпокойство на любимия ми баща, предизвикано от прекомерната му обич, може би заслужава единствения укор, който мога да му отправя, понеже, страхувайки се да не ме изложи твърде млад на трудностите и опасностите на морето, той не ми позволи, противно на природата ми, до петнадесетгодишна възраст да пътувам по море.

И това не беше мъдро решение, тъй като днес аз съм убеден, че морякът трябва да започва кариерата си много млад, ако е възможно — преди да е навършил осем години. В тая практика учители са

генуезците и особено англичаните. Да караш младежите, предназначени за морето, да учат в Турин или Париж и да ги изпращаш на борда, след като са навършили двайсет години, е много лоша система. Аз смятам, че е по-добре те да учат на борда, като едновременно практикуват по мореплаване.

А моята майка! Аз твърдя с гордост, че тя може да служи за образец на майките. С това, вярвам, съм казал всичко.

Една от най-големите ми мъки през живота ми е тая, че не можах да ощастливя последните дни на добрата си майка, на която причиних толкова горчивини с авантюристкото си поприще.

Нейната нежност към мене може би беше прекалена. Но не дължа ли на любовта ѝ, на ангелския ѝ характер малкото добро в характера си?

На милостта на майка ми към ближния, на съчувствието ѝ към бедните и страдащите — не дължа ли може би малкото си милост към отечеството, която ми спечели обичта на моите нещастни, по добри сънародници?

О, макар да не съм суеверен, в най-трудните минути на живота си, когато съм излизал читав от вълните на океана, от градушките на бойното поле, аз съм си представял моята нежна майка коленичила, моеща се за живота на сина си. И макар малко да вярвам в силата на молитвата, аз съм бивал трогнат, щастлив или по-малко нещастен.

МАИТЕ ПЪРВИ ГОДИНИ

Роден съм на 4 юли 1807 г. в приморска Ница, в дъното на пристанището Олимпио, в една къща на брега на морето.

Детските си години преминах като много други деца сред игри, веселия и плач, в по-тясна дружба с развлеченията, отколкото с умствените занимания.

Аз не се възползувах както трябваше от грижите и средствата, с които моите родители бяха се заловили да ме възпитават. Нищо особено през детските и юношеските ми години.

Имах добро сърце и следните факти, макар да не са от голямо значение, го доказват.

Веднъж хванах навън един щурец и го занесох вкъщи. Без да искам, откъснах на клетото насекомо едно от крачетата и от това се натъжих толкова много, че се затворих в стаята си и плаках горчиво в продължение на няколко часа.

Друг път, като придружавах един свой братовчед на лов във Варо, спрях се на брега на дълбок ров, дето обикновено киснеха коноп; там заварих една бедна жена, която переше платно. Не зная как тая жена падна във водата с главата надолу и животът ѝ бе в опасност. Макар малък и при това затруднен от ловната чанта, аз се хвърлих във водата и успях да я спася.

По-късно, винаги когато животът на някого е бивал в опасност, аз не съм се поколебавал нито за миг да му се притека на помощ, дори и с риск на собствения си живот.

Първите ми учители бяха двама свещеници. Смятам, че италианците са останали назад във физическо и духовно отношение главно поради вредния обичай да поверяват възпитанието на децата си на свещеници.

За господин Арена, третия ми учител по италиански, краснопис и математика, пазя скъп спомен. Ако имах повече съзнание и ако можех да прозра бъдещите си отношения с англичаните, щях да изучавам по-усърдно езика им втория си учител, отец Джиом,

свещеник без предразсъдъци и много добре запознат с хубавия език на Байрон.

Винаги съм изпитвал угризение, че не съм изучавал английски както трябва, когато съм могъл, угризение, което се пораждаше отново при всяко обстоятелство, когато съм се озовавал с англичани. На моя трети светски учител, господни Арена, дължа малкото, което знам, и ще пазя за него винаги скъп спомен, особено задето ме посвети в родния ми език и в римската история.

Недостатъчното изучаване на родната история е общ недостатък в Италия и особено в Ница, пограничен град и за нещастие много пъти попадал под френско владичество.

В този мой роден град до към средата на века (1849) малцина знаеха, че са италианци. Големият приток на французи, наречието, което прилича толкова на провансалския език, и нехайството на управниците ни към народа тласкаха гражданите на Ница към пълно патриотично безразличие и най-сетне улесниха поповете и Бонапарт да откришат този красив клон от дървото родина през 1860 г.

И тъй, малкото, което зная, дължа на учителя си Арена, който ме запозна с нашата история, и на по-големия си брат Анджело, който от Америка постоянно ме подтикваше да изучавам родния език, най-хубавия между всички езици.

Аз ще завърша този първи период от живота си с кратко описание на една случка, която бе, тъй да се каже, въведение в бъдещите ми приключения.

Уморен от училището и отегчен от заседналия живот, един ден предлагам на някои мои другари да избягаме в Генуа, без да имаме никаква определена цел — ей тъй, просто да си опитаме късмета. Речено — сторено; вземаме една лодка, снабдяваме се с храна и риболовни уреди и тръгваме на изток. Вече бяхме стигнали Монако, когато един корсар, изпратен от баща ми, ни настигна и ни върна засрамени вкъщи. Един духовник бе разкрил бягството ни. Чудни неща стават по света: един бъдещ поп допринася може би за спасението на живота ми, а пък аз съм толкова непризнателен, че преследвам безпощадно нещастните попове. Във всеки случай, попът е измамник, а пък аз благоговеея пред истината.

МОИТЕ ПЪРВИ ПЪТУВАНИЯ

О, как всичко е разхубавено от младостта, изгаряща от нетърпение да се впусне в неизвестни приключения! Колко хубава беше ти, о „Констанца“^[1], върху която трябваше да преплавам за първи път Средиземно море и после Черно море! Твоите широки бордове, твоите гъвкави мачти и твоята пространна палуба ще останат завинаги отпечатани във въображението ми. С каква прелест се поклащаха твоите моряци от Сан Ремо, тъй сходни с типа на нашите смели лигурци!^[2]

С каква наслада слушах техните народни песни, техните хармонични хорове! Те пееха тогава за любов и ме разнежваха, и опиваха, въпреки че това чувство за мен тогава беше без значение. О, да ми бяха пели за отечеството, за Италия, за робството, за нетърпимостта! Но кой ги бе научил да бъдат италиански родолюбци, воители, на човешкото достойнство? Кой ни е казвал на нас, младите, че съществува Италия, нашето отечество, което трябва да освободим? Кой? Поповете ли, единствените наши учители?! Ние бяхме израснали като евреите! И като единствена награда и цел в живота бяха ни посочили златото.

Моята натъжена майка ми приготви необходимото за пътуването до Одеса с малкия кораб „Констанца“, чийто капитан Анджело Пезанте беше най-добрият морски капитан, какъвто съм срещал в живота си.

Пътуванията до Одеса са станали толкова обикновени, че не намирам за необходимо да описвам своето.

Второто пътуване, вече до Рим, направих с баща си на борда на нашата тартана^[3] „Санта Репарата“.

Рим! Той трябваше да се разкрие пред мене като столица на един свят, а в действителност беше столица на най-омразната секта. Столица на един свят, с внушителните си безкрайни развалини, дето се намират светините на онова, което е било най-велико в миналото; сега столица на сектанти, а някога последовател на справедливостта и освободител на робите, основател на човешкото равенство,

облагородено от него, благословен от безброй поколения, чиито свещеници са били апостоли на правото на народите, а днес са изродени дотолкова, че са станали истински бич за Италия, която са продали на чужденеца седемдесет и седем пъти.

Не! Рим, който откривах в младежкото си съзнание, беше Рим на бъдещето^[4] Рим, в който винаги съм вярвал: при корабокрушение, на умиране или когато ме прогонваха във вътрешността на американските гори. Рим — градът на възродителната идея на един велик народ.

О, тогава Рим ми стана по-скъп от всичко друго на света. И аз го обожавях с всичкия пламък на душата си. Обожавях го не само в гордите твърдини на вековното му величие, но и в най-незначителните му останки. В сърцето си носех голямата си любов към Рим, която разкривах само тогава, когато можех пламенно да го възхваля.

Вместо да отслабне, моята любов към Рим се засили още повече, когато бях далеч от него и в изгнание. Често, много често се опивах от мисълта да го видя пак. За мене Рим е Италия и смятам, че Италия е възможна само в плътното единство или във федерирането на пръснатите ѝ части. Рим е символ на единна Италия, под каквато и форма да я желаете. И адското дело на папството се състоеше в това, че то я държеше морално и материално разделена.^[5]

[1] Името на първия параход, с който съм плавал. ↑

[2] От областта Лигурия, с главен град Генуа. — Б.пр. ↑

[3] Тартана — дълъг едностожерен кораб. — Б.пр. ↑

[4] Пиших през 1849 г. ↑

[5] Такива са били винаги схващанията ми, написани през 1849 г. и възпроизведени днес, през 1871 г. ↑

ДРУГИ ПЪТУВАНИЯ

Аз пътувах още няколко пъти с баща си, после пътувах до Калиари с капитан Джервино на бригантината^[1] „Енеа“.

През последното пътуване бях зрител на едно ужасно корабокрушение, споменът за което е незаличим в паметта ми. На връщане от Калиари бяхме стигнали нос Ноли; с нас плаваха няколко кораба, между които един каталонски фелук^[2]. От няколко дни духаше югозападен вятър и морето бе много развълнувано; после вятърът се разрази с такава ярост, че ни накара да спрем във Вадо, понеже беше опасно да влезем в пристанището на Генуа при такъв ураган.

Фелукът отначало плаваше чудесно и се държеше тъй, че караше нашите най-опитни моряци да казват, че било за предпочитане човек да се намира на борда му. Но скоро трябваше да ни се представи най-печалната гледка. Една страшна вълна обърна кораба и ние видяхме само няколко души да простират към нас ръце и след миг да изчезват във втора, още по-страшна вълна. Катастрофата стана откъм десния ъгъл на задната част на кораба ни, следователно ние не можехме да помогнем на нещастните корабокрушенци. Корабите, които идваха след нас, също тъй не можеха да им помогнат, понеже морето беше страшно развълнувано и загинаха девет члена от едно и също семейство (че са били от едно семейство научихме по-късно).

При тази тъжна гледка в очите на по-чувствителните бликнаха сълзи, които бързо изсъхнаха при мисълта за смъртната опасност.

От Вадо проплавахме до Генуа и после до Ница, дето начевах редица пътувания на Изток и другаде с кораби на къщата Джоан.

Пътувах до Гибралтар и Канарските острови. После се впуснах в пътувания на Изток. При едно от тези пътувания се разболях в Цариград. Корабът отплава и понеже болестта продължи повече, отколкото се предполагаше, изпадناх в затруднения. Но в каквито и да било затруднения и опасности да съм попадал, никога не съм падал духом. Аз имах щастието да срещна хора, които проявиха благосклонен интерес към участта ми. От тях няма да забравя никога госпожа Луиджи Совайго от Ница, една от ония жени, които са ме

карали да казвам толкова пъти, че жената е най-съвършеното създание — въпреки предубежденията на мъжете. Майка, образец на майките, тя създаваше щастието на своя превъзходен съпруг и на достойните си за обич деца, които възпитаваше с несравнима доброта.

Войната между Русия и Турция допринесе за удължаването на престоя ми в Цариград. По онова време ми се случи за първи път да стана домашен учител, по предложение на доктор Диего, който ме представи на вдовицата Тимони.

Влязох в дома на госпожа Тимони като учител на три деца. Този период на спокойствие използвах да се позанимая с гръцки, който после забравих, както и латинския, който бях учил в ранните си години.

По-късно продължих пътуванията си по море на кораба „Ностра синьора деле грацие“. Този кораб бе първият, който командувах като капитан от Гибралтар на връщане за Цариград.

Няма да споменавам останалите си пътувания на Изток, понеже при тях не ми се случи нещо забележително.

Възлюбил пламенно родината си още от ранните си години и изпълнен с негодувание срещу робството и, аз желях от все сърце да се посветя в тайните на борбата за нейното освобождение. Затова търсех навсякъде книги, съчинения, в които се разглежда въпросът за италианската свобода и се говори за лица, посветили се на нея. При едно мое пътуване до Таганрог аз се срещнах с един млад лигурец, който пръв ми даде някои сведения за вървежа на нашите работи.

Навярно Колумб не е изпитал при откриването на Америка такова задоволство, каквото изпитах аз, когато научих кой се занимава с освобождението на отечеството.

Отдадох се всецяло на стихията, която чувствах като своя от толкова време, и на 5 февруари 1834 г. в седем часа вечерта напуснах Генуа през Порта дела Лантерна, изгнаник, предрешен като селянин. Тук започва моят обществен живот: след няколко дни прочетох за пръв път името си в един марсилски вестник, който съобщаваше, че съм осъден на смърт.

В Марсилия прекарах няколко месеца в бездействие. Постъпих помощник-капитан на борда на френския търговски бригантин „Юнион“. Едва вечер, тъкмо когато се канех, облечен празнично, да напусна корабната си стая и да слеза в града, нещо изпляска във водата

на пристанището. Капитанът и аз се озовахме веднага до парапетите на задната част на кораба. Някакъв човек се давеше между кърмата на кораба и вълнолома. Аз се хвърлих и, за щастие, спасих живота на един французин при възторженото ръкопляскане на маса зрители.

Спасеният беше Жозеф Рамбо, четиринадесетгодишен. Бузата ми бе измокрена от сълзите на признателност на една майка и получих благословията на цяло едно семейство.

Години преди това бях имал същото щастие с приятеля и другаря си от детинство Клаудио Терезе, който щеше да се удави в пристанището на Смирна.

Едно пътуване пак с „Юнион“ в Черно море. Едно в Тунис с една военна фрегата, построена в Марсилия, после от Марсилия до Рио де Жанейро с нантския кораб „Нотоние“.

През последното ми пребиваване в Марсилия, където се бях върнал от Тунис, в града вилнееше холера, която вземаше маса жертви. Бяха уредени амбулатории, в които доброволци предлагаха услугите си. Аз дадох името си на една такава амбулатория и докато бях в Марсилия, част от нощите си прекарах в бдение над заболяли от холера.

[1] Бригантин — малък морски кораб с две мачти. — Бел.ред. ↑

[2] Дълга и тясна ладия. — Б.пр ↑

РОСЕТИ

Като пристигнах в Рио де Жанейро, в късо време намерих приятели. Росети, когото не бях виждал никога, но когото бих различил във всяка тълпа, благодарение на взаимното ни привличане, ме срещна в Ларго до Пасо.

Нашите очи се срещнаха и сякаш не за първи път. Усмихнахме се един на друг и станахме братя за цял живот, за цял живот неразделни.

Аз съм описал другаде добротата на тази красива душа. И може би ще умра, без да мога да положа един камък на онова място в Америка, където почиват костите на най-благородния измежду ония, които обичат пламенно нашето хубаво и нещастно отечество. В гробището на Виамао^[1] трябва да се намират останките на смелия лигурец Росети, паднал при едно неочаквано нощно нападение от страна на монархистите над това село, където той случайно се намирал.

След като прекарахме няколко месеца в бездействие, Росети и аз се заловихме за търговия. Но не бяхме родени за търговци.

Във войната, водена от републиката Рио Гранде против бразилската империя, бе пленен Бенто Гонсалес и неговият генерален щаб. Бе пленен също Дзамбекари, секретар на самия председател на републиката и главнокомандуващ войската, син на прочутия въздухоплавател от Болоня.

Росети взе корсарско разрешително от републиката и ние снабдихме с всичко необходимо „Мацини“, твърде малък кораб, в самото пристанище на Рио де Жанейро.

[1] Виамао — село, близо до Порто Алегре. Републиканците бяха нарекли това село Сетембрина, в чест на една победа през септември.

КОРСАР

Корсар! С дванадесет другари на борда на една гаропера^[1] в океана. Ние се противопоставяхме на една монархия и развявахме, първи, край ония южни брегове, знамето на свободата, републиканското знаме на Рио Гранде. Срегнахме една сумака^[2] натоварена с кафе, и я пленихме. Потопихме „Мацини“, понеже нямахме друг кормчия да го управлява в открито море. Росети беше с мене; но не всички мои другари бяха росетовци, искам да кажа — мъже с чисти прави. А някой, не стига че лицата им не вдъхваха доверие, ами отгоре на туй си даваха вид на крайно свирепи люде, за да сплашат невинните наши врагове. Естествено, аз се опитвах да ги обузда и да смекча, доколкото беше възможно, страха на нашите пленници. Когато се качих на сумаката, пред мене се яви пътник бразилец и ми предложи в една кутия три скъпоценни брилянта. Не ги приех и заповядах да не се пипат личните неща на екипажа и на пътниците.

Това поведение запазих при всички подобни случаи и заповедите ми никога не биваха пренебрегвани, защото моите подчинени бяха убедени, че по тази точка съм непреклонен.

Ние свалихме пътниците и екипажа на север от Итапекоройа, като им дадохме спасителната лодка на „Луиза“ (името на сумаката) и им позволихме да вземат собствените си вещи и каквото искат за ядене.

Отплавахме на юг и след няколко дни пристигнахме в пристанището Малдонадо, където бяхме посрещнати много добре от властите и от населението.

Малдонадо, на устието на Рио де ла Плата, е важен поради положението си и поради средно доброто си пристанище. Там заварихме един френски кораб, предназначен за лов на китове, и като корсари прекарахме весело на него няколко дни.

Росети отпътува за Монтевидео да уреди нашите работи. Аз останах със сумаката осем дни, след което нашият кръгозор започна да се смрачава и работата ни можеше да завърши трагично, ако

управителят на Малдонадо беше по-малко добър и аз — по-малко щастлив.

Аз бях уведомен от същия, че не само не се признава рио-гранденското знаме, но че била пристигнала формална заповед за задържането на кораба и мене. И трябваше да опъна платна при силен североизточен вятър и да се отправя почти без цел във вътрешността на реката Рио де ла Плата. Преди да отплавам, едва успях да кажа на един познат, че се отправям към Джезу Мария в баранкасите^[3] на Сан Грегорио, на север от Монтевидео, дето ще чакам да науча какво са решили Росети и нашите приятели от столицата.

Пристигнахме в Джезу Мария след мъчително плаване, като рискувахме да претърпим коработушение поради едно от онези непредвидени обстоятелства, от които често зависи животът на много хора.

Като научих в Малдонадо за заповедта за задържането ми, останах замалко на суша да довърша някои работи, и понеже твърде нямах доверие в благосклонността на управителя, изпратих заповед на борда да приготвят оръдията. Заповедта ми била изпълнена веднага; по случило се тъй, че оръдията, извадени от трюма, били поставени в една стаичка близо до носа на кораба.

Понеже подготовката за отплаването ни стана набързо, никому не мина през ум, че оръдията са на такова място, дето могат да повлияят върху компасите. За щастие, на мене не ми се спеше. Вятърът се беше разразил в буря и застанал на завет до кормчията, аз наблюдавах с опитно око брега, простиращ се между Малдонадо и Монтевидео, който е много опасен поради скалите си, вдадени във водата.

Беше през времето на първата смяна на караула, т.е. между осем и дванадесет часа. Нощта бе тъмна и бурна. Обаче за око, свикнало да търси земята, не беше трудно да забележи брега, още повече че той ми се показваше все по близо, въпреки че бях заповядал на кормчията един румб на компаса, който трябваше да ни отдалечи от него.

„Орза упа кварта, орза ун’алтра кварта“^[4] и, струва ми се, че квартиите бяха станали вече четири или пет, а въпреки това все повече се приближавахме към брега. Към полунощ караулът от предната част на кораба извика: „Земя!“ Хубава земя! За няколко минути ние бяхме обгърнати от ужасни вълни и от водата се показаха тъмните и

страхотии глави на скалите, вдадени в реката. Нямаше възможност да ги заобиколим. Опасността беше огромна и неизбежна. Оставаше само едно: да се пуснем в празнините между скалите и да потърсим изход. Аз не загубих присъствие на духа: качих се на тринкетния пенон^[5] и с всичката сила на гласа си на двадесет и осем годишен мъж започнах да направлявам движението на кораба към ония точки, които ми изглеждаха по-малко опасни, като същевременно командовах необходимите маневри.

Бедната „Луиза“ беше обгърната от бесните вълни, които се разбиваха на палубата с такава ярост, с каквато се разбиваха и о скалите. Пред очите ми се откри ново зрелище: много акули, не обръщайки внимание на бурята, се въртяха около кораба и си играеха като деца сред нацъфтяло поле. Ала техните черни глави, черни като скалите, които ни обграждаха, както и някои заплашителни прояви дори в игрите им не навяваха твърде спокойствие. Във всеки случай, страшната опасност от скалите не ми позволяваше да мисля за друго. Щеше да бъде истинско чудо, ако успеехме да се измъкнем от този лабиринт. Ако корабът се удари о някоя скала, това значеше да стане на парчета.

Както вече казах, стигнахме при нос Джезу Мария, до баранкасите на Сан Грегорио, на около четиридесет мили от Монтевидео към вътрешността на Ла Плата. Едва тогава научих, че оръдията били извадени от трюма и поставени в една стаичка до компасите.

При Джезу Мария — нищо ново. Росети, заплашен от управлението на Монтевидео, бе принуден да се скрие, за да не бъде запрян, и следователно не можеше да се занимава с нас. Хранителни припаси липсваха; нямахме лодка да слезем на брега, а пък трябваше по някакъв начин да бъде задоволен гладът на дванадесет души. Аз бях забелязал на разстояние около четири мили от брега една къща и реших да слеза на суша върху една маса, като на всяка цена занеса хранителни припаси на борда. Поради памперо^[6] приближаването на брега беше трудно дори и с лодки.

Пуснахме двете котви на много близко разстояние от брега, което в друго време не бихме си позволили, ала при този случай то ни беше необходимо, за да можем да се върнем на борда с една масичка, прикрепена върху две бъчвички.

С още един моряк ние окачихме дрехите си като трофей на една върлина, издигната върху масичката, и заели местата си върху този новоизкалпен кораб, заплавахме или по-право се замятахме сред вълните към негостоприемния бряг.

Рио де ла Плата обкръжава областта на Монтевидео с лявата си страна и понеже тази област е съставена от повече или по-малко високи хълмове, реката е нарязала брега и е образувала на голямо пространство почти еднообразни скали, които на някои места са много високи. Същата река с дясната си страна мие брега на областта на Буенос-Айрес, върху който оставя наносите си. С течение на вековете от тези наноси са се образували безкрайните равнини на Пампасите.

Ние стигнахме благополучно до брега, където оставих другаря си да поправя пострадалия ни „кораб“, а аз се отправих към къщата, която бях забелязал от борда.

Гледката, която се откри пред очите ми, когато се изкачих на върха на баранкасите, наистина заслужава да бъде спомената.

Безкрайните вълнообразни източни поля са нещо съвършено ново за един европейец и особено за италианец, израснал в страна, където всяка педя земя е покрита с къщи, огради и всякакви други постройките на човешката ръка.

Там няма нищо подобно: креолът запазва земята такава, каквато са му я оставили туземците, унищожени от испанците^[7].

Полята са покрити с трева и се променят само в долините на брега на аройо^[8] или в канада^[9] с високата начиега^[10]. Бреговете на реката и на рекичката обикновено са покрити с много красиви гори, често от високи дървета.

Конят, волът, газелата, камилската птица са обитателите на тези прекрасни земи. Човекът, който се среща много рядко, ги обикаля само за да се покаже господар над многобройните си, но диви слуги. Нерядко войнственият жребец и бикът се изпречват на пътя му, презирайки гордостта му с буйни и недвусмислени прояви. Аз видях в окаяното си отечество един австриец да тъпче и да разгонва тълпите. Робите навеждаха поглед от страх да не се изложат. Дано не стигнат, за бога, до такъв позор потомците на Калви и Манара!

Колко е красив жребецът на Пампата! Неговата уста никога не е усетила студената юзда^[11] и гърбът му, никога невъзсядан от човек, лъщи на слънцето като диамант. Неговата лъскава, но невчесана грива

се удря о слабните му, когато той лети по-бързо от вятъра. Неговите естествени чепици, незамърсени от обора, на човека, са по-светли от слоновата кост и богатата му опашка се развява при подухването на памперо, като предпазва благородното животно от насекомите.

Може ли някой да си представи вълнението на младия корсар при тази чудна природа, която виждаше за пръв път!

Днес, на 20 декември 1817 г.^[12], вкочанясал и свит край огнището, аз си спомням сцените от миналото, в които всичко се усмихваше пред най-чудната гледка, която съм виждал. Днес аз съм стар и грохнал! Но къде ли ще са ония горди жребци, бикове, газелите, камилските птици, които толкова разхубавяваха и оживяваха ония прелестни хълмове? Техните потомци без съмнение ще пасат оная богата трева, докато парата и желязото се явят, за да увеличат богатството на почвата, но да обеднят тия чудни картини на природата.

Конят и бикът, несвикнали да виждат човека на крака, като го забележат, остават поразени, но после, може би изпълнени с презрение към този двукрак хилавец, който се държи като господар на света, го нападат само на шега. Конят се закача, заплашва, но не поразява; на бика не трябва да се доверяваш; газелата и камилската птица; като забележат човека, хукват като стрела и се спират на някоя височина, като се извързват да видят дали ги преследва.

По онова време тая част от територията, за която става дума, бе останала извън бойния театър; затова имаше безброй животни от всякакъв вид.

След като изминах около четири мили сред описаните вълнуващи картини, стигнах до къщичката, която бях забелязал от борда на кораба. В нея намерих една млада и прелестна жена, която ме прие най-гостоприемно. Тя не беше може би рафаеловски красива, но във всеки случай беше хубава, възпитана и при това поетеса: какво прекрасно съчетание в оня откъснат край, толкова отдалечен от столицата!

От нея научих, че е съпруга на капатаз (управител) на естанция (чифлик), която се намирала на много мили далече. Тя ми предложи много любезно класическото мате^[13] и чудесно печено месо (по тия места месото е единствената храна). Седнал и ободрен, аз я слушах да ми говори за Данте, Петрарка и другите наши най-големи поети. Тя ми подари за спомен хубавите стихове на Куинтана и накрай ми разказа

историята на живота си. Произлизаше от богато семейство от Монтевидео. Поради някои търговски несполуки била принудена да отиде да живее на село, където се запознала с настоящия си съпруг, с когото била много щастлива. Сред природата, която насищала романтичната жажда на душата ѝ, тя се чувствувала толкова добре, че и през ум не ѝ минавало да промени сегашните си условия с блестящия живот на столицата. Когато ѝ поисках едно добиче за храна на борда, тя ме увери, че нейният съпруг щял да бъде щастлив да удовлетвори желанието ми; тъй че трябваше да го почакам.

Вече бе късно и не можеше да се мисли за пренасяне на добичето на борда преди съмване. Съпругът се забави доста. По онова време владеех слабо испански, затова говорих малко и имах време да размишлявам върху превратностите на живота. Има обстоятелства, които са незабравими. Аз трябваше да срещна в оная пустиня като съпруга на може би полудив мъж една млада и възпитава хубавица, която при това пише стихове. На оная възраст, естествено, на човек е драго да намира навсякъде поезия, и някои може да помисли, че това, което разказвам, е плод на фантазията, а не действителност. След като ми поднесе стиховете на Куинтана, които дадох повод да заговорим за поезията, прелестната домакиня пожела да ми прочете някои свои работи. Признавам: останах възхитен от тях. Някой може да ми възрази: как съм могъл да остана възхитен, щом почти не съм знаел испански език и съм познавал слабо поезията? Наистина, аз познавам слабо или никак поезията; обаче, струва ми се, че красивото в поезията може да развълнува дори и глухите. После, испанският език е толкова сходен с нашия, че го разбихах без особени затруднения дори и в началото на пребиваването си в ония места, където се говори. Аз се наслаждавах, на компанията на любезната домакиня до пристигането на съпруга ѝ, който, макар да имаше суров вид, не беше неучтив човек. С него се споразумяхме да ми достави едно добиче на брега. Заранта се сбогувах със занимливата поетеса на пампасите и се върнах на брега, където ме очакваше моят другар, който се беше обезпокоил твърде много за мене, понеже познаваше много добре тази част на Америка и знаеше, че там има тигри. След малко дойде капатазът, който водеше за въже един вол. За много малко време той закла вола, одра го и го насече. Оставаше да пренесем месото от брега до кораба, отстоящ на около хиляда крачки, през вълните на яростното море.

Моят другар и аз се заловихме за трудното дело. Прикрепихме двете празни бъчвички към краищата на масичката, привързахме много грижливо четирите къса от вола към импровизираната мачта, и снабдени с по една върлина в ръка, напуснахме брега. Водата стигаше до пояса ни. Развеселени твърде много от новия начин на плаване и горди от опасността пред очите на американеца, който ни ръкопляскаше, и пред очите на другарите, които може би се молеха повече за спасението на месото, отколкото на самите нас, ние водехме борбата с вълните. Отначало не вървеше зле, но като стигнахме до най-далечните и най-силните вълни, бяхме няколко пъти потопени от тях и тласнати назад към брега. С голяма мъка успяхме да преминем всичките вълни, но после на едно място, където дълбочината достигаше четири разтега^[14], течението на реката беше много силно и ни отвлече в югоизточна посока далеч от „Луиза“. Не оставаше друго, освен сумката да ни догони и да ни хвърлят въже, за да ни издърпат на нея. Така ние бяхме спасени и заедно с нас — всичкото месо, на което нашите изгладнели другари се нахвърлиха със стръв.

На другия ден, когато край нас минаваше една паландра (малък речен кораб), хрумна ми да купя лодката, която се виждаше на палубата. Дигнахме котва, приближихме паландрата и получихме доброволно лодката срещу тридесет скуди.^[15]

Тоя ден минахме при вдадината Джезу Мария, където напразно чакахме известия от Монтевидео.

На следния ден, когато бяхме спуснали котва малко на юг от поменатата вдадина, откъм Монтевидео се появиха два малки кораба. Първо помислихме, че идват наши приятели, но понеже не развяваха червено знаме, както се бяхме условили, аз намерих за нужно да вдигна котва и да бъдем готови с оръжието.

Предпазливостта не беше излишна: като се приближи по-голямата лодка, в която се виждаха само трима души, предупредиха ни да се предадем в името на източното правителство и тутакси се показаха около тридесет страшно въоръжени лица.

Ние бяхме „ни панна“^[16]. Заповядах веднага „брача ин вела“^[17].

При тая моя заповед пушките на врага припукаха и един от най-добрите ми другари италианци — Фиорентино — падна убит.

Аз раздадох пушките, които бяха приготвени, и заповядах да се открие огън.

Между двете страни пламна яростна битка. Лодката бе нападнала задната част на сумаката и някои от неприятелите се готвеха да се качат на борда, като се катереха по перилата. Но няколко изстрела и няколко удара със сабя ги сринаха в лодката или в морето.

Всичко това стана в кратко време. Понеже моите хора не бяха калени воители, възникна известна бъркотия: някои от тях, като чуха заповедта ми, се затичаха към левите „ръце“, без някой да се сети да отпусне, десните.^[18] Следователно напразно се измъчваха да теглят.

Като видя това, Фиорентино остави кормилото и се спусна да извърши неизпълнената маневра, ала един куршум в главата го повали мъртъв.

Кормилото остана без човек и аз трябваше да прекъсна стрелбата, за да се заловя с него. Ала тъкмо хванах дръжката му, един куршум се заби във врата ми и аз се строполих в безсъзнание.

Сражението продължило още около час, поддържано главно от боцмана Луиджи Карпилия, от кормчията Паскуале Лодола и от моряците Джовани Ламберти, Маурицио Гарибалди, двама малтийци и др. Италианците, като се изключи само един, се били храбро. Чужденците и освободените от робство негри, на брой петима, се спасили в трюма.

Аз съм останал в безсъзнание около половин час, проснат на палубата като труп. Малко по малко дойдох в съзнание, ала понеже не можех да мърдам, другарите смятали, че съм умрял.

Като отблъснахме неприятеля, ние не помислихме да нападаме когото и да било и продължихме във вътрешността на Ла Плата — да търсим прибежище и храна.

Моето положение беше много тежко. Аз бях смъртно ранен и не можех да се движа. Понеже на борда нямаше друг, който да притежава и най-обикновени географски познания, завлякоха ме пред бордовата хидрографска карта, за да посоча някоя точка, към която да се отправи корабът. Посочих Санта Фе в реката Парана, която бе написана с големи букви на поменатата карта.

Освен Маурицио, който бе ходил веднъж в Уругвай, никой друг не познаваше тази река^[19]. Моряците с изключение на италианците — трябва да го призная — бяха изплашени от положението, понеже веднъж отхвърлени от монтевидейското правителство, единственото, което минаваше за приятелски настроено към републиката Рио Гранде,

ние можехме да бъдем сметнати за пирати. Моето тежко положение, трупът на Фиорентино, опасността да ни смятат навсякъде пирати — всичко това ги плашеше. И действително при първия благоприятен случай те избягаха. Във всяка лодка, във всяка птица, която забелязваха, тия страхливци виждаха неприятели, изпратени да ни преследват.

Тленните останки на Фиорентино бяха погребани сред вълните, както обикновено биват погребвани моряците.

Тоя род погребение никак не ми се нравеше, и понеже по всяка вероятност същата участ очакваше след малко и мене, аз повиках при себе си прескъпия си Луиджи, за да му поверя съкровено си желание. Между другото, аз му възпроизведох и хубавите стихове на Уго Фосколо: „Един камък! Да отличава моите от безбройните кости, които смъртта сее по земята и по морето!“^[20]

Моят приятел заплака, като ми обеща, че няма да ме погребат сред вълните. Кой знае дали щеше да може да удържи обещанието си или моят труп щеше да бъде изяден от акулите или от някой крокодил в безкрайната Плата.

Наистина аз нямаше да видя отново Италия, кумир на живота ми! Нямаше да се бия повече за нея! Но нямаше да я видя и затънала в позора и безчестието!

Кой можеше да каже на добрия и смел Луиджи, че след една година аз щях да видя как вълните го поглъщат и напразно щях да търся трупа му, за да го зароя на чужда земя и да го отбележа за пътника с един камък.

Горкият Луиджи! Той положи за мене майчински грижи през цялото пътуване до Гуалегвай. При ужасните си страдания аз намирах единствено облекчение само в присъствието и в грижите на този колкото смел, толкова и великодушен приятел.

[1] Гаропера — ладия, предназначена за лов на гаропи (превъзходна риба) в Бразилия. ↑

[2] Сумака — име, което бразилците дават на вид бригантин ↑

[3] Баранкаси — скали. ↑

[4] „Орза една куарта, орза още една куарта“. Куарта — една тридесет и втора част от цялата окръжност на компаса. Орза означава

да се плава повече срещу вятъра, който ни тласкаше към брега надясно. ↑

[5] Тринкетен пенон — водоравна върлина, която държи платното върху първата мачта на предната част на кораба. ↑

[6] Памперо — най-страшният вятър за левия бряг на Рио де ла Плата, името на който произлиза от Пампасите, безкрайни наносни равнини на десния бряг. ↑

[7] Видях последното семейство от караус (туземците обитатели на тия места) да проси за къс месо в нашия стан. ↑

[8] Рекичка. ↑

[9] Низина между два хълма. ↑

[10] Висока и твърда трева. ↑

[11] По тия места жребецът никога не се обяздва. ↑

[12] Оригинален печатен текст (стр. 26) — Бел.ел.коректор ↑

[13] Мате — отвара от листата на дърво със същото име, която в Южна Америка замества кафето и чая. ↑

[14] Нека читателят си припомни, че устието на Рио де ла Плата е широко около сто мили. ↑

[15] Скудо — петолевка. — Б.пр. ↑

[16] „Ни панна“ — такова разположение на платната, при което корабът остава почти неподвижен. ↑

[17] Маневра, за да се тласне корабът напред. ↑

[18] „Ръце“ — въжетата, които служат за маневриране с водоравните върлини на корабите. ↑

[19] Приток на Рио де ла Плата. ↑

[20] Из известната поема „Гробниците“. — Б.р. ↑

ЛУИДЖИ КАРНИЛИЯ

Искам да поговоря за Луиджи. И защо да не говоря за него? Защото е плебей ли? Защото е роден сред ония, които работят за всички ли? Защото не принадлежи към висшето съсловие, което изобщо не работи за никого, а лапа за много хора? Онова висше съсловие, само за което историците споменават в историята, без да се отегчават с презрения, прост народ, из недрата на който излизат великани като Колумб, Волта, Линей и Франклин ли? А не беше ли възвишена душата на Луиджи Карнилия? Възвишена, защото навсякъде държеше високо честта на италианското име. Възвишена, защото не се страхуваше от бурята, както и от каквито и да било други опасности, когато трябваше да стори добро. Възвишена, най-сетне, защото ме закриляше и лазеше като дете в нещастieto, при което съм бил неспособен да се мръдна от мястото си, изтощен до такава степен, че всички били готови да ме изоставят. Когато съм блънгувал, притиснат от смъртта, Луиджи седял до мене с усърдието и търпението на ангел, като ме е оставял само за минутка, за да си поплаче.

О, Луиджи, твоите кости, пръснати в бездните на океана, заслужаваха един паметник, където признателният изгнаник да може един ден да ти се отплати с една сълза върху свещената италианска земя!

Луиджи Карнилия беше от Деива, малко село в Ривиерата, на изток от Генуа. Той не беше добил образование в страната, където управлението и поповете държат седемнайсет милиона неграмотни, но запълваше тая празнота с високата си интелигентност. Без да притежава ония познания по мореплаване, от които се създава кормчията, той управляваше „Луиза“ чак до Гуалегвай, без да е бил някога там, с прозорливостта и успеха на опитен мореплавател. В боя срещу корабите главно благодарение на него не попаднахме във властта на врага. Снабден с един тромбон и застанал на най-опасното място, той заплашваше нападателите. Висок и много здрав, той съчетаваше у себе си ловкост и необикновена физическа сила, така че като го видеше, човек можеше без страх от преувеличение да

възкликне: „Тоя стига за десет!“ Много приятен в обикновените си отношения, той имаше дарбата да събужда любов към себе си у всеки, който влизаше в досег с него. Още един мъченик на свободата! Един от многото италианци, предопределени да й служат навсякъде, само не и в нещастната си родна земя!

ПЛЕННИК

За отбелязване е, че през време на продължителното си военно поприще не съм попадал в плен, въпреки че съм бивал много пъти в твърде опасно положение.

Но понеже нашето въстаническо знаме на Рио Гранде дел Суд не беше признато, ние можехме вече да бъдем пленени навсякъде, където доближим сушата.

Стигнахме в Гуалегвай, в провинцията Ентре-Риос, където ни помогнаха твърде много капитанът на голетата^[1] „Пинтореска“ от Буенос Айрес и нейните пътници, живеещи и родени в тия земи.

Като срещнахме поменатата голета в Ибиси, малък приток на Гуалегвай, аз изпратих Луиджи да поиска някои продукти. Тогава тия великодушни хора ни предложиха да ни придружат до Гуалегвай, където отиваха.

Нещо повече: те ме препоръчаха на управителя на областта, дон Паскал Ехагуе, който, понеже трябваше да отпътува, благоволи да ми остави собствения си хирург дон Рамон дел Арка, един млад аржентинец, който веднага извади куршума, останал в шията ми, и положи особени грижи за лекуването ми.

Аз живях в къщата на дон Ячинто Андреус през шестмесечното си пребиваване в Гуалегвай и се радвах на вниманието и любезността на цялото му семейство.

Но не бях свободен! Въпреки благоволенieto на Ехагуе и вниманието, което доброто население проявяваше към мен, бях длъжен да не се отдалечавам без предварителното разрешение на диктатора на Буенос Айрес, от когото зависеше управителят на Ентре-Риос; а той никога не разрешаваше сам.

Като ми заздравя раната, започнах да яздя кон: позволяваха ми да се отдалечавам на десет или дванадесет мили. Освен храната, която дължах на щедростта на дон Ячинто, давах ми всеки ден по едно „пецо“^[2], което беше достатъчно за този край, където се харчи малко.

Но всичко това не можеше да се равни на свободата, от която бях лишен. От някои по-добросъвестни люде(или неприятели) ми се даде да разбере, че на управлението нямало да бъде неприятно, ако изчезна; и без да му мисля много-много, реших да се измъкна, като вярвах, че това няма да стане тъй трудно и че последиците няма да бъдат толкова сериозни.

Комендантът на Гуалегвай беше някой си Милан. Той не се държеше зле към мене, понеже тъй му било заповядано от областното управление, и до бягството си аз наистина няхах никакво основание да се оплаквам от него, въпреки че той бе проявил твърде малък интерес към личността ми. И тъй, реших да се махна и се подготвих. През една бурна вечер аз се отправих към къщата на един добър старец, когото често посещавах, на около три мили от Гуалегвай; открих му намерението си и го натоварих да ми намери един водач, който да ме откара със собствени коне до Ибикуи, а там се надявах да намеря някое превозно средство, с което да отида инкогнито в Буенос Айрес или Монтевидео.

Старецът намери водач и коне и ние поехме напреко през полята, за да не бъдем забелязани. През нощта преминахме почти все галоп петдесет и четири мили. На разсъмване бяхме на около половин миля от Ибикуи, т.е. чифлика с това име. Моят водач ми каза да съм почакал в гората, където се намирахме, а той щял да иде да вземе някои сведения от къщата. Той се отправи към къщата, а аз останах, доволен, че ще мога да си отпочина за малко от препускането: зер аз бях моряк и следователно — непривикнал към езда. Сkochих от коня и завързах юздата му о една акация. По тези места горите са акациеви, но дърветата са толкова нарядко, че конниците могат свободно да препускат през тях.

Почаках доста време, изтегнат; понеже моят водач все не идваше, упътих се към края на гората, за да видя дали се връща. По едно време чувам зад себе си тропот на коне и виждам знамето на конници, които с извадени саби препускат към мене. Те вече се намираха между коня ми и мене, следователно безполезен беше всеки опит за бягство и още по-безполезна всяка съпротива. Вързаха ми ръцете отзад, сложиха ме върху един мършав кон, завързаха ми и краката под корема на коня и в такова положение ме отведоха в

Гуалегвай, където ме очакваше нещо по-лошо. Винаги настръхвам, когато си припомня най-нещастния случай през живота си.

Пристигнах в присъствието на Милан, който ме очакваше на вратата на затвора. Той ме запитва кой е улеснил бягството ми и като се увери, че няма да му открият нищо, започна да ме бие с един камшик, който държеше в ръката си. Понеже продължавах да мълча, той заповяда да праметнат едно въже на гредата на затвора и да ме издигнат във въздуха, вързан за ръцете. Цели два часа ме държа увиснал във въздуха този престъпник! Мене, който бях поветил целия си живот да облекчавам болките на страдащите и да воювам против тиранията и поповете, привърженици и ръководители на изтезанията.

Тялото ми гореше като пещ и стомахът ми пресушаваше водата, донесена ми от един войник, която поглъщах непрекъснато като нажежено желязо. Подобни мъки не могат да бъдат описани. Когато ме развързаха, вече не се оплаквах, бях в несвяст, бях се превърнал в труп. В такова състояние ме оковаха във вериги. Аз бях преминал петдесет и четири мили през една блатиста местност, където комарите бяха непоносими. С вързани ръце и крака бях понесъл ужасните удари на москито, без да мога да се защитавам, после дойдоха изтезанията на Милан. О, аз бях страдал много! Сега бях окован във вериги, наред с един убиец!

Андреус, моят благодетел, беше запрян. Жителите на Гуалегвай бяха изплашени и без намесата на една благородна жена щях да бъда мъртъв. Госпожа Алеман, възплъщение на ангелска доброта, презря страха, който бе обхванал всички, и се яви на помощ на изтезавания! Благодарение на несравнимата ми благодетелка на мене нищо не ми липсваше в затвора. След няколко дни ме отведоха в главния град на областта — Баяда. В този град прекарах два месеца в затвора. После бях уведомен от управителя, че мога да си отида свободно.

[1] Голета — двумачтов малък кораб. — Б.пр. ↑

[2] Монета, равна на около 5 лева. — Б.пр. ↑

СВОБОДЕН

От Баяда отпътувах с един генуезки бригантин.

Капитанът Вентура се отнесе към мене много благородно. С него стигнах до Гуасу, където Парана се влива в Рио де ла Плата. Оттам отплавах за Монтевидео с една баландра^[1], собственикът на която — Паскуале Карбоне, пак генуезец се отнесе също тъй любезно към мен. Обикновено сполуките и несполуките вървят ръка за ръка; сега бе дошъл редът на сполуките.

В Монтевидео намерих маса приятели, между които начело бяха Росети, Кунео и Кастелини. Първият току-що се бе върнал от Рио Гранде, където бил посрещнат с особено благоволение от всички горди републиканци.

Обаче в Монтевидео бе още в сила присъдата срещу мене поради аферата с малките кораби на тази република и бях принуден да се крия у дома на един приятел, където прекарах един месец.

С Росети потеглихме на коне за Рио Гранде.

Стигнахме в Пиратиним, където бях приет благосклонно от правителството на република Рио Гранде, установило се временно в това село, което представляваше средищна точка и беше далеко от нашествията на враговете.

Все пак това правителство бе вече принудено да натовари архивите си на коли и да върви подир републиканската войска, споделяйки с войниците трудностите и опасностите на войната. Така постъпи републиканското правителство на Съединените щати, когато Филадельфия беше заплашена от английската войска; така трябва да действуват народите, които предпочитат жертвите, трудностите, лишенията, опасностите пред унижението да станат роби на чужденеца.

Алмеида, министър на финансите, ме удостои с гостоприемството си просто, но много любезно. Бенто Гонсалес, председател на републиката и главнокомандуващ войската, се бе придвижил начело на една кавалерийска бригада, за да се бие със

Силва Таварес, генерал от бразилската империя, който бе преминал канала Сан Гонсалес и опустошаваше източната част на областта.

Пиратиним, тогава седалище на републиканското правителство, е малко, но приятно с алпийското си разположение село. Център на областта със същото име, то е заобиколено от много войнствено население, предано на републиканската система. Понеже в Пиратиним бездействувах, поисках да мина в операционната колона при Сан Гонсалес и ми се разреши.

Представиха ме на Бенто Гонсалес, който ме прие много добре. Прекарах известно време в обществото на този необикновен човек, когото природата бе наистина щедро надарила, но на когото съдбата почти винаги се противопоставяше — за щастие на бразилската империя.

Бенто Гонсалес беше образец на блестящ и благороден воин. Когато се запознах с него, той наближаваше шестдесет години. Висок и пъргав, той яздеше един буен кон с лекотата и ловкостта на някой свой млад земляк; а знае се, че хората от Рио Гранде се броят между първите конници в света. Крайно храбър, в двубой той би победил, може би всеки силен кавалирист. Той беше по душа крайно великодушен и скромен и вярвам, че не бе подтикнал сънародниците си да се освободят от империята с цел да възвеличи себе си. Като всеки син на този храбър народ, той беше въздържан и на бойното поле се хранеше само с асадо (печено месо) като обикновен войник. Това беше единствената храна в тия извънредно богати откъм добитък поля, където при водене на война избягват преголемите товари, главна пречка за европейските войски. Тогава за пръв път споделих войнишката му храна с толкова голяма интимност, сякаш бях негов равен и другар от детинство.

С тия свои качества Бенто бе идол за сънародниците си. И все пак, въпреки многото си качества, той беше нещастен в сраженията — нещо, което винаги ме е карало да смятам, че щастието играе голяма роля във военните събития.

Освен това храбрият генерал на републиката беше лишен от едно качество постоянство в сраженията. А това, според мене, е голям недостатък. Когато се почва каквато и да било битка, трябва предварително добре да я обмислиш, но почнеш ли я веднъж, не бива

да се отказваш от победата, докато не опиташ последните си сили, докато не хвърлиш в действие последните си запаси.

Придружих Бенто Гонсалес до Канудос, брод на канала Сан Гонсалес, който съединява лагуните Патос и Мерин. Тоя брод бе преминат от Силва Таварес, който се боеше да се срещне с преследващата го отблизо първа бригада на републиканската войска. Като не можа да настигне неприятеля, бригадата отстъпи и аз поех към Пиратиним заедно с председателя.

Същевременно получихме сведения за сражението при Рио Пардо, където имперската войска била напълно сразена от републиканската.

[1] Средно голяма речна лодка. ↑

ПАК КОРСАР

На мене възложиха да въоръжа два малки кораба, които се намираха в реката Камакуан, вливаща се в лагуната Дос Патос. Залових се с приготовленията заедно с няколко другари, дошли с мене от Монтевидео.

Росети остана в Пиратиним да редактира вестник „О Ново“ („Народ“), работа, за която той беше подготвен повече от всеки друг.

Пристигнах на р. Камакуан в чифлика на Бенто Гонсалес, дето се намираха двата малки кораба. Въоръжихме ги и ги кръстихме — единия „Републиканец“, командуването на който пое североамериканецът Джон Григ, другия, по-големия. „Рио Пардо“, командуването на който поех аз.

Заплавахме по лагуната Дос Патос. Пленихме една сумака, твърде голяма и богато натоварена. Разтоварихме я на западния бряг на езерото, близо до Камакуан, и след като измъкнахме от нея всичко, което можеше да бъде полезно за нашата малка корабостроителница, я подпалихме. Тая първа плячка обогати донякъде твърде малкия ни флот. Нашите хора, които дотогава, имаха много малко средства, получиха голяма част от плячката; оставаше да се направи нещо за обличането им.

Монархистите, които дотогава ни презираха, започнаха да чувствуват нашето значение в лагуната и прибягнаха към многобройните си военни кораби, за да ни преследват.

Нашият живот беше много деен, пълен с опасности, поради численото превъзходство на неприятеля и поради силата му във всяка военна област; но в същото време беше красив и допадаше много на природата ми, склонна към приключения.

Нашият живот не се ограничаваше само в мореплаването; ние имахме на борда седем коня и намирахме други навсякъде в ония земи, където конете са в изобилие: когато се налагаше, се превръщахме в кавалерия, която не беше толкова блестяща, но затова пък всяваше страх и ужас.

По бреговете на лагуната имаше някои чифлици, които поради превратностите на войната бяха изоставени от собствениците им. В тях имаше всякакъв добитък за храна и за езда. Нещо повече, в почти всички тия стопанства имаше росас (обработени земи), където се намираха в изобилие всякакви зеленчуци: кукуруз, фасул, сладки картофи и често много хубави портокали.

Хората, които ме придружаваха, бяха същинска космополитична сбирщина, съставена от хора от всички цветове, както и от всички народности. По-голямата част от американците бяха освободени роби — черни или мулати, и обикновено те биваха най-добрите и най-верните. От европейците имах седем италианци, на които можеше да се разчита. Останалите бяха моряци-авантюристи, известни по американските брегове на Атлантическия и Тихия океан под името *Freres de la cote*; безспорно това съсловие доставяше екипажите на американските пиратски кораби и на корабите, които бяха в услуга на търговията с роби.

Аз се отнасях към хората си може би с излишна доброта, понеже тогава още не познавах човешката природа, склонна към низости, особено когато човек е невеж. Наистина на моите малко дисциплинирани другари не липсваше смелост: те изпълняваха точно заповедите ми и ми даваха малко поводи да бъда строг към тях — нещо, от което бях доволен. Тук му е мястото да отбележа, че при различните обстоятелства, при които ми се е падало да командувам подобни хора, винаги са ме слушали. На Камакуан, където беше нашата малка корабостроителница и откъдето беше излязъл републиканският флот, по дължината на по-голяма част от реката, простираща се върху безкрайна повърхнина, живееха многочислените семейства на председателя Бенто Гонсалес и на братята му.

По тия пространни земи и извънредно красиви поля пасеше безброен добитък, който бе пощаден от войната, понеже се намиреше надалеч. Земеделските произведения също тъй бяха в изобилие.

Сега трябва да отбележа, че никъде по света не може да се намери по-сърдечно и по-искрено гостоприемство от това в областта Рио Гранде. После, в ония домове, където навсякъде се чувствуваше добротата на патриарха на тия семейства и по-голяма симпатия поради единство в схващанията, не ще и дума, ние бивахме посрещани с неизразима сърдечност.

Чифлиците, които поради близостта им до лагуната и поради удобствата и радушния прием посещавахме най-често, бяха тия на дона Антония и дона Ана, сестри на Бенто Гонсалес. Първият беше разположен на устието на Камакуан, а вторият на устието на Аройо Гранде. Не знам дали върху въображението ми не е упражнила известно влияние моята възраст, която по онова време ме предразполагаше да украсявам всяко нещо, тъй като бях млад и неопитен. Във всеки случай няма моменти в живота ми, които да се представят във въображението ми по-очарователни, по-спокойни и по-приятни от прекараните в любезното общество на тия две сестри и на милите им семейства.

Особено къщата на дона Ана беше за нас истински рай. В напреднала възраст, тая жена имаше очарователен характер. Тя държеше при себе си едно семейство, емигрирало от Пелотас (селище на брега на Сан Гонсалес), чийто глава беше дон Паоло Фереира. Три девойки, една от друга по-мили, украсяваха това блажено място, и една от тях, Мануела, завладя безусловно душата ми. Аз никога не престанах да я обичам, макар безнадеждно, защото тя беше годеница на един от синовете на президента. Аз обичах красивия идеал в това ангелско създание и в любовта ми нямаше нищо оскверняващо. По повод на едно сражение, в което бяха сметнали, че съм убит, аз узнах, че не съм безразличен на това ангелско създание, и това беше достатъчно да ме утеши за невъзможността да го имам. Впрочем, жените на Рио Гранде изобщо са много красиви, както е красиво и самото население. Не бяха грозни и цветните робини, които се намираха в тия много добре обзаведени чифлици.

Близко до ума е, че когато някой противен вятър, някоя буря или експедиция ни тласкаха към Аройо Гранде, това беше за нас истинско празненство.

Ние винаги виждахме и поздравявахме с истинско удоволствие, с много шумни викове горичката от тирива (вид много висока палма), която ни сочеше началото на рекичката.

Когато пък трябваше да пренесем нашите любезни и мили домакини до Камакуан, където отиваха на гости на дона Антония и на приятната ѝ компания, тогава се надпреварвахме кой да прояви повече грижи и внимание към хубавите пътнички. И който успееше да прояви

повече любов, уважение и благоговение към тия мили създания, се гордееше.

ЧЕТИРИНАДЕСЕТ СРЕЩУ СТО И ПЕТДЕСЕТ

След пленяването на сумаката „Брик Скунер“ търговските кораби на нашите противници плаваха винаги придружени от военни кораби, така че беше мъчно да ги ограбим. И тъй, експедициите на нашите два кораба трябваше да бъдат ограничени в няколко набега в лагуната и то с незначителен успех, понеже бяха преследвани от противника по море и суша.

При едно внезапно нападение от неприятеля, полковник Франчиско де Абреус, без малко щяхме да бъдем напълно унищожени. Намирахме се при устието на Камакуан. Бяхме изтеглили лодките на суша, пред калон де каркуеда (склад, в който преди държали осолено месо), в който тогава се събираше тревата мате. Този склад принадлежеше на дона Антония, сестра на президента.

Поради войната тогава не се осоляваше месо и галпонът беше наполовина пълен с трева мате. Ние използвахме това твърде пространно стопанство като корабостроителница и бяхме изкарали на суша, между склада и брега на реката, нашите лодки, за да ги поправим.

На това място имаше дърводелци и ковачи от стопанството. Дървените въглища бяха в изобилие, тъй като страната беше покрита с гори. Макар стопанството да беше изоставено, то пазеше физиономията на някогашния си блясък и не липсваха всякакъв вид железни и стоманени парчетии, които можеха да бъдат използвани за нуждите на малките ни кораби. После ние прибягвахме до съседните чифлици, също тъй разполагащи с всякакви неща, и те ни услужваха с готовност.

И тъй, ние бяхме изкарали на суша малките си кораби и работехме трескаво, за да ги поправим. Част от екипажа беше заета около малките кораби, а друга бе в гората за дърва, които използвахме за приготвяне на дървени въглища. Всеки беше зает с нещо; които не работеха, бяха на стража на лагера или разузнаваха околностите. Франчиско де Абреус, наречен Морингуе, бе се опитвал напразно да ни изненада, като успя само да ни поплаши, понеже беше смел,

предприемчив и познаваше много добре камакуанските места, където беше роден. Но този път ни изненада наистина майсторски.

Ние бяхме обходили полето през цялата нощ с патрули на кон и пеша и всички останали от хората ми бяха събрани в галпона с пушки, готови за стрелба. Утринта беше мъглива и никой не се мръдна, докато мъглата не се вдигна напълно: и тогава бяха извършени разузнавания по всички посоки и с най-голяма точност. Часът беше девет. Като не откриха нищо, разузнавачите се завърнаха и хората бяха изпратени да си гледат работата — по-голямата част в гората да секат дърва за въглища. По онова време разполагах с петдесет души за двата кораба, но през този ден, поради разни нужди, при тях бяха останали много малко хора.

Аз седях край огъня, дето се приготвяше закуската, и пиех мате, което ми беше поднесено от готвача, единственият човек, останал при мене. Кухнята беше походна, т.е. на открито, отстояща на около четиридесет метра от вратата на галпона. Изведнъж чувам, сякаш над главата си, ужасна стрелба, и виждам, че зад мене нахлува рояк неприятелски конници. Едва успях да стана и се добера до входа на галпона, когато едно неприятелско копие вече продупчи моето понко (американска мушама).

За щастие, нашите пушки бяха пълни и опрени на стената във вътрешността на склада. В първия момент започнах сам да стрелям и да повалям неприятели. След малко край мен застанаха Иняцио Билбао, бискаец, Лоренцо Н., генуезец, Едуардо Матру, Натале, после Рафаеле и Прокопио, единият мулат, другият негър, и двамата освободени роби, и др. Ние бяхме всичко на всичко четиринадесет души и се сражавахме в продължение на няколко часа срещу сто и петдесет неприятели, като избихме и ранихме много от тях, докато накрай се отървахме напълно.

Между враговете имаше осемдесет австрийски пехотинци, които обикновено придружаваха Морингуе при подобни действия; те бяха не само добри пехотинци, но и добри конници. При пристигането си те слязоха от конете и обградиха къщата, като се възползуваха от неравностите на почвата, от няколкото храсталаци и от къщурките, които обкръжаваха главното помещение. На тая тяхна маневра се дължеше нашето спасение. От тези позиции те откриха страхотен огън срещу нас, т.е. срещу главната врата; но както винаги се случва при

изненадите, всяко дело, което не се завършва бързо и без прекъсване, мъчно успява.

Ако вместо да заемат позиция неприятелите нападнеха галпона и нахлуеха смело, всичко беше загубено, тъй като, естествено, един човек или няколко души не можеха да се съпротивляват срещу толкова много хора. Страничните врати на галпона, които бяха толкова широки, че през тях можеха да се промъкнат натоварени коли, бяха винаги отворени.

Напразно се тълпяха край стените наоколо, напразно се катереха по покрива, като го разрушаваха и хвърляха върху главите ни запалени дъски. Те бяха отхвърлени от покрива с пушечни изстрели и копия, като мнозина бяха убити, а други ранени.

За да накараме неприятеля да си мисли, че сме много хора, ние запяхме републиканския химн на Рио Гранде. „Война, война! Огън, огън! Срещу жестоките тирани, а също и срещу аристократите, които не са републиканци!“, като усилвахме колкото се може повече гласа си, докато в същото време двамина от нашите хора насочваха по едно копие от всяка врата — нещо, което възпираше неприятеля да ни атакува.

Към три часа след пладне неприятелят се оттегли, като остави шест трупа около галпона и други на различни разстояния. Имаше също тъй и много ранени, между които и началникът, който беше със строшена ръка.

Ние имахме всичко на всичко осем ранени. Росети, Луиджи и другите наши другари не можаха да ни помогнат, понеже бяха надалеч или без оръжие, и колкото да им е било тежко, някои трябвало да преплуват реката, преследвани от враговете; други се скрили в гората, а един невъоръжен бил убит.

Това извънредно опасно сражение, което завърши тъй блестящо, предизвика голямо доверие у нашите хора и у жителите на ония брегове, изложени от дълго време на неприятелските нашествия на тоя хитър и смел човек.

Безспорно Морингуе беше най-добрият пълководец на монархистите, особено при експедициите на изненада, в които съчетаваше отличното познаване на местността и хората с изпитана хитрост и смелост. Макар и роден в Рио Гранде, той причини голяма

вреда на републиканската кауза, и империята до голяма степен дължи на него подчинението на областта.

ЕКСПЕДИЦИЯТА В САНТА КАТЕРИНА

След описаното събитие в лагуната Дос Патос не се случи нищо значително. Започна се строежът на два нови малки кораба, материалите за които изкарахме от нашата плячка. При работата в помощ ни се явиха съседите, които бяха винаги добри към нас.

Като завършихме двата нови кораба и ги въоръжихме, ние бяхме повикани при Итапуа да действуваме с войската, която тогава обсаждаше главния град на областта — Порто Алегре.

Поради липса на артилерия войската не направи нищо; нищо не можахме да направим и ние през цялото време.

Тогава бе замислена една експедиция в областта Санта Катерина и мене ме повикаха да взема участие в нея, като придружа генерал Канабаро, главнокомандуващ всичките сили, предназначени за тая област.

Двата по-малки кораба останаха в лагуната под заповедите на Зефирино д'Утра, а с другите два придружих дивизията на Канабаро, която трябваше да действува по суша, докато аз щях да действувам по море. С мене бяха неразделният Григ и най-добрите от другарите ми. Лагуната Дос Патос е дълга сто и тридесет мили и широка средно от петнадесет до двадесет мили. При устието, което я свързва на изток с океана, на десния бряг се намира Рио Гранде дел Суд, крепост, важна колкото и самата столица.

На противоположната страна е Рио Гранде дел Норд, също крепост.

Тия две крепости, както и Порто Алегре, бяха в ръцете на монархистите. Понеже неприятелят владееше единственото устие на лагуната в морето, за нас беше невъзможно да излезем от нея и бяхме принудени да приготвим коли, върху които да пренесем нашия флот. Това показва колко големи са били корабите ни.

Като натоварихме корабите на колите, ние потеглихме на път и преминахме едно пространство от петдесет и четири мили. Из пътя не срещнахме никаква мъчнотия, чак до бреговете на езерото Тарамандай,

където ги разтоварихме, снабдихме ги с въжета и платна и ги нагласихме за плаване.

Езерото Тарамандай, образувано от водите, стичащи се по източния склон на Еспинасо, има много плитко устие, което го свързва с Атлантическия океан. Освен това при този образуван от наноси и негостоприемнен бряг морето е винаги развълнувано от постоянните ветрове на горещия пояс.

КОРАБОКРУШЕНИЕ

Готови за тръгване, ние дочакахме прилива и към четири часа след пладне навлязохме в морето.

При тоя случай ни беше от много голяма полза нашият опит в тласкане на корабите сред вълни, без който не зная как щяхме да можем да навлезем в морето. Макар че избрахме времето на прилива, дълбочината на водата не беше достатъчна. Все пак привечер нашите усилия се увенчаха с успех, и ние пуснахме котва в океана, извън яростните вълни, на около шестстотин метра от брега. Към осем часа след пладне отплавахме от оная точка, при слаб южен вятър, който малко по малко се засилваше, докато накрая се превърна в ураган и на следния ден в три часа следобед ние претърпяхме корабокрушение близо до устието на река Арерингуа: корабът „Рио Пардо“, който командувах аз, бе разбит сред ужасните крайбрежни вълни и загубихме в океана шестнайсет души.

Още през първите вечерни часове след отпътуването ни от Тарамандай, от юг задуха вятър, който постоянно се засилваше и ставаше все по-заплашителен. Ние плавахме успоредно на брега. Корабът „Рио Пардо“, който имаше тридесет души на борда, едно дванадесеткалибрено оръдие, което можеше да се върти на всички посоки, много корабни принадлежности и хранителни припаси за екипажа, бе извънредно много затруднен от вълните, в които някой път оставаше потопен по цели минути.

Опасното положение, в което се намираше малкият кораб, заплашен всеки миг да бъде обърнат от вълните, ни накара да решим да се приближим до брега по какъвто и да е начин. Но постоянно засилващата се буря и морето не ни дадоха време да изберем място и ние бяхме обърнати от една страшна вълна. В оная минута аз се намирах на върха на трипкетната мачта, откъдето се надявах да открия такова място на брега, на което бихме могли да слезем при по-малка опасност. Корабът бе обърнат на дясната му страна и аз бях отхвърлен на известно разстояние на същата страна. Спомням си добре, че макар да бях в много опасно положение, не помислих за смъртта, но затова

пък бях всецяло завладян от мисълта, че имам много другари, които не са моряци и при това страдат от морска болест, и това ме измъчваше. Опитвах се да събера колкото бе възможно повече весла и други плаващи предмети, да се приближа до борда и да предложа на всички да си вземат по нещо, с което да си послужат, за да стигнат до брега. Първият, когото видях, притиснат към въжетата, които поддържат мачтите откъм потопената част, откъдето можах да вляза на борда, бе Едуардо Матру, мой другар от детинство, комуто подадох вратичката от трюма на кораба, като му обърнах внимание да не я изпуска за нищо на света.

Луиджи Карнилия, нашият боцман, който в момента на корабокрушението се намираше при кормилото, бе успял да се залови здравата за борда на непотъналата лява част на кърмата на кораба.

За нещастие, неговото тежко, шаячно палто, напоено с вода, така го притискаше, че той, пазейки се да не бъде отвлечен от морето, не можеше да се освободи от него. Луиджи ми даде знак и аз се притекох на помощ на сърдечния приятел.

В джоба на панталоните си имах бяло ножче, извадих го и започнах с всички усилия да режа кадифената яка. Бях свършил вече с яката и разпарях или разкъсвах проклетото палто, когато една вълна обърна с ужасен шум и порази кораба и всички, които се държаха о него.

„Аз бях запратен на дъното на морето като куршум и когато се появих отвлечени от морето, не можеше да се освободи от него. Тежите, които ме задушаваша, моят нещастен приятел бе изчезнал завинаги.“^[1]

Заедно с мене изскочиха над водата, пръснати, част от другарите ми, които се отправиха с последни усилия към брега.

Плувец още от най-крехката си детска възраст, аз стигнах с първите на брега и когато стъпих на твърдина, първата ми грижа беше да се извърна назад, за да видя участта на другарите си. Недалеч се показва Едуард. Той беше оставил вратичката, която му бях дал, или по-скоро вълните му я бяха изтръгнали от ръцете. Наистина той плуваше, но с много голяма мъка, която издаваше крайната му изнемошялост. Аз обичах Едуард като брат и неговото отчаяно положение ме разтревожи извънредно много. О, струва ми се, че в ония времена бях почувствителен и по-великодушен! Годиците и бедите правят сърцето

кораво, дори го пресушават. Аз се хвърлих към скъпия си приятел, за да му подам една дъска, която ми бе послужила да се спася. Вече бях стигнал близо до него и подкрепен от величието на намерението си, щях да спася моя брат. И какво щастие щеше да бъде за мен! Много голямо! Ала една вълна потопа и двама ни. След малко изплувах над водата, извиках... и като не го видях да се покаже, почнах да викам отчаяно... но напразно! Моят приятел от детските години бе останал във водовъртежите на оня океан, който той не се побоя да прекоси и да се присъедини към мене, за да служи на делото на един народ. Още един мъченик на италианската свобода, лишен от някакъв камък, който да сочи къде са били погребани костите му в пясъците на новия свят!

Трупове на шестнайсет другари имаха същата участ: погълнати от морето, те бяха отнесени от теченията на тридесет мили към север и там заровени в пясъците на брега. Между тези шестнайсет души имаше шест италианци.

Оцелелите, на брой четиринайсет души, един след друг се добраха до брега. Напразно между тях търсих италианско лице: всички италианци бяха мъртви. Струваше ми се, че съм самичък в света. Бях като луд от мъка и моят живот, който бях спасил с толкова усилия, ми се струваше непоносим. Мнозина от другарите, които не бяха моряци и не умееха да плуват, се спасиха. Който иска, нека обясни как е станало това. Между загубените имах и други скъпи другари: двама освободени роби, един мулат и един черен — Рафаеле и Прокопио — и двамата доказано смели и предани мъже.

С нас стигна до брега и едно буре ракия. Това ми се стори цяло щастие и казах на Мануел Родригес: „Да се погрижим да го отворим и да подкрепим другарите, които пристигат на брега“. Заловихме се да го отворим, но в същото време ни обхвана страшен студ. Добре, че се сетихме да започнем да тичаме; иначе щяхме да паднем изтощени от умората и студа.

Ние тичахме на юг по брега, като се насърчавахме взаимно да тичаме. Брегът на морето ни правеше завет и донякъде ни предпазваше от силния вятър.

По крайбрежния наклон течеше в северна посока и на дълго разстояние успоредно на брега малката рекичка Арерингуа, за да се влее после в океана.

И тъй, ние се движехме по десния бряг на реката. На разстояние около четири мили намерихме една къща, в която към нас проявиха широко гостоприемство. Тая къща се издигаше на малка полянка в началото на величествената и безкрайна бразилска гора, една от най-големите в света. В нея живееха баща, майка и дете. Наоколо стърчаха стари вековни дървета, страхотно дебели и високи. В един ъгъл на поляната имаше градина с красиви портокалови дръвчета, плодовете на които бяха чудесни. За корабокрушенците това бе приятна изненада!

[1] На онези, които не познават морето, може да им се стори необикновено извършеното от мене през време на корабокрушението. Обаче опитният моряк знае, че през време на буря след три силни вълни настъпва момент на спокойствие; и тъкмо тогава можах да помогна на другарите си. — Б.а. ↑

НАПАДЕНИЕ И ПРЕВЗЕМАНЕ НА ЛАГУНАТА САНТА КАТЕРИНА

„Сейвал“, другият малък кораб, командуван от Григ, бе щастлив. Различен по строеж от „Рио Пардо“, макар и малко по-голям от него, той можа да издържи на бурята и продължи благополучно своя път до предназначението си.

Оная част от областта Санта Катерина, където претърпяхме корабокрушение, се бе вдигнала, за наше щастие, срещу империята при известието за приближаването на републиканските войски и естествено там намерихме приятели. Дори нещо повече: ние бяхме посрещнати радушно и намерихме веднага ако не нужното, то поне всичко, което можеха да предложат великодушните жители от оня край.

Получихме веднага превозни средства, за да се свържем с авангарда на генерал Канабаро, командуван от полковник Теиксейра, който напредваше бързо към град Лагуна, за да го изненада.^[1]

Действително, ние се спряхме само за малко пред този град. Неговият гарнизон, наброяващ около четиристотин души, се оттегли на север и след кратка съпротива се предадоха три малки военни кораба.

„Аз минах с другарите си корабокрушение на борда на голетата «Итапарика», която имаше седем оръдия“.^[2]

През първите дни щастието се усмихваше на републиканците и сякаш изпитваше удоволствие да ни отрупва с добрините си. Неприятелите не знаеха и не вярваха, че ще предприемем едно толкова бързо нападение срещу Лагуна, но понеже имаха сведения, че обмисляме подобна експедиция, се бяхме погрижили да изпратят на града оръжие, бойни припаси и войници. И всяко нещо, което пристигаше след нас, попадаше следователно в наши ръце.

Жителите покрай лагуната Санта Катерина ни посрещаха като братя и освободители, каквито ние не се показвахме през време на пребиваването си сред тия добри хора.

Генерал Канабаро установи главната си квартира в град Лагуна, наречен от републиканците Вила Юлияна, понеже бе завоюван през

месец юли. Казвам завоюван, защото в тези земи ние се държахме като завоеватели, а не като братя — както трябваше да се държим.

При влизането ни се създаде областно републиканско правителство, първият председател на което беше един свещеник, ползващ се с голямо уважение сред народа. Росети, секретар на правителството и много подходящ за такава длъжност, беше наистина душата му.

Всичко вървеше чудесно. Полковникът Теиксейра, отличен офицер, с храбрата си авангардна колона бе преследвал неприятелите бегълци чак до столицата на областта и последователно бе завладял по-голямата част от селищата и пространството на тая област.

Навсякъде нашите биваха посрещани с отворени обятия и прибираха значителен брой дезертъори от имперската войска, които минаваха на служба на републиката. Нямаха брой чудесните проекти на генерал Канабаро, честен и храбър републикански воин, малко груб, но добър, особено в ония щастливи времена. Той с удоволствие казваше, че от лагуната щяла да излезе хидрата, която щяла да разкъса империята. И може би това щеше да стане, ако бяхме вложили повече разум и по-добри грижи в щастливата експедиция.

Но нашето горделиво държане към добрите жители на Санта Катерина, отначало наши приятели и накрай наши ожесточени врагове, недостатъчните сили и средства, употребени в една толкова важна експедиция, и може би зложелателството и завистта към нашия генерал у онези, които трябваше да го подкрепят и да му съдействуват енергично, всичко това стана причина да загубим плода на една блестяща експедиция, която можеше да предизвика падането на една империя и победата на републиката над целия американски континент.

[1] Градът в лагуната Санта Катерина се нарича Лагуна. ↑

[2] Оригинален печатен текст (стр. 48–49). — Бел.ел.коректор ↑

ВЛЮБЕН

Генерал Канабаро реши, че трябва да изляза от лагуната с три въоръжени кораба, за да нападам имперското знаме по бреговете на Бразилия, и аз се залових за работа, като събрах всичко необходимо за въоръжаването.

През този период се случи едно от важните събития в живота ми.

Аз не бях мислил за брак и смятах, че не съм годен за него поради твърде независимия си характер и поради склонността си към поприще, свързано с приключения. Да имам жена, деца, ми се струваше напълно неподходящо за човек като мене, посветил се всецяло на един идеал, който, макар и превъзходен, нямаше да ми позволи, бранейки го с пламъка, на който се чувствавах способен, спокойствието и установеността, необходими за един баща. Съдбата реши другояче. Със загубата на Луиджи, Едуардо и други мои земляци аз бях изпаднал в безутешна самотност: струваше ми се, че съм самичък на света. Не виждах вече никого от многото си приятели, които в ония далечни места почти заместваха отечеството ми. Липсваше задушевност с новите другари, които едва познавах, нямаше нито един приятел, от какъвто винаги съм чувствувал нужда през живота си. После, промяната на условията се бе извършила по такъв неочакван и ужасен начин, че бях останал дълбоко поразен. Росети, който единствен можеше да запълни празнотата на сърцето ми, бе останал далеч, зает с управлението на новата републиканска държава; така че беше ми невъзможно да се радвам на братската му дружба. Аз чувствах нуждата от човек, който да ме обикне веднага и да бъде близо до мен; иначе моето съществуване ставаше непоносимо. Макар и да не бях стар, аз познавах достатъчно хората и знаех колко мъчно се намира истински приятел. Една жена! Да, една жена! Нали винаги съм я смятал за най-съвършеното създание? И каквото и да се приказва за жените, много по-лесно е да се намери любящо сърце сред тях.

Аз се разхождах върху предната част на палубата на „Итапарика“, потопен в мрачните си мисли. След най-различни

разсъждения, накрай стигнах до заключението, че трябва да си потърся жена, за да се изтръгна от досадното и непоносимо положение.

Случайно хвърлих поглед към няколкото прости и живописни жилища, разположени върху Бара, един възвисок хълм край входа на лагуната. Там, с помощта на бинокъла, който обикновено държах в ръка, когато се намирах на предната висока част на палубата, забелязах една млада жена. Заповядах да ме отведат на суша по посока към нея. Слязох от лодката и се отправих към къщите, дето я бях забелязал, ала не можах да я намеря. Но затова пък срещнах един тамошен човек, с когото се бях запознал наскоро след пристигането ни. Той ме покани да прием кафе у дома му. Влязохме и първото лице, което се изпречи пред мене, беше същото, което ме бе накарало да сляза от кораба. Беше Анита! Майката на децата ми! Другарката в живота ми през добрите и лошите дни! Жената, чиято смелост толкова пъти съм пожелавал за себе си! И двамата останахме захласнати и смълчани, гледайки се един друг като хора, които не се виждат за първи път и които търсят в чертите на лицето си да открият нещо, което да улесни паметта им.

Най-сетне я поздравих и ѝ казах: „Ти трябва да бъдеш моя!“ Понеже говорех слабо португалски, произнесох отривисто настойчивите думи на италиански. Във всеки случай бях непреодолим в дързостта си. Аз бях свил възел, утвърдил решение, което само смъртта можеше да унищожи! Бях срещнал едно забранено, но скъпоценно съкровище!

Ако имаше вина в нашата връзка, тя беше всецяло моя. А вина имаше! Да! Две сърца се свързаха в безкрайна любов и разрушиха съществуването на един невинен. Тя е мъртва! Аз съм нещастен. А за него е отмъстено! Да, отмъстено! Аз разбрах колко голямо зло съм сторил в деня, когато все още се надявах, че ще оживее, стисках ръката на един труп и плачех от отчаяние! Аз извърших голяма грешка — и грешката беше само моя!

ПАК КОРСАР

Трите кораба, въоръжени и предназначени за набег в Атлантическия океан, бяха „Рио Пардо“ — нов въоръжен кораб, на който бе дадено името на претърпелия корабокрушение, командуван от мене, „Касапара“, командуван от Григ и „Сейвал“, командуван от италианеца Лоренцо.^[1]

Устието на лагуната Салта Катерина бе блокирано от неприятелски военни кораби. Измъкнахме се нощем, без да ни усетят, и се отправихме на север. Като стигнахме край Сантос, срещнахме една неприятелска корвета^[2], която ни преследва напразно в продължение на два дни. Без съмнение бразилските военни кораби не бяха командувани тъй добре, както при войната срещу Парагвай, иначе, при способен комендант, не ще и дума, нашите три нещастни малки кораба щяха да бъдат само за няколко часа унищожени, защото ние имахме всичко на всичко три малки оръдия — по едно на всеки кораб, докато неприятелската корвета, която беше истински военен кораб, разполагаше с двадесет големи оръдия.

През първия ден ние я заплашихме със сблъскване и след продължителна оръдейна стрелба тя избяга и ни остави господари на водите. На втория ден, понеже се бяхме приближили до брега повече, отколкото през първия, се започна привидно сражение, което поради развълнуваното море се водеше от твърде далечно разстояние и на което тури край внезапно завалелият дъжд.

След това стигнахме при остров До Абриго, където завладяхме две сумаки, натоварени с ориз. Продължихме пътя си. Между другото сложихме ръка на една сумака, която преди това била пленена от Григ. Той оставил да я пазят няколко души, които били нападнати от бразилския екипаж и вързани, за да бъдат отведени като пленници. Истинско щастие беше за тези наши хора, че попаднаха под носа на нашия кораб.

След осемдневно скитане ние се върнахме към лагуната. Аз имах мрачно предчувствие за работите ни по тези места, понеже преди още да бяхме отпътували, се проявяваше голямо недоволство сред

населението на Санта Катерина срещу нас, а при това се знаеше, че от север се приближава силен неприятелски корпус, командован от капитан Андреа, прочут с усмиряването на Пара и с жестокостите си в тази област. На връщане към лагуната срещнахме един неприятелски военен потачо^[3]. Бяхме с „Рио Пардо“ и „Сейвал“ — „Касапара“ се бе откъснал от нас преди няколко дни през една тъмна нощ.

Потачо бе забелязан от предната част на кораба ни; аз бях с другарите на кърмата. Духаше силен вятър. Плавахме към остров Санта Катерина. Неприятелският кораб кръстосваше очевидно от острова, който носеше същото име, на изток. Той носеше седем оръдия и беше истински военен кораб. „Рио Пардо“ имаше по средата си само едно деветкалибрено оръдие и беше малка търговска голета, лишена от всякакви качества на военен кораб. Тъй или иначе, ние трябваше да покажем, че се държим. След като дадохме знак на завладените кораби, които бяха на брой три, да се отправят към Инбитуба, „Рио Пардо“ се отправи към потачо, приближи го на разстояние колкото обстрела на пушка и откри срещу неприятеля оръдейна стрелба.

Потачо отвърна смело; ала поради развълнуваното море сражението не можеше да бъде резултатно. Понеже ние бивахме повечето пъти все под вълните, неприятелят, въпреки многото изстрели, които даде, едва можа да пробие няколко от платната ни.

При това сражение в края на краищата ние загубихме двете сумаки, едната от които се приближи до брега, а другата, понеже плененият от нас капитан се изплашил, се предаде. Спасена бе само една от завладените сумаки, която хвърли котва в пристанището на Инбитуба.

Малкият „Сейвал“, чието оръдие през време на сражението бе останало без лафет, взе поради бурята същото направление. Бях принуден и аз да хвърля котва в пристанището на Инбитуба. През нощта вятърът задуха откъм юг. При тоя вятър беше невъзможно да влезем в лагуната. Без съмнение неприятелските военни кораби, спуснали котва край остров Санта Катерина, щяха да бъдат осведомени от „Андорина“ (името на потачо, с който се бяхме сражавали) и щяха да дойдат да ни нападнат. Следователно трябваше да се приготвим за бой.

Оръдието на „Сейвал“ поставихме върху един нос, образуван от залива на Инбитуба, на източната страна, където изградихме един

габион. Тая работа свършихме през нощта. На разсъмване забелязахме три неприятелски кораба, отправени към нас. „Рио Пардо“ се бе приютил в дъното на залива и твърде неравният бой започна.

Неприятелите, облагодиятствувани от слабия вятър, който излизаше от залива, маневрираха много добре, като съсредоточаваха яростната си стрелба върху нещастния „Рио Пардо“, командуван от мен. Въпреки това ние се сражавахме с най-голяма решителност и много отблизо — дори и карабините бяха употребени от двете страни. Естествено загубите вървяха в обратно съотношение със силите: нашата палуба бе вече покрита с трупове и ранени, двата борда на „Рио Пардо“ бяха продупчени и принадлежностите на албературата^[4] — унищожени. Бяхме решени да се бием до смърт. Това решение бе подсилено от внушителния вид на бразилската амазонка Анита, която не само че отказа да напусне кораба, а взе славно участие в тежката битка.

Ние се биехме смело, но не беше малка и помощта, която Мануел Родригес, командущ оръдието на брега, ни даваше с точната си стрелба.

Неприятелят се бе разпалил твърде много против „Рио Пардо“ и на няколко пъти, когато го виждах да се приближава повече, все очаквах абордаж; във всеки случай ние бяхме готови на всичко, но не и да отстъпим. Най-сетне след няколкочасово яростно сражение за наша голяма изненада той се оттегли. По-късно научихме, че причината за оттеглянето му била смъртта на коменданта на „Белла Американа“ (един от най-мощните неприятелски кораби).

Остатъкът от деня използвахме да погребем мъртвите и да поправим вредите, претърпени от нещастния „Рио Пардо“.

На следния ден неприятелят се задържа недалеч от нас, за да се подготви за ново сражение. По-късно, защитени от тъмнината на нощта, ние вдигнахме котва за Лагуна, понеже южният вятър бе притихнал.

Преди това бяхме тихичко прехвърлили оръдието от брега на кораба и когато неприятелят откри, че сме отпътували, ние бяхме вече доста надалеч. Той можа да ни настигне едва на следната утрин и даде няколко изстрела, без да ни засегне.

Влязохме в лагуната Санта Катерина, радушно посрещнати от нашите, които се учудиха как сме могли да се измъкнем от толкова по-

силен неприятел.

[1] Имената на трите малки военни кораба бяха имена на населени места, където републиканците имаха победи. ↑

[2] Корвета — военен бързоходен кораб, който по големина идва след фрегатата. ↑

[3] Вид малък двумачтов кораб, четвъртит в предната си част. ↑

[4] Албература — всички мачти на един кораб — Б.пр. ↑

ОТСТЪПЛЕНИЕ

Други, и то много сериозни, работи ни очакваха в лагуната. Напредването на неприятелската войска, която беше многобройна по суша, както и нашето насилническо държане към жителите на Санта Катерина, подтикнаха на някои места населението да се вдигне срещу републиката. Между другите се разбунтува и селото Имириу, разположено в дъното на лагуната, на югозапад.

Генерал Канабаро ми възложи противната задача да покоря това село и за наказание да го оплячкосаме.

И тъй, аз трябваше да изпълня заповедта, въпреки че и при републиканското управление е отвратително човек да се подчинява слепешком.

Гарнизонът и населението се бяха приготвили да се защищават откъм лагуната. Слязох на суша на три мили на изток и ги нападнах неочаквано от планината, т.е. в гърба. Като разбихме гарнизона и го принудихме да избяга, станяхме господари на Имириу.

Аз пожелавам за себе си и за всеки, който не е забравил, че е човек, да не му се възлага задачата да плячкосва. Смятам, че макар и да имам обширни доклади върху тези злодеяния, невъзможно е да се разкажат подробно всичките им гадости и мерзости. Аз не съм преживявал друг ден, изпълнен с толкова горчивина и с толкова отвращение от човека. В тоя злополучен ден усилията ми да обуздам поне насилията спрямо хората бяха безкрайни и успях, благодарение на сабята си и благодарение на това че рискувах живота си; но колкото се отнася до всевъзможните вещи, не можах да предотвратя страхотния безпорядък. Авторитетът на командването, както и ударите със сабя, към които прибягнах аз и няколко офицери, незавладени от необузданата алчност, не помогнаха. Не помогна също тъй и нарочно разпространеният слух, че неприятелят се връщал значително подсилен и като завари хората така разпръснати и пияни, ще ги избие до един.

Впрочем тоя слух в основата си не беше лишен от истина, защото неприятелят се виждаше по височините, но не смееше да ни

нападне. Нищо не беше в състояние да удържи нахалните грабители. За съжаление това село, макар и малко, беше богато запасено с всякакви стоки, особено със спиртни напитки, понеже в него имаше складове, които снабдяваха значителна част от планинското население. Естествено пиянството беше обхванало всички.

Трябва да отбележа, че аз не познавах хората си, повечето от които бяха нови и крайно недисциплинирани. Не ще и дума, че ако само петдесет неприятели ни нападнаха в това състояние, щяха да ни унищожат.

Най-сетне със заплахи, удари и дори разстрелвания успяхме да приберем в корабите тия побеснели зверове. Натоварихме и няколко бъчви ракия и хранителни припаси за дивизията и се завърнахме в Лагуна.

СРАЖЕНИЕ И ПОЖАР

В деня на отстъплението и прехвърлянето върху десния бряг на цялата наша дивизия заедно с много материали, на мене ми се отвори работа, защото освен че не бяха много хората ми, но по-голямата част от тях бяха кавалеристи, а при това в пространството, което трябваше да преплаваме, имаше силно течение.

И тъй, аз работих усилено от заранта до обед, като употребих всичките лодки, с които разполагах, за да прехвърля всичко. После се отправих към входа на лагуната и заех позиция нависоко, за да наблюдавам неприятелските кораби, пълни с войска, които се движеха комбинирано с войските по суша.

Преди да се изкача на планината, предупредих генерала, че неприятелят се тъкми да влезе със сила в пристанището на Бара, действие, в което не се съмнявах, понеже бях видял маневрите на неприятелската ескадра от мястото, където извърших прехвърлянето. После, като стигнах нависоко, се уверих напълно в това. Неприятелските кораби на брой двадесет и два, не бяха с голяма вместимост, ала отговаряха на дълбочината на устието на лагуната. Веднага уведомих повторно генерал Канабаро. Нямаше време за губене. Обаче било поради колебливост от страна на генерала, било поради необходимостта хората да се нахранят и да си поотпочинат, факт е, че никой не дойде навреме, за да подпомогне защитата на устието, място, където, ако се настанеше нашата пехота, можеше да унищожим неприятеля. Вместо това съпротивата бе проявена от батареята, разположена на източния нос и командувана от смелия капитан Еспосто; но поради недостатъчната опитност на артилеристите и поради лошото състояние на оръдията, тя причини само незначителни щети на неприятеля. Същото се случи и на борда на трите малки републикански кораба, командувани от мене; екипажите бяха малобройни, а в тоя ден мнозина, и то най-добрите, бяха останали да прехвърлят върху брега остатъка от дивизията и някои, които се опъваха, за да не бъдат изложени на една ужасна и неравна битка. Слязох от планината и бързо се озовах на мястото си на

„Рио Пардо“. Пристигнах, когато моята несравнима Анита с присъщата си смелост бе дала вече първия оръдеен изстрел и ободряваше изплашената сган.

Сражението трая малко, но бе кръвопролитие. Не загинаха много хора, понеже малко имаше на борда; във всеки случай от офицерите на трите кораба само аз останах жив.

Цялата неприятелска ескадра влезе в лагуната, като откри адски артилерийски и пушечен огън. Облагодетелствувана от вятъра и от течението, които удвояваха бързината ѝ, тя претърпя незначителни загуби. Хвърли котва на разстояние от нас колкото обстрела на оръдие, като продължи да ни обстрелва с оръдия, които имаха по-голям калибър от нашите.

Поисках хора от генерал Канабаро, за да мога да продължа сражението; вместо помощ, получих заповед да запаля трите кораба и да се оттегля на суша с хората си.

С тази мисия бях изпратил Анита, като ѝ бях заповядал да не се връща на борда; но тя донесе лично отговора на генерала. Благодарение на чудното хладнокръвие на младата героиня, можах да спася военните припаси.

Понеже неприятелят продължаваше да ни обстрелва и бях почти сам, с голяма мъка можах да запаля нашия малък флот. При това трябваше да понеса печалното зрелище, каквото представляваше изгарянето на труповете на братята ми по оръжие, тъй като няхах възможност да ги погребя по друг начин или да им отдам почестите, които заслужаваха.

Вече се спускаше нощ, когато събрах оцелелите си другари и потеглих на опашката на отстъпващата дивизия към Рио Гранде, по същия път, който преди няколко само месеца бяхме преминали, изпълнени с надежди и окрияни от победата.

ВОЕНЕН ЖИВОТ НА СУША; ПОБЕДА И ПОРАЖЕНИЕ

Сред не малкото превратни събития в бурния си живот аз съм имал и хубави моменти: такъв беше моментът, когато начело на малко хора, оцелели от много битки и които заслужено можеха да бъдат наречени смели, яздех на кон, придружен от любимата си жена, достойна за всеобщо възхищение, като навлизах в едно поприще, което ме привличаше повече от морското. Що от туй, че имах само дрехите, които бяха на гърба ми, и че служех на една бедна република, която не можеше да даде никому нито петаче?

Аз имах една сабя и една карабина, прикрепена напреки на предната част на седлото. Моето съкровище беше моята Анита, запалена не по-малко от мене от каузата на народите и от авантюристичния ни живот. Тя гледаше на сраженията като на играчка и на трудностите на походния живот като на развлечения; тъй че каквото и да се случеше, бъдещето ни се усмихваше щастливо и колкото по-диви ни се представяха пустинните американски пространства, толкова по-приятни и по-красиви ни изглеждаха те. После, струваше ми се, че съм изпълнил дълга си в различните и опасни военни акции, в които бях взел участие, и че съм заслужил уважението на войнствените синове на Рио Гранде.

И тъй, ние отстъпихме до Лас Торес, граница на двете области, където спряхме на стан. Неприятелят се задоволи да завладее лагуната и не продължи да ни преследва.

Обаче комбинирано с корпуса на Андреа, дивизията „Акуна“ напредваше по Сера (планини и гори). Дошла от провинцията Сан Паоло, за да отреже отстъплението ни, тя се насочваше към Чима да Сера, окръг в планините, принадлежащ на областта Рио Гранде.

Притиснати от превишаващите ги сили, серанците поискаха съдействие от генерал Канабаро и той подготви в тяхна помощ една експедиция под заповедите на полковник Теиксейра. Ние участвувахме в експедицията. Присъединени към серанците, командувани от полковник Арана, ние сразихме при Санта Витория дивизията

„Акуна“. В реката Пелотас загина неприятелският генерал, а по-голямата част от войската му ни се предаде.

Тая победа постави под властта на републиката трите окръга Лагес, Вакария и Чима да Сера. След няколко дни влязохме ликуващи в Лагес (януари 1840).

Между това нахлуването на неприятеля бе повдигнало монархическото движение в Мисионес и монархическият полковник Мело бе увеличил в тая област корпуса си на около петстотин кавалеристи.

Генерал Бенто Мануел, комуто бе възложено да се сражава с него, се бе задоволил да изпрати подполковник Портинос, който, като не разполагал с достатъчно сили, се ограничил само да наблюдава Мело, който се отправил към Сан Паоло. Нашата позиция и нашата сила ни позволяваха не само да се противопоставим на минаването на Мело, но и да го сразим. Ала съдбата не поиска така.

Понеже полковник Теиксейра не беше уверен дали неприятелят ще дойде през Вакария или по другия път, наречен Коритабани, раздели силите на две: полковник Арана, с най-добрата част от кавалерията, изпрати във Вакария, а той с пехотата и с част от кавалерията, съставена предимно от пленници при Санта Витория, потегли към Коритабани; тъкмо към тая част се отправи и неприятелят.

Разделянето на силите ни излезе за нас фатално. Скорошната наша победа, смелият характер на нашия началник и на републиканците изобщо и получените сведения за неприятеля, според които силите и духът му не бяха на особена висота, ни накараха да го подценим извън всяка мярка. След тридневен поход стигнахме в Коритабани и се спряхме на стан на известно разстояние от прохода Маромба, откъдето предполагахме да пристигне неприятелят. На тоя проход и на други места поставихме да бди стража.

Към полунощ охраната на прохода бе нападната от неприятеля с такава ярост, че едва има време да отстъпи, като размени няколко изстрела. От тоя момент до зори стояхме с всичките си сили готови за сражение.

Неприятелят не закъсня да се появи; преминал реката с всичките си хора, той се бе наредил също тъй в боен ред. Всеки друг на мястото на Теиксейра, веднъж забелязал превъзходството на неприятеля, би изпратил веднага да повикат полковник Арана, като се погрижи да

задържи неприятеля до пристигането му. Но пресмелият републиканец се побоя да не му избегне неприятелят и да изгуби случая да го бие. Следователно — в пристъп! Въпреки благоприятната позиция на неприятеля!

Използувайки неравността на терена, Мело бе подредил първата си бойна линия върху един доста висок хълм, пред който имаше дълбока долина, осеяна с гъсти храсталаци, които спъваха движението; на фланговете си той бе прикрил няколко взвода кавалерия, които ние не виждахме. Теиксейра заповяда да го нападнем в пехотна верига, като използваме препятствията на долината. Когато пристъпихме към нападението, неприятелят се престори, че отстъпва, но докато нашата верига, преминала долината, го преследваше със залпове, тя бе нападната отстрана от един скрит ескадрон, който я принуди да отстъпи в безредие към основното ядро на войската ни.

Подсилена, веригата се отправи с повече решителност срещу врага, който най-сетне започна да отстъпва, като остави един труп на полесражението. Малко бяха ранените и от двете страни, понеже и от двете страни малко хора взеха участие в битката. Между това неприятелят се оттегляше бързо и ние го преследвахме непрекъснато.

Двете кавалерийски вериги — на нашия авангард и на неприятелския ариергард — водеха схватки, и то на едно разстояние от около девет мили. Естествено пехотата бе останала много назад. Неприятелят се възползува от това положение.

Когато нашият авангард стигна височината на прохода Маромба, нашият командир Джачинто изпрати пратеник до полковника, за да го уведоми, че неприятелят минава брода и че вече ганадо^[1] и каваладос^[2] са на другата страна — признак, че неприятелят продължава да се оттегля. Смелият Теиксейра не се поколеба нито за миг и заповяда нашите кавалерийски взводове да препуснат, за да могат да нападнат неприятеля от височината на прохода и да го унищожат; на мене също тъй заповяда да направя последно усилие с пехотата, за да го следвам. Хитрият Мело бе маневрирал, за да ни заблуди: той бе заповядал неговите взводове да се движат много бързо, за да ги откъсне от погледа ни, и когато стигнал близо до реката Коритабани, заповядал да прекарат на другия бряг воловете и конете, а войската наредил вляво от нас, зад хълмовете, които я скриваха напълно. Като видял, че нашата пехота е много надалеч, той оставил един взвод

за защита на веригата от стрелци и се върнал назад, от лявата ни страна, под прикритието на високите хълмове. След един обход отляво той нападна един след друг нашите взводове в двата фланга и ги унищожиха напълно. Нашият взвод в подкрепа на веригата ни, която преследваше неприятеля с копия, пръв забеляза грешката, но понеже няма време да направи обход, сподели участта на всички други. Същото се случи с всички, въпреки смелостта на Теиксейра и на няколко много храбри офицери от Рио Гранде: и в късо време нашата кавалерия представляваше стадо от бягащи овце.

На мене не ми беше приятно да оставя толкова назад кавалерията ни, понеже, тя беше съставена от съмнителни хора, повечето пленени при Санта Витория. Затова с всички сили подтиквах пехотинците си да влязат в сражение, но напразно. Когато стигнах на една височина, видях ужасното положение на нашите и разбрах, че вече няма време да повлияя върху победата и трябваше да се погрижа да не загубим всичко.

Извиках дванадесет от най-силните и най-смелите си моряци, които веднага се затичаха, щом чуха гласа ми, въпреки че бяха изморени от дългия и усилен поход, и ги накарах да заемат позиция върху място много изгодно за пехотата; беше не само високо, но и осеяно с остри скали и храсталаци. От това място започнахме съпротивата срещу неприятеля, като му дадохме да разбере, че не е навсякъде победител.

На това място се оттегли полковникът с неколцина смелчаци, след като бе проявил върховни усилия и неизказана смелост да спре бегълците. Пехотата с майор Пеиксото, който беше мой подчинен, също тъй се присъедини към нас. Нашата защита беше страхотна и гибелна за неприятеля. Ние изгубихме много пехотинци от ония, които, останали назад, се смесиха с бегълците ни кавалеристи и почти всички бяха избити. Между това ние, възлизащи на седемдесет и трима души, залегнали на силна позиция, водехме битката с неприятеля в наша полза, понеже той беше лишен от пехота и беше слабо привикнал към този род войска. Ала нашата позиция бе откъсната и трябваше да потърсим по-сигурно убежище, откъдето да можем да се оттеглим, без да бъдем обезпокоявани от неприятеля; и най-вече — да не дадем на неприятеля победител време да събере отново всичките си сили и на нашите — да загубят пламъка си.

Пред нас, на около една миля, се виждаше един капон (гъста горичка); ние започнахме да се оттегляме в посока към него. Неприятелят се опитваше да ни загради по пътя и ни нападеше винаги, когато теренът му позволяваше. Благодарение на това че нашите офицери, все изпечени воители, бяха въоръжени с карабини, ние отблъсвахме твърдо нападенията на неприятеля. По този начин успяхме да се промъкнем в горичката. Там избрахме една полянка, където се спряхме да починем в очакване на нощта. На няколко пъти неприятелят извън горичката ни предложи да се предадем, но ние не му отговорихме.

[1] Ганадо — малко стадо от волове и крави, използвани за храна на хората, които не носят хранителни припаси. ↑

[2] Каваладос — резервни коне, необходими в ония земи, където по-голямата част от войската е кавалерия. Всеки войник е длъжен да има три коня, от които двата са резервни. ↑

ВРЪЩАНЕ В ЛАГЕС

Като се стъмни, направихме някои приготовления за отпътуването. Най-трудно беше за ранените, между които се намираше и майор Пеиксото, с куршум в крака. Към десет часа вечерта, след като натъквихме по най-добър начин ранените, потеглихме на път. Вървахме в покрайнината на капона, който оставаше вдясно, като се стремяхме да стигнем мато (гората). Тая гора, може би най-голямата в света, се простира от наносите на Ла Плата до тия на Амазонка.

Трите окръга Чима да Сера, Вакария и Лагес са кампестрес сред гората, т.е. равнини, обградени от нея. Коритабанос, разположен в окръга Лагес, в областта Санта Катерина, беше театърът на моя разказ.

И тъй, ние вървахме в покрайнината на капона по посока към Лагес, за да се съединим отново с корпуса на Арана, откъснат злополучно от нас. Когато излизахме от капона, станяхме свидетели на един от ония случаи, които доказват в каква голяма степен човек се влияе от обстоятелствата и колко властен е паническият ужас, дори и над най-смелите. Вървахме мълчаливо и, естествено, готови да се бием, ако срещнем неприятеля. И тъй, един кон, който вероятно бе загубил ездача си през деня и който беше с юзди, мундшук и седло и се мъчеше да пасе, при малкия шум, предизвикан от нас, се изплаши и хукна да бяга. Някой извика: „Неприятелят!“ и се спуснаха в гъстата гора заедно — всички ония седемдесет и трима души, които в продължение на няколко часа се бяха сражавали срещу петстотин неприятелски войници. При това те се разбягаха така, че макар да загубихме няколко часа да ги събираме, не можахме да намерим всички. Във всеки случай, след като събрахме от тях колкото може повече, продължихме пътя си и призори стигнахме в покрайнината на голямата гора, насочени към Лагес.

Неприятелят ни потърси на следния ден, но не ни намери, понеже бяхме далеч. Денят на сражението беше ужасен, поради напрежението, лишенията и трудностите; но докато се биехме, ние не можехме да мислим за друго. В гората, където липсваше обикновената храна, месото, ние бяхме изправени пред много голяма мъчнотия и в

продължение на четири дни трябваше да се храним с корени. После, не се поддават на описание усилията ни да си проправим път там, където липсваха пътеки и където несравнимо буйната и мощна природа издига под грамадните борове на безкрайната гора гигантската такуара (тръстика или бамбук). Остатъците от това растение, натрупани върху остатъците на другите растения, образуват една непреодолима постилка, която може да погълне и погребее всеки, който стъпи непредпазливо върху нея.

Мнозина от другарите се обезсърчаваха, някои избягаха и трябваше отново да ги съберем и да им внушим енергично, че е по-добре да проявят открито волята си ще ни придружават ли или не, и че ония, които искат да си вървят, са свободни. Това разрешение беше много ефикасно — от тоя момент бягствата престанаха. На петия ден от сражението стигнахме при входа на пикадата (просека), която водеше за Лагес, където намерихме една къща. Заклахме два вола и наситихме глада си. В тая къща пленихме двама души, които се числяха към същия неприятел, който ни беше разбил. След това потеглихме за Лагес, където пристигнахме в един дъждовен ден.

ПРЕСТОИ В ЛАГЕС. СЛИЗАНЕ ОТ СЕРА И СРАЖЕНИЕ

Лагес, който ни бе посрещнал радушно като победители, при известието за провалянето ни при Коритабани бе променил знамето и неколцина по-решителни мъже бяха установили отново монархическата система. При появяването ни последните избягаха и понеже по-голямата част от тях бяха търговци, и при това най-богатите, оставиха ни складовете си претъпкани с всякакви стоки. Благодарение на тях ние се снабдихме с нужното и подобрихме положението си.

Между това Теиксейра писа на Арана да се съедини с нас, а по същото време дойде известие и от подполковник Портино, който бе изпратен с колоната си от генерал Бенто Мануел^[1] да преследва същата оная войска на Мело, която ние бяхме срещнали злополучно при Коитабани.

В Америка аз бях в услуга на делото на народите, и то искрено, както навсякъде съм се борил против деспотизма. Привърженик на републиканската система, отговаряща на наклонностите ми, аз бях противник, пак поради наклонностите си, на противоположната система. Вместо да мразя хората, аз по-скоро ги съжалявах, като стигнах до причините на злото, т.е. до себелюбието на нещастната ни природа. При това днес (1851 г.), далеч от театъра, където станаха събитията, които описвам, аз мога да ги разкажа спокойно и може да ми се вярва, че съм безпристрастен. И тъй, аз твърдя, че тия синове на Континента^[2] бяха извънредно храбри и нашата окупация на Лагес беше много смела, окупация която продължихме няколко дена, готови да се защитаваме срещу десет пъти по-силен от нас неприятел, при това победител, от когото ни делеше само реката Каноас, която не можехме да защитим с много отдалечените си спомагателни части.

Много дни минаха, преди да пристигнат Арана и Портино. През това време ние държахме нащрек неприятеля с шепа хора. Щом пристигнаха поменатите подкрепления, ние потеглихме решително срещу врага, който не прие сражението и се оттегли към областта Сан

Паоло, откъдето трябваше да му дойдат значителни подкрепления в пехота и кавалерия.

Тук ние почувствувахме недостатъка, от който страдаше изобщо републиканската войска: думата ми е за нежеланието на войниците да стоят под знамето, щом сраженията не са непосредствено предстоящи — порок, който се чувствувал и във войската на Вашингтон, и във всяка войска, в която истинската дисциплина на воина на свободата не се цени. Тая дисциплина, която трябва да произтича от съзнанието за дълг, е много различна от принудителната дисциплина на войника на деспотизма. В тоя случай войникът или е грабнат на сила от семейството му и е принуден да се подчинява на някой господар в един или друг престъпен акт, който му бъде заповядан, или пък е наемен войник, продал душата и тялото си на тоя, който му плаща, и е разположен по природа да извърши действия, от които би се срамувал дори един вълк. Войнът гражданин, принадлежащ към един свободен народ, отива под знамената, когато го призоват, защото отечеството му е заплашено от насилници. Той дава доброволно своя живот в защита на страната си и на близките си и оставя войската само когато опасността е минала и когато е освободен от началниците си.

Републиканската войска на Рио Гранде беше съставена в по-голямата си част от храбри воени граждани, които обаче не смятаха, че трябва да остават под знамената, щом според тяхното разбиране не е време за бой и опасността за отечеството е минала; тогава те напускаха редовете, без да чакат заповедта на началниците. Тоя порок ставаше за нас почти гибелен при тия обстоятелства, при които някой по-предприемчив неприятел можеше да ни смаже, възползувайки се от безредието и слабостите ни.

Серанците, хора от околните планини, първи започнаха да напускат редиците и да отвеждат със себе си не само собствените си коне, но също тъй и конете, принадлежащи на дивизията. Хората на Портино от областта Мисионес последваха примера им; и скоро войската ни оредя толкова много, че бяхме принудени да напуснем Лагес и да се оттеглим в областта Рио Гранде, понеже се бояхме от приближаването на врага, срещу когото нямаше да можем да удържим. Останалите войници, лишени от необходимото, особено от облекло, попаднали в планинска местност, където студът започваше да става

непоносим, се деморализираха и на висок глас искаха да се върнат в огнищата си, т.е. в ниската, слънчева част на областта.

Полковник Теиксейра бе следователно принуден да отстъпи на тези искания: заповяда ми да сляза от Сера с пехотата и моряците и да се присъединя към войската; той щеше да тръгне след нас с кавалерията.

Слизането беше много мъчно поради трудния път и поради яростната враждебност на жителите от този край, запалени врагове на републиканците. Колкото и да е чудно, факт е, че селяните, които повече от всички други би трябвало да обичат републиканската войска, я ненавиждат и се борят срещу нея.

Слязохме по пелуфската горска пътека: бяхме шестдесет души и трябваше да се натъкнем на ужасни засади, от които се спасихме по чудо, благодарение на решителността на хората, които командувах, и на малката опитност на неприятеля.

Понеже пътеката, по която се спускахме, беше много тясна, неприятелят, който беше от тоя край и го познаваше отлично, избираше най-опасните места за засади; хвърляше се бясно и с ужасни викове върху нас, като ни обстрелваше от най-гъстите си части. И все пак със смелото си държане ние вдъхнахме такъв страх у тия планинци, че в края на краищата имахме само един убит кон и неколцина леко ранени войници. Стигнахме в главната квартира в Малахара, отстояща на дванадесет мили от Порто Алегре, където се намираше председателят Бенто Гонсалес, тогава главнокомандуващ.

[1] Тоя генерал по-късно измени на републиката и мина на страната на монархистите. ↑

[2] Континент — име, дадено вероятно от откривателите на просторната и хубава област Рио Гранде дел Суд, тъй като има друга област със същото име на север от Бразилия. ↑

СРАЖЕНИЕ НА ПЕХОТАТА

Републиканската войска се подготвяше за поход, когато ние се присъединихме към нея. След поражението при Рио Пардо неприятелят, съвзел се в Порто Алегре, бе излязъл оттам под командата на стария генерал Джорджио и се бе настанил по бреговете на реката Као, под закрилата на военните си кораби, с многобройна артилерия и подсилен с доста пехота. Там неприятелят очакваше да пристигне генерал Калдерон със значителна кавалерия, идващ от Рио Гранде.

Империята, при всичките средства за поквара, с които разполагаше, не беше лишена от привърженици в областта Рио-Гранде, край, за който може да се каже, както за Рио де ла Плата, че там хората се раждат на кон и техният рицарски дух ги прави войнствени. Но не всичките хора, колкото и да са рицари, устояват на почестите, титлите, отличията и особено на всемогъщия метал.

Същият недостатък, който отбелязахме по-горе, т.е. отвращението, което републиканците изпитваха да стоят събрани под знамената, когато неприятелят не се вижда, улесняваше движенията му; и когато генерал Нето, който командуваше републиканските полски войски, бе събрал достатъчно хора, за да бие Калдерон, последният се бе съединил с основното ядро при Као, след като бе намерил много коне, от които тъй много се нуждаеха монархистите. Тъй че генерал Джорджио заплашваше с много по-голяма войска обсадниците на столицата и ги принуждаваше да вдигнат обсадата.

За председателя на републиката беше необходимо да се свърже с дивизията на Нето, за да бъде в състояние да се бие с неприятеля. Бенто Гонсалес извърши сполучливо свързването — нещо, което прави чест на военните му качества. За една европейска войска подобна маневра би била невъзможна поради препятствията.

Ние потеглихме с войската от Малакара, като се насочихме към Сан Леополдо (немска колония); минахме нощем на две мили от неприятелската войска и след четиридесет и осем часов поход, почти без да хапнем, стигнахме в околностите на Такуари, където срещнахме генерал Нето, който идваше срещу нас. Казах — почти без да хапнем;

и действително, щом неприятелят усети движението ни, веднага усили хода си и макар че поради артилерията и припасите си беше много по-тежък от нас, настига ни на няколко пъти, когато си почивахме от дългия поход и печяхме месо, единствената наша храна, и на няколко пъти ни принуждаваше да нарадим шишовете^[1] и да потеглим, бързо към целта.

Спряхме в Пинеирино, на шест мили от Такуари, и се приготвихме за сражението. Републиканската войска, състояща се от пет хиляди кавалеристи и хиляда пехотинци, заемаше височините на Пинеирино, малка планина, полупокрита с борове: пехотата в центъра се командуваше от стария полковник Крешенция, дясното крило — от генерал Нето, и лявото — от генерал Канабаро. И двете крила бяха съставени само от кавалерия и то — без преувеличение — от най-добрата в света, макар и фарапа.^[2]

Нашата войска, съставена изцяло (без офицерите) от чернокожи, беше също тъй превъзходна и желанието да се бием — всеобщо. Полковник Хуан Антонио командуваше резервата на един кавалерийски корпус.

Неприятелят имаше четири хиляди пехотинци, три хиляди кавалеристи и няколко оръдия. Той беше заел позиция отвъд коритото на един поток, който разделяше двете войски, и държането му вдъхваше респект. Там се намираха най-добрите войски на империята, а старият генерал Джорджо, който ги командуваше, минаваше за най-способният генерал.

Неприятелският генерал бе вървял смело до това място срещу нас и вече бе направил всички приготовления за нападение. Два пехотински батальона преминаха сухото корито на потока и веднага образуваха квадрат. Две оръдия, заели благоприятна позиция спрямо нашия бряг, обстрелваха нашите кавалерийски вериги и подкрепленията им.

Смелчаците от първа кавалерийска бригада под командата на генерал Нето вече бяха извадили сабите си и очакваха само сигнала за нападение, за да се хвърлят върху двата батальона. Тези войнствени синове на Континента бяха уверени в победата. Те и техният генерал Нето никога не са били бити.

Нашата пехота, с развети знамена, разделена на дивизии върху най-високата част на хълма и прикрита от билото му, изгаряше от

нетърпение да се бие. Страшните улани на Канабаро, всички освободени роби и укротители на коне, вече бяха направили движение напред, заобикаляйки дясното крило на неприятеля, който поради това бе принуден да устоява и надясно, и то в безпорядък. Смелите освободени роби, горди със своята внушителност, ставаха още по-непоколебими. На същинска гора от копия приличаше техният корпус, съставен от роби, освободени от републиката и избрани измежду най-добрите укротители на коне в областта, всички черни, с изключение на висшите офицери. Неприятелят не бе видял никога гърбовете на тези истински синове на свободата. Техните копия, по-дълги от обикновените, техните черни лица, яки тела, закрепнали в постоянната и усилена работа (и тяхната свършена дисциплина) вдъхваха ужас у неприятеля.

Въодушевяващият глас на генерала вече бе преминал през редиците. „Днес всеки от нас ще се бие за четирима“ — тия бяха думите на началника, надарен с всички качества на голям военен предводител, ала необлагодетелствуван от щастието. Нашите души тръпнеха с вяра в победата. По-красив ден и по-великолепна гледка не зная!^[3] Застанал в средата на нашата пехота, на най-високото място, наблюдавах едната и другата войска.

Рядката и ниска растителност на просналите се пред нас поля не представляваше никаква пречка за погледа и аз можех да наблюдавам дори и най-малките движения там долу, под нозете ми, след няколко минути ще бъде решена съдбата на най-голямата страна в американския континент — Бразилия! Ще бъде решена съдбата на един народ! Тези набити, цветущи, великолепни тела, след малко ще бъдат раздърпани, поразени, обхванати от беса на разрушението! След малко кръвта, строшените членове, трупове на прекрасната младеж ще загрозят красивите девствени поля! И все пак ние очаквахме с нетърпение сигнала за сражение... Но напразно!

Неприятелският генерал, изплашен от смелото ни държане и от много силната позиция, която бяхме заели, се отказа от замисленото нападение, заповяда двете дружини да се върнат обратно и от нападателното положение, което държеше дотогава, мина в отбранително.

Генерал Калдерон бе убит при едно разузнаване; може би това беше една от причините за нерешителността на Джорджо. Щом

неприятелят не ни напада, трябваше да го нападнем ние. Такова беше мнението на мнозина. Но щеше ли да бъде добре? Ако ние бъдехме нападнати на високите позиции на Пинеирино, имаше голяма вероятност да победим; но ако напуснехме тези позиции, за да гоним неприятеля, трябваше да прекосим коритото на потока, което макар и сухо, беше трудно проходимо; освен това неприятелят ни превъзхождаше не само по броя на хората, но и по броя на оръдията си (ние имаме само едно!). В края на краищата, ние не влязохме в сражение и целият ден мина само с няколко престрелки.

В нашия лагер се чувствуваше оскъдица откъм месо. Особено изгладняла беше пехотата. Още по-непоносима беше жаждата, понеже по местата, заети от нас, не се намираше вода. Но хората ни бяха привикнали на лишения и се оплакваха само, че не се бием.

През нощта старият генерал бе изчезнал и заранта не забелязахме никъде неприятеля. Понеже беше мъгливо, до десет часа преди обед не знаехме новите му позиции. Едва по това време най-сетне открихме, че е заел силни позиции при Такуари.

Уверен съм, че хитрата маневра на неприятеля причини мъка на благородното сърце на председателя на републиката. Но не можеше нищо да се направи: той бе загубил един блестящ случай да унищожи империята и по всяка вероятност да осигури победата на страната си.

След малко получихме сведения, че кавалерията на неприятеля преминавала реката Такуари, подпомогната от ескадрата му. Значи неприятелят отстъпваше и ние трябваше да нападнем опашката на войската му. Нашият генерал не се поколеба в това. И тъй, ние тръгнахме смело на бой. Неприятелската кавалерия бе вече преминала реката, подпомогната от няколко плавателни съда, но цялата пехота беше останала върху левия бряг на силни позиции, закриляна от военни кораби и от една много гъста и висока гора. Втората наша пехотна бригада, съставена от втора и трета дружина, бе определена да започне нападението. Тя нападна с най-голямата възможна решителност, но численото превъзходство на неприятеля беше извънредно голямо и нашите смели воители, след като проявиха чудеса от храброст, бяха принудени да се оттеглят, подкрепяни от първата дружина на моряците и на артилеристите без оръдия. Ужасно беше това пехотинско сражение в гората, където шумът от пушечните изстрели и от чупенето на клоните, сред извънредно гъстия дим,

приличаше на адска буря. Двете страни загубиха не по-малко от петстотин души — ранени и убити. Трупите на смелите републиканци бяха намерени чак на брега на реката, където бяха нападнали „на нож!“ с устрем неприятеля. За съжаление тая смелост бе отишла напразно, понеже след като втората бригада бе принудена от значително превишаващия я неприятел да се оттегли, не подновихме нападението. Като настъпи нощта, неприятелят можа свободно да завърши преминаването върху десния бряг на Такуари.

От тоя бряг неприятелят стана почти пълен господар на равнината. Ние потеглихме пак към Порто Алегре, за да почнем отново обсадата.

Положението на републиката бе малко влошено. Ние минахме пак през Сан Леополдо, Сетембрина и спряхме в Малакара, в стария стан. Оттам след няколко дни се прехвърлихме в Белависта, позиция по-близка до лагуната Дос Патос, в североизточна посока от тази на Малакара. В същото време Бенто Гонсалес замисли друго действие, което, ако успееше, можехме да подобрим значително състоянието на работите си.

[1] Месото, главната храна на американските войски, се пече набучено на прът, следователно лесно се носи на рамо. ↑

[2] Монархистите наричаха републиканците „фарапос“, което ще рече дрипльовци, а републиканците наричаха монархистите „карамуру“, което на местно наречие значи „хора на огъня“. ↑

[3] Каква наслада за един ученик на Бекариа, враг на войната! Но какво искате: аз бях срещнал в пътеката на живота си австрийците, поповете и деспотизма. ↑

ЕКСПЕДИЦИЯ НА СЕВЕР

Поради походите си неприятелят бе лишил донякъде крепостите си от пехота. Сан Жозе де Норте се намираше в такова положение. Тази крепост, разположена на северния бряг на устието на лагуната Дон Патос, беше един от ключовете на лагуната и нейното овладяване можеше да промени положението. Главната полза, която можехме да извлечем от нея, бяха провизиите, оръжията и военните припаси.

Нашите хора бяха в много окаяно състояние и там можеха да се облекат и да се снабдят с всичко полезно. Тая точка после беше не само много важна като господстваща над входа за Лагуна, единствено пристанище в областта, но в тая част беше аталайя, т.е. стълбът със сигналите за корабите, на който сочеше дълбочината на водите в бара (устieto).

За нещастие и при тая експедиция се случи същото, както при Такуари. Ние проведохме акцията с най-голяма прозорливост и предпазливост почти до завършека ѝ, ала загубихме напълно плода ѝ поради това, че не нанесохме последния удар. След осемдневен непрекъснат поход, като извървявахме не по-малко от двадесет и пет мили дневно, ние се озовахме неочаквано под отбранителните съоръжения на крепостта. Беше една от ония нощи, през които подслонът и малко огън са истинско щастие. Клетите воители на свободата, окъсани и изгладнели, с вцепенени от студ членове, изложени на проливния дъжд, който се сипеше върху нас през целия ни поход, напредваха мълчаливи и смели срещу укрепленията и стените, пазени от стража. Ние бяхме оставили недалеч конете си да ги пази един кавалерийски ескадрон и се готвехме за пристъпа, който трябваше да стане при първото „кой е там“ на стражата. Воините на републиката нападаха стените, както можеха да го сторят първите войници в света. Артилерийската и пушечна стрелба на неприятеля беше незначителна, съпротивата върху стените — слаба, и нашите, като се катереха един на друг по раменете, за малко време проникнаха във вътрешността на крепостта. Четирите укрепления не проявиха повече съпротива. Нападението започна в един часа след полунощ, а в

два бяхме господари на отбранителните съоръжения и на трите укрепления, със сравнително незначителни загуби и без да дадем нито един изстрел. След като бяхме завладели отбранителните съоръжения на три от четирите укрепления — и то всички в града — изглеждаше невероятно да не станем господари на тая крепост. И въпреки това и този път краят беше лош. Звездата на републиката залязваше и щастието беше враждебно към нашия предводител.

Като попаднаха в града, нашите войници, окъсани и изгладнели, помислиха, че трябва само да ядат, да пият, да се облекат и да плякосват. И тъй, повечето от тях се пръснаха да грабят. През това време, посъвзели се от изненадата, войниците на неприятеля се събраха отново в една укрепена казарма. Бяха няколко хиляди. Нападناхме ги, ала ни отблъснаха.

Потърсихме войниците си, за да подновим нападенията, но не ги намерихме или ако ги срещаме, те биваха натоварени с плячка, пияни и без всякаква воля да излагат на опасност живота си, тъй като бяха станали богати. Едни от тях бяха повредили пушките си, като разбивали с тях вратите на магазините и домовете, които искали да оплякосат; други пък бяха изгубили кремъците на пушките си. Неприятелят от своя страна не губеше време: няколко военни кораба, които се намираха в пристанището, заеха позиции и започнаха да обстрелват улиците, завзети от нас.

От Рио Гранде дел Суд, който се намира на няколко мили върху другия бряг, изпратиха на помощ войска: и единственото укрепление, което ние не бяхме превзели от нехайство, бе използвано от неприятеля. Най-голямото укрепление от четирите, което ние бяхме нападнали и превзели през нощта и което господствуваше над останалите, бе хвърлено във въздуха. При тоя взрив много хора бяха ранени и убити.

Винаги си спомням: още не бе се развиделило добре, когато се случи катастрофата; спомням си как нашите хора, които бяха заели укреплението, литнаха във въздуха като светулки със запалени от огъня дрехи и как падаха на земята ужасно осакатени. Накрай най-славният от подвизите ни се превърна към обед в позорно отстъпление, дори в бягство. Малцината добри воители, които се бяха борили докрай, плачеха от яд. Загубата ни бе сравнително огромна: от тоя ден нашата славна пехота от освободени роби стана скелет.

В експедицията взе участие малко кавалерия, която закриляше отстъплението ни. Дивизията се отправи към етапа в Белависта, а аз останах с оцелелите моряци в Сан Симон, чифлик, разположен върху брега на лагуната Дос Патос. Моряците, офицери и войници, възлизаха на около четиридесет души.

ЗИМУВАНЕ И СТЬКМЯВАНЕ НА КАНОЕ

Както се знае, зимата в южното полукълбо е през ония месеци, през които у нас е лято. Местните жители ни казваха, че зимата е сурова — нещо, което ние най-добре изпитахме, понеже бяхме лишени от облекло и нямаше възможност да си го набавим отнякъде.

Ние останахме в Сан Симон, за да стъкмим няколко каное (вид лодки, направени само от едно дърво, на което се издълбава вътрешността) и да установим връзка с другата страна на лагуната; но през няколкото месеца, които прекарахме на това място, тия лодки не излязоха на бял свят и поради това не осъществихме замисленото.

И тъй, вместо с лодки, ние се занимавахме с коне, тъй като на това място, изоставено от няколко месеца от собствениците-монархисти, имаше доста жребци. Моите моряци станаха кавалеристи, а някои дори обяздваха коне.

Сан Симон е много красиво и просторно васално владение, макар тогава да беше разрушено и изоставено. Струва ми се, че беше собственост на някакъв граф със същото име, изгнаник или чиито наследници са били изгнаници поради несподеляне на преобладаващите републикански идеи. Тъй като стопаните ги нямаше, а освен това бяха и наши противници, станахме стопани ние. Ала нашето стопанисване се състоеше в използването на животните за храна, тъй като няхахме друго, и в развличането ни да обяздваме жребци.

По онова време (16 септември 1840 г.) моята Анита роди първото ни дете, Меноти, което по чудо бе оцеляло, понеже по време на бременността си крайно смелата жена бе взела участие в много сражения, бе понесла много лишения и трудности и дори бе падала от кон, поради което главичката на детето беше понатъртена. Анита роди в къщата на един от местните жители, близо до едно село, наречено Мустарда, и семейството прояви към нея всички грижи, които човек може да си представи. Аз ще бъда признателен през целия си живот на тия добри хора. Цяло щастие бе, че жена ми попадна в тоя дом, защото немотията сред войската ни бе достигнала до последния предел и аз не

можех да подаря дори една кърпа на скъпата си родилка и на детето си. За да ги снабдя с някоя дреха, реших да отпътувам за Сетембрина, където моите приятели щяха да ми помогнат с нещо.^[1]

Тръгнах през наводнените поля на оная всецяло напоена част на областта, където по цели дни пътувах във вода, достигаща корема на коня. Минах през Роса Велха (старо обработено поле), където срещнах капитана на уланите, освободени роби, който ме прие като истински и великодушен приятел. Начело на един отред от войниците си, той пазеше каваладос (резервни коне) по ония великолепни пасбища. Там стигнах привечер, при силен дъжд. Заранта продължих пътя си, въпреки че бурята се бе засилила. Напразно добрият капитан се бе опитал да ме задържи, докато се оправи времето: аз изгарях от нетърпение по-скоро да зарадвам жена си. Като се отдалечих на няколко мили, чух пушечни изстрели откъм мястото, откъдето бях тръгнал, мярнаха се в съзнанието ми някои подозрения, но не можех да сторя друго, освен да продължа пътя си. Пристигнах в Сетембрина, купих някои и други дрешки и потеглих обратно към Сан Симон. Като минавах през Роса Велха, научих причината за пушечните изстрели. Морингве, същият оня, който ме бе изненадал в Камакуан, изненадал капитан Масимо и след отчаяна защита от страна на храбрия капитан и на уланите му, успял да ги избие до един. Най-добрите коне били натоварени на лодка и пренесени в Порто Алегре, а останалите били избити. Неприятелят изпълнил акцията си с военни кораби и пехота. Като слезли от корабите, войниците се отправили с кавалерията към Рио Гранде дел Норд, като из пътя си унищожавали или сплашвали малките републикански сили, пръснати по тая територия. И моите моряци били принудени да напуснат позицията си и да подирят убежище в гората, понеже неприятелят ги превъзхождал числено твърде много. Също тъй и моята Аиита, дванадесет дни след раждането, трябвало да бяга с детето отпред на седлото, без да се страхува от бурята.

Когато се върнах в Сан Симон, не заварих хората и семейството си и бях принуден да ги търся в покрайнината на една гора, където ги намерих. Те се криеха още там, понеже нямаха точни сведения за неприятеля.

Върнахме се в Сан Симон, където прекарахме още известно време; после се установихме на левия бряг на река Капивари. Тая река

е образувана от изтичанията на някои езера, които красят северната част на Рио Гранде, между атлантическия бряг и източния склон на планинската верига До Еспинасо. Нейното име произлиза от капивара — вид водно прасе, което се среща много често в реките на Южна Америка.

От Капивари и от Санградор до Абрьо (Санградор е канал, който служи за съобщителна връзка между едно блато и едно езеро или река), където можахме да получим и стъкмим две каное, направихме няколко пътувания до западния бряг на лагуната Дос Патос, като пренасяхме хора и кореспонденция.

[1] Републиката не плащаше на войниците си. ↑

ЗЛОПОЛУЧНО ОТСТЪПЛЕНИЕ ПО СЕРА

Между това положението на републиканската войска се влошаваше, понеже всеки ден неотложните нужди ставаха все по-големи и все по-големи ставаха трудностите за задоволяването им. Двете сражения при Такуари и Норте бяха намалили толкова много числеността на пехотата, че дружините бяха станали като скелет. Прекомерните нужди пораждаха недоволство, което пък подтикваше войниците към бягство. Населението, както се случва при продължителни войни, се бе изморило и бе станало равнодушно от поредно следващите се преминавания и искания на войските от двете страни.

При това положение на нещата монархистите предложиха условия за споразумение, които макар и изгодни за състоянието, в което се намираха републиканците, бяха гордо отхвърлени от най-издръжливите и смели войници. Обаче тоя отказ засили недоволството у уморените и помирително настроените във войската. Най-сетне бе решено да изоставим обсадата на крепостта и да минем в отстъпление.

Дивизията Канабаро, към която се числяха и морските сили, трябваше да започне движението и да изчисти проходите на Сера, заети от неприятелския генерал Лабатю, французин на служба при империята; после щеше да потегли Бенто Гонсалес с остатъка от войската, като прикрива движението.

По това време умря Росети: непоправима загуба!

Отстъплението, предприето през зимата, сред планинските пропасти и при почти непрестанния дъжд, бе най-трудното и най-ужасното отстъпление, което съм виждал. Ние водехме за въже няколко крави, които съставляваха целия ни хранителен припас, понеже по трудните пътища, които трябваше да прекосим, не се намираха животни. Многобройните реки на Сера, придошли с голяма сила, отвличаха хората, животните и снаряженията ни. Вървахме при дъжд и без храна; лягахме гладни и при дъжд. Между един и друг поток ония, на които се случваше да бъдат близо до нещастните крави, имаха месо; другите — не. Особено тежко беше положението на

нещастната пехота, която беше лишена и от конско месо, което кавалеристите употребяваха при липса на друго.

Имаше ужасни сцени! Както е обичай в ония страни, много жени придружаваха войската, като се грижеха за резервните коне. С жените, естествено, имаше деца на различна възраст. Малък брой от тия деца на по-крехка възраст излязоха от гората. Малко деца бяха прибрани от кавалеристи, понеже и малко коне се спасиха, а и много майки също тъй умряха или стигнаха до умиране — от глад, преумора и студ.

В долната гориста част на областта, където климатът е почти тропически, имаше в изобилие диви, но вкусни и хранителни плодове, като гуайяба, араса и др. Ала в горите на горна Сера, където бяхме се придвижили, не се намираха такива плодове; срещаха се само листа от такуара, много големи тръстики, недостатъчна храна за животните, с която не можахме да спасим двете мулета, които носеха оскъдния ми багаж.^[1]

Анита изтръпваше при мисълта, че може да загуби нашия Меноти, когото спасихме по чудо! При най-трудните места из пътя и при преминаването на потоците аз носех своя скъп син на три месеца в една кърпа през рамо, като се мъчех да го топля на гърдите си и с дъха си.

От дванадесетте мои животни (коне и мулета — едни за яздене, други за пренасяне на товар), които влязоха с мене в гората, бяха останали само два коня и две мулета. Другите, изморени, бяха изоставени.

На всичко отгоре водачите ни бяха сбъркали пикадата (просека) и това бе една от причините, за да преминем тъй трудно ужасната гора Де лас Антас (анта е животно, което, както ми казаха, приличало на магарето; било кротко, месото му много вкусно и от кожата му ставали изящни и здрави неща. Кожата му видях, но самото животно — не).

Понеже вървахме напред и края на просеката все не се виждаше, аз останах в гората с двете мулета, които също тъй се бяха изморили, и изпратих Анита с помощника си и детето да излезе извън гората, като сменя поредно двата коня, и да потърси храна. Двата коня и смелостта на Анита спасиха онова, което беше най-скъпото в живота ми. Като стигнала извън гората, тя намерила за щастие неколцина от войниците ми, които били запалили огън — нещо рядко поради непрестанния проливен дъжд.

Моите другари успели да подсушат някои дрипи, повили детето, затоплили го и го възвърнали към живот, когато Анита вече почти била изгубила всяка надежда. Тия добри войници се погрижили с много любезно усърдие да намерят храна, с която моята скъпа жена възстановила силите си и могла да накърми детето.

Аз се помъчих напразно да спася мулетата. Като останах с тия изнемощели животни, събрах им колкото можах тръстикови листа, за да ги нахраня, но това не помогна: бях принуден да ги оставя и да се помъча и аз, изгладнял, да изляза пеша из гората.

Девет дни след влизането ни в гората най-сетне опашката на дивизията се показва извън просеката. Бяха се спасили много малко коне на офицери. Генерал Лабатю, който бе минал преди нас, бе оставил в същата гора Де лас Антас няколко оръдия, които ние поради липса на коне не можахме да пренесем и те сигурно са останали заровени в ония пещери кой знае колко време.

Изглежда, че бурите се чувствуваха като у дома си в гората, понеже като излязохме на високите равнини на Чима ча Сера, заварихме великолепно време. Заварихме също тъй и говеда, които бяха за нас много цепна храна. Така че позабравихме мъчнотиите.

После влязохме в окръга Викария, където останахме няколко дни да чакаме корпуса на Бенто Гонсалес, който пристигна на части и смазан.

Като се научил за отстъплението, неуморимият Морингуе тръгнал по петите на тоя корпус и затруднявал по всякакъв начин похода му. Той бил подпомаган от планинците, все яростно враждебни към републиканците.

Всичко това дало на Лабатю необходимото време, за да извърши отстъплението и да се присъедини към основното ядро на имперската войска. Обаче, когато се присъединил, той бил останал почти без хора поради бягствата, дължащи се на усилените походи и на същите ония лишения и трудности, които бяхме преживели и ние.

Понеже по ония високи местности нито бяхме преследвани от неприятеля, нито пък ние го преследвахме, движехме се бавно. Ние нямахме коне и трябваше да укротяваме из пътя някои жребци, които се срещаха пръснати из тия високи равнини. Корпусът на уланите, лишен от конете си, трябваше да ги замести с тия коне.

Като прекосихме Матос Портогес и Кастелано, слязохме в областта Мисионес, по посока към Круц Алта, главен град на тази област. От Круц Алта потеглихме за Сан Габриел, където се установи главната квартира, и построихме бараки за войската. Аз също тъй си построих една барака, в която прекарах известно време със семейството си.

Ала шестгодишният живот на трудности и лишения, далеч от стари приятели и от родители, за които не знаех нищо, пробуди у мен желанието да се приближа към някоя точка, където да мога да науча нещо за родителите си, любовта към които бе жива в душата ми. После трябваше да се погрижа за много неща, насъщността на които дотогава не бях изпитал за себе си, но които бяха необходими за жена ми и детето ми. И тъй, реших да прекарам известно време в Монтевидео. Обърнах се към председателя и заедно с разрешението за отпътуване получих също тъй и разрешение да си създам едно стадо говеда, с което да мога да посрещна разноските.

[1] Заради жена си и детето си трябваше да се грижа за една палатка и малко багаж. ↑

МОНТЕВИДЕО

И тъй, ето че станах трупиере, т.е. водач на добитък. В един чифлик, наречен Корал де Педрас, с позволение на министъра на финансите, успях в продължение на двадесет дни да събера с неизказана мъка около деветстотин животни, които с още по-голяма мъка трябваше да закарам в Монтевидео. Обаче в този град не стигнах със стадото волове, а с около триста волски кожи. Из пътя ми се явиха непреодолими препятствия, особено придошлата река Рио Негро, при която без малко щях да изгубя почти целия си капитал. Поради придошлата река, неопитността ми в този занаят и мошеничеството на някои работници, които бях наел да се грижат за добитъка, едва можах да прекарам през Рио Негро около петстотин вола. Обаче сметнах, че и тия петстотин вола няма да могат да оцелеят до Монтевидео и затова после реших, че ще трябва да ги заколим за кожата им, като оставим месото им на гарваните.

Когато някое от тия нещастни животни се изморяваше, аз го продавах срещу едно скудо. Най-сетне, след като в продължение на петдесет дни понесох трудности, студове и неприятности, които не се поддават на описание, стигнах в Монтевидео с малко кожи. С парите от продажбата на кожата едва можах да облека твърде скромно семейството си и двама мои другари.

Подслоних се в къщата на приятеля си Кастелини, където прекарах известно време.

Аз имах семейство, а средствата бяха изчерпани, следователно се налагаше да осигуря независимото съществуване на трима души. Чуждият хляб винаги ми се е струвал горчив, а за съжаление в живота си, пълен с превратности, често съм имал нужда от приятел, какъвто за щастие, винаги съм намирал.

Между това, аз се залових с две работи, които наистина бяха малко доходни, но във всеки случай ми осигуриха храната: станах търговски посредник и лектор по математика в Института на Паоло Семидеи. Така карах до постъпването си в източната ескадра, т.е. монтевидейската.

Рио-гранденският въпрос отиваше към уреждане и Анцани, когото бях оставил начело на малкото сили, командувани от мене в тая република, се бе оттеглил и ми писа, че нямало повече какво да се прави в тая страна.

Монтевидейската република ми предложи много скоро работа. Предложено ми бе и аз приех командването на военната корвета „Коституционе“ с осемнадесет оръдия. Източната ескадра бе командувана от полковник Кохе, американец, а буеносайреската — от генерал Браун, англичанин.

Станаха няколко морски сражения, но с незначителни резултати. По това време бе назначен за военен министър някой си Видао, който се прослави като злополучен и достоен за презрение човек. Едно от първите му нещастни намерения бе да се отърве от ескадрата, която според него била много тежка за държавата и безполезна, тая ескадра, за която републиката бе пръснала толкова много пари и която, ако бъдеше подкрепена и добре ръководена, можеше да представлява значителна сила по реката Ла Плата, без която Монтевидео не би излязъл никога от положението на зависим от Буенос-Айрес. Ала монтевидейската ескадра бе изцяло унищожена от поменатия глупав министър. Корабите бяха продадени на срамно ниски цени и материалите разпилени. За да се закръгли делото на разрушението, възложиха ми една експедиция, която можеше да свърши само със загубването на корабите, командувани от мене.

КОМАНДУВАМ МОНТЕВИДЕЙСКАТА ЕСКАДРА. СРАЖЕНИЯ ПО РЕКИТЕ

С корветата „Коституционе“ с 18 оръдия, бригантина „Перейра“ и транспортната голета „Прочида“ ме командироваха в Кориентес, съюзническа област, за да ѝ помагам във военните и действия против силите на Розас, буеносайреския тиранин. Командиrowането ми се свързваше и с това, че трябвало да занеса снаряжения в тая област. Ще отбележа нещичко върху новата война, в която се готвех да взема участие.

Източната република Уругвай, наречена така, понеже била разположена върху източния бряг на споменатата река (Монтевидео е нейна столица), като повечето от републиките в Южна Америка се намираше почти постоянно в положение на гражданска война — най-голямата пречка за напредък, на какъвто е способна тая великолепна част на света, без съмнение неотстъпваща на никоя друга по природните си богатства. И причина за междуособиците тогава беше домогването на двамата генерали Фрутузо Рибера и Мануел Уривес до президентското място на републиката.

Отначало, по-щастлив, Рибера успя след няколко победи да изгони Уривес и да завземе властта. Изгоненият Уривес намери убежище в Буенос-Айрес, където Розас го прие заедно с източните емигранти и си послужи с него против собствените си врагове, командувани тогава от генерал Лавал. Враговете му се наричаха „унитари“, а партията на Розас се наричаше „федерална“. Като победи Лавал, жестокият бивш президент на Монтевидео започна да се готви да завоюва отново загубената власт в страната си. Това беше добре дошло за Розас, който се стремеше към окончателното унищожение на унитарите, негови смъртни врагове, чието последно убежище беше Монтевидео, и освен това към унизяването на една република-съседка и съперница, която оспорваше на другата върховната власт над безкрайната река, като разпалваше най-яроостните и страхотни елементи на една ужасна гражданска война.

По времето на тръгването ми от Монтевидео източната войска се намираше в Сан Хозе в Уругвай, а войската на Уривес — в Баяда, столица на областта Ентре-Риос; и двете се готвеха за решителна битка.

Корентинската войска се готвеше да се съедини с източната и аз трябваше да се дигна по Парана чак до Кориентес, да мина едно разстояние над 600 мили между двата неприятелски бряга, като при това можех да се спирам само на островите и на пустите брегове.

След като отпътувах от Монтевидео с поменатите три кораба, трябваше да изнеса първото сражение срещу батареите на Мартин-Гарча, остров, който направлява реката към мястото, където тя се слива с Парана, на една значителна дълбочина, близо до която трябваше да минем, тъй като нямаше други по-отдалечени канали, удобни за големи кораби. При това първо сблъскване дадох няколко убити и ранени и продължих по-нататък.^[1]

На три мили от Мартин-Гарча заседнахме с „Коституционе“ и то, за нещастие, по време на отлив, така че трябваше да положим неимоверни усилия, докато заплава отново. Но благодарение на голямата решителност и енергия от страна на всички, офицери и моряци, не загубихме при този случай флотилията си.

Докато прехвърляхме тежкия товар върху „Прочида“, от другата страна на острова се появи неприятелска ескадра, напредвайки с опънати платна и при благоприятен вятър към нас със седем кораба. „Коституционе“ беше заседнала в пясъка около три фута и беше лишена от главните си оръдия, натоварени върху малката „Прочида“. Това положение беше за мене наистина ужасно. „Прочида“ беше напълно безполезна, „Коституционе“ още по-безполезна. Оставаше ми само бригантинът „Перейра“, чийто извънредно смел комендант с по-голямата част от екипажа си ни помагаше в работата.

През това време врагът, горд при вида и бурните поздравления на войските от острова, съвсем уверен в победата, напредваше със седемте силни военни кораба към нас, останали само с един и то слаб кораб. Аз не бях изпаднал в отчаяние, на което впрочем никога не съм се поддавал, но предоставям на другите да си представят душевното ми състояние. Не беше въпрос само за живота, за който малко държах в ония моменти; но дори и да загинехме при тия непредвидени и фатални събития, мъчно можехме да спасим честта си, тъй като

нашите условия изключваха възможността да се бием. Щастieto и тоя път протегна мощната си закрилническа ръка върху съдбата ми и не трябваше нищо друго, освен едно завъртане на колелото му. Флагманският кораб на неприятеля „Белфано“ също тъй заседна в пясъка наблиз до острова, на около два топовни изстрела от нас, и ние се спасихме. Неочакваната спънка за неприятеля затвърди готовността ни за действие: за няколко часа „Коституционе“ заплава отново и ние ѝ върнахме батареята и всичкия материал.

„Щастieto като нещастieto не идва само“ — казва народът. В тоя случай стана точно тъй. Като по чудо се спусна твърде гъста мъгла, покри всичко и ни помогна извънредно много, като скри от неприятеля посоката ни. Това обстоятелство беше от изключителна полза за нас, защото неприятелят, след като измъкна от пясъците „Белфано“, не знаейки посоката ни, се впусна да ни преследва в Уругвай, където не бяхме влезли, и загуби така много дни, преди да научи къде сме. Между това ние бяхме навлезли в Парана, скрити от мъглата и облагодетелствувани от вятъра. Аз имах съзнание за делото ни, без съмнение едно от най-трудните в живота ми. Същия ден удоволствието ми, че сме се измъкнали от една предстояща опасност, и приятната възбуда, изпитвана при мисълта за величието на делото ни, бяха помрачени от изумлението, страха и непокорността на водачите ни, които до тоя момент смятали, че сме се били отправили към Уругвай, където поне левият бряг беше в ръцете на нашите, докато двата бряга на Парана бяха изключително в ръцете на страхотни врагове, като Уривес на левия бряг и Розас на десния. Всички водачи твърдяха, че не познават Парана; и действително, за да заблудя врага, аз бях потърсил и намерил познавачи на Уругвай. От тоя момент те сваляха от себе си всяка отговорност.

За отговорността малко ме беше грижа, но аз имах нужда от един водач, та каквото и да става. След много издирвания научих, че един от тях познавал донякъде реката, но си мълчал от страх. Моята сабя отстрани веднага мъчнотиите и ние се сдобихме с водач.

Благоприятният вятър ни отнесе през нощта близо до Сан Николас, първото аржентинско селище, което се открива на десния бряг на реката. Там имаше няколко търговски кораба. Ние имахме нужда от превозни средства и водачи — една нощна експедиция с лодки ни достави и едното, и другото.

Бяхме принудени да си служим с насилие — деликатното ни положение го изискваше. Някой си Антоний, австриец, който от дълго време плавал по река Парана, падна в ръцете ни заедно с другите пленници и ни направи много ценни услуги в пътуването.

Движейки се напред към горната част на реката, ние не срещнахме никакви пречки чак до Банда, столица на областта Ентре-Риос, където се намираше войската на Уривес.

През време на пътуването слязохме няколко пъти на суша, за да си набавим прясно месо от добитък, който ни биваше оспорван от местните жители и от кавалерийските части, които пазеха брега. Поради това станаха няколко частични боеве с променлива полза и загуба за нас.

В Баяда, където беше главната квартира на Уривес, заварихме страхотни приготовления за посрещането ви. Там влязохме в бой, който отначало изглеждаше, че ще даде по-значителни резултати, но благоприятният вятър и разстоянието, на което можахме да минем от неприятелските батареи, ни позволиха и тоя път да се измъкнем от опасностите, които можеха да бъдат свързани с много по-големи вреди и загуби. И двете страни дадоха силен оръдеен огън, но загубите бяха незначителни.

В Лас Конкас, на няколко мили над Баяда, слязохме през нощта на суша, където въпреки силната съпротива на неприятеля можахме да се сдобием с четиринадесет говеда. При тоя случай нашите се биха с изключителна храброст; най-много се отличиха Валерга и Баталиа, укротител на коне.

Възползвайки се от противния вятър и от теснината, неприятелят ни обстрелваше с артилерия, а на някои места откриваше срещу нас огън и с карабини.

В Черито, силна позиция на левия бряг на Карана неприятелят нагласи една батарея от шест оръдия. Вятърът беше благоприятен, но слаб и на това място, поради криволиченето на реката, ни биеше в очите, така че трябваше да изминем едно разстояние от около две мили с буксиране, т.е. като пренасяме малки котви напред с дълги въжета и теглим нагоре същите при звука на барабан и много бавно; ние се движехме така с малка бързина, понеже насрещното течение в тесни места е много силно. За щастие неприятелската батарея беше много нависоко и наблизко, сякаш беше увиснала над главите ни.

Това сражение беше блестящо. Повечето от хората ни се занимаваха с въжетата и лодките, останалата част — с оръдията и пушките. Хората ми се биеха и работеха много живо — сраженията бяха станали играчка за тях. Нека се има пред вид, че нашият неприятел принадлежеше към войска, която се беше прославила и възгордяла от новите си победи; това бе същата войска, която наскоро разгони нашата в Ароу Гранде, заедно с войската на Кориентес, присъединена към нашата.

Всяка пречка бе преодоляна с незначителна загуба, и то причинена от неприятелските карабини, тъй като снарядите на разположените много нависоко и наблизо оръдия минаваха над главите ни и засягаха едва мачтите. И след като потушихме огъня на неприятеля и обезвредихме няколко от оръдията му, ние излязохме с всичките си кораби на една просторна позиция извън всяка опасност.

Разни търговски кораби, идващи от Кориентес и от Парагвай, се бяха поставили под закрилата на неприятелската батарея; те паднаха в ръцете ни с малко усилие. По тоя начин можахме да се снабдим с хранителни припаси и разни други материали.

[1] В това сражение загубих един много ценен офицер, италианец, на име Покароба от Генуа. Едно парче от снаряд откъсна главата му. ↑

ДВУДНЕВНО СРАЖЕНИЕ С БРАУН

И тъй, ние продължихме трудното си пътуване по реката. Неприятелят изгуби желание да ни поставя препятствия и след няколко заседания, особено на „Коституционе“, стигнахме до Кавало Гуация (Бял кон), където се съединихме с коринтинската флотилия, състояща се от три въоръжени малки кораба. Тя ни донесе пресни хранителни припаси, които подобриха донякъде положението ни. Ние имахме добри и доверени водачи и една подкрепа, която, макар и малка, беше твърде полезна, особено за самочувствието на хората ми.

Като стигнахме до Брава, бяхме принудени да се спрем поради плиткостта на реката.

Аз не можех да не се съобразя, че неприятелят ще опита всичко възможно, за да направи безполезен смелия ни опит, защото като стигнехме в Кориентес, щяхме да му увредим с овладяването на една река като Горна Парана, в една междинна позиция между областите от вътрешността на републиката Аржентина и Парагвай. Щяхме да бъдем също тъй огнище на корсари, които щяха да смущават и да рушат голяма част от неприятелската търговия.

Неприятелят не пренебрегна нищо, за да ни погуби. На него му се яви в помощ и оскъдицата на вода в реката, която според познавачите на тези места от половин век не била толкова много намалявала. Впрочем, същото ни каза и Пере, управител на Кориентес. Понеже не беше възможно да продължим, реших да подредя флотилията си така, че да може да прояви най-голяма съпротива срещу адмирал Браун, който все някой ден щеше да се яви, тъй като неговата заблуда не можеше да трае много време.

От левия бряг на Парана, отсам пясъчния насип, който ни пречеше да продължаваме напред, в един ъгъл, където водата беше достатъчно дълбока, близо до брега, аз теглих една линия от плавателни съдове, като започнах с една яхта, върху която наредих да поставят четири оръдия; после в средата „Перейра“ и на десния бряг — „Коституционе“, като по този начин образувахме един перпендикулар спрямо течението на реката, по дължината на която

можеше да стреляме с лявата батарея на корветата, която носеше и по-далеко биещи оръдия. Така ние противопоставихме срещу неприятеля, който трябваше да се появи откъм долината, всичките сили, с които разполагахме.

Това разположение погълна много труд и усилия, поради течението, което макар и слабо в избраното място, все пак налагаше да употребим всички вериги, котви и дебели въжа, за да задържим корабите.

Още не бяхме привършили работата си, когато неприятелят се яви с осемнадесет плавателни съда. Той ни превъзхождаше значително, а при това неговото положение му позволяваше да получава каквато си ще подкрепа и хранителни припаси. Ние бяхме далеч от Кориентес, от който единствено можехме да получим помощ и следователно не можехме да разчитаме на никого. И все пак трябваше да се бием, дори и при съзнанието, че ще загинем, поне за честта на оръжието! И се бихме! Неприятелят, командван от адмирал Браун (най-прочутия морски офицер в Южна Америка, и то напълно основателно, понеже бе командувал буеносайреската ескадра чак до времето на войната за независимост против испанското владичество), неприятелят, казвам, напредваше срещу нас с вяра в собствените си сили. Струва ми се, беше 15 юни 1842 г. Тоя ден вятърът беше благоприятен за неприятеля, но не много, та и той трябваше да тегли с въжа от сушата корабите, за да се движи напред, успоредно на левия бряг на реката. Дясното крайбрежие поради плиткостта си беше негодно за големи кораби. Понеже ние владеехме левия бряг, върху който се опираше лявата страна на нашата линия, част от екипажите и моряците-войници, ненужни на борда, слязоха на суша, за да оспорват всяка педя земя на неприятеля, който теглеше с въжа корабите си. Нашите се биха храбро по суша и забавиха значително напредването на неприятеля; но поради численото му превъзходство (той бе стоварил петстотин пехотинци), нашите бяха принудени да отстъпят под закрилата на флотилията. Майор Педро Родригес, който командуваше слезлите на суша наши войници, тоя ден се сражава с всичката ловкост и храброст, които човек може да си представи. Той настани привечер предните постове на брега и цялата нощ двете страни минаха в приготовления за сражението на следващия ден.

На 16 юни слънцето още не беше изгряло, когато неприятелят започна да ни обстрелва с всичките си сили, които бе успял да разположи във фронт през нощта. Мене ми се щеше неприятелят да се приближи повечко, понеже само нашите оръдия от центъра биеха далеко и можеха да му увредят; останалите (повечето) не биеха далеко, и понеже не достигаха неприятеля, стояха в бездействие. Старият английски адмирал познаваше обстрела на оръдията ни, както и подолното им качество в сравнение с неговите. Затова, като пожертвува блестящата гледка на едно сражение с картеч и налице срещу лице, той не се помръдна, като използваше по-далечния обстрел на оръдията.

Сражението трая без прекъсване до късна нощ и се води и от двете страни с ярост.

Вредите и на двете страни не бяха малки; нашите кораби бяха в окаяно състояние. Въпреки че не преставахме да запушваме дупките от куршумите, на палубата бе нахлула толкова много вода, че мъчно можеше да бъде изчерпана, дори ако работеха непрестанно на смяна всички хора.

Комендантът на „Перейра“ бе убит в едно много смело нападение по суша срещу неприятелските кораби. В негово лице загубих най-добрия и най-смелия от другарите си.

Много бяха мъртвите; още по-много ранените; останалите от хората, които бяха крайно изтощени, не можеха да си починат поради прекомерната вода в трюма на кораба. А при това на борда имаше барут и още снаряди и трябваше да се бием не за да победим, не и за да се спасим, а за честта си.

Честта! Избива ме на смях, когато мисля за честта на войника, но се изпълвам с презрение, когато мисля за оня вид чест на бурбоните, испанците, австрийците и французите, когато нападаха, както нападат убийците, из пътищата нещастните пътници. Честта — едните да колят сънародници, другите едновърци в политиката, докато едни чудовища, проститутки, безделници със скипър се наслаждават и се подсмивват под мустак сред мръсните гуляи в Неапол, Виена, Мадрид и Париж!

И тъй, ние се биехме само за честта, и това беше поне в съгласие с внушенията на съвестта, понеже се биехме за един народ против двама тирани; и се биехме за честта на шестстотин мили от Монтевидео с врагове от всички страни, след значителен брой

сражения, лишения, затруднения, почти уверени, че ще загинем всички!

През това време Видал трупаше дублони^[1], за да ги използва за разходки с екипаж и за блестящи прояви в първите столици на Европа. А народът? Той сякаш е създаден, за да хрантути една голяма сган: Малатеста Балиони, императори или крале, за да го управляват и ръководят, попове или доктринери, за да го заблуждават!

Ето честта, свободата, справедливостта, законите! Ето света! Ето в полза на кого се потят и измират от глад плебеите! Ето в полза на кого прахосват живота си безброй великодушни италианци, захвърлени на чужда земя от нещастията на отечеството ни!

През нощта на 16 срещу 17 юни всички хора бяха заети да пълнят гилзи, да секат вериги, за да наваксат изчерпаните куршуми, и непрекъснато да помпят изобилната вода.

Мануел Родригес, същият оня офицер, който се бе спасил с мене при корабокрушението на „Рио Пардо“, беше зает с неколцина от най-добрите да нагоди няколко от търговските малки кораби за подпалвачи, с възможното най-голямо количество запалителен материал. Към полунощ, когато бяха готови, потеглиха по посока към неприятеля. Това средство измъчи Родригес през цялата нощ, ала няма ефекта, който се очакваше; хората бяха крайно изморени и това беше главната причина за незначителния успех.

От неприятностите през оная злополучна нощ най-много ме натъжи бягството на коринтинската ескадра. Вилегас, комендантът на тая ескадра, подобен на многото самохвалци, които бях срещал, се изплаши толкова много при приближаването на опасността, че се реши на най-долното и позорно престъпление: избяга в присъствието на неприятеля.

По-голямата част от малките ни лодки бяха разрушени през време на сражението. Тъй че аз разчитах на коринтинските кораби за неизбежното ни отстъпление, за да мога да спася чрез тях многото наши ранени и да пренеса хранителни припаси за всички, тъй като се намирахме още на далечно разстояние от населената граница на Кориентес. Моите последни надежди се изпариха с окаяното бягство на съюзниците ми. Измяната в часа на опасност е най-гнусното престъпление.

Върнах се на борда. Скоро щеше да съмне. Трябваше да се бием, а около себе си виждах само проснали се хора, сломени от прекомерната умора, и чувах само охканията и сърцераздирателните жалби на ранените, които не бяха пренесени в болницата, понеже тя не можеше да побере толкова свят. Аз събудих хората си и заповядах да се съберат и от височината на една помпа им отправих няколко ободрителни думи. Те изразиха единодушно готовността си да се бият и всеки зае мястото си.

Още не беше се хубаво разсъмвало, когато сражението започна отново; но ако през предния ден изгледите бяха благоприятни за нас, през втория очевидно нашето положение се влошаваше. Новите наши гилзи бяха пълни с лош барут, калибрениите куршуми бяха заместени от други по-малки, и затова попаденията не бяха точни, особено при осемнадесет калибрениите дългобойни оръдия, разположени в средището на батареята на „Конституционе“ и върху двата въртящи се лафета на борда на „Перейра“, които бяха причинили толкова вреди на неприятеля през предния ден. Насечените през нощта вериги, за да служат вместо куршуми, не вършеха работа за далечно разстояние. Неприятелят забеляза, че стреляме рядко, а освен това бе осведомен за положението ни от някои бегълци, които бяха се възползували от близостта ни до брега. И, естествено, ставаше все по-дързък, като изкара всичките си кораби на линия, нещо, което не можеше да стори на предния ден. С всяка измината минута положението на неприятеля се подобряваше, а нашето се влошаваше. Най-сетне трябваше да се помисли за отстъпление. Разбира се, корабите не можехме да помръднем от мястото им, защото освен че водата в реката беше недостатъчна, но и самите те бяха в окаяно положение. Ние се опитахме да видим дали „Перейра“ ще може да върши работа; опитът излезе безплоден. Можяхме да използваме само голетата „Прочида“, с която спасихме част от ранените и някои материали.

И тъй, ние трябваше да се задоволим да спасим оцелелия персонал и да опожарим флотилията. За тая цел заповядах да пренесат в няколко малки лодки останалите ранени заедно с оръжията, снаряженията и хранителните припаси, които можеха да се поместят в тях. Между това сражението продължаваше — отслабено от наша страна и значително засилено от страна на неприятеля; в същото време ние натъкмявахме фитилите за изгарянето на корабите.

Тук трябва да разкажа един много печален епизод, причинен от злоупотребата със спиртни напитки. В командуваните от мене екипажи имаше хора от различна националност. Повечето от чужденците бяха моряци и почти всички бегълци от военни кораби; и трябва да призная, че те бяха по-малко разпътни. Почти всички американци бяха изгонени от сухопътните войски заради престъпления и главно — убийства. Така че те бяха истински необуздани коне и за тях беше необходима всичката строгост на един военен кораб, за да ги държи в ред. Само в деня на сражението тия хора, събрани от кол и от въже, биваха дисциплинирани и се биеха като лъвови.

За да стане пожарът по-успешен, в трюма бяха събрани купища от горливи предмети и върху тях бяха разлети няколко бурета ракия, които съставляваха част от припасите ни. Но за нещастие тия хора, свикнали да живеят с малка дажба алкохол, като видели пред себе си такова изобилие от ракия, се напили дотолкова, че не можеха да се мръднат от мястото си.

Ние трябваше да оставим тия храбри и нещастни мъже жертва на огъня. Аз направих възможното, като задължих по-малко пияните им другари да не ги изоставят и самият аз до последния момент прибрах колкото можах, като ги натоварих на гърба си и ги спасих. Ала за съжаление неколцина полетяха с отломъците от корабите.

Когато всичко бе готово, запалихме корабите и аз слязох на сушата, придружен от неколцината другари, които бяха останали с мене до последния миг. Естествено, неприятелят забеляза отстъплението ни. Той пусна след нас цялата си пехота, възлизаща на около петстотин души. Ние бяхме склонни да се бием, но численото превъзходство на неприятелската пехота, както и по-големият ѝ опит, естествено, предвещаваха лош край за нас. После, много голяма пречка представляваше за нас и един приток на Парана, който на близко разстояние отрязваше линията на отстъплението ни. Ние се спасихме благодарение на избухването на барутните складове на флотилията, което стана по много внушителен и ужасен начин; неприятелят се изплаши и спря преследването. Излитането на корабите представляваше поразителна гледка: на мястото, където стояха преди корабите, реката си остана гладка като огледало, а върху двата бряга падаха отломъци със страхотен трясък.

[1] Стара златна монета — Б.пр. ↑

ОТСТЪПЛЕНИЕ КЪМ КОРИЕНТЕС. СРАЖЕНИЕ ПРИ АРОУ ГРАНДЕ

През нощта преминахме реката Еспенила и се разположихме на десния ѝ бряг. До Ескуина, първия град на Кориентес, употребихме три дни, като се движехме много трудно между езера и блата; при това дневната дажба на всекиго от нас се състоеше само от малък къс сухар. Като стигнахме в Ескуина, малко се пооправихме: настанихме ранените на закрито, получихме в изобилие месо и доброто население ни засвидетелствува пълното си гостоприемство.

През няколко месеца, прекарани в областта Кориентес, не се случи нищо особено. Управлението на областта имаше намерение да въоръжи една малка флотилия, ала в края на краищата само ме накара да си загубя времето. По-късно получих заповед от монтевидейското правителство да се отправя към Сан Франчиско в Уругвай и да се поставя заедно с войската си под заповедите на генерал Рибера, който пребиваваше с войската си по тия места.

И тъй, ние прекосихме цялата територия на Кориентес — от Санта Лучия до провлака Де Хигос, над Уругвай. Преминахме този провлак и се спуснахме чак до Сан Франчиско отчасти по реката, отчасти по суша.

В Салто имах добрия случай да срещна Анцани от Бреша, станал тогава търговец или по-скоро служащ при Бини, установен в тоя град от известно време. Като стигнах в Сан Франчиско, заварих няколко наши военни кораба, на които поех командването.

Генерал Рибера, председател на монтевидейската република, бе минал в Ентре-Риос с всичката ни войска; в тая област трябваше да се присъедини към коринтската войска и заедно с нея да нападне войските на Уривес. На 6 декември 1842 г. пламна прочутата битка при Ароу Гранде, където нашите, т.е. три народа, борещи се за свещените си права срещу един тиранин, бяха разбити.

В Сан Франчиско, където намерих генерал Агуяр, остана там по здравословни съображения, прекарах малко време. Скоро генералът ми заповяда да отида при Васиلاكския провлак с цялата си войска, като

прибера няколкостотин войници, наречени агуеридос, командувани от полковник Гуера, за да сътруднича на акцията на нашата войска. Пристигнах с плавателни съдове във Василак и там намерих някои материали от войската, ала нито един войник. Изпратих няколко разузнавачи да проучат полето: нищо! Беше съдбоносният 6 декември — всички, до последния човек, бяха призовани за сражението, което се решаваше на осемнадесет мили разстояние по бреговете на Ароу Гранде.

Понеже не намерих човек, от когото да получа сведения за войската, а при това не получих и заповед от върховния началник, решихме да свалим на суша всичките си войски, като оставим малък гарнизон в корабите, и да се впуснем да търсим нашите.

Един цял малък корпус, като стигне близо до някоя разбита войска, винаги може да бъде много полезен. Естествено, той няма да превърне поражението в победа, но винаги ще може да спаси материали и ранени или не ранени хора, които иначе биха попаднали в ръцете на неприятеля. Дори често пъти, като види един дисциплиниран и неустрашим корпус, неприятелят, макар и победител, но след сражението по необходимост и той разстроен, много е вероятно да се спре и да даде на така победените възможност да се оттеглят по-спокойно.

Пътем ще отбележа, че следвайки моята любима рио-гранденска система, никога не се движех по суша без известна част кавалерия, извлечена от „земноводните“ ми другари по участ, между които имах прочути кавалеристи, изгонени от кавалерията поради лошо поведение, а може би и поради престъпления, но хора, които се биеха храбро и които, естествено, наказвах, когато заслужавах.

По тия места ние не срещнахме хора, но затова пък намерихме няколко изоставени коня, които моите войници бързо снабдиха със седла и ги използваха в разузнавателната служба.

Ние бяхме готови и вече се тъкмахме да тръгнем в поход, когато получихме заповед от генерал Агуяр да отидем в Сан Франциско.

Като пристигнахме там, получих от полковник Естевес бележка, която започваше със следните безутешни думи: „Нашата войска преживя един раздор“. Генерал Агуяр бе тръгнал по левия бряг на река Уругвай да събере отново бегълците. От мене се искаше да остана в Сан Франциско, за да пазя многото материали.

През времето, протекло между сражението при Ароу Гранде и началото на обсадата на Монтевидео, настъпи оная бъркотия, онова подхващане, изоставяне и повторно подхващане на кроежи, което се случва при подобни обстоятелства, т.е. след големи поражения. И наистина голяма, почти пълна бе катастрофата на войската ни, защото за дълго време от нея не можа да се излъчи нещо, което да прилича на военен корпус.

Като се има пред вид, че монтевидейската войска бе отишла да нападне най-силната войска, която е била виждана в Южна Америка, и то при неблагоприятна позиция с реката Уругвай в гръб, лесно се разбира как отломките от войската ни са били смазани или пленени.

Също тъй, от наша страна се изпадна в страх и нерешителност и мнозина избягаха — нещо неотменно в една война, в която и двете страни говорят еднакъв език и главните ядра в тях са от една и съща земя. Обаче народът отвърна с твърдост и героизъм на силния повик на смелите, които обявиха отечеството в опасност и призоваха всички на оръжие.

В скоро време се създаде една нова войска, не толкова многобройна и не толкова дисциплинирана, но поне много повече изпълнена с устрем и въодушевление, повече убедена в свещената кауза на дълга, която я тласкаше. Не беше вече каузата на един човек, която я подбуждаше, която тласкаше масите към бойните полета — звездата на тоя човек беше залязла в последното сблъскване и напразно се силеше впоследствие да се издигне отново; а беше националната кауза, пред която замлъкнаха омразата, личностите, жалките раздори.

Чужденецът се готвеше да нахлуе в територията на републиката. Всеки гражданин тичаше с оръжие и коне да се нареди под знамената, за да го отблъсне. Опасността растеше с приближаването на страшната войска на Розас, командувана от неговия ужасен лейтенант Уривес; но заедно с опасността растеше у народа и възторгът, предаността към отечеството. Нито един глас за разбирателство и споразумение с нашественика! И още тогава човек можеше да предугади на какво постоянство, на какви лишения и на какъв героизъм е способен тоя народ, който издържа в столицата си една деветгодишна обсада и накрай победи.

ПРИГОТОВЛЕНИЯ ЗА СЪПРОТИВА

Между това получих заповед да потопя в каналите на реката^[1], по които неприятелският флот можеше да мине нагоре, по големите плавателни съдове от флотилията ни; по-късно получих нова заповед — не да ги потопя, а да ги изгоря. И тъй, по задължение трябваше да запаля вече трети по ред флот. В двата случая поне можахме да се бием както трябва. Като станахме пак пешеходци, прекарахме още няколко дни в Сан Франциско, за да дадем време да бъдат пренесени в Монтевидео останалите материали на войската; после и ние се отправихме към столицата, в чиито околности трябваше да се съберат всичките сили на републиката, които постепенно се организираха.

Аз се гордея, че съм прекарал няколко години с онова храбро население по време на славната му защита. През ония дни Монтевидео представляваше смайваща гледка. Уривес бе победил и напредваше непримирим начело на една войска, която бе преминала като буря, като мълния през аржентинските области, разединени от Розас. Пред монтевидейския Кориолан нямаше да помогнат коленопреклонническите молби на свещениците, съпругите и майките. Мисълта да накаже надменния град, който го бе изгонил, за да провъзгласи на негово място омразния му съперник и който го бе подиграл при бягството му, тая мисъл се усмихваше на жестокия победител на генерал Лавал^[2] като привлекателна девойка. Монтевидейската войска беше сразена, както може би не е била сразявана друга войска, и по територията на републиката имаше само малки и несвързани войскове части, пръснати на големи разстояния една от друга. Ескадрата беше унищожена, оръжията и снаряженията оскъдни, държавното съкровище празно! Другояче не можеше и да бъде при хора като Видал, които търсеха само златни унци, по-удобни за носене при обмисленото бягство. И този крадец беше министър!

И все пак, трябваше да се защитаваме. Такава беше волята на тоя великолепен народ!

Много бяха хората само от партията на Рибера, за които с влизането на Уривес, антагонист на първия, нямаше спасение и за

защитата беше необходимо условие; но те бяха безсилни и страхливи, защото повече от тях бяха прикрепени към яслите на службата. Но нацията; истинският народ не виждаше в Уривес антагониста на Рибера, а предводителя на една войска от чужденци, войници на един тиранин, който чрез нашествието сееше робство и смърт. И народът се затече към защитата със съзнанието за свещеното си право. В късо време в полето се създадоха кавалерийски корпуси; една почти изцяло пехотинска войска се създаваше в Монтевидео, убежище на източната свобода, под покровителството на човека на победите, генерал Пац, без съмнение един от най-добрите и най-честните пълководци в Южна Америка.

Генерал Пац, когото завистници и некадърници бяха отстранили от командването, отвърна на зова на отечеството в опасност. Той застана начело на силите на столицата и организира с новобранци и освободени роби оная войска, която в продължение на седем години беше крепост на страната и която и сега (1849 г.) се държи смело пред най-страшния враг, какъвто са виждали хората из ония места.

Мнозина прочути военноточници, забравени или пък самите те отвърнали поглед от войните, в които изпъкваше на пръв план личната изгода, се явиха в редиците на защитниците и повишиха въодушевлението и доверието в победата. Набелязана бе една укрепителна линия около града и към полето в провлака. Цялото население работи най-усърдно и тая линия бе завършена преди появата на неприятеля. Фабрики за оръжия и снаряжения, леярни за топове, работилници за облекло и снаряжения за войниците — всичко изникна като по чудо.

На мене бе възложено да организирам една нова флотилия, понеже от старата не бе останала нито следа. Наех няколко малки търговски кораба, които въоръжих, доколкото бе възможно.

[1] Големите и малките реки имат в коритото си канали, където водата е по-дълбока и течението по-силно. ↑

[2] Лавал беше един от най-смелите аржентински генерали, непримирим враг на тиранина Розас. ↑

НАЧАЛО НА ОБСАДАТА НА МОНТЕВИДЕО

Беше на 16 февруари 1843 г. Укрепленията на града току-що бяха завършени, когато в околните височини се появи авангардът на неприятелската войска. Генерал Рибера начело на кавалерията, твърде слаб, за да може да се бие срещу неприятеля, си бе пробил път и бе навлязъл в полето, заобикаляйки лявото крило на неприятеля и заставайки в ариергард.

Такава маневра е лесна в една страна, където всеки мъж е съвършен ездач и където поради това, че единствената храна на полето е месото, са излишни обременителните товари, необходими в европейските войни. После, ако Рибера не беше голям генерал на полски сражения, той беше майстор в хитростите, свойствени на малката война, и тая маневра, извършена ловко, му даваше отново възможност да безпокои твърде много неприятеля.

Генерал Пац оставаше да командува силите на столицата. В сравнение с дължината на стените, които трябваше да бъдат защищавани, тия сили бяха многобройни, но човек като има пред вид, че бяха отскоро под знамената и че не всички войници бяха проникнати от истинска любов към отечеството, може само да се възхищава на прозорливостта, смелостта и постоянството на прочутия генерал, който след като ги бе организирал и дисциплинирал, удържа първите и най-опасни сблъсквания с обсадата. Въпреки благородния порив у народа, не липсваха разединители, страхливци и предатели.

Един Видал, министър, бе обрал съкровището и бе офейкал. Един Аитуна, полковник на корпус и полицейски началник, беше преминал към неприятеля с много други офицери и чиновници. Един корпус, наречен корпус на агуеридос, съставен от наемници чужденци, не само беше дезертирал на няколко пъти почти изцяло, но една нощ, когато тоя корпус заемаше предните постове на града, го изложи на голяма опасност с измяната си.

Тия примери естествено бяха следвани от отделни лица, които, смятайки че всичко е загубено, под един или друг предлог напускаха редиците на защитниците, за да преминат към неприятеля.

Отначало работите вървяха с главата надолу и аз и досега не съм разбрал защо Уривес, осведомен най-подробно за всичко от вътрешните си привърженици, не се възползува от бъркотията и от недостатъчността на укрепленията, за да атакува енергично крепостта. Той се задоволи само с разузнавания и диверсионни нощни нападения, които закаляваха неопитните войници на Монтевидео.

Между това, въоръжаваха се и се организираха чуждестранните легиони. Какъвто и смисъл да се дава на въоръжаването на италианския и френския легион, не може да се отрече, че то беше израз на благороден порив, отзоваване на първия призив за отблъскване на нашественика извън страната, която им бе дала гостоприемството си. Че впоследствие в тях се вмъкнаха и хора с користни цели, е вярно; но така или иначе, въоръжаването и организирането на тия корпуси, ако не изиграха някаква решителна роля, послужиха поне да се обезпечи сигурността на града.

Възползувайки се от увеличаването на силите, генерал Пац установи една външна линия на разстояние един оръдеен изстрел от стените. Оттогава насетне системата на защита беше уредена и неприятелят не можеше вече да се приближи до града.

ФЛОТИЛИЯТА

Командуваната от мен флотилия, макар и незначителна, допринасяше за защитата на крепостта. Заела чудесни позиции върху левия край на линията, която прекосяваше провлака, тя не само прикриваше крепостта, но заплашваше десния фланг на неприятеля, в случай че той се опиташе да нападне. Тя служеше също тъй за връзка между важните позиции на Черо и Острова на свободата, като вземаше участие в нападенията, които непрекъснато се предприемаха срещу десния фланг на неприятеля, който обсаждаше Черо. Неприятелят бе хвърлил око на Острова на свободата и смяташе да го овладее. Буеносайреската ескадра, командувана от генерал Браун се подготвяше да го завземе. Нашето правителство реши да изпревари неприятеля и на мене бе възложено да стоваря на острова две осемнадесеткалибрени оръдия и една дружина от националната гвардия. Изпълних задачата си през нощта; към десет часа преди обед всичко беше стоварено на острова и аз се отправих към ладията, която ми бе послужила за пренасяне на оръдията.

Товага се случи едно от ония събития, които въображението на романистите понякога създава и които изпълнят сърцето им със задоволство, когато ги замислят. Островът на свободата, отдалечен от брега на Черо на разстояние колкото изстрела на малко оръдие, отстои на около три мили от Монтевидео. Духаше южен вятър, който предизвикваше вълнение в това пристанище, особено в пространството от острова до вълнолома на града. В една от ония ладии на търговски кораби, които служат главно с широката си задна част за вдигането на котвите, и която бе купена през ония дни от правителството, аз и моите другари плавахме към Монтевидео; привързана към ладията, зад нас се влачеше същата повредена товарна лодка, върху която бяхме пренесли на острова двете оръдия. Поради развълнуваното море и поради тежестта на товарната лодка, която имаше почти кубическа форма и стърчеше над водата, понеже беше празна, плавахме бавно и с голямо отклонение към вътрешността на залива на север, когато изведнъж забелязахме военни кораби в

северозападна посока, които бяха толкова близо, че часовоят от предната част на един от корабите извика: „Кой е?“ — „Мълчете“ казах аз на хората си; без съмнение, беше неприятелска ескадра. Със сподавен глас подтиквах хората си да засилят гребането, като внимават да шумят колкото е възможно по-малко с греблата, но след запитването на часовоя очаквах градушка от куршуми. Обаче, по чудо, ние се измъкнахме, като минахме почти под бомпреса^[1] на „Белграно“, който познах, и продължихме пътя си за Монтевидео.

Спасихме се благодарение на това че в оня час малките ладии на неприятелската ескадра, натоварени с войници, бяха изпратени да нападнат Острова на свободата. Неприятелят искаше да изненада острова с ладии и затова беше заповядал мълчание; тая беше причината, за да не бъдем нападнати и оплячкосани — нещо, което неприятелят можеше лесно да стори.

Какво щастие! Когато стигнахме при вълнолома, ние чухме ужасната стрелба на острова, нападнат в тоя момент. Уведомих веднага правителството за случилото се и се отправих за борда, за да подготвя нашите малки кораби за път: трябваше да се притечем в помощ на острова.

На Острова на свободата нашите бяха шестдесет души, недобре въоръжени и с малко бойни припаси. На разсъмване потеглих от Монтевидео само с два от трите кораба, понеже третият не беше още напълно въоръжен. С двата кораба, всеки от които беше въоръжен с по едно дванадесеткалибрено оръдие, ние залъкатушихме между Черо и острова. За да разберем, дали островът се намира в наши ръце или е в ръцете на неприятеля, изпратих офицера Клавели с една малка лодка на разузнаване. Той се завърна с радостната вест, че островът бил в наши ръце и че неприятелят бил отблъснат при нощното нападение. Нашите хора, макар и неопитни още, се били юнашки. Те не само бяха отблъснали неприятеля, но му бяха причинили и тежки загуби, и труповете на войниците на Розас няколко дни плаваха във водата на пристанището.

Наредих веднага да се свалят бойните припаси за двете оръдия и един офицер и няколко артилеристи да слязат и да обслужват оръдията. Развиделяваше се. Едва натъкмихме оръдията и неприятелят откри огън. Островът му отвърна живо. Аз се отправих с корабите си срещу неприятеля и открих огън с двете си малки оръдия. Обаче

борбата беше неравна, понеже неприятелят имаше две голети и два бригантина, от които единият беше въоръжен с шестнадесет оръдия от голям калибър. Оръдията на острова, които можеха да причинят големи вреди на неприятеля, нямаша платформа, но за щастие, имаха един стар полуразрушен парапет. Понеже бяха монтирани набързо, принадлежностите им бяха натъкмени много лошо; при това снарядите им бяха малко.

Въпреки че морето не беше много развълнувано, нашите изстрели от борда бяха несигурни поради клатушкането на малките кораби. Най-сетне офицерът Рафеле, италианецът, комуто бях възложил да командува двете оръдия на острова, след като бе изчерпал малкото си бойни припаси, залегна с артилеристите и другите войници зад малкия и разрушен парапет, който неприятелят обстрелваше с всичките си оръдия.

Понеже огънят на острова бе спрял и нашите оръдия от борда не вдъхваха опасения, неприятелят започна да обхожда острова и да се приближава към нас, и „Палма“ със стрелбата на едно дългобойно оръдие бе вече наранил неколцина от хората ми, между които помощника ми Франческо, един храбър мулат, смъртно ранен в корема.

Щастието ми се усмихна още веднъж! Пурвис, тогава комендант на британското пристанище в Монтевидео, изпрати някого или самият той дойде с една лодка, на която се развяваше едно от ония знамена, които спират бурите, т.е. английското: той се намеси и спря сражението, като да бе докоснал сражаващите се с магическа пръчка. За мене и за републиката тая намеса беше цяло щастие.

От тоя момент започнаха преговорите, неприятелската ескадра излезе от пристанището и никога вече островът не падна в чужди ръце.

[1] Полегата мачта върху носа на кораб. — Б.пр. ↑

ЕКСПЕДИЦИЯТА ЗА САЛТО

Много бяха бойните дела на италианския легион през първите години на обсадата, много бяха убитите и ранените, но при нито едно сражение тия храбри хора не се посрамирах и Италия може да се гордее с тях!

В Индия Муерта бе сразен генерал Рибера, но това не отслаби защитата на столицата. Водачите на войската на защитата, закалени от постоянните битки с обсадителите, бяха придобили известно морално превъзходство, което всеки ден се увеличаваше. Яви се англо-френската намеса и тогава всичко предричаше щастлив изход на войната.

Винаги ще е по-добре за всяка страна да бъде запазена от чужда намеса. Обаче за Монтевидео условията бяха различни, понеже тази столица е едно истинско космополитично средище, където чужденците от всякаква народност са поне равни по число с туземците, докато чуждите интереси са почти винаги по-големи от интересите на туземците.

Ако дипломатическа Италия представляваше някаква сила в Рио де ла Плата, тя щеше да вземе участие в англо-френската намеса, тъй като италианците не бяха по-малко на брой от французите и англичаните. Но през 1842 г., когато започна обсадата, представителят на италианското правителство в Монтевидео имаше незначителна тежест и в това пристанище италианското знаме се развяваше само на един малък военен кораб.

В оперативните планове, комбинирани между правителството на републиката и адмиралите на двете съединени нации, влизаше една експедиция в Уругвай; тая експедиция бе възложена на мене. През изтеклото време нашата флотилия се беше увеличила с няколко кораба: едни, взети под наем, други — секвестирани от врагове на републиката, и трети — плячкосани от неприятеля, който изпращаше търговските си кораби в Бучео, пристанище, разположено близо до главната квартира на Уривес, и в други пристанища под негова власт.

Към нарасналата флотилия бяха прибавени още два кораба от аржентинската ескадра, секвестирани от англо-френците и поставени на разположение на източното правителство; така че експедицията за Уругвай наброяваше петнадесет кораба, най-големият от които беше „Каганка“, бригантин с едно шестнадесеткалибрено оръдие.

Войската, натоварена на корабите, се състоеше от италианския легион, около двеста национални войници под командата на полковник Батл, днес (1872 г.) генерал и председател на републиката, около сто кавалеристи, две четирикалбрени оръдия и всичко шест коня.

Към края на 1845 г. експедицията потегли от Монтевидео за Уругвай, като даде начало на славната война с блестящи бойни дела, но безплодни за нещастните и храбри монтевидейци.

Стигнахме в Колония, град, разположен върху една висока издадина на левия бряг на Ла Плата, където ни очакваха англо-френските ескадри, за да овладеем позицията. Акцията не бе трудна под закрилата на изобилния огън на корабите на трите ескадри. Аз дебаркирах с легионерите си, след мене дебаркираха и националните войници. Неприятелят не прояви съпротива между стените, но като излязохме вън, го заварихме готов да се бие. След нас дебаркираха съюзниците. Аз поисках от адмиралите да ме подпомогнат при изгонването на неприятеля: получих подкрепа и от двете страни. Ние се вчепкахме на открито поле с превишаващия ни неприятел, но след като отбелязахме известен успех, съюзниците, не знам поради каква причина, се оттеглиха интра-мурос^[1] и принудиха и нас да сторим същото, тъй като сами бяхме много по-малко на брой от неприятеля. Преди да дебаркираме, нашите противници, изправени пред внушителността на морските ни сили, решили да изоставят града, принудили гражданите да го опразнят и после се опитали да го опожарят. Така че много къщи бяха обхванати от пожара; при това, за да постигнат по-бърз резултат, бяха изпочупили мебели и разрушили какво ли не.

Като дебаркирахме, ние, т.е. хората от легиона и националните войници на Батл, се впуснахме по петите на отстъпващия враг, а съюзниците, които слязоха от корабите после, заеха опразнения град, като ни изпратиха, както казах, част от войската си в подкрепа.

Сред развалините и пожара беше мъчно да се запази оная дисциплина, която не би позволила плячкосването; и действително

англо-френските войници, въпреки строгите заповеди на адмиралите, прибраха каквото им хареса от нещата, изоставени вкъщите или по улиците. Като се върнахме в града, нашите последваха отчасти примера на англо-френците, въпреки че ние, офицерите, направихме всичко възможно, за да ги обуздаем.

Преодоляването на безредието беше трудно, тъй като градът разполагаше с много различни стоки и особено със спиртни напитки, които разпалваха низките желания на грабителите.

[1] Между стените — Бел.ред. ↑

МАТРЕРО

След превземането на Колония, трябваше да продължим по-нататък и да установим властта на републиката върху левия бряг на Уругвай. Островът Мартин Гарча, където изпреварих Анцани с една малка експедиция, се предаде без съпротива. В тоя остров си набавихме няколко говеда и коне.

Там премина към нас първият матреро, някой си Виворина, от ония, които държаха за нас. Тук му е мястото да кажа няколко думи за това съсловие от храбри авантюристи, които ни подпомогнаха толкова много с услугите си в нашата трудна и славна експедиция.

Матреро е истински тип на независим човек. И защо да живее сред едно развалено общество, да зависи от попа, който го лъже, и от властелина, който тъне в излишества и наслади, използвайки плода от усилията на подвластните си?

Защо? — Когато може да си живее сред девствените и безкрайни поля на един нов свят, волен като лъва и орела, да си почива, сложил глава върху скута на любимата жена, когато е уморен, или да лети с дивия си кон в безкрайните пампаси, търсейки вкусна храна за себе си и за милата си?^[1]

Матреро не признава никакво управление. Но тъй много управляваните европейци щастливи ли са? В тая област са натрупани толкова много лоши доказателства и се трупат още други, че въпросът става много трудно разрешим. Независим, матреро властвува над онова безкрайно пространство на страната с авторитета на управник. Той не налага данъци и тегоби, не отнема на бедняка единствената му надежда — сина, за да го направи главорез. От жителите той иска като доброволен дар необходимото за скитническото си съществуване (нуждите на матреро са крайно ограничени), като в замяна дава на дарителя изработените от него принадлежности за кон, които се ценят извънредно много по ония места. Добрият кон е главното нещо за матреро. Неговите оръжия обикновено са една карабина, един пищов, една сабя и неизбежният нож, който му служи, за да се сдобива с месо и да се храни.

Нека се има пред вид, че от вола той си доставя необходимото за седлото, манкадора, за да връзва на паша коня, своя другар, лае манкас, за да го привикне да не скита, лас болас, които достигат кагуара (див кон), когато лети като стрела, и го повалят на земята, като се усукват в краката му. Ако лас болас не са най-полезните, то са най-ужасните оръжия на гаучо (човека на полето). С лас болас той улучва, както казахме, кагуара, камилската птица, която не лети, но по бързина не отстъпва на бойния кон, и човека, когато след сражението бяга пред неприятеля победител. Тежко и горко на беглеца, ако не е на добър и бодър кон!

За нас, европейците, е поразителна гледката, която представлява бягащата кавалерия и преследващата я кавалерия-победителка. Над последната се издига облак от болас и се насочва към преследваните, които много често биват удушвани както бягат.

Ласото, едно от полезните оръдия на гаучо и на матреро (гаучо и матреро са почти синоними, тъй като първият не е като втория винаги независим от онова, което се нарича управление), ласото, което винаги виси върху левия хълбок на коня, служи на южния американец да си доставя храна и да си припечелва хляба, когато е принуден (нещо рядко) да работи, за да живее. Обикновено телешкото месо е единствената храна на матреро.

Като вземете пред вид всички тия неща, за чието създаване и непрестанна употреба е необходим ножът, ще имате представа колко много цени матреро това оръжие, с което той си служи чудесно и когато потрябва да пререже гърлото на своя неприятел. Той никога няма да откаже да раздели с вас своето асадо (печено), но вие трябва да си имате нож, за да не рискувате да ви откаже да ви заеме своя, който той цени повече от всичко друго и ако го загуби, много трудно ще може да си намери друг в пустинята.

Както казах, матреро е като гаучо на лас пампас — владетел на ла кикила (хълма) на Рио Гранде, но е повече против законите, повече независим. Той се подчинява, когато управлението отговаря на разбиранията му, на симпатиите му; иначе полето и гората са неговото жилище, а небето — неговият покрив през по-голямата част от времето. Обаче понякога той построява в гората колиба, в която се мярка рядко, и то най-вече заради любовницата си. Матреро има

любовница, която обикновено го обожава и която споделя с него еднакво смело трудностите и опасностите, на които е изложен.

О, жената! Какво необикновено същество! Тя е по-съвършена от мъжа, нейната природа е по-авантюристична и по-рицарска от тая на мъжа, но поради робското възпитание, на което е осъдена, по-рядко я проявява.

И тъй, Виворина, намерен в Мартин-Гарча от полковник Анцани, беше първият матреро, който се присъедини към нас. На брега на Адския канал, между Мартин-Гарча и брега на континента, той забелязал една лодка, насочил пищова си срещу гърдите на лодкаря и го заставил да го пренесе на острова, дето дойде да ми се представи. Във всеки случай той не беше най-добрият.

По-късно ми се представиха мнозина други матреро и, както казах, ми услужиха извънредно много при по-нататъшните действия. Но човекът, когото бих желал да отлича с по-достойна титла и който съединяваше у себе си смелостта на матреро с хладнокръвието и непорочността на благородника, беше капитан Хуан де ла Крус Ледезма, за когото ще стане дума много пъти в разказа за експедицията за Салто.

Хуан де ла Крус, хубавец с черни коси, орлов поглед и благородна осанка, имаше сърце на ангел и на лъв. Той ми беше смел и верен другар през цялата уругвайска кампания, която смятам за най-блестящата в живота си. Той и Хозе Мундел, син на шотландец, дошъл като дете между тия храбри и независими синове на девствената природа, ще останат завинаги изваяни в душата ми. Мундел нямаше толкова вида на матреро, колкото Хуан де ла Крус, но макар и различен по тип, т.е. подобен на съгражданите си от Уалас, беше като него храбър и по-образован.

В Колония беше останал полковник Батл (днес президент на републиката) с гарнизон от негови сънародници. Той беше човек на най-трудните предприятия. Ние бяхме с него другари по оръжие от началото на обсадата и се разделих с истинско съжаление с тоя храбър и благороден офицер.

В Мартин-Гарча оставихме неколцина мъже, като вдигнахме източното знаме, и експедицията продължи пътуването си по реката.

Анцани беше начело на авангарда ни от няколко по-малки кораба. Той успя да завладее няколко търговски плавателни съда с

неприятелско знаме. Така стигнахме до Ягуари, която се влива с Рио Негро в Уругвай.

[1] За всеки от тия хора на пампасите в Южна Америка месото от телица, избрано и опечено от самия него, е главна и най-вкусна храна. Аз видях как матреро се усмихва състрадателно, когато забеляза, че ям яребици. ↑

ЯГУАРИ

Вливайки се на това място в Уругвай, Рио Негро образува твърде просторни острови, покрити с гори и пасбища. Зиме, като придойдат от дъждовете, реките ги заливат почти изцяло, така че малко са животните, които могат да живеят там и по-голямата част от тях преплуват водата и се настаняват на континента, където също намират много богати пасбища. Все пак ние намерихме по тия острови достатъчно говеда, та не почувствувахме липса на месо; намерихме също тъй и няколко диви кобили и жребци. Но най-голяма беше ползата, че можахме да стоварим на тия острови малко коне, изтощени от трудностите на пътуването, които възстановиха силите си.

Отвъд тия острови, които се мият на юг от Рио Негро, а на север от Уругвай, е разположен Ринкон де лас Голинас (Ъгъл или завой на кокошките). Тоя Ринкон е един великолепен и плодороден кът от континента, съединен с големия континент с провлак. На тоя къс земя имаше голям брой всякакви животни, включително коне, и затова беше от любимите спирки на матрерос.

Една от грижите ми беше да се движа с част от дебаркиращите сили и да се установя на брега на Ринкон. Оттук изпратих на разузнаване Виворина с другаря му Миранда Кон и те не закъсняха да се върнат с неколцина местни матрерос. Тия нови придобивки бяха последвани от други и оттогава насетне можахме да сложим началото на кавалерията, която се разрасна извънредно много.

С кавалерията се сдобихме с месо в изобилие. Същата нощ предприехме операция срещу една неприятелска част, която даде най-щастлив резултат. С изпълнението на тая операция бе натоварен поручик Галегос, тръгнал с нас от Монтевидео. Той изненада неприятелите, двайсетина на брой, и малцина от тях можаха да избягат; плени шест души, от които няколко ранени.

Експедицията растеше по брой и значение, особено след като при нас дойде и Хуан де ла Крус. Той и Мундел заслужаваха титлата княз на матрерос.

Хуан де ла Крус беше за нас ценна придобивка. Благодарение на него можахме да привлечем всичките матрерос от околностите и да създадем една превъзходна кавалерия. В тия краища, в които язденето на коне е нещо важно, без кавалерия е невъзможно да се предприеме каквото и да било.

ЕКСПЕДИЦИЯ В ГУАЛЕГУАЧУ. ХЕРВИДЕРО. АНЦАНИ

Остров Бискайно, главният от островите на Ягуари, много скоро стана колония, съставена от семейства, които бягаха от варварствата на неприятеля, и от разни бедни семейства от столицата, които, тласкани от нищета по следите ни, бяха уверени, че ще намерят поне месо. Там прекарахме много добитък и оставихме няколко коня и един висш офицер, натоварен да се грижи за всичко.

Експедицията продължи по реката и стигна до една точка пред Фрай-Бентос, но хвърли котва на противоположния бряг в областта Ентре-Риос. Надолу, на около осем мили от Фрай-Бентос, в същата част на Ентре-Риос, се намира устието на реката Гуалегуачу, приток на Уругвай. Селището е на около шест мили от устието.

Областта Ентре-Риос беше неприятелска. Ние имяхме нужда от коне за нашите действия, а в тая област имаше чудесни коне. Селището Гуалегуачу ни привличаше, защото беше много богат пазар, който можеше да облече нашите дрипави воители и да ни снабди с хамути за конете и с всякакви други необходими неща. И тъй, реши се да идем в Гуалегуачу.

Нарочно се придвижихме нагоре по реката на около шест мили, за да не будим никакво подозрение. През нощта натоварихме в малките си кораби и лодки нашите добри легионери, както и кавалеристи с няколко коня, и заплавахме към целта си.

При устието на рекичката се беше установило едно семейство и се знаеше, че там има няколко търговски лодки и една военна боленера. Трябваше всички да изненадаме и действително всички изненадахме.

В тази акция ни провървя толкова много, че от изненада на изненада стигнахме до дома на коменданта на Гуалегуачу, когото заварихме да спи в леглото. Военният комендант на селището се наричаше Вилагра. Ние пленихме всички представители на властта и националните гвардии. Поставихме караул на най-силните места, установихме предни постове на известни разстояния по улиците, дето можеха да се появят неприятели, и пристъпихме към набирането на

коне и към реквизирането на всички предмети от първа необходимост за нас. В Гуалегуачу се сдобихме с много добри коне, с необходимите дрехи, за да облечем всичките хора, със снаряжение за конете и с малко пари, които разпределихме между нашите крайно бедни моряци и войници, затънали от толкова дълго време в нищета и лишения. На тръгване пуснахме на свобода всички пленници — великодушна постъпка, която не биха извършили привържениците на Розас, ако бъдеха победители. Когато влизахме в Гуалегуачу, една неприятелска кавалерийска част, принадлежаща към местния гарнизон, отсъствуваше и се завърна през време на окупацията ни. Като я забеляза караулът ни, изпратихме неколцина по-добре екипирани кавалеристи. При схватката нашите прогониха враговете. Това първо малко въоръжено сблъскване зарадва хората ни и възбуди жаждата им за приключения, още повече че нашите се биха по блестящ начин в присъствието на всички. Ние имяхме само един ранен, но много тежко.

При устието на рекичката имаше един полуостров, образуван от Уругвай и същата рекичка, където живееше поменатото семейство. Тоя полуостров ни послужи чудесно да изпълним операцията необезпокоявани, тъй като в тия краища на войнствени хора в късо време се събраха между самите жители кавалерийски сили с изненадваща подвижност и смелост. Хората от нашата пехота се качиха в малките кораби, които ни бяха докарали, кавалеристите препуснаха хубавите си откраднати коне, като същевременно водеха и много други, и се събрахме отново на полуострова.

Работата с товарене и разтоварване на коне не беше нова за нас и за няколко дни всички коне бяха пренесени — една част на острова Бискайно, а друга на другите острови в по-горната част на реката, за да ги използваме при по-нататъшните си действия.

Навлязохме във вътрешността. До Пайзанду не се случи нищо, което да заслужава да се спомене. В тоя град имаше доста голям гарнизон. При това неприятелят беше изградил в него няколко батареи и беше поставил отвесно известен брой лодки на различни места в канала, за да задръсти прохода. Преодоляхме всичко. Няколко гюлета в корабите и няколко ранени — тия бяха последиците от честата оръдейна стрелба, която изнесохме срещу тия батареи.

Стигнахме в Хервидеро, някога много хубав чифлик, но тогава изоставен и пуст, и при ония обстоятелства все още много богат с

добитък, от който се ползувахме през всичкото време на престоя си.

Това място на левия бряг на Уругвай се нарича Хервидеро (от испанската дума „хервир“, която значи „вря“). И наистина, когато реката е плитка, прилича на врящ казан от водовъртежите, причинени от многото подводни скали, които, постоянно удряни от силното течение на водата, правят много опасен тоя проход.

Една къща с азотеа, т.е. с тераса за покрив, се издига на височината, която господствува над левия бряг на реката, и около нея множество ранкос (бараки със сламен покрив) свидетелствуват за големия брой роби, с които са разполагали господарите на прочутия чифлик през по-спокойни времена.

Около къщите се навъртаха още ганадо мансо (опитомени говеда) и търсеха избягалите обитатели. Заедно с говедата се навърташе и една маяда (стадо овце), която достигаше числото четиридесет хиляди. Тия нестригани овце влачеха вълната си по земята и когато се движеха по хълмовете, приличаха на морски вълни. Не по-малко ще са били и говедата, включително ганадо чукро о алсадо (неопитомени). Като се прибавят безбройните кобили и жребци, най-вече диви, свине, магарета, газели и др., ще се добие представа за тия огромни полски имоти, наречени естанчиас (чифлици), където биха могли да живеят охолно много семейства и където не живееше нито един човек. Това се дължи на междуособиците, на които е осъден тоя прекрасен и нещастен край.

В цветущите времена Хервидеро е бил и саладеро, т.е. място, където се осолява месото на животни, които са клани със стотици на ден. И нещастията, преживени от населението, ще са отмъщение за големите страдания, причинени на животните. Аз вярвам, че смъртта е едно преходно състояние на материята, на което трябва спокойно да се подчиним, дори да свикнем с него. Но страданията, причинени от едно същество на друго! О, аз смятам, че понеже съществува в природата отмъщение, то трябва да бъде приложено към ония, които прибягват до кладите и мъченията и причиняват каквото и да било страдание на което и да било животно!

Имаше също тъй и сгради за различните занаяти в тоя величествен чифлик, така че той приличаше повече на село със своя феодален замък, отколкото на частен чифлик.

Експедицията спря в Хелвидеро, настанихме се вкъщите и направихме няколко временни укрепления. Дълбочината на реката не позволяваше да продължим по-нататък с по-големи ладии.

Анцани с италианския легион, който наброяваше около двеста пехотинци, се настани в чифлика, като го окупира по военному, и с тия предпазителни мерки можал да отблъсне едно неочаквано нападение, комбинирано между враговете ни от Ентре-Риос, командувани от генерал Гарцон, и тия от Източната държава под заповедите на полковник Лавалейя. Това станало, когато ме нямаше в Хервидеро.

След като се разбрах с Мундел относно влизането му в Салто, когато бъде превзет от нас, върнах се в Хервидеро. По това време получих от Уругвайяна сведения, че полковник Баец се готвел да дойде при мене с няколко души, а и единственият военен кораб на неприятеля, спрял в Йул, дезертирал при нас с част от екипажа си. Така че всичко облагодетелствуваше акцията ни.

ПРИСТИГАНЕ В САЛТО. ПОБЕДА ПРИ ТАНЕВИ

След сражението при Ароу Гранде, областта Кориентес беше попаднала втори път под властта на Розас; но достойната за удивление съпротива на Монтевидео и някои други благоприятни обстоятелства я призоваха отново към независимост. Братята Мадариага, главни организатори на този възхитителен бунт, бяха повикали генерал Пац от Монтевидео да командува войската. Старият и честен генерал със славата и способността си бе вкарал Парагвай в един нападателен и отбранителен съюз, и тая държава бе събрала в Кориентес една значителна войска. И тъй, работите вървяха чудесно и в Кориентес; да се свържем с вътрешните области и да съберем в Салто емигрантите от Източната република, които се намираха в Кориентес и в Бразилия — не беше най-незначителната цел на експедицията ни.

И тъй, аз изпратих в Хервидеро една балеиера (лека ладия) с мисия при генерал Пац. Но понеже ладията бе забелязана и преследвана от неприятеля, хората, които съставляваха екипажа ѝ, трябвало да я изоставят и да се скрият в гората.

Аз трябваше да направя този опит три пъти, докато най-сетне един смелчага от нашите офицери италианци Джакомо Казела, възползувайки се от едно силно прииждане на реката, успя да преодолее всички пречки и пристигна в областта Кориентес. Благодарение на същото пълноводие пристигнах с флотилията си в Салто, пазен от Лавейла, който разполагаше с около триста души пехотинци и кавалеристи. От няколко дни той се бе занимавал с опразването на града от жителите, за които, както и за собствената си войска, бе устроил лагер на разстояние около двадесет и една мили от Салто. Тъй че ние завзехме града без съпротива и се споразумяхме да издигнем в него няколко укрепления, които ни послужиха отлично.

Като завзехме тази точка, ние останахме, както обикновено, обсадени откъм сушата, понеже цялото източно поле беше под властта на неприятеля. Естествено едно от главните затруднения беше липсата на месо, тъй като всичкият добитък бе откаран във вътрешността. Обаче не останахме задълго в това положение: като събрал около сто и

петдесет души, Мундел нападнал един неприятелски военначалник, който го безпокоял, и така се присъединиха отново към нас в Салто. От тоя момент ние предприехме няколко вилазки и събрахме добитък, от който се нуждаехме.

С кавалерията на Мундел и на Хуан де ла Крус ние бяхме достатъчно силни, за да излезем извън крепостта, и един прекрасен ден отидохме да търсим Лавейла в собствения му лагер. Няколко бегълци от неприятеля ме бяха уведомили точно за позицията и броя на войниците му и аз реших да го нападам. Една вечер напуснах Салто с двеста кавалеристи и сто легионери с намерение да изненадам неприятеля, преди да е настъпил денят. За водачи ни послужиха поменатите бегълци, които познаваха местата, но понеже по посоката, която взехме нямаше отъпкани пътища, ни отклониха и денят ни завари на разстояние три мили от търсения стан. Може би не беше разумно да нападаме един неприятел, силен поне колкото нас, окопал се в лагера си, който при това трябваше всеки момент да получи подкрепления, които бе поискал. Но ако се върнехме назад, това щеше да бъде не само срамно, но щеше да повлияе твърде много върху новия отред, който водех и който хранеше голяма почит към италианската храброст. И тъй, реших да нападам, без да спирам движението напред, за да се възползувам от изненадата.

Като стигнахме до едно възвишение, дето неприятелят имаше аванпост, който се оттегли при приближаването ни, забелязах неприятелския лагер и схванах позицията му. Видях няколко кавалерийски групи, които се съсредоточаваха към стана от различни страни. Това бяха отреди, изпратени през нощта на различни точки, за да ни следят, понеже неприятелят беше подушил вилазката ни въпреки строгата тайна, съблюдавана при всяко нареждане. На стана се събираха също тъй и стада коне и волове, много полезни животни: първите за езда на кавалеристите, вторите — като единствена храна по ония места.

Веднага заповядах на Мундел, който командуваше авангарда, да отдели половината от взводовете си, за да се опитат да попречат на съсредоточаването; като забеляза нашето движение, неприятелят направи същото, за да закриля своите.

Мундел извърши с голяма ловкост движението, като с остатъка от силите си подкрепяше изпратените напред взводове, и успя да

прогони и разпръсне няколко неприятелски отряда; ала в кипежа на сражението, като не взе под внимание голямото разстояние, което го отделяше от пехотата ни, той се увлече много напред, така че попадна в обръча на цялата неприятелска кавалерия, която, посъвзела се от първото объркване, започна да го преследва с копия, като заплашваше да го откъсне от основното ни ядро. Нашите пехотинци, които за щастие бяха млади, тичаха с изплезен език, за да осуетят намерението на неприятеля.

Понеже лагерът беше опразнен и ние се спуснахме надолу, естествено нищо не се губеше от погледа ни. Отначало, понеже желаех да отведа вкупом малката ни военна сила, за да нанесе решителен удар, ускоряха хода на пехотата, ала държах като резерва силата на Хуан де ла Крус, която изцяло се движеше в ариергард. Обаче, като видях положението на Мундел, което не позволяваше никакви протакания, оставих назад пехотата пол заповедите на храбрия Марокети и тласнах напред кавалерийските резерви. Първото наше отделение, командувано от поручик Галиос, се хвърли смело и затвърди донякъде кавалерийското сражение. При нападението на Хуан де ла Крус неприятелят отстъпи, огъвайки се към стана, и стегна редиците си зад пехотинската линия, барикадирана с коли.

Аз бях заповядал на последните кавалерийски отделения да нападат в сгъстени редици, без да нарушават строя, така че под тяхната закрила матрерос на Мундел, които се бяха храбро сражавали, можаха бързо да се подредят отново. Тогава настъпихме срещу неприятеля в истински боен ред: пехотата в средата; в сгъстени отделения, със заповед да не стреля; Мундел — отдясно, Хуан де ла Крус — отляво и отзад няколко резервни кавалерийски взвода.

Както казах, неприятелската кавалерия след първото сблъскване се бе посъвзела зад пехотата, която пък беше защитена от една линия от коли; но смелото държане на нашите хора, тяхното напредване мълчаливо, в стегнати редици изплаши толкова много неприятеля, че той прояви слаба съпротива. В миг сражението се превърна в пълно поражение и неприятелят се разбяга в безредие към брода на реката Тапеби.

При този брод някои от по-смелите, след като преминаха реката, поискаха да се съпротивляват и спряха кавалерията ни. Но при

заповедта „Паласките на врата и напред!“ — нашите легионери се хвърлиха във водата като дяволи и сломиха съпротивата на неприятеля.

Аз не можах да си обясня защо полковник Лавейла бе устроил стана си върху левия бряг на Тапеби вместо на десния, дето можеше да прояви много по-голяма съпротива, особено ако се укрепеше.

Левият бряг беше откъм Салто и вероятно старият и храбър полковник не е допускал, че шепа моряци и нови войници ще могат да преминат в една нощ двадесет мили, за да го нападнат. Или пък, като е имал пред вид приближаването на победоносната войска на Уркиза, не е допускал, че ще се решим да напуснем Салто. Тъй или иначе, факт е, че във войната предпазните мерки винаги са недостатъчни.

Победата беше пълна. Цялата пехота, възлизаща на двеста души, остана в наши ръце; в наши ръце останаха също тъй и няколко кавалеристи. Под наша закрила попаднаха всичките семейства от Салто, извлечени от техните огнища заедно с покъщината им, натоварена на тридесет и пет коли. Най-сетне в наши ръце попаднаха и много коне, които бяха твърде ценни за нас.

От плячката най-рядка и ценна придобивка беше едно шесткалибрено бронзово оръдие, изляно през Средните векове във Флоренция от някой си Чени, което по всяка вероятност е стигнало в Рио де ла Плата с първите испанци по време на откриването на Америка или с португалците. Със същото това оръдие неприятелят ни бе обстрелвал при Хервидеро, дето през оная нощ то се бе разглобило и беше на поправка в стана.

Връщането ни в Салто беше победоносно шествие. Населението, върнало се в жилищата си, ни благославяше. Тая победа спечели заслужена слава на нашия малък дебаркационен корпус.

ПРИСТИГАНЕТО НА УРКИЗА

Акцията при Тапеби бе извършена с голяма бързина. След сражението ние събрахме каквото можахме (коне, оръжия и др.) и веднага се отправихме към Салто. Това бързане ни беше от полза.

Както вече споменах, неприятелят очакваше подкрепление и това подкрепление беше не друго, а победоносната войска на генерал Уркиза, който току-що беше прогонил войската на генерал Рибера и отиваше към Кориентес, за да срази войската на тая област. Вергара, който командуваше авангарда, се яви пред Салто на следния ден след завръщането ни и ни отне няколко коня, пръснати на паша в околностите.

Ние предчувствахме бурята, която щеше да се разрази върху ни, и направихме всички усилия, за да устоим срещу нея. По скици на Анцани, в средището на града бе издигната като по чудо една батарея, за която работиха най-усърдно войниците и населението. Удобните за защита къщи бяха укрепени и всички — пехотинци, кавалеристи и моряци — бяха разпределени по линията всеки на бойното си място.

Дебаркирахме няколко морски оръдия и ги натъквихме на лафети върху батареята. По това време в Салто пристигна и полковник Баец с около шестдесет кавалеристи.

Уркиза не закъсня да се яви с войската си. Той се държеше много високомерно. Бе уверил приятелите си, че щял да премине Уругвай при Салто с помощта на отвлечената ни флотилия, ала неговото пророчество не се сбъдна.

Нападението на неприятеля започна едновременно с появата на основното ядро на силите му.

На изток от Салто, на разстояние колкото пушечен изстрел от първите къщи, има един хълм, който господствува над целия град. Ние не бяхме укрепили този хълм поради малкото сили, с които разполагахме, и защото защитната линия щеше да стане много дълга; тъй че вместо да го укрепим зле, предпочетохме да го изоставим и да съсредоточим войската си при батареята и в първите къщи отляво и отдясно на същата.

Естествено Уркиза зае позиция върху този хълм, дето настани шест оръдия и същевременно изпрати пехотата си с ход, при който можеше да се стреля, срещу десния ни фланг, като ни обсипваше със снаряди. Почти в същото време ние бяхме привършили с натъкмяването на двете оръдия върху батареята, но платформа и парапет нямаше и оръдията при всеки изстрел потъваха в още незатвърдения насип.

Нашето дясно крило наистина беше най-уязвимо, понеже неприятелят можеше да стигне до него, прикрит във вдлъбнатината на една долина. И действително, при внезапното и устремно появяване на неприятеля в значителен брой, нашите хора от това крило се изплашиха: те оставиха азотеас (къщите с тераси) и се разбягаха към реката с намерение да се прехвърлят на корабите. Ала не успяха, понеже всичките малки ладии бяха предварително отдалечени — мярка, която излезе много полезна.

Аз стоях върху батареята, в която бях запазил една дружина от легиона за резерва. Заповядах половината от дружината, командувана от храбрия поручик Закарело, веднага да нападне нахлуващия неприятел. След това заповядах и втората половина да направи същото. Нападенията бяха извършени с такава смелост, че неприятелят се видя принуден да се разбяга.

Дружината, за която става дума, броеше едва петдесет души и се командуваше от капитан Кароне; двата отряда бяха под командата на Раморино и Закарело — и двамата способни офицери и отлични воини. Нашият успех при лявото крило накара неприятеля да се откаже от всеки друг опит за нападение и сражението бе ограничено само в оръдейна стрелба.

Въпреки че неприятелят ни завари неподготвени за артилерийска борба поради липса на време, все пак ние не се посрамахме.

Аз бях заповядал да дебаркират бордовите оръдия под командата на тримата морски офицери: Антонио, Сузини и Леджиеро Колиоло, двамата от остров Магдалена, и Мария Хозе — и тримата много храбри офицери, така че неприятелската артилерия, макар по брой и позиция да превъзхождаше нашата, ядеше пердаха и беше принудена от време на време да се крие зад хълма.

Загубите на едната и на другата страна не бяха сериозни, понеже не бе извършено общо нападение по цялата линия. Във всеки случай

ние загубихме по-голямата част от добитъка си, който се намираше в един „канал“ (оградено място): понеже беше неопитомен, щом неприятелят отвори оградата, той се втурна навън като поток и се разпръсна из полето.

В продължение на три дни Уркиза подновяваше опитите си и всеки ден ни намираше по-подготвени, понеже ние не пропускахме нито миг дори през нощта, за да завършим работата на батареята, да издигаме барикади и да възстановяваме щетите, причинени през деня.

Ние натъквихме на батареята пет оръдия, завършихме окончателно платформата, парапета и барутния погреб. Най-сетне, като видя, че от нападенията и артилерийския огън не излиза нищо, неприятелят прибегна до системата на блокирането и ни затвори напълно откъм сушата. Ала и с това средство той остана излъган, понеже ние бяхме господари на реката и следователно можехме по нея да си доставим необходимите хранителни припаси.

През осемнадесетте дни, колкото трая обсадата, ние не стояхме със скръстени ръце: понеже трябваше да доставяме трева за добитъка, всеки ден се биехме с неприятеля. После, за да ни пристегне, неприятелят трябваше да образува една кръгова верига от постове; ние се възползувахме от нехайството на последните, за да ги нападаме неочаквано и често с полза. Най-сетне, след осемнадесетдневна обсада, уморен или може би повикан отвъд Уругвай за по-бързи работи, Уркиза ни остави. Той премина реката над Салто, ала не с корабите на нашата флотилия, както бе обещал.

ОБСАДЕНИ В САЛТО ОТ ЛАМОС И ВЕРГАРА

Останаха да ни държат в обсада двата кавалерийски корпуса на Ламос и Вергара, с около 700 души, и то от голямо разстояние; така че ние можехме да излизаме извън града — било за волове, било за коне, с които възстановихме кавалерията си, която бе лишена почти от всичките си коне поради затрудненията, причинени от обсадата.

Нека се има пред вид, че по ония места конете се хранят само с трева, на паша из полето, и че много малко са конете, които се изхранват с фураж.

През ония дни извършихме едно действие, което беше много хубаво и изключително за нас, европейците. Корпусът на Гарзон, разположен в Конкордия, срещу Салго, бе дошъл да се съедини с Уркиза, за да се отправи под заповедите на последния към Кориентес. В Конкордия остана един разузнавателен кавалерийски корпус и от Салто се виждаха часовете и каваладата (стадо коне), която през нощта се приближаваше до брега, дето тревата беше по-сочна и дето беше по-удобно за водопой, а нощем се оттегляше навътре.

Полковник Баец ми предложи да сложим ръка върху тая кавалада. Един прекрасен ден подготвих двадесетина отбор кавалеристи, голи, въоръжени само със саби; подготвих също тъй и една дружина от легионери, които трябваше да преплават до отсрещния бряг с лодки. Беше пладне, когато слънцето е най-горещо. Часовете на неприятеля, забили копията си в земята и окачили на тях наметки, за да си пазят сянка, дремеха или играеха на карти. Реката на мястото, дето трябваше да я преминем, е около петдесет метра широка, много дълбока и със силно течение. Даде се условният знак. Кавалеристите излязоха от шумака на брега, дето се бяха скрили, и се впуснаха във водата с конете си без седло, само с юзди. Легионерите, които един по един вече бяха влезли в лодките откъм нашата страна, дето не можеха да бъдат забелязани от неприятеля, гребяха с все сила към отсрещния бряг. И когато неприятелските часови забелязаха движението, изстрелите на нашите пъргави младежи вече пищяха в ушите им и кавалеристите ги гонеха по хълма. Само храбрата

южноамериканска кавалерия е способна на подобни действия: хората и конете са отлични плувци, свикнали да преминават големи реки. Обикновено ездачът се държи за гривата на коня с едната си ръка, а с другата плува; оръжието и другите неща пък се влачат в пелотата, направена от карона.^[1]

Една част от голите кавалеристи останаха да наблюдават върху хълма, докато другите събираха разпръснатите коне и ги откарваха на брега, там, дето са свикнали да ги поят; по-голямата част от тях навлизаха във водата, а упорстващите бяха вързани към лодките и повлечени към нашия бряг. Между това легионерите разменяха по някой изстрел с неприятеля, който се увеличаваше, ала не дотолкова, че да се осмели да ни нападне; при това той се държеше на почетно разстояние и в чест на няколкото оръдейни изстрела, дадели от нашата флотилия. И тъй, за няколко часа ние станавме господари на повече от сто коня, без да бъде ранен никой от нас.

След като се сдобихме с толкова много коне, естествено беше да се породи у нас желанието да се поспипаме с нашите обсадители. Вергара с корпуса си ни стягаше отблизо. Ние изпратихме неколцина познавачи на тия места на разузнаване и от тях научихме каква позиция заема.

През деня беше невъзможно да го изненадаме; трябваше да го нападнем нощем. Аз бях натоварил с командването на нашата кавалерия полковник Баерс. Анцани командуваше пехотата. От Салто излязохме вечер и се отправихме към неприятелския стан, разположен на около осем мили. Колкото тихо и предпазливо, да се движехме, предните постове ни усетиха и затова Вергара има време да заповяда на войниците да се метнат на конете си и да започнат отстъпление.

Във всеки случай ние успяхме да влезем в сражение с неприятеля, но само с кавалерията си, тъй като за пехотата, въпреки усилията ѝ, беше невъзможно да достигне мястото на сражението.

Неприятелят се би яростно, но при виковете „Напредва пехотата!“, които нарочно надавахме, той отстъпи и накрая се разпръсва и разбяга. Толкова добро име си бяха спечелили тия малко на брой, но смели пехотинци! Ние преследвахме неприятеля по едно пространство от няколко мили, но поради тъмнината победата ни донесе малка полза. Взехме няколко пленници и малко коне; и от двете страни имаше незначителен брой убити и ранени.

През деня едва се разпознаваше бойно поле: бяхме се сражавали в движение. От неприятеля се виждаха само няколко групи в далечината. Полковник Баерс остана с кавалерията, за да го преследва и да събере малко добитък, а ние се завърнахме в Салто.

[1] Сурова кожа, която се поставя под седлото на коня; при нужда свързват четирите ѝ края и във формата на лодчица се прикачва към опашката на коня. Нарича се пелота. ↑

САНТ АНТОНИО

По онова време (началото на 1846 г.) получихме сведения, че генерал Медина (назначен от правителството главнокомандуващ на сухопътните войски в отсъствие на генерал Рибера) с неколцина източни емигранти от Бразилия и Кориентес, дето се намираха след поражението при Индия Муерта, трябва да се присъединят към нас в Салто. Поражението на Вергара беше от полза за нас, но то не ни донесе плодове, които можехме да очакваме, ако бяхме го изненадали. Ламос, който укротяваше коне на недалечно разстояние, щом научи за нещастieto, веднага се притече да помогне на колегата си за набиране на хора. Двамата устройха стана си на няколко мили от Салто и подновиха обсадата, чрез която най-вече ни отдалечаваха от добитъка — нещо, което можеха да вършат лесно, понеже ни превъзхождаха с кавалерия.

След като генерал Медина бе назначен главнокомандуващ на войската, трябваше да закриляме влизането му в Салто. Както вече казах, полковник Баерс бе поел командването на кавалерията ни, и като опитен в този род войска — бе успял да я организира както трябва; необикновено деен, той увеличи броя на конете и снабдяваше града и войската с добитък. Мундел и Хуан де ла Крус му бяха подчинени; през ония дни и двамата бяха изпратени да укротяват коне.

Полковник Баерс, по-добре познат на генерал Медина, беше в пряка връзка с последния. И тъй, от Баерс научих, че Медина щял да се яви с малкото си войска пред Салто на 8 февруари; уговорихме да го придружа с пехотата.

Призори, на 8 февруари 1846 г., ние излязохме от Салто и се отправихме към рекичката Сант Антонио, върху левия бряг на която трябваше да дочакаме появата на генерал Медина и хората му. За наше щастие, Анцани остана в Салто, малко неразположен.

Неприятелят, както обикновено правеше, когато излизахме в тая посока, изпрати върху височините отдясно няколко кавалерийски отряда, които се приближаваха поредно, сякаш за да наблюдават дали събираме добитък и да ни попречат; срещу тях разузнавачи полковник

Баец отдели една верига от стрелци-кавалеристи и в продължение на няколко часа се водиха диверсионни схватки с неприятелската верига.

Пехотата се бе разположила близо до рекичката върху едно възвишение, наречено Тапера де дон Венанцио, дето се намираха незначителни останки от един пост на естанция или саладеро. Аз се бях отделил от пехотата и наблюдавах диверсионните схватки. Привикнали към тоя род воюване, в който опитността и храбростта на американския войник се показват във всичкия си блясък, ние се развличахме. Но с тия си преструвки неприятелят скриваше приближаването на рояка оси; с играта си на нередовни войници, които подтикваше слабо и неохотно, за да ни заблуди по-добре, той целеше да даде време на страхотните си сили, които се приближаваха.

Цялата повърхнина на окръга Салто е хълмиста; хълмисто е и пространството около Сант Антонио. Така че внушителната сила, която идеше срещу нас, можа да се приближи много близо до завесата, образувана от кавалерията на Ламос и Вергара. Като наблюдавах от описаната позиция отвъд Сант Антонио, забелязах смаян, че на върха на първия хълм срещу нас, дето дотогава се виждаха малко войници, се появи цяла гора от копия, стъстени кавалерийски ескадрони с развяно знаме и един пехотински корпус, два пъти по-многоброен от нашия; войниците от тоя корпус пристигнаха на коне, слязоха на земята, наредиха се в боен ред и тръгнаха срещу нас с натъкнати щикове. Баец се смути и ми каза: „Да се оттеглим“. Понеже виждах, че това е невъзможно, отвърнах му: „Няма време, ще трябва да се бием“. За да премахна или да смекча впечатлението, което направи на легионерите появата на един толкова страшен неприятел, добавих: „Ще се бием — ние сме свикнали да побеждаваме кавалерията, днес имаме и малко пехота“.

Можехме да избягаме или да бъдем избити до един, но не и да се оттеглим. Със сто и осемдесет пехотинци не е възможно да се извърши отстъпление на едно разстояние от шест мили при триста добри неприятелски пехотинци, насочили щикове в гърба ни, и обградени от 900 до 1200 от първите кавалеристи на света. Думата отстъпление при такова бойно положение е за осъждане и е подла! Трябваше да се бием и се бихме като хора, които предпочитат почтената смърт пред срама!

В таперата, в която се намирахме, бяха се запазили няколко греди, които някога са служили за стена на стара дървена постройка. При всяка греда застана по един легионер. Останалите бяха поставени в колона зад сградата и прикрити от тухлените стени на северната част на същата сграда. Отдясно на пехотата се настани Бает с кавалерията, като накара да слязат въоръжените с карабини, а уланите остави на конете. Ние имахме около сто кавалеристи и сто и осемдесет легионери. Неприятелят имаше деветстотни кавалеристи (някои уверяваха, че неприятелската кавалерия брояла около хиляда и двеста души) и триста пехотинци. За нас съществуваше само един изход: да отблъснем и сразим неприятелската пехота. Аз се убедих в това и всичките наши усилия насочих в тая посока. Ако пехотата на неприятеля вместо да ни напада в бойна линия, образувайки една пространна линия, ни нападнаше в пристъпна колона е една линия от стрелци напред, но без да даде нито един изстрел, смятам, че нейното нападение щеше да бъде неудържимо. Ние щяхме да се впуснем в ръкопашен бой, понеже от такъв неприятел пощада не можехме да очакваме; но веднъж вчепкали се с врага, щяхме да бъдем смазани от многобройната кавалерия, която щеше да дойде отзад. Полята при Санта Антонио и до днес щяха да белеят от италиански кости и нашата татковина щеше да оплаква шепата свои синове, от които нито един нямаше да се измъкне, за да разказва за клането. Ала неприятелската пехота напредна смело само на една линия, без да даде изстрел до няколко метра разстояние; и като се спряха всички, дадоха общ залп. Това беше нашето спасение! Нашите легионери бяха получили заповед да дочакат неприятеля много наблизко; така и сториха. Нашият залп бе решителен. От залпа на неприятеля паднаха мнозина наши воители, но малко от нашите изстрели отидоха напразно. И когато храбрият Марокети, който командуваше трите полувзвода, иззад заслона нападна вкупом оредялата вече неприятелска пехота, тя обърна гръб и се разбяга пред щикове на нашите.

И сред нашите настъпи момент на колебание и безредие при вида на толкова много неприятели. С нас имаше неколцина негри пленници при Тапеби, а може би и други, които, като не вярваха във възможността да се защитим, търсеха с очи някой свободен път за бягство. Ала ония смелчаци, които се хвърлиха като лъвовете срещу неприятеля, о, те бяха прекрасни в храбростта и славата си!

От минутата, в която бях съсредоточил всичкото си внимание върху неприятелската пехота, аз не бях видял полковник Баец и кавалерията му. Бяха избягали! И това обстоятелство бе смутило доста слабите. С нас бяха останали пет или шест кавалеристи, които поверих на смелия Хозе Мария.

С поражението на неприятелската пехота у мене се засили надеждата за спасение. Възползувахме се от мигновеното затишие, настъпило от объркването на неприятеля, за да се подредим донякъде. Неприятелят много основателно бе смятал да ни унищожи до един, ала остана излъган.

По неприятелските трупове, останали между нас и особено на линията, дето неприятелят се бе спрял, за да открие огън, намерихме големи запаси от патрони. Много пушки, по-хубави от нашите, оставени от мъртвите или умиращите, послужиха за въоръжаване на наши офицери и войници. Като не успя при първия опит, неприятелят поднови на няколко пъти нападенията си; той свали от конете много от драгуните си, съедини ги с незначителните остатъци от пехотата си и с придвижванията на кавалерията, от които земята потреперваше, ни нападаше, като се стремеше по всякакъв начин да ни обърка. Ала не успя: нашите бяха проникнати от съзнание за свещения дълг да се бият за честта си и се бяха убедили, че със смелост и хладнокръвие може да бъде бият неприятел, независимо от броя му.

Аз държах винаги готови неколцина избрани legioneri, заедно с неколцината кавалеристи, които ни бяха останали, и ги хвърлях срещу неприятеля, колчем последният ни нападнаше. На няколко пъти неприятелят се опитва да ни изпраца парламентъори с бяло знаме, естествено, за да може да разбере дали сме разположени да се предадем. Тогава заповядах на най-добрите си стрелци да стрелят, докато прогонят пратениците.

Докъм девет часа вечерта карахме така; битката беше започнали към един часа следобед.

Намирахме се сред барикада от трупове. Към девет часа се приготвихме за отстъпление. Ранените бяха повече от читавите; офицерите, с изключение на Кароне и Траверсо, всички бяха ранени.

Трудно и мъчително се справихме с ранените. Една част от тях настанихме върху оставените коне, а ония, които можеха да се влачат на крака, тръгнаха, подкрепяни от другарите си. Здравите и читавите

разделих на четири полувзвода; щом ги подреждах в редица, аз ги карах да стрелят срещу неприятеля, за да се излагат по-малко на непрестанната му стрелба. След като ги предупредих как да се държат, отстъплението започна.

Ала хубаво беше отстъплението на тия шепа хора, в стегната колона, сред гъст облак от първите кавалеристи на света! Заповедта беше да се стреля само съвсем отблизо, докато се достигне границата на гората, която краси брега на реката Уругвай. Бях заповядал също тъй ранените да минат в авангарда, уверен, че нападенията на неприятеля ще бъдат насочени срещу ариергарда и фланговете ни.

Малката колона... — о, аз си я спомням с гордост! — беше възхитителна. Всички натъкнаха щиковеите си и колоната стигна на определената точка тъй стегната, както беше при тръгването. Напразно неприятелят направи всички възможни усилия да ни доведе в безпорядък, като нападаше във всяка посока и с всички сили; напразно идваха неприятелските улани да раняват нашите в строя — отвърщахме им само с щиковеите и продължавахме да вървим напред в още по-плътни редици.

От време на време, когато неприятелят напираше много, биваше отблъсван с малко изстрели. Когато после стигнахме до гората, можахме по-удобно да го обсипем с куршуми и да го отстраним.

Една от най-големите ни мъки през деня беше жаждата, особено за ранените, които бяха пили собствената си урина. Като стигнахме на брега на реката, предоставям на вас да си представите с каква страст се затекохме към водата. Една част от нас пиеха, а други държаха неприятеля надалеч. Благодарение на блестящия успех на първото ни отстъпление, впоследствие ние бяхме по-малко обезпокоявани. Образувахме една верига от стрелци, за да прикрива левия ни фланг, все заплашван от врага чак до вътрешността на града Салто, и минахме така покрай брега на реката. На стрелбата на врага, ядосан, че изтървава от ръцете си една плячка, която смяташе за сигурна, не се отвърщаше; по-късно, ободрени напълно и възгордени от постигнатия успех, нашите викаха на испански на врага: „А ке но?“ („Защо не дойдете?“) и като го погваха с пушечна стрелба, го вземаха на подбив.

Анцани ни очакваше при входа на града и поиска да прегърне всички ни, трогнат до сълзи. Скромният и несравним воин, както сам ме уверяваше, не се отчаял, въпреки че сражението било тъй жестоко и

силите му тъй несъразмерни с тия на врага. Той събрал в крепостта останалите храбреци, по-голямата част от тях ранени, на оздравяване, и на искането да се предаде отвърнал както Пиетро Мика при обсадата на Торино, и като него той щял да хвърли във въздуха хората, вместо да се предаде.

През време на боя неприятелят, разчитайки на внушителността на силите си, бе поискал от нас и от Анцани в Салто да се предадем. Видяхте вече какъв отговор му дадохме на полето. Но още по-достоеен е бил отговорът на Анцани с взривен фитил в ръка.

Всеки по-слаб от него, не само при заповедите на неприятеля, но и при уверенията на самия Баец и на хората му, че навън всичко е загубено и че са ме видели като падам (това беше вярно, но умря само конят ми), всеки друг, повтарям, би се предал.

Но Анцани не се бе отчаял. И аз го соча на ония от съотечествениците си, които понякога са изгубвали вяра в спасението на Италия.

Вярно е, че малцина са анцаниевците. Но който се отчайва, е страхливец! И ние сме дали достатъчно доказателства, че никога няма да загубим вяра в пълното освобождение на нашата татковина, напук на черните предатели, винаги готови да я продадат, и на надменните съседи, свикнали толкова пъти да я купуват!

С героическата си постъпка Анцани бе спасил всичко и благодарение на него ние можахме да влезем победоносно в Салто. Влязохме към полунощ. Естествено в града никой не спеше и благородните граждани се трупаха около нас, за да искат ранени, отвеждаха ги по домовете си и ги ограждаха с най-топли грижи.

Нещастни народе, който страда толкова много от превратностите на войната, за тебе винаги ще си спомням с чувството на дълбока признателност!

Нашите загуби бяха чувствителни; още по-чувствителни бяха загубите на неприятеля. Генерал Сервандос Гомес, главнокомандуващ неприятелските войски, който тъй майсторски ни бе изненадал и почти унищожил, изчезна на девети февруари, като отвлече сразената си войска към Пайзанду, откъдето бе тръгнал. Той отведе голям брой ранени и остави полето при Сант Антонио покрито с трупове.

Целия ден на девети февруари посветихме на грижи за ранените. Следващите дни използвахме за погребение на мъртвите.

Генерал Медина можа да влезе свободно в Салто със свитата си и там запази върховното командване до революцията, извършена от риберистите в Монтевидео. През целия този период не се случи нищо значително.

ПРЕВРАТ В МОНТЕВИДЕО И КОРИЕНТЕС. СРАЖЕНИЕ ПРИ ДАЙМОН

Превратът в Монтевидео в полза на Рибера разтърси ужасно републиката. Войната престана да бъде национална и се превърна в борба между дребнави партии, начело на които стояха обикновено хора без достойнство, защото един човек с достойнство не би въвлякъл заради лична изгода страната си в най-продължителни и кръвопролитни междуособици. Около същото време стана превратът в Кориентес, дело на братята Мадариага и насочен против почитания и храбър генерал Пац; младите ръководители, които бяха извършили смайващи дела, като откъсваха понякога отечеството си от омразната власт на Розас, поради завист и жажда за командуване се опетниха с най-мръсното съзаклятие и провалиха така каузата на страната си.

Генерал Пац бе принуден да напусне кориентската войска и да се оттегли в Бразилия. Парагвай, след отпътуването на генерала, в когото имаше доверие, прибра войската си, и братята Мадариага, останали само със собствените си сили, бяха напълно смазани от Уркиза и следователно Кориентес попадна отново под властта на свирепия буеносайрески диктатор.

Работите в Монтевидео далеч не вървяха по-добре. Рибера, поставен на власт от привържениците си, отстрани всички, които не бяха с него. В изгнание отидоха по-голямата част от ония, които с толкова смелост и безкористно родолюбие бяха поели благородната защита; други, отстранени от службите, които изпълняваха с чест, бяха заменени с неспособни партизани. Той намери в Монтевидео, града на чудесата, нови хора за една войска, след като бе загубил две, и ги настани в Лае Вакас, на левия бряг на Уругвай. Монтевидейските войници бяха свикнали да побеждават. Особено в Мерседес те извършиха чудеса от храброст. Но злият гений, който вече бе завлякъл Рибера при Ароу Гранде и при Индия Муерта, го отведе в Пайзанду, дето след една победа неговата войска бе напълно сразена. В Малдонадо той потегли на кораб отново в изгнание, не знам дали повече нещастен или виновен.

Аз съжалявах, че управлението на Монтевидео попадна в ръцете на Рибена, защото предвиждах неизбежните беди. Старият генерал Медина, назначен за върховен началник на мястото на Рибера, не само че се огъна пред събитията, но за да спечели още повече благоволението на новия господар, заговорничеше против скромната ми личност, може би заради малкото извършено от нас, благодетелствувани от съдбата, и подготвяше в самия наш стан преврат против лос грингос (италианците) с намерение да ни унищожи до един; ала се измами.

Италианците и американците от Изток, казвам го с гордост, ме обичаха, и аз можех, без да се боя от когото и да било, да се обявя независим от новата и незаконна власт; но много свята беше за мене каузата на тоя нещастен, но добър и великодушен народ и не можех да го огорчавам още с вътрешни раздори. В Монтевидео, при завземането на властта от Рибера, площадите бяха окървавени. В Салто бе замислен същият фарс, по напразно. Вместо да предприемам наказателни мерки, аз се задоволих само да поема, както преди, командването на силите.

Тогава стана чудесното сражение срещу кавалерийските корпуси на Ламас и Вергара, нашите постоянни обсадители отдалеко.

На двадесети май 1846 г. ние изненадахме както винаги с нощен поход тия сили, разположени на брега на Тайман, един от притоците на Уругвай. След сраженията при Сант Антонио те се бяха окопитили и подсилили с хора и коне, и бяха заели отново старите позиции около Салто, като меняха станове си, но се държаха винаги на известно разстояние от пехотата ни, която единствена ги плашеше, тъй като нашата кавалерия беше незначителна и зле екипирана.

Щом можеха, неприятелите винаги ни безпокояха, особено когато излизахме за добитък, като се опитваха да го отдалечат колкото се може повече.

Майор Домингес, изпратен от генерал Медина, за да събере стадо крави, бе напълно сразен, като загуби всичките си коне и малко от хората си и трябваше да се спаси с оцелелите в горите на левия бряг на реката. Аз изпратих хора да разузнаят позицията на неприятелския стан и през нощта на деветнадесети май потеглихме да го нападнем. Имах около триста кавалеристи и около сто легионери (свещената дружина бе много намаляла). Моята задача беше да изненадам

неприятелския стан призори; тоя път успяхме напълно. Моят багукано (водач) беше капитан Пауло, туземец, т.е. от оная нещастна американска раса, бивша господарка на новия свят преди нахлуването на европейците обирници. Нашите пехотинци бяха на коне. През цялата нощ изминахме повече от двадесет мили и призори се озовахме пред огньовете на неприятелския стан, разположен върху десния бряг на Даймон. Пехотинците слязоха от конете си и нападнаха смело в колона, без да стрелят. Победата изтръгнахме много лесно и хората на Вергара, чийто стан бяхме нападнали, се хвърлиха стремглаво в реката, като ни оставиха оръжие, коне и няколко пленници. Обаче ние не бяхме постигнали пълна победа — това забелязах при настъпването на деня.

Станът на Ламас беше разделен от този на Вергара от една рекичка, която се вливаше в Даймон; като усетил нападението в стана на Вергара, Ламас подредил хората си и заел позиция върху един хълм, който господствуваше над полята. С по-голямата част от корпуса си Вергара бе успял по реката да се присъедини към Ламас. Неговите хора бяха калени, смели и подготвени за всички превратности на войната.

След като прибрахме в стана всички изоставени коне, ние се впуснахме да преследваме неприятеля, ала напразно. По-голямата част от кавалеристите ни бяха възседнали родомоис (коне, укротени наскоро). Нашите неприятели бяха по-многобройни и по-добре екипирани. Естествено, моята млада кавалерия не искаше да се излага на опасност без подкрепата на гордите воители от легиона.

И тъй, ние трябваше да се откажем от безполезното преследване на неприятеля и като се задоволим с постигнатото, да поемем пътя към Салто; ала тоя ден съдбата поиска да ни облагодетелствува във висша степен. Ние се движехме към Салто, подредени по следния начин: начело — един кавалерийски ескадрон по взводове, в центъра — пехотата в колона от четири отделения, остатъкът от кавалерията — в ариергарда, пак по взводове. Авангардът се командуваше от полковник Чентурион, центърът — от майор Кароне и ариергардът — от полковник Гарча.

Две силни кавалерийски вериги, командувани от майорите Карвало и Фаусто, прикриваха десния ни фланг, откъм който се намираше неприятелят. Каваладата и конете на пехотата се движеха

отляво. Неприятелят, който, както казах, се бе подредил отново и бе съсредоточил всичките си многобройни отреди, като смяташе, че с тях ни обсажда, макар и отдалеч, наброяваше около петстотин кавалеристи. Разузнал силите ни, той се движеше отдясно на недалечно разстояние, в посока, успоредна на нашата. От държането му изглеждаше, че има намерение да си отмъсти заради внезапното нападение през нощта.

Аз бях възложил командването на кавалерията на полковник Калисто Чентурион, извънредно храбър мъж. Пехотата командуваше нашият Кароне, комуто бях обърнал внимание да я държи на всяка цена вкупом и винаги в съгъстена колона в сражението; така тя би послужила на Чентурион не само като опорна точка, но и като прикритие, за да може да се съвземе, каквото и да се случи. С прииждането на нови отделения неприятелят ставаше все по-дързък.

Ние се движехме през прелестни хълмове на около две мили от бреговете на Даймон. Току-що поникналата яркозелена трева потрепваше подобно на океана, когато не е развълнуван от бури. Никакво растение, никакъв храст не се изпречваше в ония прекрасни поля. Те биха били великолепно място за пиршество, ала през оня ден се превърнаха в място за клане.

По едно време стигнахме при един поток, дето мачиега (твърда трева) достигаше човешки ръст. На мене не ми се искаше да го преминем, понеже трябваше да разреда малката колона, като войниците се движеха един по един; после, хълмът отдясно, върху чийто връх се виждаше веригата от стрелци на неприятеля, прикриваше основното ядро на същия. Аз се побоях основателно да не бъда нападнат в тая точка и заповядах на войниците си да спрат. На майорите си Карвало и Фаусто, и двамата храбри офицери, заповядах да нападнат неприятелската верига, да я отблъснат отвъд хълма и да ми съобщят какво е разположението на неприятеля. И действително, след като неприятелската верига бе смело прогонена отвъд възвишението, нашите се спряха и един адютант пристигна в галоп да ми съобщи, че неприятелят се стичал наляво и се движел към нас с всичките си сили в тръст и в боен ред. Нямаше време за губене. Нашите кавалерийски взводове от крилата направиха своя обход вдясно и бяха веднага подсилени от съгъстените ни вериги. Пехотата зае десния фланг и се отправихме в добър ред срещу неприятеля. Когато нашата бойна линия

стигна на върха на хълма, линията на неприятеля, настъпваща срещу нас се показва на разстояние колкото изстрел от пищов.

Тук, трябва да призная, че видях неприятеля да прави от центъра към крилата движение, на което смятам, че е способна само южноамериканската кавалерия; това движение показва с какви изпечени воини трябваше да се бием. Понеже не искаше да се сблъска с пехотата, от която се боеше, неприятелят се разцепи в центъра си и след като неговите взводове направиха обход — десните надясно, левите наляво, като по този начин извършиха един полукръг, се спусна върху нашите две крила все в галоп и щеше да ги унищожи, ако нашите взводове не бяха се съсредоточили и едновременно нападнали.

Щом забелязах неприятеля, за да се възползувам от устрема, веднага заповядах фронтално нападение; но поради поменатите движения първото сблъскване стана между кавалерия и кавалерия и понеже нашите кавалеристи бяха по-малко на брой и с по-лоши коне, естествено, пострадаха повече.

За известно време пехотата остана безполезна и откъсната. Макар да оставаше в средата на сражението, ту неподвижна и сбита като малка крепост, ту движейки се с всичката възможна бързина натам, дето боят се разгаряше най-много, тя на много пъти послужи да се подредят отново под нейно прикритие нашите разпръснати конници, които макар и разбити от неприятеля, се сражаваха като лъвове и после се престрояваха зад нас.

Един малък кавалерийски резерв, останал да пази каваладата, като се съсредоточаваше върху пехотата, послужи също тъй твърде много при пренареждането на разбитите наши взводове.

Различни бяха кавалерийските нападения от двете страни; различен беше и успехът. Взводовете се олюляваха ту вкупом, ту разпръснато. Не зная от коя страна се проявяваше повече храброст. Неприятелят, превъзхождащ нашите по брой на хората си и по годност на конете си ги изтласкваше към пехотата и често измерваше копията си с щикове. Нашите, след като се съвземеха с подкрепата на пехотинците, отблъсваха в ръкопашен бой далеко неприятеля.

Накрай вследствие многото нападения неприятелят изтърва бойния ред и се превърна в безформена маса. Напротив, нашите, подкрепени от пехотата, можеха винаги лесно да се престроят. Сражението бе траяло по този начин около половин час, когато вашите,

ненападани вече от подредени сили, се престоиха в няколко сгъстени взвода и се впуснаха в решително сражение. Неприятелят се огъна, разпръсна се и започна да бяга. Тогава се издигна облак от болас^[1], който представляваше любопитна гледка, ако предмет на любопитство може да бъде убийството под каквато и да било форма.

Аз смятам, че американският кавалерист не отстъпва на никого във всеки вид бой. А при поражение смятам, че той няма равен на себе си в преследването и залавянето на неприятели. Същински кентавър, никакво препятствие в полето не спира неговия бяг. Някое дърво не му позволява да мине изправен — той се прегъва върху гърба на коня си и се слива с него. Ако пречката е река, американецът се впуска стремглаво в нея с оръжие между зъбите и отива да поразии неприятеля сред самите вълни. Освен болас американският кавалерист притежава и страшен и невидим нож, с който той си служи тъй сръчно, както никой друг, и може би малко прекалено сръчно. Нещастен е оня неприятел, чийто кон е уморен или болеадо^[2], той не може да се отърве от ножа на преследвача. Да слезе от коня си, да пререже с ножа си гърлото на един паднал и да се качи отново на коня си, за да настигне други — за всичко това аз употребявам много повече време да го опиша. Обичаят им да се хранят само с месо и навикът им да колят всеки ден добитък са може би причина за леснотата, с която убиват хора.

Ние сразихме напълно неприятеля и го проследихме в продължение на няколко мили. Понеже неприятелят разполагаше с подобри коне, мнозина от хората му се спасиха. При все това през цялото време, което прекарахме в Салто, имяхме удоволствието да виждаме тоя хубав окръг освободен от неприятели.

[1] Болас — едно от най-страшните оръжия на южноамериканската кавалерия. Състои се от три железни топки, обикновено обвити в кожа и привързани към три върви, също тъй от кожа. Южноамериканските конници държат в ръката си едната топка, а другите две въртят във въздуха над главата си, като препускат коня си в галоп. Когато болас се увият в краката на бягащо животно, то се спира или обикновено пада. Така се хващат много пленници. Тежко и горко на оногова, чийто кон е уморен след сражението. Аз съм виждал да спират с болас дори и камилски птици. ↑

[2] Повален с болас — Б.р. [↑](#)

ВРЪЩАНЕ В МОНТЕВИДЕО

След сражението на 20 май 1846 г. при Даймон не ни се случи нещо значително в Уругвай.

Получих заповед от правителството да се завърна в Монтевидео с корабите на флотилията и с отряда на италианския легион. В Салто останаха няколко по-малки от нашите ладии. Крепостта мина под заповедите на коменданта Артегас, един храбър офицер, отличил се в сражението на 20 май.

Наскоро след отпътуването ми в Салто пристигнал полковник Бланко и по заповед на генерал Рибера поел командването на крепостта.

Поради грешките, извършени в Кориентес и Монтевидео, каузата на Розас се бе подсилила извънредно много, докато каузата на народите от на Плата бе изпаднала в окаяно положение. Кориентес видя войската си унищожена от Уркиза в едно сражение и кориентският нещастен народ, след като бе плувал в море от кръв, попадна под най-отвратителния деспотизъм.

Рибера не се беше поучил от бедите и свърши, както бе започнал — като отстрани от службите хората, които бяха ги изпълнявали честно, и ги замени със свои привърженици. Така той разруши силите на една действаща войска, която смелостта и постоянството на народа бяха създали и поддържали с несравним героизъм, като приключи с пожертвуването на свещените ѝ останки. Накрая негодуванието и проклятието на всички го прогониха извън пределите на страната.

Нека бъде такъв краят (и такъв ще бъде непременно) на всеки, който вижда у народите само апанажа, създаден единствено за задоволяване желанията за разврат, богатство и власт, които господствуват у онова долно съсловие от хора, наречени монарси, и у някои председатели на републики, по-лоши и от монарсите. Англо-френската намеса, обезсърчена от нашите нещастия и от едно толкова жалко поведение, ни изоставяше напълно, особено от страна на Англия; Франция беше по-скоро задържана от отговорността, че ще

загуби многобройни свои синове, отколкото от интерес към една пропадаща кауза. Затова нашите позиции във вътрешността падаха една след друга във властта на неприятеля.

Салто, тъй славно завоюван и задържан от нас, бе превзет от Сандро Гомес. При защитата му загинаха полковник Бланко, стар и храбър воин, и не малко от защитниците, между които и поручик Галегос, храбър, но кръволок, и поради това, като попаднал в ръцете на неприятеля, бил съсечен.

В Монтевидео, единствена и последна крепост на храбрия източен народ, защитата продължаваше. В този град все още се събираха хората, побратимени от шестгодишните мъчнотии, опасности, победи и беди, и започваха отново смело да градят една сграда, която коварството бе сринало почти до самите основи. Полковник Вилаграм, прекарал цели четиридесет години във войни, най-смелият, най-честният от всички и подмладен в сраженията, и полковниците Диац и Таес, извънредно храбри началници, грубо отстранени от Рибера, понеже не служеха нему, а на отечеството си, както и много други млади началници, уволнени от него, заеха отново мястото си със съзнание за дълг и с вяра в справедливостта; и с тях в редиците на защитниците се възвърнаха смелостта и доверието.

Вдъхновени от общественото благо, уругвайци, французи и италианци започнаха отново да маршируват с предишната бодрост в защита на общото отечество, защото като на отечество гледахме ние на гостоприемния град, който ни беше дал великодушно убежище. Накрай от никого вече не се чуваше обезсърчителна дума. Когато обсадата на Монтевидео бъде по-добре опозната в подробностите и, ще се види, че защитата му не е последна между хубавите защиты, изнесени от един народ, който брани независимостта си със смелост, постоянство и всякакви жертви. Тая защита ще свидетелствува за мощта на един народ, който не иска да прегъне коляно пред самовластието на един тиранин. Каквато и да е била съдбата му, този народ заслужава одобрението и възхищението на света.

През времето на завръщането ни от Уругвай до отпътуването ни за Италия отбелязахме малко успехи. Италианският легион, справедливо уважаван заради славните му подвизи, бе заел обичайната служба на линията на аванпостовете, като се сменяше поредно с другите корпуси на столицата. Анцани излизаше с него и макар че не

се случиха значителни военни събития, легионът не пропускаше при всяко сблъскване с неприятеля да се покаже достоен за славата си.

Аз се занимавах по-скоро с марината, като поправях някои кораби, които се нуждаеха най-много от поправки, и като кръстосвах по Плата с голетата „Маипиу“. По онова време бях удостоен с честта да командувам войската на републиката. Нищо значително не се случи по време на командването ми, което после предадох на стария и храбър Вилаграм.

Между това френската намеса отслабваше всеки ден: за разрешението на проблема тя искаше да употреби вече не военни средства, а дипломатически; и Розас вземаше на подбив тия нови средства. Разни посредници бяха постигнали от диктатора само примирия без значение, които в края на краищата допринесоха само за изразходването на средствата на бедния обсаден град, събрани с мъка.

С промяната на политиката Франция бе променила и представителите си. На мястото на мъже като Дьофодис и Узлей, посланици, Лене и Инглфилд, адмирали, достойни да поддържат една благородна политика и скъпи на населението, бяха назначени мъже на спогодбите и последователи на една политика, която искаше на всяка цена да тури край на войната.

Източното правителство, безсилно поради липса на средства, трябваше да се съобрази с диктовката на намесата.

Окаяно положение! Нещастни са ония народи, които очакват благосъстоянието си от чужденеца! И винаги, когато се сетя за тази безутешна истина, моята мисъл се отправя печална към нещастната ни Италия.

По онова време (струва ми се, в началото на 1848 г.) стигна и до нас известието за папските реформи. Че страданието на италианския народ под властта на чужденеца бе достигнало най-високата си точка, знаехме вече от всички писма, които пристигаха в Ла Плата.

Мисълта да се завърнем в родината и надеждата, че ще можем да се хвърлим в борбата за освободението и, от дълго време вълнуваха душите ни. Наистина печално беше да оставим страната на изгнанието ни, второто наше отечество, братята по оръжие, но монтевидейският въпрос бе станал чисто дипломатически и за нас оставаха само униженията и досадата, ако не и нещо по-лошо, както можеше да се допусне, тъй като имахме работа с френското правителство, което

ставаше все по-враждебно към нашата народност. При това положение на нещата реших да събера най-добрите си хора, да намеря кораб и да отплавам за Италия.

ВТОРИ ПЕРИОД

ПЪТУВАНЕ ЗА ИТАЛИЯ

Шестдесет и трима на брой, ние напуснахме бреговете на на Ла Плата, за да отидем в Италия да се бием за освобождението ѝ. По много признаци личеше, че в полуострова има бунтовнически движения, ала ако излезете, че няма, ние бяхме решили да се опитаме да ги предизвикаме, като слезем на гористите брегове на Тоскана или там, дето присъствието ни можеше да бъде желано и уместно. Отплавахме на бригантина „Сперанца“, наема за който можахме да платим благодарение на спестяванията си и на щедрото родолюбие на някои наши сънародници.

Отивахме да осъществим съкровено желание на целия си живот; летяхме, за да предложим на скъпото си отечество ония оръжия, които славно бяхме размахвали в защита на потиснатите хора от други страни.

О, тая мисъл беше предостатъчна награда за опасностите, мъчнотиите, страданията, които можеха да се срещнат по пътя на един живот, изпълнен с изпитания.

Сърцата ни се вълнуваха от най-възвишени чувства. Ако нашата десница, закалена в сраженията в далечни страни, бе силна, за да защити други, колко по-силна щеше да бъде за Италия.

Пред нас се разтваряше едемът^[1] на въображението ни. И ако мисълта за всичко онова, което оставаше зад нас, не го помрачаваше, щастието ни щеше да бъде съвсем пълно.

Зад нас оставаше народът на нашата любов, защото уругвайският народ е много мил! И ние бяхме споделили с него за толкова дълго време малкото му радости и многото му страдания. И сега го оставяхме не победен, не сломен във възвишената си смелост, а плячка на най-коварното от човешките страдания, на френската дипломация.

Ние оставяхме братята си по оръжие, без да бяхме водили последното сражение! И беше много мъчително, каквато и да беше причината за това!

Тоя народ, който се радваше на присъствието ни, изпълнен с вяра в храбростта на воините ни и затова спокоен, при всеки случай

проявяваше открито към нас любовта и признателността си. И оная земя, която ние обичахме като синове, криеше костите на толкова наши италианци, благородно загинали за освобождението ѝ!

Тръгнахме на 15 април 1848 г. Монтевидейското пристанище напуснахме при благоприятен вятър, макар че времето беше заплашително; привечер бяхме между малдонандския бряг и остров Лобос. На сутринта едва се различаваха върховете на Сиера де лас Анимас, после потънаха и пред погледа ни се разкриваха само просторите на Атлантическия океан, а пред нас — нашето най-хубаво, най-върховно въжделение — освобождението на отечеството ни.

Ние бяхме шестдесет и трима младежи, всички закалени по бойните полета. Двама бяха болни: Анцани и Саки. Първият, отслабнал извънредно много в свещените кръстоносни походи за каузата на народите, линееше под бремето на една болезнена немощ. Вторият бе тежко ранен в коляното; кракът му вдъхваше опасения, но вярата и братските грижи помогнаха да го свалим в добро състояние на родния бряг. Анцани в Италия го очакваше само погребение, до покойните му родители!

Нашето пътуване бе много щастливо и кратко. Свободното време при плаването минаваше в полезни забавления. Неграмотните бяха научени на грамотност от ония, които знаеха; не пренебрегвахме и телесните упражнения. Един родолюбив химн, дело на нашия другар Кочели, беше нашата вечерна молитва, пеехме го в кръг на палубата на „Сперанца“.

Прекосихме така океана, неуверени в съдбините на Италия: знаехме за реформите, обещани от Пий IX и — нищо повече. Бяхме решили да дебаркираме в Тоскана, каквото и да бъдеше политическото положение и независимо от това, дали там щяхме да срещнем приятели или неприятели, с които трябваше да се бием. Като се отбихме в Санта Пола, на испанския бряг, ние променихме решението си и определихме за крайна точка на пътуването си Ница. Състоянието на Анцани се влошаваше. Малкото хранителни припаси, с които разполагахме за него, се бяха свършили и трябваше да се приближим до брега, за да набавим други. Стигнахме в Санта Пола. Капитан Газоло, комендант на „Сперанца“, слезе на сушата и се върна бързо с известия, които можеха да подлудят дори и хора по-малко въодушевяващи се от нас. Палермо, Милано, Венеция и стоте братски

градове бяха извършили чудната революция. Пиемонтската войска преследваше разпръснатите австрийци. Цяла Италия отвърщаше на бойния зов като един човек и изпращаше своите храбреци на свещена война.

Предоставям на читателите да съдят сами за въздействието на тези известия върху всички ни; то беше тичане по палубата на „Сперанца“, прегръщане, фантазиране, плач от радост! Анцани скочи на крака, като преодоля ужасното си болезнено състояние. Саки искаше на всяка цена да бъде вдигнат от леглото и пренесен на палубата.

„Платната! Платната!“ — викаха всички; и ако не бяхме тръгнали веднага, навярно щяха да възникнат безредия. В миг котвата бе вдигната и платната — разперени. Вятърът сякаш отвърщаше на желанията ни, на нетърпението ни. За няколко дни преплувахме крайбрежието на Испания и Франция и се озовахме пред Италия, обетованата земя! Ние вече не бяхме заточеници и не бяхме задължени да се бием, за да слезем на отечествения бряг. Затуй и бяхме избрали Ница, първото италианско пристанище, дето дебаркирахме към 23 юни 1848 г.

В бедите, сред които бе протекъл бурният ми живот, винаги съм се надявал на по-добри дни. Там, в Ница, ме очакваше толкова щастие, повече от което никому не е позволено да желае. Много щастие, наистина! И аз изпитвах смътното предчувствие за недалечни беди.

Анита и децата ми, напуснали Америка няколко месеца по-рано, бяха там, събрани при старата ми майка, която боготворях и която не бях виждал цели четиринадесет години. Скъпи роднини и мили приятели от детинство ме прегръщаха, ликуващи, че ме виждат, и то в такова щастливо време.

Моите съграждани, тъй добри, тъй въодушевени от върховната съдба, която блестеше върху кръгозора на италианското бъдеще, бяха горди от малкото, извършено от мене в Новия свят! О, наистина, моето положение беше завидно! Разнежен, аз и сега си припомням ония приятни вълнения, който тъй бързо и тъй печално трябваше да свършат. Още не бяхме стигнали до входа на пристанището, когато моята съпруга се показва в една лодка, ликуваща от радост. От всичките части на града се стичаше населението, за да посрещне шепата

храбреци, които, презрели разстоянията и опасностите, бяха прекосили океана, за да дойдат и дадат кръвта си на отечеството.

Добри и храбри другари мои!

Колцина от вас трябваше да паднат върху родната земя, изпълнени с горчиво отчаяние, че не я виждат освободена! И все пак прекрасни бяха по добродетел, по храброст, по слава тия млади мои другари! И че са били достойни за мисията си, доказаха по бойните поля в родината, където се белеят костите им, може би непогребани и без камък, който да припомня на новите поколения, които те направиха независими от чужденеца, голямата им храброст и голямата им жертва.

Монталди, Раморино, Пералта, Минуто, Карбоне, на същото място, където вие паднахте с вашите братя по слава, попът издигна паметник на наемните убийци на Бонапарт, които бягаха пред вас и които, превъзхождащи ви по брой, после ви изклаха под благословиите на предателите на Италия.

В Ница трябваше да се спазят някои формалности, ала всичко бе отклонено от гласа на народа, осъзнал тогава собственото си всемогъщество. А за да дам представа за финансовото ни положение, достатъчно е да кажа, че не можахме да платим на човека, който въведе кораба ни в пристанището.

След като спуснахме котва и се погрижихме за свалянето на Анцани и Саки, слязохме всички, изгарящи от желание да стъпим на родна земя. Аз се затичах да прегърна децата си и онази, която бях огорчил толкова много с авантюристичния си живот. Бедна майко! Моето най-пламенно желание естествено беше да разхубавя и утеша последните ти дни; твоето най-пламенно желание естествено беше да ме виждаш спокоен при себе си. Но как можех да се надявам на спокойствие и как можех да се наслаждавам от удоволствието да те утешавам в печалната ти старост, в тая земя на попове и крадци?

Малкото дни, протекли в Ница, бяха дни на непрекъсната радост; но на Минчо^[2] се биеха и бездействието за нас беше престъпление, когато наши братя се сражаваха срещу чужденеца.

Потеглихме за Генуа, дето населението желаше не по-малко от съгражданите ми да ни посрещне сърдечно. Един параход, изпратен оттам, трябваше да ускори пристигането ни. Като не ни намерил в Ница, поменатият параход ни търсил напразно по бреговете на Лигурия. Бяхме тласнати към Корсика от течението и от слабите

противни ветрове. Най-сетне стигнахме; с нас имаше няколко младежи от Ница, които бяха поискали да ни придружат с въодушевлението, свойствено на възрастта им, и на онова пламенно самочувствие, което бе обхванало цялото население на полуострова.

Населението на Генуа ни посрещна с радост и любов, а властите със студенината на несигурна съвест, като положиха началото на всички ония преструвки и протаканици, които ни придружаваха в страната ни навсякъде, дето се намираха привържениците на договорите и на компромисите, теглени към свободно управление повече от страх от народа, отколкото от своята природа и от вярата си в един по-добър живот.

Анцани, когото бях оставил при майка си, нетърпелив и подтикван от пламения си дух, бе отишъл преди нас в Генуа с парахода въпреки изтощеността, до която го бе довела смъртоносната му болест.

Тук започва остракизмът, на който ме осъдиха приятелите на Мацини (1848 г.), и който продължава и днес (1872 г.), по-упорит от всякога поради това, че поисках да отида с другарите си на бойното поле, което тогава се намиреше на Минчо и в Тирол, и то задето войската, която се биеше срещу австрийците, беше кралска. А нека се има пред вид, че водачите, които тогава измъчваха бедния умиращ Анцани, като искаха от него да ме склони да се откажа от намерението си, са същите, които днес съставят фалангата на най-верните слуги на монархията!

Когато чух от брата си по оръжие в толкова славни битки да ми препоръчва „да не изоставям каузата на народа“, признавам, бях дълбоко огорчен, може би повече, отколкото в тези дни, когато чух да искат от мене „да се обявя открито републиканец“. След няколко дни у дома на приятеля Гаетано Галино издъхна тоя наистина велик италианец, за когото цяла Италия би трябвало да се покрие в черно; ако той беше застанал начело на войската ни, без съмнение отдавна полуостровът щеше да бъде изчистен от всякакви чужди власти. Аз не съм виждал по-възпитан и по-честен човек, и по-способен воин от Анцани.

Тленните останки на славния воин преминаха скромно през Лигурия и Ломбардия, за да бъдат погребани в Алцато, родното му място.

[1] Едем — рай. — Б.пр. ↑

[2] Минчо — река в Северна Италия, приток на По — Бел.ред. ↑

В МИЛАНО

Още при тръгването ни от Америка нашата задача беше да служим на Италия и да се бием срещу неприятелите и, каквито и да бъдеха политическите възгледи на ония, които водеха нашите на освободителна война. По-голямата част от сънародниците споделяха това наше разбиране и аз трябваше да присъединя малкия си контингент към оня, който водеше свещената война. Предводителят на тия, които се биеха за Италия, беше Карло Алберто. И аз се отправих към Ровербела, дето тогава се намираше главната квартира, за да предложа без следа от злопаметство помощта си и тая на другарите си на оногова, който през 1834 г. ме бе осъдил на смърт.

Видях го, изпитах неговото недоверие при приемането ми и оплаках съдбата на нещастната наша Италия, несполучливо поверена на един колеблив и неуверен човек. Аз щях да служа на Италия под заповедите на този крал със същото усърдие, с каквото бих служил, ако нацията беше републиканска, и щях да водя по същия стръмен път на себеотрицанието оная младеж, която ми отдаваше доверието си. Да направим Италия единна и да я освободим от бича на чужденеца — тая беше моята цел, с която, вярвам, живееха повечето италианци по онова време. Италия нямаше да отвърне с непризнателност на оногова, който я освободеше. Аз няма да повдигна надгробния камък на покойния Карло Алберто, за да се произнесе върху поведението му — присъдата предоставям на историята; ще кажа само, че призован от положението си, от обстоятелствата и от мнозинството на италианския народ да води освободителната война, той не отговори на породеното доверие и не само че не съумя да използва огромните сили, с които разполагаше, но беше главната причина за разорението.

Моите другари се движеха от Генуа към Милано, почти всички в неприятно настроение, предизвикано от ония, които поддържаха, че влиянието на доброволческите корпуси е безполезно и пагубно, докато през това време аз тичах от Генуа в Ровербела, от Ровербела в Торино и после в Милано, без да мога да се поставя в услуга на отечеството си с какъвто и да било чин.

Казати от временното правителство на Ломбардия бе единственият, който сметна, че може да се възползува от силите ни, като се присъединим към ломбардската войска. И тъй, с установяването си в Милано, сложих край на своите скитания.

В Милано временното правителство ме натовари да свържа и организирам остатъците от няколко корпуса, като включа и малкото мои другари от Америка. И работите нямаше да вървят зле, ако не беше се намесил с пагубното си влияние един кралски министър, Собреро, чиито лукавщини и необясними похвати все още ме ужасяват.

Членовете на временното правителство, заели това положение благодарение на обстоятелствата, бяха, според мене, добри хора, въпреки че имаха политически схващания противоположни на моите, ала не притежаваха опитност и не бяха годни за ония времена на гърчове и бързо действие. Собреро използваше слабостта им и ги водеше, както си искаше; и овладени от Собреро, тия добри хора, лишени от опитност, вървяха към бездната, без да подозират това.

Треската, която ме беше хванала на път за Ровербела, и разговорите ми със Собреро (който между другите антипатии хранеше и антипатия към червените ризи, които, според него, били много видими за неприятелските изстрели) направиха петдневното ми пребивание в красивия и патриотичен град непоносимо и аз си отдахнах радостно в деня, в който излязох от ломбардската столица на път за Бергамо с шепа голи и зле въоръжени хора. Естествено, тия хора трябваше пак аз да ги организирам — служба съвсем неотговаряща на нрава ми и на оскъдните ми знания из областта на военната наука.

Нека се има пред вид, че по-голямата част от тия хора бяха резерви или отпадъци от доброволческите корпуси, които воюваха в Тирол, разхайтени от дългия си престой в столицата.

В Бергамо прекарахме много малко време. Докато вземахме някои мерки за защитата, докато използвахме всяко възможно средство, за да привлечем под знамето храброто население, като за целта разпрацахме агенти из долините и планините да събират силните мъже (главно чрез нашите несравними Давиде и Камоци, чието влияние беше голямо и чиито усилия се провалиха напълно поради бързото ни отпътуване), от Милано пристигна неотменима заповед, съгласно която трябваше да потеглим затам, за да се

присъединим към нашата войска, отстъпваща пред австрийците, и да вземем участие в голямото сражение, което трябваше да стане при този град.

При добри или лоши предзнаменования, в края на краищата трябваше да се бием и ние побързахме да изпълним заповедта.

Няколко резервни пиемонтски дружини и други, които се образуваха под ръководството на смелия Габриеле Камоци, с две малки оръдия, и малката колона под името Италиански легион, водена от монтевидейските ветерани, всичко над три хиляди души напредваха с въодушевление, за да вземат участие в решаването на отечествените съдбини. В Мерате оставихме багажа и раниците си, за да можем да се движим още по-бързо. Като приближихме Монца, получихме заповед да действваме върху десния фланг на неприятеля и ние веднага взехме съответното разположение, като разпратихме конни разузнавачи, за да изучим движенията и разположението на неприятеля. Но с пристигането ни в Монца пристигна и известие за капитулацията и примирието; потоците бегълци не закъснях да задръстят улиците.

Малко преди това бях видял пиемонтската войска при Минчо и моята душа се бе изпълнила с гордо доверие, пробудено от хубавата младеж, която изгаряше от нетърпение да намери врага. Живях няколко дни сред офицери от тая войска, закалени вече в мъчнотиите на войната и обхванати от веселостта на воина, който силно желае сражения. О, не ще и дума, аз бих пожертвувал с радост живота си сред тези храбреци, ако възникнеше някое сблъскване с враговете на Италия. И ето днес, тая войска бе разбита без поражение, умираше от глад в плодородната Ломбардия, с Пиемонт и Лигурия зад гърба си и без снаряжение, с Торино, Милано, Александрия и Генуа непокътнати и един цял народ, пълен с добра воля и готов на всяка жертва. И при това Италия падаше отново в робство, разбита на малки късове! Не се яви ръка, способна да ги събере и да ги тласне вкупом срещу враговете и предателите! Съединени отново и водени добре, те можеха да бъдат достатъчни против предателите и враговете. Примирие, капитулация, бягство — тия бяха новините, които ни поразиха като мълния една след друга и заедно с които настъпиха страхът и обезсърчаването сред народа, сред войската и навсякъде.

Някои страхливци, каквито за нещастие се намираха между хората ми, захвърлиха пушките на самия площад в Монца и се разбягаха по всички посоки; добрите, разгневени и възмутени от този позор, насочиха пушките си да ги застрелят, но, слава богу — аз и другите офицери успяхме да предотвратим убийствата и пълната бъркотия.

Някои от бегълците наказахме, други понижихме и изгонихме.

Това състояние на нещата ме накара да се отдалеча от този театър на злощастие и да се отправя към Комо с намерение да остана там да чакам резултата от събитията; при това реших, ако друго не може, да воювам с чети.

Между Монца и Комо се появи Мацини със знамето си „Бог и народ“.^[1] Той се присъедини към нас и стигнахме заедно до Комо. От Комо премина в Швейцария, а аз се подготвих да воювам из планините. Много от действителните или предполагаемите му привърженици го придружиха на чужда земя. Естествено това подтикна някои да ни оставят и нашите редици оредяха.

В Милано бях извършил грешката, която Мацини никога не ми прости: заявих му, че не е добре да задържа толкова много младежи с обещанието, че ще може да обяви републиката, докато войска и доброволци се биеха срещу австрийците.

В Комо заварихме по-малък безпорядък; обаче не по-малък беше смутът, причинен от печалните произшествия в Милано и сред войската.

^[1] Днес, 28 март 1872 г., той е мъртъв. Аз съм свикнал да не храня злопаметство към хората, особено към мъртвите. Но понеже пиша история, длъжен съм да отбележа спокойно грешките, които той извърши спрямо мене при различни обстоятелства. ↑

В КОМО, СЕСТО, КАЛЕНДЕ, КАСТЕЛЕТО

В Комо бяхме приети добре от населението, което преди това още бе проявило добрите си чувства към нас, като бе изказало силното си желание още при самото ни пристигане в Милано да бъдем изпратени в Комо, вместо на друго място, и там да се организираме.

Общинските власти ни посрещнаха също тъй добре, като ни снабдиха с каквото можаха, особено с дрехи, от които бяха най-вече лишени хората ми.

По въпроса обаче за укрепяването на града и съпротивата срещу австрийците те имаха отрицателно схващане; и действително, за да може да се защитава от един силен враг, тоя град се нуждаеше от силни външни укрепления и от много хора, тъй като е заобиколен от много възвишения, които господствуват над него, и е разположен в низина, върху брега на езеро.

На втория ден след пристигането ни в Комо дойде генерал Цуки с кола, на път за Швейцария. Когато населението научи за неговото пристигане и за намерението му да напусне Италия, то пламна от негодувание, затече се пред странноприемницата, в която бе отседнал, и прояви намерението си да го изкара навън и да го малтретира. Уведомен навреме, аз отидох на мястото и успях да укротя народа, като му обърнах внимание върху възрастта и миналата слава на стария генерал.

Вечерта ние изпразнихме Комо и след кратък поход се разположихме на стан западно от града, по пътя за Сан Ремо.

В Комо мнозина от нашите избягаха, като преминаха в съседна Швейцария; смятам, че мнозина други не сториха същото само от срам пред оня благороден народ, винаги готов за жертви в името на отечествената кауза: те дочакаха да излезем извън града, за да изоставят редиците на храбреците, които се готвеха да защитават последния къс италианска земя.

През първата нощ, която прекарахме на открито, бягствата бяха многобройни и призори в стана се виждаха купчини от захвърлени пушки. Макар и да ми е неприятно, разказвам тия срамни прояви на

миналото, за да се поучат от тях сънародниците ми, да не изоставят тъй леко прекрасната си земя на ненаситния чужденец. Обаче в чест на истината, трябва да кажа, че по-голямата част от войниците ми, въпреки щедростта на гражданите на Комо, бяха облечени в платнени дрехи и без шинели. Кралските комисари, които в Милано намериха червената риза за много изпъкваща в очите на неприятеля, не се погрижиха обаче да ни снабдят с по един шинел; въпрочем, такава беше съдбата на доброволците ми и при много други обстоятелства. После, близостта на Швейцария подсилваше желанието за бягство и, разбира се, повечето предпочитаха да отидат да разказват славните си подвизи в кафенетата и странноприемниците на Лугано, вместо да останат сред трудностите и опасностите на бойния лагер.

Ние скитахме няколко дни по тия планини, като прибирахме оръжието на бегълците и го товарехме върху реквизираните коли, които се движеха с колоната. Но тежкия товар се увеличаваше всеки ден и ние приличахме по-скоро на бедуински керван, отколкото на хора, готови да се бият за родната си земя. Реших да напуснем временно Ломбардия и да преминем в Пиемонт. Отправихме се за Варезе и оттам за Сесто Календе, дето преминахме Тичино, понеже ни дебнеше един австрийски корпус.

В Кастелето, разположено на десния бряг на Тичино, реших да спра и запитах властите на това малко, но прекрасно селище дали биха ни съдействували при защитата, в случай че бъдем нападнати от неприятеля.

Властите и населението се съгласиха драговошно да ни съдействуват и се започна работа за създаване на подходящи укрепления, чрез които щеше да се постигне, голяма издръжливост, понеже мястото беше твърде защитимо. Самочувствието на хората ми беше също тъй укрепнало. Капитан Раморино, когото изпратих на отсрещния бряг, дето се бяха появили неприятели, прогони един техен аванпост, рани неколцина и донесе като плячка в стана няколко копия и кавалерийски принадлежности.

В Кастелето прекарахме няколко дни. Неприятелят ни обяви временно преустановяване на военните действия, което наредих да бъде спазвано, но не се съгласих да си правим взаимни посещения от единия в другия лагер.

Дойде Салаското примирие, чиито унизителни условия възмутиха всички ни. Робството на нещастна Ломбардия се подпечатваше и ние, които бяхме дошли да я браним, бурно приветствувани като защитници на ломбардците, дори не извадихме сабите си за нея. Човек можеше просто да умре от срам!

ВРЪЩАНЕ В ЛОМБАРДИЯ

Веднага издадохме прокламация за неодобряване на позорния договор и мислехме само как да минем на ломбардска земя и да се бием с потисниците ѝ, каквото и да става. След новината за примирието, от Лугано дойде Даверио, изпратен от Мацини с обещания да ни помогне с хора и средства, за да опитаме отново. Тъкмо навреме!

В Лаго Маджоре имаше два парахода, употребявани за търговия и превоз на пътници между Италия и Швейцария. Естествено първата ни мисъл беше да сложим ръка на тия параходи, за да облекчим пренасянето си. В определено време те хвърляха котва в Арона — най-близкото място до нас. След еднонощен поход стигнахме в Арона и станахме господари на единия от тия параходи, другият стигна през деня и има същата участ. Съответен брой лодки получиха коне, материали и част от пехотата; двете малки оръдия бяха поставени върху борда на параходите.

Аронската община ни даде поисканите парични средства и храни и ние тръгнахме по посока на Луино, като влачехме с параходите всичките натоварени лодки.

Трогателна беше също тъй гледката на минаването ни покрай западния бряг на великолепното езеро. Голяма част от ломбардските семейства, напуснали къщите си, бяха се настанили по тоя живописен бряг, един от най-красивите брегове на света. Осведомени за решението ни, те ни поздравяваха навсякъде със знамена, кърпички, дрехи и радостни възгласи „ура!“

Прекосихме езерото и стигнахме в Луино, където слязохме около осемстотин души с малко коне. Двете оръдия оставихме на борда на параходите, командувани от Томазо Риф.

На другия ден, когато се готвехме да се придвижим от Бекача (хотел в Луино) и да проникнем навътре във Варезко, научих, че една австрийска колона напредвала към нас по главния път от юг.

Понеже нашата колона беше вече навлязла навътре по една пряка пътека, която също води за Варезе, наредих опашката на колоната

веднага да се върне и заповядах на една друга ариергардна рота да заеме поменатата позиция на Бекача с близките околни места, за да попречим на неприятеля да сложи ръка върху нея. Но беше късно! Като стигнаха със значителни сили на това място, австрийците го овладяха и лесно отблъснаха нашите. Нашата малка колона беше разделена на три корпуса и притисната в тясната пътека, където беше невъзможно да се разгъне и където войниците можеха да се наредят само един до друг, тъй като тая пътека беше врязана между високи скали; но към Бекача имаше повече пространство и там можеха да се наредят в колона по отделения трети и втори корпус. Аз преценявах хотела като ключ на позицията и следователно като военен обект на полесражението, който трябваше да овладеем или да напуснем полето, ако има опасност да бъдем бити.

Бекача беше яка сграда, с няколко оградени места и с известен брой плетища и грамадни купчини дърва; всичко това беше във владение на неприятеля и ние трябваше да го завоюваме.

Така че позицията трябваше да се нападне решително. А третият корпус я нападна на ешелони, но въпреки усилията на майор Марокети, който го командуваше, и на офицерите му, бе отблъснат.

Вторият корпус от стрелци павийци^[1], командувани от майор Анджело Пегурини, получи заповед да нападне; между това капитан Кочели се беше покатерил с една рота върху една стена от лявата ни страна и се появи на десния фланг на неприятеля.

Павийците нападаха със смелостта на стари воители — те влизаха за пръв път в бой и въпреки че мнозина от тях паднаха, успяха да достигнат с щиковете си австрийците, които, смаяни от толкова храброст и от появата на Кочели от дясната им страна, го удариха на пълен бяг.

Ако имах петдесет кавалеристи да ги преследват, от тия неприятели на Италия едва ли щеше да се спаси някой. Малкото хора на коне, с които разполагах (между тях бяха извънредно храбрите офицери Буено и Джакомо Минуто), бяха заети като разузнавачи и охрана.

Неколцина австрийци умряха, а тридесет и седем души останаха пленници, заедно с един лекар.

Благодарение на тая победа ние станахме господари на Варезкия край, който прекосихме във всички посоки без каквато и да било

пречка. Населението от тия села забрави отчаянието си и ние влязохме във Варезе сред въодушевените възгласи на тия добри хора.

Но в Луино успехите на кампанията трябваше да свършат. Капитулацията в Милано, оттеглянето на пиемонтската войска и изоставянето на ломбардската територия от страна на многобройните доброволчески корпуси на Дурандо, Грифини и др. бяха обезсърчили населението. Разбира се, блесна светлинка от въодушевление при появата ни и след щастливото сражение при Луино. Но унинието обхващаше отново хората при вида на малкия ни брой и поради дезертирането на нашите воители, разпалвано точно от ония, които от Лугано ни бяха обещали пари и хора!

Медичи, след като бе сторил възможното и след като се бе сражавал с един числено превъзхождащ го неприятелски корпус, беше принуден да мине в Швейцария. За другите отреди не заслужава да се споменава. През това време австрийците се увеличаваха във всяка посока и не се срамуваха да изпращат внушителни сили срещу шепата италиански доброволци.

Ние прекарахме известно време във Варезе и няколко дни в околностите, като се придвижвахме бързо, за да не срещнем неприятелите, които винаги ни превъзхождаха по брой и които всекидневно се увеличаваха.

В околностите на Сесто Календе се присъедини към нас един капитан от колоната на Дурандо, с няколко души и две артилерийски оръдия от голям калибър, които при други обстоятелства щяха да бъдат ценни за нас, но при тогавашните се оказаха истинско затруднение, тъй като не можехме да си мерим силите на открито поле с толкова многобройни неприятели.

Наредих капитанът с оръдията да продължи пътя за Гичипо, а войниците малко на брой, но добри хора останаха при нас. Налагаше се да се движим и почти всяка нощ да променяме позицията си, за да мамим неприятелите, които, за нещастие на Италия, особено в ония времена винаги намираха множество предатели, готови да шпионират в тяхна полза, докато ние дори срещу шепи злато мъчно се сдобивахме със сведения за неприятелите. Тук се натъкнах на първите доказателства за недостатъчната любов у селяните към националната кауза, било защото бяха креатури на поповете, било защото изобщо бяха врагове на собствените си господари, които с нашествието на

чужденеца в по-голямата си част бяха принудени да емигрират, оставяйки така селяните да дебелеят за тяхна сметка.

Така че ние се спирахме само за да се даде възможност на войниците да си починат и да съберем достатъчно храна. По тоя начин измина известно време — денем очаквахме неприятелите на силни позиции, където те не се осмеляваха да ни нападнат, а когато се увеличаваха и се опитваха да ни обкръжат, ние потегляхме нощем за други подобни позиции, където обикновено се случваше същото.

Внушителността на многобройните австрийски войски плашеше населението. Никой от каквото и да било съсловие не се присъединяваше към нас и мъчно се намираха водачи. Аз се надявах да се притекат от Швейцария младите емигранти и се присъединят към нас, а също тъй и че ще ни се дадат средства от оня, който можеше; ала не само че никой не се мръдна да се присъедини към нашата малка колона, но тъкмо оттам достигнаха до нас слухове за големи походи, подготвяни от главната квартира на Мацини, които предизвикаха дезертиране сред нашите воители, а следователно — и уиние у малцината, които оставаха.

На път за Терните до такава степен бяхме затворени между неприятелските вериги, че с голяма мъка успяхме да ги обходим; впрочем, това щеше да бъде невъзможно при равен терен, но планинският характер на тоя край ни облагодетелствуваше и ни спаси от известна загуба. Тук ни помогна извънредно много Даверио с неколцина водачи, намерени от него.

Ние вървахме към оная неприятелска колона, която ни се струваше най-близо, и вървахме решително. Между нас и колоната имаше дълбока долина; когато главата на нашата колона стигна до низината, неприятелят, който смяташе, че ще бъде нападнат от другата страна, се насочи наляво, а ние малко стремглаво (трябва да го призная) се отправихме към Морадзоне, като оставихме неприятеля няколко мили зад себе си. Из пътя събирахме хляб, доколкото можеше да се намери в околните села, който върху гърба на носачи с кошове следваше колоната.

Като пристигнахме в Морадзоне към пет часа следобед, хората се наредиха по главната улица, където трябваше да стоят един до друг, тъй като улицата бе много тясна. Там на хората се раздаде храната и

съответната заплата, като им се заповяда да не се мърдат от редиците и да не оставят пушките си.

Разпределението беше привършено и вече бе дадено нареждане за походното движение. Аз бях взел парче хляб и чаша вино на същата маса, върху която се разпределяше храната, когато неколцина офицери, които бяха наредили да се приготви чорба, дойдоха да ме поканят на своята трапеза.

Бяхме при Порта Варезе, в приземието на една къща, когато внезапно отвън се чува викове — точно при поменатата порта. Бяха австрийци, които влизаха размесени с хората от охраната ни; от глад или от умора те бяха се оставили да ги изненадат. Аз все още не знам кой беше извършил предателство или чия беше вината, но, разбира се, ако не е имало предателство, виновни бяха ония, които трябваше да бдят. Тъй или иначе неприятелите бяха вътре и на по-малко от петдесет крачки от мястото, където бях с неколцина офицери, същите, които бяха ме поканили на трапезата си.

Нощта се спускаше. Предоставям на читателя да си представи какъв смут настъпи сред хората ни, които бяха влезли от няколко дни в редиците ни и не обладаваха висок дух. Аз трябваше веднага, без много да му мисля, да стисна сабята и да изляза на помощ заедно с малкото, но храбри офицери, които ме придружаваха.

При нашия вик бегълците се спряха и се извърнаха към ония, които ги преследваха, като се счепкаха с тях. Минаха няколко минути на ръкопашен бой, на приливи и отливи, но накрай италианската храброст победи и неприятелят бе отблъснат извън Морадзоне.

Изгонени извън Морадзоне, неприятелите прибегнаха към жестокия си обичай, който прилагаха винаги, особено в Италия, земята на изкупленията и мъченията, т.е. пожара, и опожариха безмилостно всички къщи около селото, като обстрелваха с оръдия безразборно вътрешността на селото. Пожарът се предаваше от къща на къща със страхотен шум, подсилван от пушечната стрелба на двете страни.

Веднъж отблъснати, австрийците вече не се опитаха да ни нападнат. За нас беше невъзможно да ги нападнем в позициите им, но като преценихме обстоятелствата, намерихме, че не ни остава нищо друго, освен да се оттеглим, и то на всяка цена, защото бяхме уверени, че заранта ще ни обградят превъзхождащи сили.

И без това многоброен, неприятелят получаваше последователно подкрепления. Малко хора, с разколебан дух^[2] и обградени от един пожар, който постепенно навлизаше във вътрешността на селото, ние бяхме доведени до положението на дъждовник^[3] и можехме да се спасим само чрез отстъпление. И ние го извършихме към единадесет часа през нощта.

На другата вечер стигнахме до швейцарската граница на брой около тридесет души. Разкъсани на малки групи, всички останали бяха стигнали в Швейцария.

[1] От Павия — град в Ломбардия на юг от Милано. — Б.р. ↑

[2] Едно от затрудненията и тая война в един край, несвикнал с войната, какъвто беше Ломбардия през ония дни, бяха големите неприятелски маси, които жителите виждаха във всяка посока и с които плашеха нашите млади воини. ↑

[3] В древно време се вярвало, че дъждовникът може да живее в огън. — Б.пр. ↑

БЕЗДЕЙСТВИЕ И ДОСАДА

Маларията, която хванах в Ровербела, продължаваше: аз изкарах цялата кампания, измъчван от нея, и в Швейцария пристигнах изнемощял.

Във всеки случай не губех надежда, че може да се направи отново опит с някоя експедиция на ломбардска територия. В Швейцария имаше много младежи. След като бяха вкусили първите плодове на изгнанието, те жадуваха да подхванат отново кампанията на всяка цена. Швейцарското правителство не беше, разбира се, разположено да се хване за гушата с Австрия, закриляйки италианското въстание.

Ала италианското население от тичинския кантон естествено симпатизираше на нас и можехме да очакваме помощи от отделни лица в тая част на Швейцария, дето се беше събрала голямата част от емиграцията.

Аз бях на легло в Лугано, когато един федерален полковник ми заяви, че ако сме готови да опитаме отново щастието си, той, не в качеството си на служебно лице при швейцарското правителство, а като Луини (неговото име) заедно със своите приятели биха ни помогнали по всякакъв възможен начин.

Аз съобщих това предложение на Медичи, тогава най-влиятелен в главната квартира на Мацини, а Медичи ми отговори: „Ние ще свършим работата по-добре“.

От отговора на Медичи, който разбрах, че идва от високо място, се убедих, че моето присъствие в Лугано е безполезно и от Швейцария заедно с трима другари минах във Франция, за да отида в Ница да се полекувам вкъщи от маларията, която продължаваше да ме гази.

Пристигнах в Ница и прекарах няколко дни в семейството си, грижейки се за здравето си. Но понеже бях повече душевно болен, отколкото телесно, спокойното прекарване вкъщи не ми допадна и отидох в Генуа, дето по-силно кипеше общественото негодувание заради унижението на родината, и там приключих с лечението си.

Ходът на събитията в Италия още не предвещаваше гибел, ала вдъхваше основателни опасения. Ломбардия беше попаднала отново под властта на тирана. Пиемонтската войска, която бе поела защитата ѝ, бе изчезнала, не унищожена, ала началниците бяха убедени в безсилието ѝ. Тая войска, със славни традиции и съставена от блестящи хора, беше под влиянието на една моря, на една необяснима, но печална, ужасна фаталност. Така или иначе геният на измамата, на спекулацията, на проклятието, на нашите нещастия ръководеше съдбата и обвързваше дейността ѝ. Пиемонтската войска не беше загубила сражения, но (кой знае защо!) се беше оттеглила пред разбития неприятел под предлог да вземе мерки против заговорите на екзалтираните, които се плодели много в Италия; естествено поради хладността и двуличието на князете въодушевлението у войските отслабваше и те се сковаваха.

Тая войска, която, както беше поддържана от целия народ, можеше да извърши чудеса под ръководството на човек, който би стъпнал страха и недоверието, вървейки направо към целта, напротив, бе сведена до нула. И тъй, от Ломбардия се оттегляше войската, разпръсната, но не победена, и от Адриатическо море — ескадрата, още по-малко победена.

Подчинени на властника-варварин лежаха народите, които без помощта на когото и да било разтърсиха с толкова сила и героизъм позорното иго; които сами изгониха като стадо в пет паметни дни закалените наемни войници на Австрия.

Италия, цялата изпълнена с въодушевление и активни военни части, способни не само да се противопоставят, но и да нападат неприятеля на негов терен, беше доведена до пълен упадък на силите и до бездействие поради глупостта и коварството на управниците, кралете, адвокатите и поповете.

Докато бях в Генуа, дойде Паоло Фабрици и от страна на правителството на Сицилия ме покани да отида на тоя остров. Приех на драго сърце поканата и със седемдесет и двама стари и нови другари, повечето добри офицери, потеглихме с един френски параход затам. Стигнахме до Ливорно. Смятах да не слизаме там, но благородният и въодушевен народ научи за пристигането ни и аз трябваше да променя намерението си.

Слязохме. Аз отстъпих, може би неправилно, пред настояванията на лудешки възторженото население, което смяташе, че ние се отдалечаваме може би твърде много от полето на главната акция. Обеща ми се, че в Тоскана ще се създаде една силна колона, която ще се увеличи из пътя от доброволци и ще можем да се придвижим по суша към неаполската държава и да съдействуваме така по-ефикасно и на италианската кауза, и на Сицилия. Възприех тия предложения, но много скоро разбрах, че съм сбъркал. Телеграфирах във Флоренция — отговорите около поменатите проекти бяха уклончиви. Не заставах открито, против желанието на ливорнийския народ, защото се страхувах, но, който разбираше по-добре нещата, можеше да схване неудоволствието на правителството. Така или иначе, ние бяхме решили да спрем и параходът беше отпътувал.

Нашето пребивание в Ливорно беше кратко: получихме няколко пушки, благодарение по-скоро на добрата воля на Петраки, народен водач, и на други приятели, отколкото на правителството. Увеличението на броя на силите ни беше незначително. Казаха ни да идем във Флоренция, дето щяло да се направи нещо повече, ала там бе по-лошо.

Във Флоренция народът ни посрещна великолепно, но правителството прояви към нас безразличие и ни изложи на глад.

От Флоренция, където сметнах пребиваването ни за безполезно и досадно, реших да отида в Болоня, дето се надявахме да направим нещо повече. При това оттам по-лесно можехме да отидем във Венеция през Равена. Ала нови и по-жестоки беди ни очакваха на Апенините.

Из пътя, дето трябваше да имаме парична поддръжка за храна от страна на тосканското правителство, ние срещнахме само благоволенieto на жителите, изпълнени с готовност да ни помогнат, ала не и в състояние да задоволят нуждите ни. С писмо от казаното правителство до един кмет на границата се ограничавах доставките ни и се заповядваше да бъдат изгонени досадните авантюристи.

В такова положение стигнахме във Филигари, дето ни очакваше, забрана от страна на понтифийското правителство за преминаване на границата. Поповете поне бяха последователни: отнасяха се към нас като към неприятели.

Дзуки, същият, когото спасихме в Комо, тогава военен министър, идваше бързо от Рим, за да накара да изпълнят нарежданията. А от Болоня идеше един корпус от папски наемници швейцарци с две артилерийски оръдия, за да се противопостави на влизането ни в държавата.

През това време по ония планини беснееха виелиците и снегът по пътя достигаше до коляно. Беше ноември. Струваше си наистина трудът да дойде човек от Южна Америка, за да воюва със снеговете на Апенините. Италианските правителства, на които имах честта да служа и чиито територии бях прекосил, не бяха в състояние да дадат по един шинел на бедните ми и храбри другари. Жалко беше да види човек тия храбри младежи в тоя суров сезон, в планините, повечето от тях облечени в платнени дрехи, някои в дрипи и лишени от необходимата храна — и то на родната им земя, свикнала да храни изобилно всички крадци и мошеници в света.

С всички пари, които събрахме помежду си, главно от офицерите, образувахме обща каса. С тия пари и с помощта на стопанина на хотела във Филигари можахме да минем оскъдно няколко дни.

През това време швейцарците, наемници на папата, взеха военни позиции на противоположната граница с всички мерки за съпротива срещу всякакъв опит за преминаване, но бяха унижени от срамната постъпка на глупавото си правителство.

Нашето положение във Филигари не беше удържимо за дълго време — не ни оставаше нищо друго, освен да го променим, като се върнем в Тоскана. Аз бях прочел съобщението на това правителство до кмета, в което се настояваше той да се освободи от нас колкото е възможно по-скоро и той трябваше да се подчини или да вземе враждебна позиция. За да продължим към римската територия, ние трябваше да се бием с всеки, който беше готов да ни забрани това. В какво престъпно затруднение ни държаха управниците, от които италианците очакваха освобождението си! А ние бяхме прекосили Атлантическия океан (бедни, да, защото бяхме отхвърлили богатството^[1]) с единствената цел да предложим на Италия живота си; и бяхме чужди на каквото и да било користо намерение, готови да пожертвуваме за страната си дори и политическите си принципи и да

служим (за да служим на страната си!) дори и на тия, които не заслужаваха доверието ни поради безчестия в миналото.

Имената на Гуераци, Пий бяха тогава на висота в душите ни; ала те държаха в тревога шепата млади ветерани, затънали сред сняг и лишени от храна, ония ветерани, чиито кости много скоро трябваше да осеят земята на бедите при защитата на Рим срещу чужденеца.

Народът в Болоня научи за нас и се възмути от това престъпно поведение. Болоня е град, който не се възмущава напразно, и това добре знаят австрийците. Управляващите, привърженици на папата, се изплашиха; и ми се разреши да ида в тоя град, за да се срещна с генерал Латур, комендант на швейцарските сили в услуга на папата. Когато генерал Латур стоеше на балкона на двореца си, болончани му извикаха: „Или нашите братя тук, или вие долу от тоя балкон!“

Аз стигнах в Болоня сред бурните приветствия на тоя благороден народ, който трябваше да успокоя, понеже беше решен да се отърве от чужденци и реакционери. След като се споразумяхме с Латур за преминаването ни през Романия към Равена, дето трябваше да се качим на параход за Венеция, аз му обърнах внимание да ускори работите и да даде парични средства на една мантуанска^[2] рота, тръгнала от Генуа с намерение да се присъедини към нас. В една среща с Дзуки бях се споразумял също тъй и с него да увеличи силите си с доброволци от Романия и действително отпътуваха няколко души, командувани от капитан Бадзани, моденчапин^[3], за да ни настигнат в Равена.

С около сто и петдесет души стигнах в Равена. Там се присъедини към мене Бадзани с петдесет новобранци. В Равена трябваше отново да се караме с попското правителство. Според договора ни с Дзуки в Болоня, ние трябваше да дочакаме в Равена мантуанчани, за да потеглим оттам всички за Венеция. Но моите зле въоръжени и още по-зле облечени другари вдъхваха такова недоверие и такъв страх у поповете, че те гледаха час по-скоро да се отърват от нас.

След известни усуквания Латур ми заяви, че трябва да тръгнем веднага. Отговорих му, че ще тръгна само когато пристигнат хората, които очаквам. Привържениците на папата ни заплашиха. И понеже равенчани като болончани са хора, на които заплашванията не им минават, това смело население приготви оръжие и бойни припаси, за да се присъедини към нас в случай на насилие.

„Взаимният страх управлява света“ — казваше един мой много умен приятел. Така или иначе народите, които са най-малко страхливи, обикновено най-малко пострадват. Така стана и в Равена: всесилните влекачи на саби и оръдия не посмяха с хилядата си закалени войници да си премерят силите с малкото бедни и почти невъоръжени младежи, изпълнени с любов към Италия.

В такова окаяно състояние бяха работите ни, както ги описахме по-горе, когато една римска дага^[4] ни направи достойни не вече за изгнание, а да принадлежим към войската на Рим.

Старата столица на света, достойна в тоя ден за древната си слава, се освобождаваше от един сателит на тиранията, най-страшният, и обогряше със собствената си кръв мраморните стъпала на Кампидолио. Един млад римлянин бе намерил отново кинжала на Маркус Брутус!

Страхът от смъртта на Роси бе смазал нашите преследвачи и вече не стана дума за нашето заминаване.

Със смъртта на министъра на папата Рим и Италия не постигаха желаното политическо положение; но поне се подобряваха условията на Рим, от гледна точка на италианската свобода, на която папството, лишено от маската си на реформатор, бе, е, и ще бъде винаги смъртен враг. После за нас, ужасен обект на отвращение за римския двор, така или иначе, поради страха на оня, който оставаше след смъртта на Роси, нашето присъствие в полуострова ставаше поносимо.

Тоя удар на дагата възвестяваше на договарящите се с чужденеца, че народът ги познава и че не иска да се върне пак към робството, към което те се опитваха отново да го тласнат с лъжи и предателства.

[1] Ние не приехме земите, които ни предложи председателят на Монтевидейската република. ↑

[2] От Мантуа — град в Северна Италия — Б.р. ↑

[3] От Модена — град в Северна Италия, на юг от Мантуа. — Б.р. ↑

[4] Дага — къса и широка сабя, остра от двете страни, употребявана от древните римляни и в ново време. — Б.пр. ↑

В РИМСКАТА ДЪРЖАВА И ПРИСТИГАНЕ В РИМ

Със смъртта на Роси римските управници разбраха, че правата и волята на народа не се потъпкват безнаказано.

На власт бяха повикани по-малко непопулярни мъже и на нас позволиха да останем на римска територия. Ала недоверието, с което се отнасяха към нас, не престана, и макар че бяхме присъединени към римската войска, бавно се вземаха мерки за издръжката ни, за предназначението ни и особено за въоръжаването ни, като се започне от шинелите, необходими за приближаващата се вече зима.

В Равена бяха дошли очакваните мантуанчани. Мазина се бе присъединил към нас с малката си, но добра кавалерия, и ние възлизахме на около четиристотин души, ненапълно въоръжени, по-голямата част без униформи и зле или недостатъчно облечени.

От общината на Равена, която ни поддържаше, ми дадоха да разбера, че щяло да бъде по-добре, ако разноските понесат и други градове, и затова трябвало да меням поредно местопребиваването си. Така че след като прекарахме около двадесет дни в този град, ние се разделихме с приятното му и благородно население.

През краткия си престой в Равена бях свидетел на единствено и много утешително зрелище, което не бях виждал в никой от другите наши прекосени преди това градове. В старата столица на екзархията видях наистина едно трогателно разбирателство между различните съсловия на гражданите.

След като напуснахме Равена, прекарахме в разни градове на Романия, дето бивахме добре посрещани от населението и поддържани от общините.

В Чезена оставих хората си и се отправих към Рим, дето трябваше да се срещна с министъра на войната, за да поставя в ред нашето скитническо и тягостно съществуване.

Тогава научих за бягството на папата. С министъра Кампело установихме, че италианският легион (така се наричаше корпусът, командван от мене в Америка и Италия) ще се числи към римската войска и затова ще му бъде набавено необходимото и ще бъде отправен

към Рим, за да се попълни и завърши организирането си. Писах на майор Марокети, комуто бях поверил корпуса, да тръгне към Рим и потеглих да го срещна.

Когато стигнах към Фолиньо, заварих легиона, но в същото време получих заповед от правителството да се отправя с него към пристанището Фермо, за да укрепя този пункт; незаплашван от никого. От това разбрах, че и новите управници хранят недоверие към нас и че желанието им е да ни държат далеко от Рим.

Моите възражения, че хората нямат шинели, необходими при преминаването на Апенините, покрити със сняг, не помогнаха и ние трябваше да се върнем назад, да прекосим отново Колфиорито и да се отправим към Фермо. За мене беше ясно, че с изпращането ни във Фермо се цели да ни отдалечат от столицата, дето се бояха от досега на революционери, каквито бяхме считани, с римското население, което тогава беше готово да предяви правата си. Това мое убеждение се подсилваше и от заповедта на министъра на войната — хората в легиона да не надвишават числото петстотин.

В Рим господствуваше все същият дух, който управляваше в Милано и във Флоренция: Италия не се нуждаела от воители, а от оратори и любители на договори, за които можеше да се каже онова, което Алфиери казваше за аристократите: „Ту надменни, ту покорни и винаги безчестни“. А такива оратори особено в нашата нещастна страна никога не са липсвали. Деспотизмът бе отстъпил за малко юздите на държавата на дърдорковците, за да обаят и приспят народа, почти уверен, че тези папагали ще улеснят пътя на ужасната реакция, която се подготвяше в целия полуостров.

И тъй, ние прекосихме за трети път Апенините. Моите нещастни другари в най-големия студ (декември 1848 г.) бяха без шинели. От злините, които вилнееха срещу нас и които ни измъчваха в нещастната ни страна, не бяха най-незначителни клеветите от страна на поповете. Отровата на тия клевети, които ни рисуваха с най-ужасни цветове, беше проникнала сред невежото население. Според заклинателите, ние сме били хора, способни на всякакъв вид насилие над собствеността и семейството, разюздани и без сянка от дисциплина. Затова от нашето приближаване се бояха като от вълци или убийци.

Обаче впечатлението винаги се променяше при вида на красивите и възпитани младежи, които ме придружаваха, почти всички

граждани и образовани. (Знае се, че в доброволческите корпуси, които имах честта да командувам в Италия, селяни липсваха, благодарение на грижите на преподобните служители на лъжата). Почти всички мои воини произлизаха от почтени семейства от различните италиански области. Вярно е, че между доброволците ми през всяко време, не са липсвали и някои разбойници, промъкнали се крадешком или пък изпращани сред нас от полицията и поповете, за да предизвикват безредия и престъпления и по тоя начин да излагат корпуса; ала такива хора мъчно оставаха задълго и мъчно се отърваваха от наказанието, което веднага ги сполетяваше: те биваха откривани от самите доброволци, които пазеха ревниво честта на легиона.

Когато минавахме Апенините, времето беше доста студено и моите хора се измъчваха много; но приемът, който ни оказаха в Мачерата, бе празненство, което ни възнагради за изживените страдания. Мачератанците не само че ни приеха като братя, но и ни помолиха настойчиво да останем в града им, докато дойде нова заповед от правителството. Понеже ние отивахме във Фермо не за друго, а само за да бъдем далеко от Рим, сега, когато Апенините ни деляха от столицата, за населението на Мачерата не бе мъчно да получи разрешение да останем.

В Мачерата се погрижих за облеклото на хората си и благодарение на добрата воля на гражданите и на доставките на министерството успях да облека почти всички. По това време се пристъпи към избор на народни представители за Учредителното народно събрание и нашите доброволци бяха призовани да гласуват.

Народни представители за Учредителното народно събрание! Величествена гледка представляваха тия синове на Рим, призовани отново да гласуват след толкова векове, прекарвали под позорното иго на империята и под още по-позорното иго на папската теокрация. Без бунтове, без страсти, освен страстта към свободата и освободеното отечество! Без продажност, без окръжни управители и полицаи, които да насилват свободното гласоподаване на хората, се извърши свещената служба по допитването; и не се отбеляза нито един случай на откупен глас, на гражданин, който да се е продал на господството на властелина.

Потомците на великия народ проявиха разума на дедите си и избраха мъже, които биха правили чест на всеки народ! Мъже, чиято

смелост не отстъпваше на смелостта на древния сенат или на смелостта на модерните парламенти в Швейцария и в страната на Вашингтон! Но омразата, завистта и страхът на съвременната сган от властелини и попове не спяха. Изплашени от възраждането на червената власт, властелини и попове се съединиха веднага, за да отрежат появилите се отново нейни кълнове, докато са още крехки.

ТЪРЖЕСТВЕНО ОБЯВЯВАНЕ НА РЕПУБЛИКАТА И ПОХОД КЪМ РИМ

До към края на януари останахме в Мачерата, откъдето се отправихме за Риети със заповед да укрепим този град. Легионът тръгна към Риети през Колфиорито, а аз с трима другари — по пътя за Асколи и долината на Тронто, за да премина и разгледам неаполската граница.

Прехвърлихме Апенините през стръмните Сибилски височини. Снежните виелици бушуваха и събудиха ревматичните ми болки, които много помрачиха живописната страна на пътуването ми. Видях силните планинци, от които бяхме навсякъде добре приети, чествувани и съпровождани с въодушевление. Планинските пропасти отекваха възгласа „Да живее италианската свобода!“ А след няколко само дни тия силни мъже, покварени и подбудени от поповете, се надигнаха против римската република, въоръжени с оръжие, дадено им от черните предатели.

В Риети успях да дооблека легиона, ала невъзможно бе да получа пушки, за да привърша с въоръжението му. Като видях, че всяко искане, е безполезно, реших да поръчам копия, с които да снабдя невъоръжените.

В този град към нас се присъединиха Даверио, Уго Баси и неколцина добри воители, между които братята Молива и Руджеро, които после се отличиха толкова много като офицери в сраженията, изнесени от легиона.

С подобрението на организацията се увеличаваше и числото на корпуса, ала римското министерство не искаше войници: докато преди то бе ограничило числото на легионерите на петстотин, сега ми заповядваше да не надминава хиляда. Понеже легионът броеше над хиляда души, бях принуден да намаля нищожната заплата, включително и на офицерите, за да задържа всички. По този повод не чух нито едно оплакване сред редиците на братята ми по оръжие.

Използувахме престоя си в Риети за обучение на легиона, а също тъй и за укрепване на границата срещу опитите на Бурбона,

който вече бе разобличен и реагираше открито против италианската свобода.

След като мачератците ме избраха за народен представител, повикаха ме в Рим да взема участие в Учредителното народно събрание. На осми февруари 1849 г., в единадесет часа вечерта, ние обявихме почти единодушно републиката, която трябваше да бъде тъй бързо смазана от йезуитството, свързано, както винаги, с европейската автокрация.

На 8 февруари 1849 г., измъчван от ревматизма си, бях пренесен на гръб от адютанта си Буено в залите на Народното събрание в Рим. На 8 февруари 1846 г., почти в същия час, аз бях пренасян на гръб не малко ранени от смелите наши легионери на славното полесражение при Сант Антонио, които след това бяха поставени на коне, за да предприемат трудното, но хубаво отстъпление към Салто.

Сега присъствувах на възраждането на най-голямата република — римската! В театъра на първите величия в света! В Рим! Какви надежди, какво бъдеще! Значи не бяха съсн ония идеи и пророчества, нахлули като вихрушка в ума ми през детските години и по-късно възпламенени от въодушевлението и въображението ми на осемнадесетгодишен младеж, когато за пръв път скитах сред развалините на гордите паметници на вечния град; не бяха съсн надеждите за възраждане на отечеството, които изпълваха с трепет сърцето ми сред гъстите американски гори и сред бурите на океана, които ме водеха към изпълнение на дълга ми спрямо потиснатите и страдащи народи!

Там, в същата зала, в която са се събирали старите трибуни на Рим, се бяхме събрали свободно и може би нямаше да бъдем недостойни за прадедите си, ако бяхме ръководени от силата на гения, който те имаха щастieto да познават и да го приветствуват като нещо върховно! И пророческият глас на републиката звучеше в свещената зала както през деня, в който са били прогонени завинаги кралете: утре на Кампидолио, във Форума, ще бъде провъзгласена републиката от народа, който е страдал в течение на много векове, ала не е забравил, че е потомък на толкова велик народ!

Между това самохвалците-шовинисти отвъд Алпите бяха втълпили, че италианците не се бият, че не заслужават да бъдат свободни и идваха, водени от поповете, да измамат и разрушат

римската република. Италианският съюз плаши автократична и йезуитска Европа, особено нашите западни съседи, чиито доктринери провъзгласяват за неоспоримо и законно владичество над Средиземноморието, като изпускат из предвид колко много други народи имат по-голямо право от тях.

След провъзгласяването на републиката се завърнах в Риети. Към края на март получих заповед да потегля с легиона за Анани. През април научихме, че французите са в Чивитавекия. След като бяха завзели този морски град, който можеше да се защитава, ако не бяха измамата на едните и глупостта на другите, стана ясно намерението им — да настъпят към Рим.

По онова време в столицата бе пристигнал генерал Авецана, който пое министерството на войната. Не познавах лично Авецана, ала от сведенията, които бях получил за характера му и за военната му дейност в Испания и Америка, го уважавах извънредно много. Поемането от него на този пост ме изпълни с надежди, които бяха оправдани. Първото доказателство за мене бе изпращането на петдесет нови пушки: до възглавяването на министерството на войната от Авецана не бях получил нито една, въпреки многократните искания.

Не закъсня да дойде заповедта да тръгнем за Рим, който бе заплашен от войниците на Бонапарт. Излишно е да казвам колко драговошно потеглихме да защитаваме града на великите спомени. Легионът броеше около хиляда и двеста души; от Генуа бяхме тръгнали шестдесет.

Наистина ние бяхме прекосили голяма част от Италия, но като се има пред вид, че навсякъде бивахме отблъсвани от правителствата, клеветени, както умеят да клеветят само поповете, крайно бедни и през по-голямата част от времето без оръжие, като се имат пред вид лишенията, които естествено отблъсваха доброволците и пречеха за организирането им, можехме да бъдем доволни от достигнатото число. Стигнахме в Рим и се настанихме в Сан Силвестро, изоставен манастир за калугерки.

ЗАЩИТА НА РИМ

Легионът остана късо време в Сан Силвестро, тъй като на следния ден получих заповед да се настаня на лагер на площада пред Ватикана и да укрепя стените от Porta San Pancrazio до Porta Portese. Предстоящо беше приближаването на французите и трябваше да се приготвим да ги посрещнем.

Денят 30 април трябваше да освети славата на младите и неопитни защитници на Рим и срамното бягство на войниците на поповете и реакцията. Защитната система на генерал Авецана беше достойна за този ветеран на свободата, който с неуморната си дейност се бе погрижил за всичко и се намираше навсякъде, където можеха да имат нужда от неговото присъствие.

Натоварен със защитата от Сан Панкратио до Портезе, аз бях поставил извън тия врати силни аванпостове, възползвайки се за целта от господстващите дворци на парка Вила Корени (Куатро Венти), Вашело и други точки, отговарящи за защитата.

Наблюдавайки внушителните позиции на тия сгради, човек лесно можеше да разбере, че не трябва да позволи на неприятеля да ги завладее и че веднъж бѣдеха ли те загубени, защитата на Рим ще стане трудна и дори невъзможна. През нощта срещу 30 април аз не само изпратих разузнавачи по двата пътя, които водеха за вратите, пазени от нас, но заповядах на два малки отряда да се скрият встрани от пътя на такова разстояние, че да могат да хванат поне няколко неприятелски разузнавачи.

На разсъмване пред мен стоеше коленичил един неприятелски кавалерист, който молеше да пощада живота му.

Колкото и незначително нещо да беше хващането на един пленник, признавам си, че това ме зарадва и го сметнах за добро предзнаменование за деня. Беше коленичила Франция, която се разкайваше почтено заради срамното и недостойно поведение на управниците си.

Пленникът беше хванат с голяма смелост и хладнокръвие от отряда под заповедите на младежа Рикиери от Ница. Едно отделение

от неприятелски разузнавачи бе хвърлено в бягство от нашите и бегълците, макар и по-много на брой, бяха изоставили няколко оръдия.

Като се знае, че неприятелят идва, винаги е полезно да се поставят няколко засади по пътищата, по които той трябва да мине, за да се приближи. В това се крият две почти сигурни предимства: знае се докъде е стигнала главата на колоната и се хващат пленници.

През това време от господстващите римски височини се виждаше неприятелската войска, която се приближаваше предпазливо и бавно, движейки се в колона по пътя, който идва от Чивитавекия до Порта Каваледжиери. Като стигна на разстояние колкото оръдеен изстрел, неприятелят постави няколко артилерийски оръдия на господстващи точки и разгъна няколко корпуса, които тръгнаха решително да атакуват стените.

Наистина високомерен беше начинът на атакуване на неприятелския генерал: Дон Кихот атакуваше вятърни мелници. Той атакуваше така, като че няма укрепления или като че на тях има деца. Наистина, за да прогони четирима „brigands italiens“^[1] генерал Удино, потомък на един маршал от първата империя, не беше сметнал за необходимо да си набави дори карта на Рим.

Ала той разбра много скоро, че мъже, а не деца защитават града си против наемни войници, които само по име са републиканци. Тия храбри синове на Италия, след като оставиха много спокойно неприятеля да се приближи, го поразиха с огъня на пушките и оръдията, като повалиха на земята не по-малко от ония, които бяха излезли повече напред.

От височината на Куатро Венти аз наблюдавах нападението на неприятеля и хубавото посрещане, което му устройха нашите от Порта Каваледжиери и от съседните стени. Стори ми се, че едно нападение върху десния фланг на неприятеля не е за пренебрегване и аз изпратих две роти, които много го объркаха. Ала притиснати от един много голям брой неприятели, те бяха принудени да се огънат към подкрепителните позиции, т.е. към вилите извън стените на тая част на Рим.

Като стигнаха под нашите позиции при вилите, французите бяха посрещнати от кръстосания огън на нашите постове. Те спряха, като се скриха зад височинките на терена и зад стените на многото вили в околностите, и оттам започнаха да стрелят с всички сили. Така трая

сражението известно време; но като ни дойдоха отвътре подкрепления, нашите нападнаха врага с такава сила, че той постепенно загуби терена, докато бе хвърлен в стремглаво отстъпление: оръдието от стените и една вилазка на нашите от Порта Каваледжиери допълниха победата. Неприятелят остави известен брой убити и няколкостотин пленници, като се оттегли съкрушен и без да спира чак до Кастел Гуидо.

Тоя пръв подвиг против закалените войски повдигна много духа на нашите легионери, който се прояви и в следващите сражения.

На следния ден от нападението на французите аз получих заповед да ги следя и се отправих с легиона си и малко кавалерия към Кастел Гуидо, дето прекарахме част от деня близо до неприятеля. Към обед дойде един френски лекар парламентьор и аз го изпратих до правителството. Чувствайки се слаб за нападение на Рим, генерал Удино гледаше да печели време с дипломатически преговори, в очакване на подкрепления от Франция. Възползувайки се от слабостта и страха му, ние можехме да го прогоним в морето и да си разчистим сметките.

През май станаха две други сражения при Палестрина и при Велетри. И в двете сражения нашият легион се покри със слава. Като стигнаха в Палестрина, войниците на неаполския Бурбон, които от дълго време бяха нахлули в римска територия, по предварително споразумение с французи, австрийци и испанци ни нападнаха, но бяха напълно отблъснати.

Във Велетри, дето ръководеше действията главнокомандуващият, сражението беше малко по-сериозно, тъй като там се намираше лично неаполският крал с всичките сили на войската си, а ние бяхме около осем хиляди души — от всички видове оръжия.

Призори узнахме, че Велетри е опразнен и от височините на града забелязахме неприятеля, който се оттегляше бързо по Виа Апия към Терачина и Неапол. От Велетри нашият главен корпус се оттегли в Рим с нашия главнокомандуващ, и аз получих заповед от последния да нахлуя в неаполската държава по пътя за Анани, Фрозиноне, Чепрано и Рока д'Арче, дето стигнах със стрелците на Манара, които бяха авангардът. Полкът на Мази, италианският легион и малко кавалерия следваха движението. Храбрият полковник Макара, командуваш авангарда на своите стрелци, преследва генерал Виале, командуваш

един неприятелски корпус, който не се спря нито за миг, за да разбере кой го преследва. В Рока д'Арче се явиха пред нас няколко депутации от околните селища, които идваха да ни поздравят като освободители и да ускорят влизането ни в кралството, където обещавах, че ще срещнем общо съчувствие и разбиране.

В живота на народите, както в живота на отделните личности, има решителни моменти; и този случай беше тържествен и решителен: имаше нужда от ум.

Аз обмислях положението и се готвех да продължа за Сан Джермано, където щяхме да стигнем с малко усилие и без да срещнем никаква пречка. Ние бяхме в сърцето на бурбонските държави, зад Аbruците, чието силно население беше крайно разположено да се обяви за нас: добрата воля на населението, пониженият дух на неприятелската войска, бита в две срещи, която при това беше пред разпадане, тъй като войниците желаеха да се завърнат по домовете си; пламенността на младите ми воители, излезли победители във всички дотогавашни сражения и затова готови да се бият като лъвовете, без да държат сметка за броя на неприятелите; неукротената още Сицилия, насърчена от пораженията на потисниците си — всичко предричаше много вероятен успех, ако се впуснехме смело напред. Ала, уви, с една заповед на римското правителство ни викаха в Рим, заплашен отново от французите. За да прикрият това действие на неуместна слабост, тая грешка, давах ми свободата, връщайки се в Рим, да се движа покрай Аbruците!

Като се върнах от Рока д'Арче в Рим, видях какво отношение се проявяваше към националната кауза и понеже предвиждах неизбежна гибел, поисках диктатурата, и я поисках, както в някои случаи през живота си съм поисквал кормилото на ладия, която бурята е тласнала към подводни скали. Мацини и хората му се възмутиха. Ала на 3 юни, т.е. няколко дни по-късно, когато неприятелят, който ги бе измамил, беше завладял позиции, господстващи над града, и ние напразно се опитвахме да ги завземем отново с цената на скъпа кръв, тогава, казвам, главата на триумвирите се обърна към мене и ми предложи поста главнокомандуващ. Поканен да заема почетния пост, аз намерих за добре да благодаря и да продължа кървавото дело на ония злощастни дни. Удино, след като получи необходимите му подкрепления, благодарение на преговорите, с които бе приспал

правителството на републиката, реши да мине към дела и съобщи в Рим, че ще подхване отново враждебните действия на 4 юни; и правителството се довери на думата на вероломния войник на Бонапарт.

От април до юни, докато виснеше опасността, не се бе помислило за никакво защитно укрепление, особено във важните и господстващи постове извън стените на града, които са ключът за Рим. А аз си спомням, че на 30 април след победата генерал Авецана и аз на една конференция на Куатро Венти бяхме решили да се укрепим тая превъзходна позиция и няколко други странични, по-малко важни от нея. Но генерал Авецана бе изпратен в Анкона, а аз бях зает с други работи. Малцина другари се намираха извън Порта Сан Панкратио и Порта Каваледжиери като аванпостове, тъй като неприятелят беше към Кастел Гуидо и Чивитавекия. Аз се бях завърнал от Велетри и, признавам си, бях опечален от гибелния ход на каузата на моята нещастна страна. Легионът заемаше Сан Силвестро и се мислеше само да се оставят воините да си починат от теглото на войната.

Удино, който бе заявил, че ще почне военните действия на 4 юни, намери за по-добре да нападне за изненада на 2 срещу 3 юни. В първите часове на 3 юни ние бяхме разбудени от пушечна и оръдейна стрелба към Порта Сан Панкратио. Даде се тревога и легионерите, макар и много уморени, в миг грабнаха оръжието и се отправиха към тътнежа на сражението. Нашите, които бяха на външните постове, бяха подло изненадани, изклани или пленени, и неприятелят бе вече господар на господстващите позиции на Куатро Венти и други, когато ние стигнахме на Порта Сан Панкратио без да се бавим. Като се надявах, че още не ще е здраво окупирано, заповядах да се нападне Казино дей Куатро Венти. Чувствувах, че оттам зависи спасението на Рим, ако е в наши ръце, или загубването му, ако остане във властта на неприятеля, затова тая точка беше нападната не с храброст, а с героизъм от първия италиански легион в началото, от стрелците на Манара после и най-сетне от различни други корпуси, последователно и винаги подкрепяни от артилерията на стените до късна нощ.

Понеже знаеше значението на поменатата позиция, неприятелят я беше окупира с силните ядра на най-добрите си войски и ние напразно се опитвахме с много нападения на най-добрите си воители да я овладеем.

Италианците, водени от храбрия Мазина, влязоха в самото Казино и там водиха ръкопашен бой с французите, като накараха закалените войници от Африка да се огънат много пъти. Но численото превъзходство на врага беше много голямо и внушителните и пресни сили, които се редуваха последователно, правеха безполезни героичните усилия на нашите.

Изпратих в подкрепа на италианския легион корпуса на Макара, наш другар по слава във всички сражения. Тоя корпус беше малочислен, но много храбър и най-добре организиран и дисциплиниран в Рим. Борбата трая доста време на позицията, но накрай, надделени от непрекъснато растящия брой на неприятеля, нашите бяха принудени да се оттеглят.

Това сражение на 3 юни 1849 г., едно от най-славните сражения на италианското оръжие, трая от зори до първите часове на нощта. Много бяха опитите да овладеем отново Казино дей Куатро Венти и всички — кръвопролития. Вечерта, когато се стъмни, аз заповядах да се извърши още едно нападение от няколко роти с още пресни сили от полка „Унионе“, подкрепени от други. Те стигнаха с голяма храброст в Казино и там влязоха в страхотен ръкопашен бой, но неприятелят беше многоброен и ония храбреци, след като загубиха командира си и голяма част от хората, бяха принудени да отстъпят. Мазина, Доверио, Пералта, Мамели, Дандоло, Раморино, Морозини, Паница, Давиде, Мелара, Минуто (какви имена!) и много други герои, които не си спомням, станаха жертва на поповете и на войниците на една братоубийствена република.

Рим, освободен от некромантията и крадците, ще издигне паметник на тия горди синове на Италия върху отломъците от мавзолея, издигнат от поповете на чужденеца грабител и убиец!

Първият италиански легион, който наброяваше едва хиляда души, загуби двадесет и трима офицери, почти всички загинали. Много офицери загубиха корпусът на Манара и полкът „Унионе“, които се биха с еднаква храброст, без да се смятат офицерите от други корпуси, които не си спомням.

Трети юни реши съдбата на Рим. Най-добрите офицери и подофицери бяха убити или ранени; неприятелят беше станал господар на всичките господстващи позиции и извънредно силен по численост и артилерия, той се настани здраво там. Тъй като в силните

странични точки, превзети с изненада и предателство, той започна своите редовни обсадни работи, като да имаше да се справя с една първоразрядна крепост, това доказва, че той бе срещнал италианци, които знаят да се бият.

Както казах, корпусите бяха лишени от най-добрите си офицери и войници. В пехотинските корпуси, т.е. в старите папски корпуси, някои се бяха държали добре в началото. Сега, като виждаха, че всичко отива с главата надолу, се отпуснаха и започнаха да проявяват зла воля, — нещо, което предшества недоверието или предателството. Разбира се, това ставаше по йезуитски, съгласно школата на поповете, като не изпълняваха задачите, които им се възлагаха. Особено висши офицери, които се надяваха на папската реставрация и които правителството на републиката не бе пожелало или съумяло да отстрани, не само се съпротивляваха на заповедите, но вдъхваха безразличие в редиците на войсковите си части. На моя храбър и добър Манара, моя началник на главната квартира, това причиняваше безкрайни разправии и в същото време беше несъмнен предтеча на разруха.

Направи се опит с една нощна вилазка, но страхът сред ония, които вървяха начело, премина в цялата колона и провали напълно акцията. Ние държахме в ръцете си вече малко точки извън стените, понеже не разполагахме с достатъчно сили, за да ги укрепим. Само Вашело се държа до последния човек благодарение на храбростта на Медичи и хората му, и когато накрай бе изоставено, от това просторно здание останаха само купчини развалини.

Всеки ден положението ставаше все по-трудно. Нашият храбър Манара срещаше все по-големи мъчности, за да получи услугите на постове и на пехотата, необходими за общата безопасност; това, разбира се, допринесе за лесното влизане на наемните войници на Бонапарт през отворите в стените на града, направени от оръдията. Те влизаха нощем и с малко загуби, понеже тия отвори бяха зле охранявани.

Ако Мацини (друг не бива да се обвинява) беше способен в практическите работи, както беше многословен в проектирането на движения и походи, и ако има дарба да ръководи военните работи, каквато, според него, винаги бил имал и най-сетне, ако смяташе, че трябва да слуша някои от своите хора, от чиито предишни дела можеше да се предполага, че знаят нещо, той щеше да стори по-малко

грешки дори и при тия обстоятелства, за които разказвам; можеше, ако не да спаси Италия, поне да забави за неопределено време римската катастрофа, и, повтарям, може би щеше да може да остави на Рим честта, че е паднал последен, т.е. след Венеция и Унгария.

Един ден изпратих Манара при Мацили, за да му внуши да излезем от Рим и да се отправим с всичките си разполагаеми сили, материали и средства, които не бяха малко, към силните позиции на Апенините. И не зная защо това не стана! В историята не липсват такива спасителни решения. Едно такова решение бях превърнал в дело аз в републиката Рио Гранде. Друго такова ни предлагат за пример Съединените щати и то не в далечно минало. Че това било невъзможно — не е вярно, защото аз излязох от Рим няколко дни по-късно с около четири хиляди души, без да срещна пречки. Представителите на народа, по-голямата част млади и енергични родолюбци, обичани в техните окръзи, можеха да се изпратят там да вдъхнат родолюбив у населението и по такъв начин да опитаме още веднъж щастието си.

Ала се каза, че защитата ставала невъзможна и представителите останаха по местата си. Смело решение, което правеше чест на отделните личности, ала посредствено от гледище на интересите и достойнството на отечеството и не заслужаващо похвала, когато имаше още много въоръжени сили, за да се бием, и когато Унгария и Венеция все още се сражаваха против враговете на Италия.

Между това се очакваше влизането на французите, за да бъде предадено на тях оръжието. Чрез французите трябваше да се продължи един печален и срамен период на робство. Разчитайки на шепа другари, аз намислих да не се подчиня, да хвана полето и още веднъж да си опитам щастието.

Господин Кае, американски посланик, познавайки положението на нещата (2 юли 1849 г.), поръчал да ми кажат, че желае да говори с мене. Срещнахме се на улицата и отидохме у дома му. Той ми каза любезно, че в Чивитавекия имало една американска корвета на мое разположение и ако съм желал, можел съм да отплавам с ония другари, които можели да бъдат компрометирани. Аз благодарих на великодушния представител на великата република, но му заявих, че съм наклонен да изляза от Рим с ония, които искат да ме последват, и да опитам още веднъж щастието на страната си, което аз не смятах за

безнадеждно загубено. След това се отправих към Порта Сал Джовани, за да настигна хората си, на които бях заповядал да вървят в тая посока и да се подготвят за виласката. Като стигнах на площада, заварих повечето от хората си, а останалите през това време идваха. Много хора от различни корпуси, угадили намерението ни, и други, уведомени, също тъй идваха да се присъединят към нас, за да не се подчинят на унижението да сложат оръжието си в краката на войниците на Бонапарт, водени от попове.

[1] Италиански разбойници. — Б.пр. ↑

ОТСТЪПЛЕНИЕ

Моята добра Анита, въпреки настояванията ми да остане, бе решила да ме придружи. Бележката, че ми предстои да се сблъскам с един ужасен живот на мъчности, лишения и опасности сред много неприятели, послужи по-скоро като подтик за смелата жена. Също тъй не помогна и доводът му, че е бременна.

Като стигна при първата къща, тя помоли една жена да ѝ отреже косите, облече се по мъжки и се метна на коня. След като разузнах от височината на стените дали на пътя има някой неприятелски корпус, дадох заповед за поход към Тиволи. Ние бяхме решили да се бием с всеки неприятел, който се опита да ни спре. Походът мина без пречки и на 3 юли заранта стигнахме в Тиволи. Там помислих за по-доброто организиране на корпусните отломки, които съставляваха малката ми бригада.

Дотук работите не вървяха много зле. По-голямата част от най-добрите ми офицери бяха убити или ранени, но някои все още оставаха: Марокети, Саки, Чени, Кочели, Изпарди. И ако духът у народа и доброволците не беше толкова потиснат, можех дълго време да водя чудесна война и да дам възможност на италианците, свързали се от изненадата и от покрусата, да се отърсят от игото на чуждите грабители.

Аз забелязах много скоро, че липсва желание да продължим слабото и великолепно дело, което съдбата бе поставила пред нас. Придвижих се северно от Тиволи, за да проникна сред енергичното население и да му вдъхна патриотизъм. За съжаление не само че не привлякох нито един човек, ами всяка нощ (сякаш чувствувах нужда да прикрият срамното си деяние с мрачината) бягаха ония, които бяха ме последвали от Рим.

Когато мислено сравнявах постоянството и себеотрицанието на южноамериканците, които, лишени от каквито и да било удобства и задоволяващи се с всякаква храна, която често съвсем липсваше, издържаха в течение на години сред пустините и горите на една изтребителна война, вместо да се преклонят пред насилията на един

тиранин или чужденец; когато сравнявах, казвам, тия силни синове на Колумба с малодушните и изнежени мои сънародници, срамувах се, че принадлежа към тия изродени потомци на най-великия народ, неспособни да воюват един месец, ако не се хранят три пъти на ден, както е навик в града.

В Терни към нас се присъедини полковник Форбес, англичанин, привърженик на италианската кауза като нас, много смел и много честен воин: той ни настигна с няколкостотин добре организирани мъже.

От Терни продължихме още на север, като прекосихме Апенините първо от едната и после от другата страна, но населението не се отзова на повика ни.

Поради честите бягства оставаше много оръжие, което товарехме на мулета. Обаче прекомерният брой на оръжието и мъчнотиите по пренасянето ни принудиха да го оставим, заедно със снаряженията, на ония сънародници, които сметнахме за по-добри, за да го скрият и запазят за деня, в който ще се почувствуват уморени от срама и теглилата.

Все пак и в незавидното си положение имахме с какво да се гордеем. Бяхме оставили зад себе си околностите на Рим и френските корпуси, които безполезно ни преследваха на известно разстояние, и после бяхме попаднали всред австрийски, испански и неаполски корпуси, които също тъй бяха останали зад нас.

Австрийците ни търсеха навсякъде: от една страна, те знаеха, че положението ни не е особено цъфтящо, а от друга — изгаряха от желание да увеличат славата си, завоювана леко на север, а при това и завиждаха на славата на французите. Че нашата колона се смеляваше всеки ден те знаеха много добре от многобройните шпиони (поповете, неуморни предатели на тая страна, която за свое нещастие ги търпи!). При това поповете, господари на селяните, и самите те все хора от село, бяха най-опитни и подходящи за придвижване нощем и осведомяваха най-подробно неприятеля за завзетата от нас позиция и за всяко наше движение. Напротив, аз знаех много малко за неприятеля, понеже по-голяма част от населението беше паднало духом, бе напласнено и се боеше да не се изложи; така че дори и срещу злато не можех да намеря водачи.

И тъй, водени от опитни водачи (аз съм виждал самите попове с разпятие в ръка да водят срещу нас враговете на страната ми), те винаги ни намираха през деня, понеже ние се движехме нощем; но обикновено ни намираха на силни позиции и не се осмеляваха да ни нападнат. Все пак те ни изморяваха и подтикваха войниците ми към бягство. Така продължи известно време без неприятелят, който ни превъзхождаше извънредно много, да може да нападне и срази малката ни колона. Това показва каква полза можехме да пренесем на отечеството, ако поповете и селяните бъдеха не врагове на националната кауза, а патриоти и надъхвани с омраза към чужденците-грабители и крадци.

Корпуси като австрийските, наскоро постигнали победа при Новара, и завоювали цялата северна част на полуострова само с походи, ние държахме нащрек, без те да се осмелят да ни нападнат.

Нека нашите съграждани не се самоизмамват по отношение на селяните. Докато селяните бъдат ръководени от попове и подпомагани от едно безнравствено правителство, те винаги ще бъдат като поповете готови да изменят на националната кауза. При днешното неустановено положение на страната италианското правителство, виновно за какво ли не, но по-реалистично от доктринерите, вместо да се опре на същата тая страна, която то управлява зле и ограбва и която би могла да му даде в изобилие хора и средства, за да се бори срещу всеки насилник, италианското правителство, казвам, се унизява да търси навън съюзници, които никога не могат да бъдат безкористни.

Както казах, при понижението самочувствие на гражданите и при враждебното поведение на селото, попаднало в ръцете на поповете, нашето положение ставаше много несигурно и ние скоро почувствувахме последиците от възраждащата се реакция във всички италиански области.

Всяка нощ аз бивах принуждаван да променям позицията си, понеже ако останех на едно място повече от един ден, неприятелите, много добре осведомени за всяко нещо, щяха да се съсредоточат срещу мене и моите придвижвания щяха да бъдат затруднени. При това, докато австрийците разполагаха с премного водачи, аз не можех да намеря нито един.

До Сан Марино не се случи нищо особено и с австрийците имахме само няколко незначителни схватки.

Едно от най-неприятните за мене неща при отстъплението бяха бягствата, особено на офицерите, между които имаше и неколцина от старите ми другари. Групите бегълци се разпръсваха разюздани из селата и вършеха всякакви насилия. А бяха воители на Гарибалди! Страхливци, които изоставяха свещената кауза на страната си, те естествено се отдаваха на срамни и жестоки действия спрямо жителите. Това ме крайно измъчваше и влошаваше и унизяваше не малко нещастното ни положение. Как можех да преследвам тия престъпни шайки, когато бях заобиколен от врагове? Някои, хванати на местопрестъплението, бяха разстреляни, но това не помагаше, тъй като по-голямата част оставаха ненаказани. Понеже положението стана отчаяно, аз се помъчих да стигна в Сан Марино.

Когато се приближих до седалището на тия превъзходни републиканци, те ми изпратиха една своя депутация. Щом научих за тая депутация, побързах да ида да разговарям с нея.

Докато разговарях с депутацията на Сан Марино, в ариергарда ни се появил един австрийски корпус, който предизвикал такъв смут, че всички или поне повечето хукнали да бягат, без да са видели врага. Като ме уведомиха за тая неочаквана неприятност, аз се върнах назад и намерих разбягалите се хора и своята храбра Анита, която заедно с полковник Форбес правеше най-големи усилия да задържи бегълците. По лицето на тая несравнима жена, чужда на всеки страх, беше изписано възмущение и тя не можеше да се примири с ужаса у тия хора, които малко преди това се бяха сражавали храбро.

В Сан Марино, седнал на стъпалата на една черква извън града, написах приблизително следните думи: „Войници, аз ви освобождавам от задължението да ме придружавате. Върнете се по домовете си, ала помнете, че Италия не бива да остане в робство и позор!“

Правителството на републиката Сан Марино получи от австрийския генерал заповед, която съдържаше неприемливи за нас условия. Тая заповед предизвика благотворно противодействие в духа на войниците ни, които решиха по-скоро да загинат, отколкото да се примирят с позорни договори.

Ние бяхме се споразумели с правителството на републиката да сложим оръжие в неутралната му територия и всеки от нас да се завърне свободно у дома си. Така бяхме се споразумели с това

правителство и не искахме да водим никакви преговори с враговете на Италия.

Колкото се отнася до мене обаче, аз нямах намерение да слагам оръжието си. Шепа другари и аз знаехме, че не беше невъзможно да си отворим път и да стигнем до Венеция. Така и решихме. Много скъпа и мъчителна пречка беше моята Анита, в напреднала бременност и болнава. Аз я молих настойчиво да остане в тази страна, дето можеше поне за нея да се осигури убежище и дето жителите се бяха показали към нас много любезни. Напразно! Това смело и благородно сърце се възмущаваше от всяко мое предупреждение и ми налагаше да млъкна с думите: „Ти искаш да ме оставиш“. Реших да изляза от Сан Марино към полунощ и да се добера до някое пристанище на Адриатическо море, откъдето да мога да отпътувам за Венеция. Понеже мнозина от другарите ми бяха решили да ме придружат на всяка цена, особено неколцина смели ломбардци и венецианци, избягали от Австрия, намерих за благоразумно да изляза извън града с малцина, като дочакам другите на определено място.

През деня скитах из полето да събирам сведения за най-достъпните места на брега. Съдбата, в която винаги съм вярвал, ми изпрати човек, който ми послужи много в тая трудна задача. Галопини, млад смелчага от Форли, се яви пред мене с една двуколка и ми послужи като водач и разузнавач; със светкавична бързина той обхождаше края, дето се намираха австрийците, събираше сведения от местните жители и ми докладваше за всяко нещо. Въз основа на разузнаванията му реших да се отправя за Чезенатико. Галопини намери водачи, които ме придружиха в тая посока. Като влязохме в Чезанатико, заварихме една австрийска гвардия. Австрийците се смаяха при неочакваното ни появяване. Възползувайки се от смущението им, заповядах на неколцина от хората си, които бяха близо до мене на коне: „Слезте и ги обезоръжете“. Тая работа се свърши с мигновена бързина и ние влязохме в селото. След като запряхме стражарите, които, естествено, не ни очакваха в оная нощ, станахме пълни господари на Чезенатико.

Първото нещо, което направих, бе да поискам от общинските власти толкова лодки, колкото ми трябваша за пренасянето на хората ми.

Ала през тая нощ съдбата бе престанала да ме облагодетелствува. В морето се бе извила страхотна буря и вълните при входа на пристанището бяха толкова силни, че беше почти невъзможно да излезем.

Тук ми помогна много моето моряшко изкуство. Ние трябваше непременно да излезем от пристанището, защото денят наближаваше, неприятелите бяха наблизо и за отстъпление ни оставаше само морето.

Отидох на борда на рибарските лодки, заповядах да свържат няколко дебели бордови въжа за две малки корабни котви, свързани една под друга, и се опитах да изляза извън пристанището с една лодка, за да спусна котвите и после да затласкаме напред лодките, теглейки бордовите въжета. Първите опити бяха безплодни. Напразно някои скочиха в морето, за да тласкат срещу вълните: напразно подтиквахме с обещания гребците: едва след няколко и то много мъчителни опити успяхме да отнесем котвите на необходимото разстояние и да ги пуснем. На връщане оставихме бордовите въжета да се развиват. Обаче като стигнахме до последното въже, което беше тънко и прогнило, то се скъса и целият ни труд пропадна. Естествено трябваше да почнем отново. Това можеше да подлуди човека. Аз трябваше да се върна на борда на лодките: да търся други въжа, други котви, и то със сънливи и отпуснати хора, които трябваше да удряме, за да ги накараме да се раздвижат и да ни дадат необходимото. Най-сетне опитахме пак: тоя път бяхме по-щастливи и можахме да хвърлим котвите на необходимото разстояние.

Разпределихме хората в тринадесет лодки. Полковник Форбес напусна брега последен, понеже през всичкото време, докато траяха приготовленията, той се намираше при входа за селото откъм сушата, дето бе издигнал барикади, за да отблъсне неприятеля, в случай че се появеше.

След като всички лодки излязоха извън пристанището, с всички хора на борда, разпределихме хранителните припаси, които бяхме взели от общинските власти. Аз дадох някои напътствия на хората си, като им обърнах внимание, че ще трябва да плават по възможност вкупом, и се отправихме към Венеция.

Когато отплавахме от Чезенатико, денят бе вече настъпил; времето се бе подобрило и духаше благоприятен вятър. Ако не бях натъжен от състоянието на Анита, която страдаше извънредно много,

след преодолените вече мъчнотии, когато бяхме на пътя на спасението, можех да нарека нашето положение щастливо; по страданията на скъпата ми другарка бяха много тежки, а още по-тежка беше моята мъка, че не мога да и помогна.

Поради ограниченото време, с което разполагахме, и поради мъчнотиите, срещнати при излизането ни от Чезенатико, аз не можах да се занимавам с хранителните припаси. Тая грижа бях предоставил на един офицер, който бе събрал каквото можеше да събере. Естествено от едно непознато село, при това нападнато неочаквано и нощем, той е могъл да събере малко припаси, които разпределихме между лодките.

Най-много ни липсваше вода. А моята страдаща жена изпитваше страшна жажда несъмнен признак на болезненото ѝ състояние. Изморен от непосилния труд, аз също чувствах жажда, а водата за пиене беше съвсем малко. През останалата част на деня ние плавахме на известно разстояние край италианския бряг на Адриатическо море, при благоприятен вятър. Нощта също тъй беше хубава. Имахме пълнолуние. Посрещнах с неприятно чувство изгрева на другарката на моряците, която толкова пъти бях съзерцавал с благоговението на обожател. Никога не бях я виждал тъй хубава, както през тая нощ, когато тя се показва злокобна за нас!

Източно от нос Горо се намираше австрийската ескадра, която сардинското и бурбонското патриотични управления бяха оставили непокътната и господарка на Адриатическо море. От рибари знаех за съществуването на тая ескадра, може би пуснала котва зад поменатия нос, но моите сведения бяха несигурни. Като продължихме пътя си за Венеция, първият плавателен съд, който забелязахме бе един бригантин, струва ми се „Ориент“; той пък ни забеляза при залез-слънце. Щом ни откри, той се насочи към нас. Погрижих се да уведомя другарите да кривнат малко наляво към брега, за да излязат така, колкото е възможно, от линията на луната, в светлината на която за неприятеля беше по-лесно да открие нашите лодки. Тая предпазливост не ни помогна, понеже нощта беше светла като никога и неприятелят не само че ни виждаше, но започна отдалеко да стреля и да пуска ракети, за да даде знак на ескадрата за нас и за приближаването ни. Аз се опитах да мина между неприятелските кораби и брега, без да обръщам внимание на стрелбата, ала моите другари, изплашени от грохота на оръдията и от растящото число на неприятелските кораби,

се върнаха назад; понеже не исках да ги оставя, върнах се и аз. Денят ни завари в залива на нос Горо, обкръжени от неприятелските кораби, които продължаваха да ни обстрелват. С мъка забелязах, че няколко от лодките ни се бяха предали. Понеже неприятелят разполагаше с много повече платноходи от нас, невъзможно беше да се върнем назад или да продължим напред; не ни оставаше нищо друго, освен да се отправим към брега. Там стигнахме само с четири лодки, преследвани от разни неприятелски лодки и обстрелвани от корабите. Другите наши лодки бяха в ръцете на неприятеля.

Предоставям на читателя да си представи какво е било положението ми през ония мъчителни моменти. Моята нещастна жена беше на умиране. Неприятелят ни преследваше откъм морето с оная устременост, която произтича от леката победа. При това ние се бяхме отправили към бряг, дето с много голяма вероятност можехме да намерим други и многобройни неприятели, не само австрийци, но и хора на папата, обхванати по онова време от бясна реакция.

Каквото и да се случеше, ние се приближихме до брега. Аз поех скъпата си другарка на ръце, слязох от лодката и я сложих на земята. На другарите си, които ме запитваха с поглед какво да правят, казах да тръгнат поотделно и да търсят убежище и изобщо да се отдалечат от мястото, дето се намирахме, тъй като скоро щяха да пристигнат неприятелските лодки. За мен беше невъзможно да продължа по-нататък, понеже не биваше да оставям умиращата си жена.

Останах с Анита и с поручик Леджиеро, моя неразделен другар, близо до морето в една нива, засята с царевица. Последните думи на другарката на сърцето ми бяха за децата и; тя предчувствуваше, че няма вече никога да ги види.

Постояхме известно време в нивата, като се колебаехме какво да правим. Най-сетне казах на Леджиеро да навлезе малко във вътрешността, за да открие някоя къща.

Той, какъвто сърцат беше винаги, се запъти веднага към вътрешността. Аз останах да чакам и не след много чух да се приближават хора. Изскочих от убежището и видях Леджиеро, придружен от едно лице, което познах веднага и чиято поява ме зарадва извънредно много. Беше полковник Нино Боне, един от отличните ми офицери, ранен при обсадата на Рим, дето той бе изгубил и един храбър брат. Беше се върнал у дома си, за да се лекува.

Нищо по-хубаво не можеше да ми се случи от срещата с тоя брат по оръжие. Той живеел в тоя край, дето се намирало неговото стопанство. Чул оръдейната стрелба и като допуснал, че ще слезем на сушата, приближил се до морския бряг, за да ни намери и ни помогне. Смел и умен, Боне, излагайки се на голяма опасност, потърсил и намерил когото търсеше. Аз му се доверих напълно и благодарение на това се спасих. Той веднага предложи да идем в една къщичка в околностите, за да облекчим моята нещастна другарка. Тръгнахме, като подкрепяхме двамата Анита, и с мъка стигнахме до къщичката на бедни хора, дето намерихме вода, най-необходимото за болната, и не си спомням още какво. От тая къщичка отидохме в къщата на сестрата на Боне, която бе много любезна. Оттам прекосихме част от долините на Комакио и доближихме Мандриола, дето трябваше да намерим лекар. Стигнахме в Мандриола; Анита лежеше върху един дюшек в колата, с която я бяхме пренесли. Тогава казах на лекаря Занини, който пристигна току с нас: „Гледайте да спасите тая жена“. Той ми отвърна: „Да я сложим на легло“. Четиримата хванахме по един ъгъл от дюшека и я пренесохме на леглото в една стая, която се намираше до началото на една стълбичка. Когато слагахме жена ми в леглото, стори ми се, че забелязах на лицето и сянката на смъртта. Опитах пулса и... Сърцето и вече не биеше. Майката на децата ми, която обичах толкова много, бе труп! Щом ме видеха, те първо щяха да ме запитат за нея!

Оплаках горчиво загубата на моята Анита, оная, която ми бе неразделна приятелка при най-авантюристичните обстоятелства на живота ми. Помолих добрите хора, които бяха около мене, да погребат трупа ѝ и се отдалечих, подтикван от самите домакини, които можех да изложа, ако останех повече време. Отправих се, залитайки, за Сант Алберто с един водач, който ме заведе у дома на един шивач, беден, но честен и благороден човек.

С Боне, комуто дължа живота си, започва редицата на закрилниците ми, без които нямаше да мога да странствувам в продължение на тридесет и седем дни, от устието на По до залива Стербино, откъдето отплавах за Лигурия.

От прозореца на стаята, в която се намирах в Сант Алберто, виждах да минават австрийски войници, господари и нахални както винаги! В това малко, но великолепно село, се крих в две къщи; и в двете къщи проявиха към мене щедрост, която надхвърляше

материалните възможности на тия добри хора. Моите приятели намериха за добре да ме прехвърлят от Сант Алберто в съседната гора от пинии, дето прекарах известно време, като сменях често местата за по-голяма безопасност.

Много бяха посветените в тайната, която ме забулваше като вълшебен облак от преследвачите ми... — не само австрийци, но и хора на папата, които бяха най-лошите — и по-голямата част от тези храбри романци^[1] бяха младежи. Трябваше човек да ги види как се грижат за спасението ми. Когато сметнеха, че ме заплашва опасност на някое място, идваха нощем с двуколка, за да ме отведат другаде.

Австрийците и поповете от своя страна се мъчеха да се доберат до следите ми. Първите бяха разделили една дружина на отделения, които прекосяваха гората по всички направления. Поповете пък, от амвона и от изповеднята, подбуждаха невежите селянки да шпионират за славата божия.

Моите закрилници си бяха уговорили отлично нощните знаци, с които си служеха, когато трябваше да ме местят и когато се появяваше опасност. При опасност, когато забелязваха на определено място огън, отиваха по-нататък: иначе се връщахме назад или вземахме друга посока. Понякога, като се боеше от недоразумения, коларят спираше двуколката, слизаше и отиваше сам да разузнае или пък, без да слиза, намираще веднага човек да го осведоми за всяко нещо.

Тия мерки бяха вземани с такава точност, че будеха възторг. Нека се има пред вид, че ако моите преследвачи откриеха нещичко от онова, което ставаше, те щяха без съд и без милост да застрелят дори и децата на хората, които ме закриляха с такава преданост.

Колко съжалявам, че не си спомням имената на тия благородни романци, на които дължа живота си. Ако аз не бях се посветил на светата кауза на страната си, без съмнение преданата самопожертвувателност на тия хора би ме накарала да го сторя.

Така прекарах няколко дни в хубавата гора от пинии край Равена: малко време в колибата на един честен и благороден човек от народа и повече — скрит сред шубраците, които не липсват в гората.

Веднъж, като лежахме с другаря Леджиеро от едната страна на един шубрак, от другата минаха австрийци, които смутиха донякъде тишината на гората и спокойните ни размишления. Те минаха на малко

разстояние от нас и предмет на оживения им разговор, разбира се, бяхме ние.

От гората ни пренесоха в Равена, в една къща извън градската врата, чието име не си спомням; както винаги, и там бяхме обградени със същите грижи и със същата любезност.

От Равена ни отведоха към Червия, в чифлика на един приятен човек, чието име не си спомням. Там прекарахме два дни и после се отправихме към Форли.

От Форли, дето прекарахме само една нощ, продължихме за Апенините, придружени от водачи.

Пътем трябва да отбележа, че никой от романците не е способен на издайничество, и когато приемат някой изгнаник, те го пазят като нещо свято. Продължителното владичество на най-поквареното правителство не е могло да развали характера на това мъжествено и благородно население. Управлението от крадци (1872), заместило безобразното управление на поповете, не познава тия хора, попаднали за нещастие под администрацията му, и ги измъчва безогледно. То ще разбере грешката си в деня, когато от Сицилия и от Романия до Алпите му поискат сметка.

Минахме границата на Романия и навлязохме в Тоскана. И в тая част на Италия намерихме същия интерес, същата любезност. Между другите, някой си Анастаси ни прие и ни пази в една своя къща в планините. После един свещеник! Истински ангел пазител на изгнаниците, той ни потърсил, намери ни и ни отведе в къщата си в Модилиана. Тук ще припомня онова, което вече много пъти съм казвал: аз мразя фалшивия порочен характер на свещеника изобщо, но откъсна ли индивида от социалното му положение на измамник и спра ли се на човека, аз го ценя като всеки друг човек.

Отец Джовани Йерита от Модилиана беше истински свещенослужител на Христа. Разбира се, под Христос тук разбирам добродетелния човек и законодател, а не оня Христос, когото поповете са превърнали в господ, за да прикриват зад него безнравствеността и лъжата в живота си. Когато някой преследван от поповете попадеше в тия места, отец Джовани Верита смяташе за свой дълг да го закриля, да го храни и да го избави от преследванията. Той бе спасил така стотици романици, които намираха убежище на тосканска земя. Осъдени от неумолимата ярост на духовенството, те гледаха да се

прехвърлят в Тоскана, чието управление, макар и не добро, беше поне по-малко престъпно от управлението на поповете.

Освен това заточенията сред онова нещастно и смело население бяха чести и аз навсякъде при странствуванията си съм срещал изгнаници-романци, от които съм чувал да благославят името на истински благочестивия свещенослужител.

В къщата на дон Джовани в Модилиана прекарахме два дни. Уважението и предаността, на които той се радваше, служеха като охрана на гостолюбивото му жилище. По-късно сам той ни отведе през Апенините, с намерение да вървим по височините, за да се прехвърлим в сардинските държавици.

Като стигнахме в околностите на Филигари, една вечер нашият благороден водач ни остави на едно усамотено място и отиде да търси друг водач. При тези обстоятелства се породих едно недоразумение, което ни отклони от скъпата компания на нашия закрилник. Един водач, изпратен от него, може би сънен, понеже беше късно, се заблудил из пътя и не дойде навреме. Влязохме в селцето, когато дон Джовани бе излязъл вече оттам, за да ни настигне, обхванат от нетърпение поради закъснението на водача, и бе тръгнал по друг път. На разсъмваме се озовахме на пътя, който води от Болоня за Флоренция, и естествено не можехме да останем повече на такова открито място. Тогава решихме да намерим кола и да се отправим към Флоренция. Разделихме се с мъка с благородния човек, който ни бе придружавал и закрилял дотогава.

Когато потеглихме към столицата на Тоскана, денят бе вече настъпил. Из пътя се натъкнахме на един австрийски корпус, който отиваше, от Флоренция за Болоня: като не ни оставаше какво друго да правим, ние си дадохме благовиден и смирен вид и продължихме към западния склон на Апенините.

Когато стигнахме до едно ханче от лявата страна на пътя, коларят спря и намерихме за сгодно да останем на това място. Влязохме в ханчето, освободихме коларя и си поръчахме кафе. Аз седнах на една пейка вляво от входа, до една дълга маса, каквито обикновено има в подобни заведения. Понеже бях малко уморен, докато чакахме кафето, облегнах се на масата, унесен в дрямка. Леджиеро ме бутна с пръст по рамото, събуди ме и погледът ми се сблъска с малко приятните лица на някакви хървати, които бяха

нахлули в ханчето. Беше друг неприятелски корпус или може би част от оня, който бяхме срещнали из пътя. Отпуснах отново глава върху ръцете си, като си дадох вид, че не съм видял никого. След като бе услужено на господарите и те напуснаха ханчето, ние изпихме кафето си. После прекосихме пътя и вдясно намерихме, убежище в една селска къща.

След като си поотпочинахме и събрахме необходимите сведения, отправихме се към Прато с намерение да стигнем лигурската граница. Вървахме през по-голямата част на деня и стигнахме в една долина, дето се спряхме да пренощуваме в някаква странноприемница.

Там заварихме един млад ловец от Прато, който, изглежда, познаваше местността и беше в близки отношения със стопаните. Младежът беше спретнат, държеше се свободно и лицето му беше едно от ония открити и честни лица, които мъчно лъжат. Аз го загледах известно време така, че да разбере, че желая да говоря с него и го доближих; след като разменихме по няколко думи, открих му името си и веднага се убедих, че не съм се измамил. Като чу името ми, младежът от Прато се развълнува и в очите му блесна желание да ми помогне. Той ми каза: „Отивам в Прато, който е на няколко мили оттук; ще говоря с приятелите си и веднага ще се върна“.

Действително той се върна бързо и ни отведе в Прато, дето неговите приятели начело с адвоката Мартини бяха поръчали да се пригответи кола, която трябваше да ни пренесе по пътя за Емполи, Коле и пр. към тосканските Мареме (блатливи крайбрежия — б.пр.). Там, препоръчани на други добри италианци, ние щяхме с голяма вероятност да намерим лодки, за да се доберем до някоя точка на лигурската земя.

Решението си да ни отправят към Мареме честните родолюбци от Прато обосноваваха с наличието на строгите наблюдателни пунктове по сардинската граница, поддържани от управлението на дука, за да попречи на многобройните тогава политически компрометирани лица, които търсеха спасение отвъд западната граница, да преминат в оная италианска земя, дето австрийското насилничество не трябваше никога да намери поле за дивата си жажда за грабежи и убийства.

Нашето пътуване от Прато до Мареме бе наистина особено. Ние прекосихме доста път в затворена кола, като се спирахме от спирка на

спирка, за да сменяме конете. В някои селища престоите ни биваха извънредно дълги, понеже нашите колари не бързаха като нас. Така че любопитните имаха възможност да се навъртат около колата ни; при това на няколко пъти бяхме принудени да слизаме, за да се храним, или за друго, тъй като трябваше да прикриваме изключителното си положение. Естествено в малките села бяхме в устата на безделниците, които правеха хиляди догадки върху личността ни, още повече че трудните времена на една ужасна реакция ни обграждаха със съмнения. Особено в Коле, днес патриотично и напредничаво село, бяхме обградени от тълпа, която не пропусна да прояви подозрение и враждебност към физиономията ни, които съвсем не издаваха кротки и равнодушни пътници. Ала освен непристойните ругатни, които ние, естествено, се направихме, че не чуваме, друго нема.

За съжаление, още бяхме във времена, когато поповете разправяха на хората, че либералите са сган от убийци (1849 г.). Ала няколко години по-късно в същото село ме приеха с възторжена любезност, която няма да забравя през целия си живот.

Минахме под стените на Волтера, дето се намираше тогава Гуераци с част от политически провинените лица от Тоскана, и се ограничихме само да нахлузим шапки върху очите си. Първото сигурно убежище, което стигнахме близо до Мареме, бе Сан Далмацио. Настанихме се у дома на доктор Камило Серафини, благороден мъж и истински италиански патриот, надарен с необикновена смелост.

У дома на Серафини прекарахме няколко дни. После ни заведоха в една баня, собственост на един роднина на Мартини. Оттам ни заведоха в дома на Гуелфи, по-близо до морето. Навсякъде ни бе засвидетелствувано гостоприемство, заслужаващо най-голяма признателност.

Между това тия благородни приятели поведоха преговори с един генуезки рибар да ни откара в Лигурия. Един прекрасен ден няколко младежи от тия места, въоръжени с двуцевки пушки като ловците от Равена и като тях силни, пъргави и смели, дойдоха в дома на Гуелфи, дадоха на двама ни по една пушка като тяхната и ни отведоха през гориста местност към морския бряг, на няколко мили източно от Фолоника, пристанище за товарене на въглища в Стербинския залив.

Там ни чакаше една рибарска лодка и ние напуснахме брега, трогнати от предаността на младите ни освободители.

От Стербинския залив се отправихме за остров Елба, дето трябваше да се товарят сечива и хранителни припаси. Част от деня и цялата нощ прекарахме в пристанището Лонгоме. Оттам, по тосканското крайбрежие, стигнахме до ливорийското пристанище и без да се спираме, продължихме на запад.

Аз не се съмнявах в лошия прием, който под влияние на правителството ме очакваше в сардинските държави, и ми хрумна да поискам убежище на борда на един английски кораб, който бе пуснал котва в ливорнийското пристанище. Ала моето желание да видя още веднъж децата си, преди да напусна Италия, дето повече не можех да остана, надделя и към края на септември слязох на пристанището Венбре.

От пристанището Венбре до Киавари не ни се случи нищо особено. В Киавари гостувахме у братовчеда ми Бартоломео Пучи. Бяхме чествувани от доброто семейство на роднината ми, както и от гражданите на Киавари и от многобройните ломбардци, които се бяха приютили в тоя град след сражението при Новара. Но генерал на Мармора, тогава кралски комисар в Генуа, като се научил, че съм пристигнал, заповядал да бъда преместен в Генуа, придружен от един преоблечен полицейски началник.

Не намерих нищо особено в постъпката на генерал на Мармора: той беше оръдие на преобладаващата тогава в страната политика, при това много доверено оръдие, и естествено не можеше да не бъде против всекиго, който като мене носеше белега на републиканския печат.

Затвориха ме в една килия в дукския дворец в Генуа и после ме отведоха нощем на борда на военния кораб „Сан Микеле“. Трябва да призная, че и на двете места се държаха добре към мен.

Поисках само да ми дадат двадесет и четири часа, за да отида да прегърна децата си, като обещах, че след това ще се завърна. Разчитайки на думата ми, на Мармора, ми разреши.

Не зная дали на борда на парахода „Сан Джорджо“, който ме отнесе в Ница, имаше преоблечени агенти, но в Ница положително полицията беше предварително уведомена и при пристигането ми стражарите бяха нащрек. Поради навиците на кралските власти аз

влязох с няколко часа по-късно; така че можах само да отида в Кавас, дето се намираха децата ми, да прекарам там нощта и веднага да отпътувам.

Свиждането с децата ми, които бях принуден да оставя кой знае за колко време, ме натъжи извънредно много. Вярно е, че те оставаха в приятелски ръце: двете момчета при братовчеда ми Аугусто Гарибалди, а моята малка Тереза при съпрузите Дейдери, които я гледаха като своя. Аз трябваше да се отдалеча за неопределено време: да, за неопределено време, защото ми бе предложено да си избира място за изгнание. Тук не трябва да премълча мъжествената защита, която поеха за каузата ми народните представители от левицата на пиемонтското народно събрание. Баралис, Борела, Валерио, Броферио издигнаха мощен глас в моя полза и ако не успяха да ме изтръгнат от изгнанието, те успяха положително да ме изтръгнат от нещо по-лошо. Както винаги жаждата за кръв у австрийско попската партия беше ненаситна, а тая партия беше силна навсякъде в полуострова.

За място на изгнанието си избрах Тунис. Моята надежда в подобрите съдбини на Италия ме накара да избира по-близко място. В Тунис се намираха Кастели от Ница, приятел от детските ми години, и Педриани, приятел от 1834 г. и другар при първото ми осъждане на изгнание.

И тъй, за Тунис отпътувах с военния кораб „Триполи“. В Тунис управлението, по внушение на Франция, отказа да ме приеме и трябваше да сляза на остров Магдалена, дето прекарах около двадесет дни.

Смешно! Намериха се хора, които ме обвиниха пред сардинското управление или самото управление си го измисли, че съм кроил бунтове в този остров, дето половината от населението по онова време беше на кралска служба или на пенсия. Във всеки случай населението се отнасяше много добре към мене.

От Магдалена отпътувах с военния бригантин „Колумб“ за Гибралтар. Английският управител на тая крепост ми даде шестдневен срок, за да се отдалеча. Колкото голяма беше обичта и признателността, които винаги съм хранил към благородния английски народ, толкова тази постъпка ми се стори неучтива, дребнава и недостойна.

[1] Жители на областта Романя, с главен град Болоня — Бел.ред.

↑

ИЗГНАНИЕ

Ако ритникът върху падналия беше даден от някой подлец, от някой хилавец, както и да е. Но от представителя на Англия, убежище на всички изгнаници! Това ме нарани чувствително.

Трябваше да се махна от Гибралтар, та макар и в морето да се хвърля. По съвета на някои приятели, реших да мина пролива и да потърся убежище в Африка при господин Г. В. Карпането, сардински консул в Танжер. Той ме прие и гостувах у дома му шест месеца с другарите си, офицерите Леджиеро и Кочели.

В Танжер при благородния Карпането минах спокоен и щастлив живот, естествено, доколкото може да бъде спокоен и щастлив животът на един италианец изгнаник, далеч от близките и отечеството си.

Поне два пъти седмично ходехме на лов. После един приятел постави на мое разположение лодка, с която ходехме да ловим риба. Любезното гостоприемство, на което се радвах у дома на господин Марей, английски вицеконсул, ме откъсваше от време на време от самотията ми. И тъй, животът, който прекарах в продължение на шест месеца в Танжер, ми се стори толкова щастлив, колкото ужасен беше предходният период.

Към юни 1850 г. отпътувах за Гибралтар, оттам за Ливерпул и от Ливерпул — за Нюйорк. На път за Америка ме връхлетяха равматичните болки, които ме измъчваха през по-голямата част от пътуването. Най-сетне, в Стетн Исланд, в пристанището на Нюйорк, ме свалиха като куфар, понеже не можех да се движа.

Болките продължиха два месеца, които прекарах отчасти в Стетн Исланд и отчасти в самия град Нюйорк, у дома на скъпия си приятел Микеле Пастакалди, дето се радвах на приятното общество на прочутия Форести, един от мъчениците на Шпилберг.

Но трябваше да работя нещо. Моят приятел Антонио Меучи, флорентинец, реши да отвори работилница за свещи и ми предложи да му помагам. Казано — сторено. Понеже не разполагах със средства, можех да вложа само труда си.

Работих няколко месеца с Меучи, който се отнасяше към мене не като към обикновен работник, а като към член от семейството му.

Ала един ден, уморен от правенето на свещи и подтикнат може би от вроденото си безпокойство, излязох от дома с намерение да променя занаята. Спомних си, че съм бил моряк, знаех някоя и друга английска дума и се отправих към крайбрежието на острова, дето забелязах няколко кораба за крайбрежно плаване, които товареха или разтоварваха стоки. Стигнах при първия кораб и помолих да ме приемат като моряк. Едва ми обърнаха внимание и продължиха работата си. Приближих се до втори кораб; пак същото. Най-сетне отидох при трети кораб, дето товареха, и поисках да ми разрешат да помагам в работата; отговориха ми, че не се нуждаят от помощ. „Но аз не искам възнаграждение — настоявах аз. — Искам да работя, за да се стопля“ (имаше сняг); ала пак ми отказаха. Останах посрамен.

Накрай преглътнах унижението и се върнах при работата с лойта. Добре че не бях открил решението си на отличния Меучи — така обидата беше по-малка. Освен това трябва да призная, че не държанието на моя добър стопанин ме беше довело до ненавременното ми решение. Той беше много благосклонно и приятелски настроен към мене, както и жена му Естер.

И тъй, моето положение в дома на Меучи не беше за окайване. В същност един пристъп на униние ме беше подтикнал да се отдалеча от тоя дом. В него аз бях съвсем свободен — можех да работя, ако ми беше приятно. Естествено аз предпочитах полезния труд пред всяко друго занимание. Но понякога можех да отивам на лов, а често ходехме и за риба със самия стопанин и с разни други приятели от Стетн Исланд и от Нюйорк, които често ни идваха на гости. После, въкъщи нямаше разкош, ала не липсваше и нищо необходимо, както в храната, така и в квартирата.

Най-сетне в Нюйорк пристигна моят приятел Франческо Карпането. Той беше започнал от Генуа една търговия в голям мащаб с Централна Америка. Неговият кораб „Сан Джорджо“ беше потеглил с част от стоката, а самият той бе отишел в Англия, за да приготви остатъка и да го изпрати в Гибралтар, дето корабът трябваше да го вземе. След като решихме, че аз ще го придружа до Централна Америка, веднага се приготвихме за път и през 1851 г. тръгнах с

Карпането за Шагр с един американски параход, командуван от капитан Джонсон.

От Шагр минахме с американска яхта в Сан Хуан дел Норд, оттам взехме една пирога^[1] и нагоре по реката стигнахме до езерото Никарагуа. Прекосихме езерото и най-сетне стигнахме в Гранада, най-значителния търговски град и пристанище на езерото.

В Гранада останахме няколко дни, приети любезно от неколцина италианци, установили се в града, и там започнаха търговските операции на приятеля Карпането, заради които посетихме разни части от Централна Америка, като прекосихме много пъти Панамския провлак.

В тия пътувания аз придружавах приятеля си повече като спътник, отколкото като сътрудник в търговията, в която бях новак. Но Карпането не беше новак и аз се възхищавах от похватността и интелигентността, които той влагаше във всяка сделка, от която, можеше да извлече полза. По онова време пътувах под името Джузепе Пане, което бях взел още през 1834 г., за да избегна любопитството на хората и неприятностите от страна на полицията.

След дълги по-нататъшни странствувания в Лима, Панта, Калао, Кантон (Китай), Манилските острови, Чили, Пери, Бостон и др. аз се завърнах отново в Нюйорк.

Останах още няколко дни в тоя град, дето се радвах на компанията на скъпите си приятели Форести, Авецана и Пастакалди. Между това в пристанището пристигна капитан Фигари да купи един кораб. Предложи ми да го командувам до Европа. Приех и отпътувахме с Фигари за Балтиморе, дето той купи кораба „Комънуелт“. След като го натоварихме с брашно и жито, отплавахме за Лондон, дето стигнахме през февруари 1854 г.

От Лондон отидохме в Нюкасъл, натоварихме каменни въглища и се отправихме за Генуа, дето пристигнахме на 10 май същата година.

Понеже ревматичните ми болки се бяха появили отново, в Генуа ме пренесоха у дома на приятеля Пауло Ауджиер, дето прекарах петнадесет дни. После отидох в Ница, дето най-сетне след петгодишно изгнание имах щастието да прегърна децата си.

Времето, протекло от пристигането ми в Генуа през май 1854 г. до отпътуването от Капрера през 1859 г., не представлява никакъв

интерес. Прекарах го отчасти в пътуване по море, отчасти в работа в малкото си имение на остров Капрера.

[1] Тясна и дълга лодка, издълбана от едно дърво. — Б.р. [↑](#)

ВРЪЩАНЕ КЪМ ПОЛИТИЧЕСКИЯ ЖИВОТ

През месец февруари 1859 г. бях повикан в Торино от граф Кавур чрез Ла Фарина. В политиката на сардинското правителство, което тогава водеше преговори с Франция и беше склонно да воюва с Австрия, влизаше и задачата да котка италианския народ. Манин, Палавичино и други видни италианци се стремяха да приблизят нашата демокрация до савойската династия, за да постигнат със съдействието на по-голямата част от националните сили обединението на италианския народ — многовековна мечта на изтъкнатите умове на полуострова.

Вярвайки, че съм запазил известно обаяние сред народа, граф Кавур, тогава всемогъщ, ме повика в столицата и, разбира се, намери в мое лице привърженик на намерението си да воюва с един вековен враг на Италия. Вярно е, че неговият съюзник не ми вдъхваше доверие, но какво да се прави — трябваше да го понасям.

Човек трябва да се черви, но все пак да го изповяда: с Франция като съюзница се воюва весело; без нея не можеше дори и на сън да се воюва! Такова беше мнението на по-голямата част от тия изродени синове на великия народ. И то защото не умееха и не искаха да използват разполагаемите национални сили и защото каузата на нашата нещастна страна винаги е била в ръцете на престъпници или доктринери, свикнали да разсъждават надълго и нашироко, ала не и да действуват смело.

Народ, който е готов да не превива коляно пред чужденеца, е непобедим. И не е необходимо да отиваме далеч да търсим примери, които доказват това: Рим, след като загубва три големи битки и когато неговият страхотен победител е при вратите му, заповядва легионите му да дефилират пред очите на Анибал и ги изпраща в Испания! Нека се намери подобен пример в историята на която и да било страна! И щом сме родени на земята на такива чудеса, с вдигнато чело можем да се отнесем презрително към дързостта на чужденеца.

От правителствените хора видях само Кавур в Торино. Идеята да се воюва с Пиемонт против Австрия не беше нова за мене; не беше

нова също тъй и идеята да накарам да млъкне всяко политическо убеждение с цел да се създаде на всяка цена Италия.

Тъй като републиката е невъзможна (поне засега — 1859 г.) било поради развалата, която владее сегашното общество, било поради солидарността между съвременните монархии, и тъй като се представи удобен случай да се обедини полуостровът чрез комбинирането на династически сили с народни, то аз се съгласих безусловно.

След като постоях няколко дни в Торино, дето трябваше да служа като примамка за италианските доброволци, аз разбрах с кого имам вземане-даване и какво се нека от мене. Изпитах огорчение от това, но какво да се прави? Пред две злини трябваше да се избере по-малката и понеже не можех да извърша всичкото добро, трябваше да постигна малкото, което можеше да се извърши за нашата нещастна страна.

Гарибалди трябваше да се показва за миг, да се показва и да не се показва — доброволците, трябваше да знаят, че той се намира в Торино, за да ги събира, но в същото време, от Гарибалди се искаше той да се крие, за да не засенчва дипломацията! Какво положение! Да призовеш доброволци и то много, за да командуваш после най-малкия възможен брой от тях, и то тъкмо ония, които са най-малко годни за оръжие!

Доброволците се стичаха, но не биваше да ме виждат. Създадох се двата сборни пункта в Кунео и Савилиано, а мене ме изпратиха в Риволи, към Суза.

Ръководенето и организирането на корпусите беше поверено на генерал Чалдини. Командуването на Кунео бе възложено на Козенц, на Савилиано — на Медичи, и два мата отлични офицери, които, образуваха първи и втори полк, база и гордост на алпийските стрелци. Пак в Савилиано се образува и трети полк, съставен от същите елементи, но той не се отличи като първите по вина на началника си.

Една наборна комисия, учредена в Торино, избираше по-силните и по-близко до възрастта от 18 до 26 години младежи за фронтовите корпуси. Много младите, много старите или тия с недъзи — за доброволческите корпуси.

Образувах своя щаб с Карано, Корте, Чени и др. Както казах, организирането беше изцяло възложено на генерал Чалдини.

По онова време правителството нахвърли разни проекти. Първият беше аз да действам към границите и щеше да има огромни

резултати, ала бе скоро променен, без съмнение от страх, че ще ме поставят в досег с население, което можеше да увеличи твърде много доброволческите корпуси, и се предпочете да ме изпратят на края на левия фланг на войските. И все пак за мене беше скъпа мисълта, че те видя отново ломбардската земя и онова чудесно население, тъй зле третирано от чуждата тирания.

Политическите работи напиреха и самохвалствата на Австрия показваха, че желаните сблъсквания са близки. Това ускоряваше донякъде въоръжаването на доброволческите корпуси и тяхното организиране беше дейно подтикнато от генерал Чалдини.

При нахлуването на австрийците в пиемонтска територия ние не бяхме готови, ала бяхме склонни да вървим срещу врага на всяка цена.

Изпратиха ни на десния бряг на река По, в Брузаско, в края на десния фланг на дивизията на Чалдини, предназначена да защитава линията на Дора Балтеа^[1] и за да прикриваме шосето, което води от Брузаско за Торино.

Министерството беше изпратило няколко оръдия в стария замък във Варене, за да се господствува, казваха, над пътя от Верчели до Торино. Аз получих заповед да заема и защитавам тая позиция, нещо, което би спънало придвижванията ми, в случай че неприятелят напреднеше.

Минахме няколко дена в Брузаско, в Бродзоло, в Поптестура.

Тъй като генерал Чалдини беше повикан да защитава Казале ние бяхме поставени под неговите заповеди. Направихме една разузнавателна вилазка от крепостта и видяхме за пръв път австрийците.

При едно лъжливо нападение, извършено от неприятелите върху външните позиции на крепостта, втори полк, под заповедите на Медичи, доказа колко добри са алпийските стрелци, които атакуваха храбро австрийците и ги прогониха.

В деня на тая атака, малко преди да започне аз бях повикан от краля в главната му квартира в Сан Салваторе. Той ме прие благосклонно, даде ми наставления и най-широки пълномощия да отида да защитавам столицата, в случай че се яви опасност от непредвидено нападение от страна на неприятеля и да отида, след изчезването на тая опасност, на десния фланг на австрийската войска, за да я безпокоя.

И тъй, върнах се към Торино до Кивасо. Там заварих заповед да се поставя на разположение на генерал Сонац с бригадата си.

Между писмените заповеди, които получих от краля, беше и тая да призова при себе си всичките доброволци, останали в разните сборни пунктове, и полка на апенинските стрелци, съставен от младежи, дошли от различните италиански области, за да се подчиняват на моите заповеди. Аз писах на Кавур да ми изпрати апенинските стрелци, по под един или друг предлог той не пожела да ми ги изпрати, въпреки гореспоменатата заповед, така че аз се убедих, че не се иска да се увеличава броят на войните ми. Стар порок, подхванат в Милано през 1848 г. от Собреро, следван в Рим от Кампело; когато постановяваше, че командуваният от мене корпус не можел да надмине числото петстотин души, и продължен от Кавур, който ги ограничаваше на три хиляди.

Кралят, който без съмнение беше по-добър от ония, които го заобикаляха през 1859 г., изпрати втора заповед за поход към Лаго Маджоре, за да действам върху десния фланг на австрийската войска. Това може би не се хареса на камарилата, ала на мене ми се хареса извънредно много — бях свободен в маневрите си.

Потеглих за Кивасо и оттам за Биела. Блестящият и съчувствен прием от жителите на Биела на хората ми беше добро предзнаменование: прекарахме един или два дни в тоя скъп град и после продължихме за Катинара.

Враговете в Новара, като чули, че съм се отправил в тая посока, изпратили двадесетина войници да отрежат въжето на портото^[2] на Сезиа, но нашият караул, поставен на това място, им попречил с пушечна стрелба.

Преминахме река Сезиа и потеглихме за Боргоманеро. Като стигнахме там, аз пристъпих към подготовка за преминаването на Тичино.

Откровено казано, боях се, че ще ме повикат назад или пък ще получа някоя контразаповед.

Преминаването на река Тичино стана при добър ред. Най-сетне потеглихме за Сесто Календе.

Бяхме на Ломбардска земя!

Бяхме три хиляди души, багажът беше малко, тъй като повечето от хората бяхме оставили в Биела. Колите трябваше да останат в

Пиемонт, с изключение на няколко, които бяха предназначени за боеви припаси.

От Сесто Календе потеглих с бригадата за Варезе.

Като научили, че сме в Сесто Календе, австрийците изпратили там една силна разузнавателна част и заварили Де Кристофорис сам със своята рота. Тоя смелчага не обърнал внимание на броя на неприятелите, бил се смело с тях и след една почтена битка отстъпил към отряда на Биксио. Такова беше споразумението ни, защото аз бях дълбоко убеден, че една толкова незначителна сила няма да може да задържи извънредно важния пункт Сесто Календе. Ала австрийците, с оная своя характерна предпазливост, също не го задържали и се оттеглили към Милано.

Между това населението на Ломбардия се ободри. Но не можеше да се очаква от тоя добър народ никакво решително въстание. Той беше преживял много разочарования и страдания, а освен това повечето от смелите младежи бяха в австрийската войска, в нашата войска, в изгнание или с нас. Въпреки това аз бях много доволен от милия прием на ломбардците, от усърдието, което проявяваха при задоволяването на нуждите ни, и от усърдието с което ни даваха сведения за движението на неприятеля и с което ни служеха като водачи, където станеше нужда. И особено бях доволен от грижите, които милите ломбардски жени проявяваха към ранените ни. Приемът на хората ми във Варезе е нещо, което много трудно може да се опише.

Варезе има силни позиции, като Биумо например, и можеше да бъде защитаван от по-значителни сили посредством няколко укрепления, които обаче не съществуваха. Издигнаха се барикади в главните улици на града и се пристъпи към въоръжаването на неколцина граждани с оръжията, които самите те бяха завладели от неприятелите.

Урбан беше австрийският генерал, определен да ни унищожи. Първите сведения, които получих за тоя свиреп враг, като идвах от околностите на Бреша, гласяха, че той командувал цели четиридесет хиляди души. Неприятелите имаше в Давено, а един корпус напредваше откъм Милано — просто човек да изтръпне.

Задължението да защитавам града Варезе, за да не го изложи на наказанието на Урбан, който, казваха, бил неумолим, ме безпокоеше. Ако бях свободен да се движа в каквато и да било посока извън града,

аз щях малко да се боя от многобройните неприятели; но задължението да ги чакам на определено място в един неукрепен град и без нито едно оръдие, беше нещо малко успокояващо.

Ала беше неизбежно — поради много причини не можехме да изоставим Варезе и трябваше да се решим да чакаме там врага на всяка цена. Щом се решихме, всеки страх изчезна.

Сутринта на 25 май, щом се съмна, забелязахме неприятелска колона, която напредваше към Варезе от шосето за Комо. Капитан Николо Судзини, който беше с ротата си в засада на около една миля от града, в една селска сграда, господстваща над шосето, пресрещна пръв врага, и то много храбро. След като го обстрелва известно време от близко разстояние, той се оттегли в десния ни фланг.

След тая първа пречка, Урбан образува своята колона за нападение по шосето и след като изкара пред нея няколко редици стрелци, я хвърли срещу нашия ляв фланг, който я посрещна от предварително подготвените си позиции с ветеранско хладнокръвие. Аз заповядах този фланг да бъде подкрепен от две роти от първи полк — батальона на Марокети.

Битката трая късо време; след като ги посрещнахме в упор, смелите стрелци от втори полк, въодушевени от храбреците Медичи и Саки, изскочиха извън окопите и нападнаха австрийските войници на щик, като ги накараха да се върнат по същия път, по който бяха дошли, само че много по-бързо.

След като се уверих, че в случая имаме само фронтално нападение срещу левия ни фланг, аз слязох от Биумо и наредих да се преследва неприятелят, като заповядах на останалата част от бригадата да продължи да се движи в добър ред.

Неприятелите, с две оръдия, с които си бяха послужили при нападението на Варезе и с един кавалерийски взвод, който ги придружаваше, се спираха на всяка удобна позиция, ала продължаваха да се оттеглят при първата поява на нашите, въпреки че зле се преследва без оръдия и кавалерия неприятел, който притежава и трите вида оръжие.

Австрийците дадоха отпор само на позицията Сан Салваторе. На това място стана една ожесточена битка с пушечна стрелба. Неприятелите бяха на едната страна на дола, отвесен на пътя, а нашите на другата страна. Тук се отличиха храбрите генуезки карабинери. В

това последно сражение ние дадохме повече ранени отколкото в първото, тъй като позицията на неприятеля беше господстваща и покрита с гъста гора.

След това сражение потеглихме за Варезе с цялата бригада, за да оставим да си починат хората, които имаха много голяма нужда от почивка.

Това сражение беше първо за нашите алпийски стрелци и те проявиха в него храброст над всяко очакване. Млади воители, и в по-голямата си част неучаствували в сражение, те се биха с редовни войски, които бяха възпитани да презират италианците, и ги прогонваха при всяко сблъскване.

И тъй, аз оставих хората си да почиват и се залових да събера всичките възможни сведения за позициите, заети от врага, за силите му и пр. Като научих, че той заема със значителни части силната позиция Сан Ремо, която веднага прецених като ключ за другите позиции, определих няколко роты под заповедите на храбрия капитан Чени да заобиколят тая позиция откъм дясната ѝ страна. Втори полк трябваше да атакува фронтално веднага щом ротите успеят да стигнат във фланга на неприятеля. Като мина определеното време, полковник Медици заповяда да се нападне с обичайната храброст фронтално позицията, докато Чени с поменатите роты я нападаше от фланг.

Неприятелят удържа смело нападението ни и се би упорито и храбро. Позицията беше силна, господстваща и с много силно укрепление, така че ожесточеното сражение трая около един час. Найсетне, притиснати от всички страни, австрийците започнаха да отстъпват, да бягат и част от тях да се предават.

Тоя пръв бърз успех ни направи господари на всичките господстващи позиции и беше от голяма полза за нас, защото многобройните австрийски части напредваха от Камерлата и от Комо на помощ на австрийските отреди по високите позиции.

Медици отдясно и Козенц отляво, подкрепени от няколко роты от трети полк, водени от храбрите майори Биксио и Куинтини, отблъснаха неприятеля по всички точки.

Бригата се събра отново и веднага потеглихме по шосето, което се спуска лъкатушно в Комо. Врагът отстъпваше, а ние напредвахме. Спряхме се в предградието Вико, за да съберем сведения,

ала трудно беше да се намерят хора — всички жители бяха изчезнали от страх да не пострадат. Най-сетне решихме да влезем в града.

Населението, което отначало беше изплашено, тъй като поради тъмнината на нощта не можеше да разбере каква войска навлиза в града, държеше вратите и прозорците на къщите затворени и не се виждаше никакъв човек. Ала когато разбраха по говора ни, че сме италианци, техни братя, тогава настъпи сцена, която е невъзможно да се опише и която заслужаваше да бъде осветена от слънцето. Сякаш избухна бомба: в миг градът бе осветен, прозорците претърпани и улиците задръстени с хора. Всички камбани забиха за тревога и смятам, че допринесоха доста за сплашването на бягащия неприятел.

Зората ме завари потеглил на кон към Камерлата, за да събере сведения за неприятеля. Той беше опразнил този важен пункт — това беше същината на събраните сведения. Аз бях много доволен, тъй като моите воини бяха толкова изморени, че не биваше да им се пожелава сражение през този ден. Ние окупирахме Камерлата с всички охранителни мерки и стрелците, за тяхно голямо удоволствие, си почиваха през целия ден.

Със завземането на Комо нашето положение откъм всякакви средства, кредит и подкрепления от хора и оръжия се подобряваше извънредно много. Параходите, благодарение на администрацията и на капитаните им, бяха наши и следователно ние бяхме господари на Ларио. Всичките селища по брега на езерото — на Валтелина, Леко и др. се бяха обявили на наша страна; навсякъде искаха оръжие, за да допринесат за патриотичното дело. Ала оръжието и бойните припаси бяха оскъдни и бе трудно или невъзможно да се намерят. Това породило у мене мисълта да се приближа отново до Лаго Маджоре и да направя в същото време опит за едно внезапно нападение върху Лавено. И тъй, нашите алпийски стрелци са отново на път от Комо за Варезе.

Прекарахме късо време във Варезе и потеглихме за Гавирате, като по-късно ешелонирахме бригадата от Гавирате до Лавено. Можах да опитам едно сериозно нощно нападение върху Лавено с цялата си бригада; ала от получени сведения знаех, че Урбан е по следите ни с много увеличени части, и затова бях решен да не се ангажирам с всичките си сили, тъй като имах един страшен неприятел зад гърба си и то наблизко. И тъй, ограничих се с едно частично внезапно нападение,

което възложих на две роти от първи полк под заповедите на капитаните Брондзети и Ланди.

Ала операцията срещу Лавено не успя. Научих при това, че Урбан бил влязъл във Варезе. Това донякъде ми пречеше: бях откъснат от Комо и нямаше време за губене. Хвърлих се с бригадата във Вал Кувиаи, като прекосих Вал Гана, спуснах се към Варезе и стигнах с авангарда чак под Биумо Супериоре.

Смрачаваше се, така че можех да нападна врага с малък риск — при неуспех можех да се оттегля сигурно на силните позиции на Вал Гана.

От височините, които господствуват над Варезе от север, аз бях наблюдавал чудесно позициите, заети от врага, и от онова, което забелязах, ми се стори, че е многоброен, макар и не толкова, колкото казваха местните жители; но във всеки случай не по-малко от дванайсет или петнайсет хиляди души. Видях артилерията, видях също и заетите господстващи позиции, което беше естествено.

Голямо беше желанието ми да нападна Урбан и да освободя Варезе; ала знаех, че австрийският генерал иска да отмъсти на нещастните жители за пораженията си, и знаех също тъй, че беше способен да го стори. Затова се отказах от намерението си и се отправих за Комо.

В Малните също имаше неприятелски корпус и следователно не можехме да се движим по шосето, което води от Варезе за Комо.

Ние минахме на късо разстояние от Малните, но вилнееше такава буря, че нямаше опасност да се натъкнем там на австрийски разузнавачи.

Нашето връщане в Комо беше много навременно, защото градът започваше да се обезсърчава поради отсъствието ни. Австрийците и поповете, техни приятели и майстори на лъжи, бяха измислили какви ли не щещ, проявявайки изключителна дарба да откриват неприятелски маси и корпуси във всеки пункт и във всяка посока.

Властите се бяха оттеглили към езерото и няколко роти, които бях оставил, преди да тръгна за Лавено, също се бяха оттеглили. Ранените (нещо неуместно!) бяха пренесени в Менаджо. Всичко това беше изплашило населението и ако през малкото време на отсъствието ни се беше явила каквато и да била неприятелска сила в Комо, австрийците щяха да си възвърнат всичко. За всичко това ме осведоми

едно смело и мило момиче, което се яви пред мене в една карета, на пътя от Рубароло за Варезе, като видение, когато аз се движех с бригадата към Варезе, за да нападна там Урбан. Това хубаво момиче беше излязло от Комо, за да ме уведоми за окаяното положение, в което се намира тоя град, и следователно да ускори връщането ми.

В Комо помислихме за някои защитни работи по всички господстващи и важни точки в околностите, при това и населението се залавяше усърдно за тия работи, ала битката при Маджента, станала през ония дни, промени облика на нещата. Тая битка, както беше много естествено, наелектризира обществения дух и облекчи положението ни, докато положението на нашия неприятел Урбан във Варезе стана много критично и нямаше да бъде мъчно да го победим, ако имахме няколко хиляди души повече. Ала като имах пред вид, че моята бригада в ония дни наброяваше около — две хиляди души, способни да се бият, аз не можех, разбира се, да рискувам да бъда смазан, като изляза на пътя, по който трябваше да се движи врагът, превъзхождащ ни толкова много в числено отношение. Все пак една заран бях решил да се придвижа над пътищата, по които трябваше да мине Урбан, за да свие към Монца, но се отказах поради различни причини, и най-много поради тая, че Урбан, като знаеше, че ние сме на пътя за Монца, щеше да поеме пътя за Комо, който за нас беше по-важен, и по-сигурен във всяко отношение.

Като станаме господари на Лаго ди Комо с параходи, нямаше вече нито един пункт на езерото, който да не е свалил омразните знамена на Австрия и издигнал трицветното. Важният град Леко също ни отваряше големия път за Валтелина и тоя за изтока, който отива в Бергамо и Бреша; с тези градове бе вече в тесни връзки нашият смел Габриеле Камоци.

По-горе вече споменах причините, които ми пречеха да се впусна по пътя на отстъплението на Урбан. Тъй като не прегърнах това решение и не исках да стоя в бездействие, сметнах за добре да действам по линията Леко-Бергамо-Бреша, защото тя отговаряше повече на нашия род действия и на незначителните сили, до които беше сведена нашата бригада.

Ние продължавахме да подбуждаме към въстание тия градове и важни села, като запазвахме винаги свободата си на действие. И тъй,

като взех последното решение, започнах да товаря на параходи част от бригадата си за Леко.

По онова време получих едно съобщение от генерал Фанти, който ме питаше дали смятам за възможно да действам в комбинация с командуваните от него сили срещу Урбан. Аз не знаех от кого беше предадено това съобщение, но тъй като не видях пратеника, нито пък ми бе поискан от него отговор, продължих придвижването си към Бергамо, като предоставих на съюзниците да преследват Урбан, който тогава отстъпваше към Монца и река Ада.

От Леко продължихме похода към Бергамо, където се намираха австрийците.

Рано сутринта, когато наближавахме Бергамо, научихме от жителите, че неприятелят опразнил града, и макар че се движехме бързо, не бе възможно да го настигнем.

Ние окупирахме Бергамо, където намерихме оръдия и бойни припаси, макар че неприятелят се беше погрижил да разруши всичко.

В Бергамо стояхме късо време: като научихме, че неприятелят е наложил контрибуции на селищата в Баса, спуснахме се надолу с бригадата и предотвратихме много ограбвания на нещастните селяни.

После се отправихме към Палацоло, където бях накарал Козенц да иде преди нас с полка си. Като стигнахме в Палацоло и се научих, че неприятелят е на път за Бреша, реших да ускоря похода към този славен град, който бе вече опразнен, ала се боеше от повторната поява на близкия неприятел.

В Бреша прекарахме няколко дни, за да си починат хората. След това потеглихме към Рецате и Киезе, където предполагахме, че неприятелят ще мине при оттеглянето си. Ала значителните му сили се намираха още в Кастенедоло — това личеше от многобройните патрули, които се приближаваха до главния път, който води от Бреша за Поите Сан Марко, преминат от нас.

В Рецате получих от главната квартира на краля заповед да окупирам Лонато, като същевременно ме уведомяваха, че ще ми изпратят за съдействие при тая операция два кавалерийски полка и една артилерийска батарея под заповедите на генерал Самбуи.

При значителните неприятелски части в Кастенедоло аз естествено не можех да мина през Киезе при Понте Сан Марко и потърсих сведения, за да мога да мина по-горе. Вследствие на

събраните сведения реших да поправа моста при Бетолето, разрушен от австрийците преди няколко дни.

Макар отначало приета с радост, заповедта на краля ме поставяше в затруднение поради кавалерийските полкове и артилерията, които трябваше да ни настигнат, за да ни съдействуват. Ако се впуснех в поход с цялата си бригада към Киезе, аз щях да оставя открит пътя, където артилерията и кавалерията без нашата подкрепа щяха да се изложат на неизбежна опасност. И тъй, реших да ешелонирам първи и втори полк по пътя, за да оказват съпротива на неприятеля в Кастенедоло и да го наблюдават, а аз с част от трети полк, ротата на генуезките стрелци, четирите оръдия и водачите застанах над Киезе за построяването на моста при Бетолето. Мостът беше почти завършен, когато получих сведение, че неприятелят нападнал двата ни полка, оставени на пътя. Аз изоставих работите на моста и отидох галоп на мястото на сражението.

Първият полк, който беше нападнал, воден от смелите полковници Козенц и Тюр, бе отблъснал неприятеля много храбро чак до главните му сили в Кастенедоло, но притиснат от многочислеността му, той бил принуден да се впусне в отстъпление и тъкмо в това пообъркано състояние го заварих аз, когато стигнах на мястото на сражението.

Полковник Тюр, който се намираше на левия фланг, където стигнах, беше ранен и отнесен извън полесражението. Аз и моите отлични адютанти Чени, Треки и Меривитър отново подредихме донякъде нашите храбри стрелци, които дадоха пак отпор, но бяха принудени да се огънат отново пред внушителните неприятелски сили, които не само напиха фронтално, но и се опитваха да обкръжат нашите и да ги объркат. При това отстъплението стана при добър ред, защитено от втори полк, който майор Карано, мой началник от главната квартира, бе предупредил.

Тоя ден, наречен Ден на Трепonti, беше изпълнен с най-много пречки и беше най-кръвопролитният за нашите бойци от първи полк, които тогава се отличиха.

Втори полк защити славата, завоювана в предишните сражения; а ротите от трети полк, командувани от храбрия майор Кроче, показаха, че са достойни да се бият редом с храбрите си другари.

Това сражение стана при толкова неблагоприятни за нас условия, защото ние имахме честта да бъдем под непосредствените заповеди на главната квартира и следователно бяхме принудени да разделим бригадата, като оставихме две трети от нея за закрила на ония кавалерийски и артилерийски части, които трябваше да се придвижат напред и които никога не се мярнаха. През време на кампанията аз за пръв път бях в досег с главната квартира на краля и, разбира се, няхах причини да се хваля с тоя досег. Знаело ли се е или не, че главната квартира на австрийския император е в Лонато, център на една войска от двеста хиляди души? И ако се е знаело, защо ме изпращаха в Лонато с хиляда и осемстотин души? Ако допуснем, че не се е знаело, ще рече да имаме малко благоприятно мнение за главната квартира на краля на Сардиния, която можеше да бъде обвинена в друго, ала не и в липса на шпиони. И защо ми обещаха, че ще ми изпратят два кавалерийски полка и една артилерийска батарея, за спасението на които моята малка бригада щеше без малко да бъде напълно унищожена, когато не само че нищо не ми изпратиха, но никога нищо не научих за тая батарея и тая кавалерия? Това беше значи една примка, в която искаха да ме омотаят, за да загубя шепата храбреци, които действаха на нервите на някои големи учители по военно изкуство! Най-сетне аз се убедих, че главната квартира на краля бе поискала да се подиграе с нас, но да се подиграе малко трагично, а това ме накара да разбера, че не е разумно намерението ми да окупирам Лонато и че трябва да се заема с нашите работи, без да разчитам на висшите оракули.

Окупирахме за няколко дни Сало.

Генерал Чалдини, под чиито заповеди бях поставен от краля, ми заповяда да потегля с бригадата за Валтелина. Аз изпреварих в тая посока полковник Медичи и той събра отново всичките наши отреди, които се намираха наблиз до тая долина, и изтласка австрийците към Стелвио.

Продължих да се движа във Валтелина, като прекосих Лаго ди Комо (от Леко до Колико) с параходи. Завзехме долината чак до Бормио, откъдето Медичи, пробивайки си път към Стелвио, принуди неприятелите да освободят ломбардската територия.

Нашите млади алпийски стрелци, водени от Медичи, Биксио, Саки и др., дадоха нови доказателства за храброст и постоянство в тоя нов род война сред клисурите и скалите на Алпите, покрити с вечен

сняг, където неприятелите познаваха местата и бяха аклиматизирани, тъй като почти всички бяха тиролци. И тъй, ние бяхме господари на Валтелина, а генерал Чалдини владееше с четвърта дивизия на войската Вал Камоника и Вал Тромпиа чак до Лаго ди Гарда.

Примирието във Вила Франка, което в съзнанието на всички предшествуваше мира, оставяше алпийските стрелци в едно несъответстващо на природата им положение. Благородни младежи, които бяха напуснали професиите си и удобствата на живота, за да отидат там, където се биеха за Италия, те, разбира се, не бяха подходящи за спокойствието на гарнизоните, за еднообразието на казармата и най-вече за прекадената дисциплина на кралските войски в мирно време. Така че още в началото на примирието стана ясно, че алпийските стрелци ще бъдат екзотично растение сред постоянната войска и под вечната и неприятна администрация на министерството на Мармора. Сведенията от Централна Италия, напротив, предлагаха нещо войнствено. Говореше се, че дукът на Модена бил готов да нахлуе в дукството и че швейцарците^[3] на папата, след сечта в Перуджа, горели от желание да се хвърлят върху Романи.

[1] Приток на река По. — Бел.ред. ↑

[2] Така се нарича мястото на една река, където има голяма лодка, която пренася хора, животни и сечива. ↑

[3] Наемни войници — гвардия на папата. — Б.пр ↑

В ЦЕНТРАЛНА ИТАЛИЯ

По онова време напълно враждебна към господарите си, Централна Италия проявяваше едно естествено желание да има алпийските стрелци. Тоя корпус се радваше заслужено на почитта на страната. Съставен от хора с независим характер, за него можеше да се предполага с голяма вероятност, че той не е обвързан за вечни времена с монархическите заповеди. Тъй че не беше необходимо да го подтикват много, за да го тласнат срещу тираните и поповете.

Монтанели и Маленкини ми говориха за това, те дори направиха една обиколка в Централна Италия и като се завърнаха, ме уведомиха за желанието на правителствата на Флоренция, Модена и Болоня да ида в Централна Италия, където щели да ми поверят командването на тамошните войски. При това и двамата настояха да отида.

Когато отговорих на Монтанели, че ще си дам незабавно оставката и ще отида в Централна Италия, той ме прегърна развълнуван. По-късно дойде Маленкини с едно писмо от Риказоли, който ме викаше в Централна Италия, за да командувам войската или част от нея. От тоя израз долових, че имаше някакво недоверие, но тъй като никога не съм поставял условия, когато съм служил на каузата на народите и особено — на своята страна, аз не казах нищо.

Ала добрият Маленкини ми казваше, че Фарини, с когото бил говорил в Модена, и Пеполи, когото бе видял в Торино, го уверявали, че щели да поверят на мене командването на всичките тамошни войски.

И тъй, аз си дадох оставката и потеглих от Генуа за Флоренция. В столицата на Тоскана започна да се оправдава моето съмнение — разбрах, че имам работа със същите хора, с които ми се бе паднало да преговарям от самото пристигане в Италия. Там започнаха да ми говорят за възможността генерал Фанти да приеме върховното командване, с което смятаха, че ще ме поласкаят. Нещастни хитреци! Може би аз трябваше да не приемам нищо и да се върна към частния живот, но, както казах по-рано, страната беше заплашена. И, освен това, имах ли навика да искам нещо, щом се отнасяше до една толкова

хубава кауза? И тъй, аз поех командването на тосканската дивизия. Добрият народ на Флоренция ме поздрави с въодушевление, когато влизах в Палацо Векио, ала управляващите, на които, естествено, тия възторжени приветствия не бяха приятни, поискаха от мене да умиря народа и да отпътувам колкото е възможно по-скоро за Модена, където се намираше главната квартира на дивизията.

Повикването ми от страна на управляващите се дължеше на малката популярност, на която се радвах и с която те искаха да си послужат, за да популяризират себе си.

Принуден да се огранича с тосканската дивизия, аз се заех да подобря състоянието и.

Управляващите гледаха да се отърват от личността ми без да отстранят напълно името ми, от което имаха нужда, за да се харесат на народа. Като ме назначиха помощник-началник на войските на съюза, те сметнаха, че са намерили средство за много подлости; при това тоя съюз се състоеше от три области в полуострова, чиито силни правителства, за да се харесат на известни господари, не дръзваха да се нарекат Италия! Ето по какъв начин се гради тая наша унижена и опозорена страна!

Тук започнаха долните интриги, за да ме отвратят. Фанти отказваше да приеме храбрите ми офицери измежду алпийските стрелци, повикани от мене със съгласието на моденското правителство, и приемаше всякакви други офицери. Към моите нещастни стрелци, дошли масово в Централна Италия, щом се научили, че съм там, за да засилят съществуващите корпуси и да образуват нови, се отнасяха зле. Управителят Чиприани в съгласие с Фанти ме изпраща в Римини, за да въоръжа два търговски кораба с оръдия, и накарва да ме съпровожда един, негов брат, който носи шифър и с когото си кореспондира, без аз да зная нищо. В Римини всяка заповед, всяка дума се предаваше на генерал Медзакапо, който беше мой подчинен.

Аз преценявах цялата трудност на положението си и трябваше да преглъщам всичко, изпълнен с надеждата, че ще мога да бъда полезен на тая нещастна земя. За щастие, заради обидите на една подла клика бях донякъде възнаграден от любовта на населението и войните.

Известно време се ласкаех от мисълта, че мога да променя неприятното положение и да сторя нещо полезно, като гледах да

спечеля Фанти с приятелство, и направих всички усилия, за да го завоювам, но се излъгах и искреността ми бе проиграна.

Марке и Умбрия също не можеха да понасят папското иго и още преди пристигането ми бяха се споразумели с Чиприани да въстанат. Въоръжаването на двата кораба в Римини беше обосновано с това обстоятелство и аз бях получил указания да съдействувам за едно въстаническо движение в тия страни.

Моето присъствие в Римини въодушевяваше доброто население. Ала откровено казано, най-вече от страна на Чиприани се искаше да се дава вид, че се върши нещо, а в същност не само да не се върши нищо, но дори да се спъва акцията и да се връща тя назад. През това време спрямо мене се проявяваха хитрини.

Колкото се отнася до населението на Марке и Умбрия, то продължаваше да се вълнува.

Докато аз подготвях всичко, за да действуваме, скритом се изпращаше заповед до подчинените ми да не ме слушат.

Такова беше положението ми в Централна Италия, когато пристигна в Римини генерал Санфронт, изпратен от краля. Той ме завари много смутен и възмутен от вероломното поведение на враговете ми. Ако той не беше дошъл, не знам до какво отчаяно решение щях да стигна. Придружих генерал Санфронт до Торино и там имах с Виктор Емануил едно съвещание, от което произтече следното: той щеше да посъветва генерал Фанти да приеме оставките, предложени му от управниците на Флоренция и Болоня; присъствието на Чиприани в Романия се сочеше като вредно; начело на силите на Централна Италия, аз трябваше да действувам за благото на общата кауза, както намеря за уместно, като не ми се даваше обаче съгласие да нахлуя в папската област — обикновените недомлъвки, много естествени за положението на Виктор Емануил в присъствието на един революционер; както една година по-късно не даде съгласието си за експедицията в Сицилия, за преминаването на Месинския пролив и най-сетне за похода към Рим, който свърши при Аспромонте. Отпътувах от Торино доволен и не губих, разбира се, време в Модена, където заварих Фарини и Фанти, на които обясних откровено резултата от мисията си.

Ала моите противници не спяха: една телеграма от министерството на войната казваше на Фанти да не приема оставката,

а през това време се работеше пред Виктор Емануил, за да се променят разпорежданията му по отношение на мене.

Първата мярка, която трябваше да се вземе в Централна Италия, беше да се свали Чиприани от управлението на Болоня. Той трябваше да слезе от власт с добро или със зло и аз съобщих това на ония господа. В случай че потрябваше да действуваме в папската държава, ние не можехме да оставим зад гърба си един враждебен управник, който се стреми само към едно — да спъва националното въоръжаване. Мярката спрямо Чиприани бе приета благосклонно от всички, тъй като всички бяха заинтересовани от отстраняването на този човек, особено Фарини и Фанти. Ала Наполеон, Кавур, Мингети и др. имаха голям интерес да го подкрепят.

И тъй, Виктор Емануил беше възпрепятствуван (ако всичко това не беше примка) в добрите си намерения и беше принуден пак да отстъпи пред самовластието на Кавур, както беше сторил в началото на войната, когато бе заповядал да се увеличат силите ми с полка на алпийските стрелци, които ми бяха изпратени чак след свършването на войната.

Аз очаквах от краля да направи нещо, както се бяхме споразумели: ако не разреши изрично действията ми, то поне мълчаливо да ги приеме, като остави върху мене цялата отговорност за тях; при това аз бях готов, ако потрябва, дори и да не предприемам нищо. Аз се подчинявах на всичко това и бях готов на всякаква развръзка. Ала нищо не дойде! Най-сетне изпратих майор Корте при Виктор Емануил и тогава бях повикан в Торино. Като стигнах в столицата, аз се явих пред краля и веднага забелязах промяната, станала в него от последното ми съвещание насетне. Той ме прие с обичайната доброта, но с няколко думи ми даде да разбере, че исканията отвън го принуждавали да се придържа към статуквото и че смятал за по-добре да ме държи за известно време настрана.

Кралят пожела да приема чин във войската; отказах, като му благодарих за честта, ала приех хубавата ловна пушка, която той поиска да ми подари и която ми изпрати чрез капитан Треки от моя генерален щаб, когато аз вече бях в един вагон на влака за Генуа. Пристигнах в Генуа, от Генуа в Ница, където прекарах три дни с децата си и се върнах в Генуа, за да отпътувам с парахода, който щеше да тръгне за Мадалена на 28 ноември 1859 г.

Багажът ми беше на борда и аз вече се тъкмях да отпътувам, когато в къщата на приятеля ми Колети, където се намирах в момента, се яви пред мене една депутация от знатни генуезци с кмета на града, господин Моро, които ми заявиха, че отдалечаването ми щяло да бъде едно зло при тия обстоятелства. Аз склоних да остана и приех гостоприемството, предложено ми от приятеля Леонардо Касталди в една вила в Сестри, където прекарах няколко дни. През това време се говореше за подвижни национални гвардии и полковник Трю ми каза, че кралят желаел да ме види, за да комбинира нещо във връзка с това.

Като стигнах в Торино, срещнах се с краля, който към мене бе винаги добър; срещнах се и с министъра Ратаци, който ми вдъхна малко доверие. Споразумях се с двамата да бъда натоварен с организирането на подвижната национална гвардия в Ломбардия. Аз се задоволих с това положение поради две причини: първата беше тая, че ще мога да подготвя един добър контингент за войната, в която Италия трябваше по необходимост пак да се потопи; втората — че ще мога да настаня в тия подвижни гвардии мнозина от братята си по оръжие, по-голямата част от които скитаха без хляб.

Понеже се съмнявах, че ще успея да постигна поставената ми задача и понеже бях по-скоро противник на всяко сдружение, което не беше сдружение на целия народ, отначало аз отказах да приема и щеше да бъде по-добре, ако бях постоянноствувал в това решение; ала след като ме подтикнаха отново и ми дадох да разбера, че ако успея, можеше да се извърши голямо добро, най-сетне приех. Реши се да се учреди едно сдружение, което под името „Въоръжен народ“ трябваше да събере всичките други сдружения.

Дотук работите вървяха отлично. Всички лица от различните сдружения, които се явяваха пред мене, съчувстваха на идеята за сливането и даваха вид, че са доволни от нея.

Едно събрание на сдружението „Свободен съюз“ трябваше да одобри помирителния акт, но същите ония, които пред мене се показаха доволни от предложеното сближение, защитиха съвсем различни идеи и под един или друг предлог заявиха, че помирението е невъзможно. Аз открай време съм си мислил и все повече съм се убеждавал, че ние, италианците, можем да се разберем само ако заиграе тоягата. И тъй, всичките усилия пропаднаха, стана дори лошо — чуждите посланици, силни благодарение на слабостта на

управлението, или, както се разправяше, подтикнати от Кавур и Бонапарт, който тогава беше всемогъщ, поискаха обяснения, вследствие на което министерският кабинет, без Ратаци, си подаде оставката. Предлогът беше въоръженият народ, мобилизирането на националната гвардия и, ако ми е позволена толкова саомнителност, моята скромна личност, забъркана във всичко това.

Кралят ме повика и ми каза, че трябва да се откажа от всички проектирани идеи.

ТРЕТИ ПЕРИОД

ВОЙНАТА В СИЦИЛИЯ. МАЙ 1860 ГОДИНА

Аз бях в Капрера, когато до мене стигнаха първите известия за революционно движение в Палермо. Според едни слухове, въстанието било отложено, а според други — потушено още при първите му прояви. Във всеки случай, слуховете за въстание продължаваха и то следователно, потушено или не, съществуваше. Получих сведения за станалото от приятелите си. Искаха ми оръжие и средства от „Милион пушки“ — име, което бе дадено на една подписка за закупуването на оръжие.

Розалино Пило и Корао се готвеха да отпътуват за Сицилия. Понеже знаех намеренията на оногова, който управляваше съдбините на северна Италия, и понеже не бях се освободил още от скептицизма, в който ме бяха хвърлили събитията през последните месеци на 1859 г., посъветвах да се действа само след като се получат по-положителни сведения за въстанието. Хвърлих леда си на зрял мъж в пламенната мощна воля на младежта. Но в книгата на живота било писано, ледът, доктрината, педантизмът да създават напразно пречки в стремителния ход на италианските съдбини. Аз съветвах да не се действа, ала слава богу! — действуваше се. Според достигащите до нас известия, въстанието в Сицилия не беше угаснало. Съветвах да не се действа ли? Но италианецът не трябва ли да бъде там, дето италианците се бият за националната кауза против тиранията?

Оставих Капрера и се отправих за Генуа. В къщите на приятелите Ауджиер и Колталети започнахме да бърборим за Сицилия и за работите ни. После във вила Спинола, у дома на приятеля Аугусто Веки, започнахме да се готвим за една експедиция.

Безспорно Биксио е главното действащо лице в делото ни. Неговата смелост, неговата работоспособност и неговата опитност в морските работи и особено на Генуа, неговото родно място, принесоха неоценими услуги на делото.

Криспи, Ламаза, Орсини, Калвино, Кастилиа, Карини и други между сицилианците проявиха изключителна усърдност за делото; отличиха се също тъй Стоко, Плотино и други калабрийци. Реши се, че

щом сицилианците се бият, трябва да им се помогне, независимо от това дали ще се успее или не.

Обаче поради някои печални известия, без малко хубавата експедиция щеше да пропадне. Една телеграма от Малта, изпратена от един приятел, достоен да му се вярва, съобщаваше, че всичко било пропаднало и оцелелите от сицилианското въстание намерили убежище на този остров.

Отказахме се почти напълно от делото. Обаче трябва да призная, че у поменатите сицилианци никога не намаля вярата, и, ако не за друго, то поне за да установят истината на самото място.

Между това правителството на Кавур започна да хвърля оная мрежа от примки и подли спънки, които преследваха експедицията ни до край. Хората на Кавур не можеха да кажат: „Не искаме експедиция в Сицилия“. Общото народно мнение щеше да ги осъди и оная изкуствена популярност, спечелена с парите на нацията, чрез подкупването на хора и вестници, щеше по всяка вероятност да бъде разклатена.

И тъй, аз можех да подготвя нещо за братята си борци в Сицилия, подкрепен от благородното чувство на народа и дълбоко трогнат от мъжествената решителност на смелите островитяни. Колкото се отнася до хората на Кавур, малко се боях, че те могат да ме арестуват. Отчаянието и твърдото решение на сицилианците можеха сами да тласнат въстанието напред. Ла Фарина, изпратен от Кавур да ни наглежда, не вярваше в делото и за да ни разубеди, изтъкваше, че познавал много добре сицилианския народ, понеже самият той бил роден на този остров, и ми доказваше, че щом въстаниците са загубили Палермо, изобщо са загубени. Обаче едно правителствено известие, дадено от самия него, подсили решението ни да действуваме. В Милано имаше петнадесет хиляди пушки и освен това парични средства, с които можехме да разполагаме. Начело на управлението на „Милион пушки“ стояха Безана и Финци, на които също тъй можеше да се разчита. Везана дойде с парични средства в Генуа, повикан от мене. На тръгване от Милано той бе наредил да ни изпратят пушките, снарядите и другите военни материали, които се намираха там. В същото време Биксио преговаряше с Фоше от администрацията на параходите „Рубатино“ за пренасянето ни в Сицилия. Работите не вървяха зле и благодарение на бързината на Фоше и Биксио и на

благородния устрем на италианската младеж, която се стичаше от всички краища, ние за няколко дни се подготвихме за път, когато една неочаквана случка не само забави, но направи почти невъзможна експедицията ни.

Ония, които изпратих в Милано да получат пушките, заварили пред вратата на склада кралски стражари, които заявили, че не бивало да се вземе нито една пушка. Така бил заповядал Кавур. Това естествено ни попречи и огорчи, ала не ни накара да се откажем от намерението си. Понеже не можехме да имаме нашите пушки, ние се опитахме да си доставим от другаде и без съмнение щяхме да ги намерим, ала тогава на Фарина ни предложи хиляда пушки и осем хиляди лири, които приех. Користна щедрост на високопоставени лисици: лишиха ни от хубавите ни пушки, които оставаха в Милано, а ни доставиха чрез на Фарина много лоши пушки, с които бяхме принудени да си служим.

Моите другари от Калатафими ще разказват с какви крайно лоши пушки е трябвало да се бият срещу бурбонците, въоръжени с добри карабини, в оная славна битка. Всичко това забави отпътуването ни; при това бяхме принудени да върнем много доброволци по домовете им поради недостатъчните превозни средства и за да не предизвикваме безполезно подозрителността на полицията (не изключвахме френската и сардинската). Твърдата воля да направим нещо и да не изоставяме братята си от Сицилия победи всяка спънка: повикахме доброволците, които бяха определени за експедицията, и те се притекоха веднага, особено от Ломбардия. Генуезците чакаха готови. Оръжията, снаряженията, хранителните припаси бяха натоварени на малки ладии. Двата парахода „Ломбардо“ и „Пиемонте“, командувани — първият от Биксио, а вторият от Кастилия, през нощта на пети срещу шести май излязоха от генуезкото пристанище, за да вземат хората, които чакаха, разделени между Фоче и вила Спинола.

Някои трудности, неизбежни при подобни начинания, естествено, се явиха и тук. Да пристигнеш на борда на два парахода в генуезкото пристанище, спуснали там котва край дока, да завладееш екипажите им и да ги принудиш да помогнат на грабителите, да запалиш след това пещите, да вземеш „Ломбардо“ като ремарке на „Пиемонте“, който бе готов преди първия, и всичко да Стане при пълно лунно осветление — това са неща по-лесни за описване,

отколкото за извършване, и за тях е необходимо много хладнокръвие, способност и късмет. Двамата сицилианци Орландо и Кампо, които участваха в експедицията, и двамата машинисти, ни бяха от извънредно голяма полза при тия обстоятелства.

Призори всичко беше на борда. Радостта от опасностите, от приключенията, от съзнанието, че се служи на светата кауза на отечеството, беше изписана върху лицата на Хилядата. Бяха хиляда, почти всички алпийски стрелци, същите ония, които няколко месеца преди това Кавур бе изоставил във вътрешността на Ломбардия, зад австрийците, и на които бе отказал да изпрати подкрепата, определена със заповед от краля; бяха същите ония алпийски стрелци, които военното министерство в Торино приемаше като чума̀ви, когато имаше нужда от тях, и които пак като чума̀ви изгонваше; бяха същите Хиляда, които се явиха два пъти в Генуа, за да се изложат на явна опасност, и които винаги ще се явяват там, дето е необходимо да пожертвуват живота си за Италия, без да очакват друга награда, освен радостта, произтичаща от съзнанието за изпълнен дълг.

Хубави бяха тия мои млади, закалени бойци за италианската свобода, и аз, горд от доверието им, се чувствавах способен да предприема какво ли не.

ОТ КУАРТО ДО МАРСАЛА

Когато всички бяха на борда и готови да поемат към Сицилия, едно ново произшествие накара и най-решителните да потреперят и без малко делото ни щеше да се провали. Две ладии, собственост на някакви контрабандисти, бяха натоварени с бойни припаси, капсули и дребно оръжие, и трябваше да се намират по посока между планината Портофино и Генуезкия фар, но колкото и да ги търсихме, не можахме да ги намерим.

Много важна беше липсата на бойни припаси и капсули; и кой би се впуснал в едва експедиция, при която би трябвало да се бие без бойни припаси? И все пак, след като бяхме търсили през цялата утрин по всички посоки, ние се отправихме с двата парахода на юг, изпълнени с вяра в съдбините на Италия.

За да се снабдим с бойни припаси, трябваше да се доближим до някое тосканско пристанище. Избрахме Таламоне. Аз трябва да похваля всички власти в Таламоне и Орбетело за сърдечния прием и особено подполковник Джорджини, главен военен комендант, без чието съдействие ние нямаше да можем да се снабдим с необходимото.

В Таламоне и Орбетело намерихме не само бойни припаси, но и каменни въглища и оръдия — нещо, което улесни твърде много експедицията ни.

Понеже трябваше да действуваме в Сицилия, не беше лошо да се явим за диверсия в Папската държава, като заплашим нея и държавата на Бурбона откъм север; така щяхме да привлечем за няколко дни вниманието на неприятеля или на неприятелите към тая част и да ги заблудим по отношение на истинския обект на експедицията ни.

Предложих тая диверсия на Дзамбианки, който я прие без колебание. Естествено, щеше да направи много повече, ако можех да му дам повече хора и средства. Но трябваше да се залови за трудното дело само с шестдесет души.

Най-сетне от Санто Стефано, дето натоварихме малко каменни въглища, на девети май следобед отплавахме направо за Сицилия.

През време на пътуването от всичките хора образувахме осем дружини, начело на които застанаха най-добрите офицери от експедицията. Сиртори бе назначен началник на щаба, Ачерби — интендант. Разпределихме оръжието и малкото дрехи, които можахме да съберем преди да тръгнем.

Отначало смятахме да слезем в Шака, но понеже денят беше напреднал и се бояхме, че може да срещнем неприятелски кръстосвачи, решихме да слезем на най-близкото пристанище Марсала (11 май 1860 г.). Като приближихме западния бряг на Сицилия, започнахме да откриваме платноходи и параходи. В пристанището на Марсала бяха закотвени два военни парахода, които излязоха английски.

В Марсала стигнахме по обед. Когато влизахме в пристанището, заварихме търговски кораби на разни народи.

Съдбата наистина ни бе облагодетелствувала, като насочи експедицията ни към това пристанище.

Бурбонските военни кръстосвани бяха напуснали пристанището на Марсала заранта, като се бяха отправили на изток, докато ние идвахме от запад. Когато влязохме в пристанището, те се виждаха към нос Сан Марко. Така че когато дойдоха на разстояние колкото изстрела на оръдие, ние вече бяхме дебаркирали всичките си хора от „Пиемонте“ и бяхме започнали дебаркирането на хората от „Ломбардо“.

Присъствието на английските военни кораби повлия до известна степен върху решението на комендантите на неприятелските кораби, които, естествено, горяха от нетърпение да започнат да ни обстрелват; това колебание у неприятеля ни даде време да завършим дебаркирането. Знамето на Албион допринесе да се спести проливането на човешка кръв и аз, любимец на тези господари на океаните, бях за стотен път закрилян от тях.

Обаче неточно беше съобщението, дадено от неприятелите ни, че англичаните улеснили дебаркирането ни пряко и със свои средства. Зачитаното и внушително знаме на Великобритания, развяващо се върху двата военни кораба на най-голямата морска сила и върху английската сграда, предизвика у бурбонските наемници колебание, бих казал дори и срам, понеже те трябваше да открият огън с внушителните си батареи срещу шепа мъже, въоръжени с такива

пушки, с каквито монархията е свикнала да кара италианските доброволци да се бият.

Все пак три четвърти от доброволците още се намираха на вълнолома, когато бурбонците започнаха да ни обсипват с дъжд от желязо, като стреляха с гранати и картеч, които, за щастие, не нараниха никого.

„Пиемонте“, изоставен от нас, бе задигнат от неприятелите, които оставиха „Ломбардо“, понеже беше заседнал.

Населението на Марсала, смаяно от неочакваното събитие, ни посрещна добре. Народът ликуваше, а големците се мръщеа. Аз намерих всичко това за много естествено: който е свикнал да пресмята всяко нещо на процент, не ще и дума, не може да бъде спокоен при вида на шепа отчаяни хора, които искат да изкоренят привилегията и лъжата в едно порочно общество, за да го направят по-добро. Особено пък когато тези отчаяни хора, лишени от оръдия и от брони, се хвърлят срещу такава голяма сила, каквата е силата на Бурбона.

Големците, т.е. привилегированите хора, преди да се впуснат в някоя акция, първо проверяват от коя страна духа вятърът на щастието и къде са големите дружини, и едва тогава победоносците могат да бъдат сигурни, че ще ги намерят кротки, неначумерени и дори въодушевени, ако трябва. Не е ли такава историята на човешкото себелюбие във всички страни?

Бедният народ, напротив, ни посрещна възторжено и с любов. Той мислеше само за светостта на жертвата, за трудното и благородно дело, на което се бяха посветили тия шепа смели младежи, дошли отдалеко да помогнат на братята си.

Останалото време от деня на единадесети май и нощта минахме в Марсала, дето започнах да се ползвам от помощта на Криспи, честен и много способен сицилианец, който ми бе много полезен в административните работи и в неизбежните сношения със страната, която не познавах.

Започна да се говори за диктатура и аз я приех без възражение, понеже винаги съм я смятал за спасителна при случаите, когато е трябвало да се решава и действа бързо, и при големите преमेждия, на които са изложени народите.

Заранта на дванадесети май потеглихме за Салеми, но понеже разстоянието беше твърде голямо, за да го преминем наведнъж,

спряхме се в чифлика при Мистрета, дето прекарахме нощта. Ние не намерихме собственика на чифлика, но неговият млад брат ни зачете с гостоприемството си по благороден и великодушен начин. В Мистрета се образува нова дружина с Гридзиоти.

На тринадесети май пристигнахме в Салеми, дето ни посрещнаха добре и дето започнаха да се присъединяват към нас ядрата на Санта Анна д'Алкамо и на други доброволци от острова.

На четиринадесети завзехме Вита или Сан Вито и на петнадесети започнахме да виждаме неприятеля, който, заел Калатафими и уведомен за приближаването ни, бе разгънал по-голямата част от силите си по височините, наречени „Плачът на римляните“.

КАЛАТАФИМИ, ПЕТНАДЕСЕТИ МАЙ, 1860 ГОДИНА

Зората на петнадесети май ни завари в добър ред по височините на Вита и след малко неприятелят, за когото знаех, че е в Калатафими, започна да излиза в колона по посока към нас.

Срещу хълмовете на Вита са разположени височините „Плачът на римляните“, върху които неприятелят разгъна колоните си. Откъм Калатафими тези височини имат слаб наклон. Неприятелят ги изкачи лесно и се разположи по върховете, които откъм Вита са страхотно стръмни.

Понеже ние заемахме противоположните височини на юг, можах да открия всичките позиции, заети от бурбонците, докато те едва можеха да забележат веригата от стрелци, съставена от генуезките карабинери, под заповедите на Мосто, които прикриваха нашия фронт. (Нашите дружини бяха назад, прикрити и ешелонирани). Нашата бедна артилерия беше разположена вляво от нас на пътя, под командата на Орсини, който все пак даде няколко добри изстрела. Така че неприятелите и ние заемахме много силни позиции едни срещу други и бяхме разделени от доста пространни вълнообразни равнини, по които се мяркаха малки чифлици. Изгодно беше да дочакаме неприятеля на собствените си позиции. Бурбонците, възлизащи на около две хиляди души, с няколко оръдия, като забелязаха малко хора от нашите, без униформа и смесени със селяни, се придвижиха напред самоуверено с няколко вериги стрелци, със съответните подкрепления и две оръдия. Като се приближиха на разстояние колкото изстрела на пушка, те откриха огън с карабините и оръдията си, като продължаваха да напредват към нас.

Заповедта сред Хилядата беше да не се стреля и да се дочака неприятелят наблизко, въпреки че смелите лигурци вече имаха един убит и мнозина ранени. Едно изтръбяване на американската утринна заря спря неприятеля като по чудо. Той разбра, че няма работа само с ядрата на пичиотите (младежи от Сицилия — б.пр.) и неговите вериги понечиха да се върнат назад. Тогава за пръв път войниците на

деспотизма се изплашиха от „авантюристите“ (така ни наричаха нашите врагове).

Тогава Хилядата пристъпиха към нападение: генуезките карабинери начело и с тях отбор дружина от младежи, които изгаряха от нетърпение да се счепкат по-скоро с неприятеля.

Задачата на нападението беше да се прогони неприятелският авангард и да се овладеят двете оръдия — нещо, което бе изпълнено с устрем, достоен за борците на италианската свобода; обаче не и да бъде нападната фронтално страхотната позиция, заета от многобройните бурбонци. Но веднъж хвърлили се срещу неприятеля, кой можеше да спре тия пламенни и смели доброволци? Напразно тръбите дадоха знак за спиране: нашите не го чуваха и постъпиха като Нелсон при Копенхаген.

Нашите останаха глухи на сигнала на тръбите да се спрат и гониха неприятелския авангард на щик, докато го смесиха с основното ядро на силите му. Нямахме време за колебание: ако се забавехме, щяхме да изгубим шепата храбреци. И тъй, веднага пристъпихме към общо нападение. Целият корпус на Хилядата, придружен от няколко смели сицилианци и калабрийци, се отправи с бърза крачка да подкрепи другарите си.

След като се оттегли на височините, където се намираха неговите резерви, неприятелят се задържа и защити позициите си с упоритост и храброст, достойни за по-добра кауза. Най-опасната част от пространството, което трябваше да минем, беше равната долина, която ни разделяше от неприятеля. Там заваляха снаряди и куршуми, които нараниха двеста наши хора. Като стигнахме в подножието на Римската планина, бяхме вече почти прикрити от ударите на неприятеля; на това място Хилядата, намалели донякъде, се събраха с авангарда.

Положението беше върховно: трябваше да победим. С такова решение започнахме да изкачваме първата тераса под град от куршуми. Не си спомням числото на терасите, които трябваше да преминем, докато стигнем до върха на височините, но във всеки случай бяха доста. И при всяко преминаване от една тераса до друга, тъй като трябваше да излезем на открито, над нас се изсипваше ужасна градушка от куршуми. Заповедта да се дават малко изстрели подхождаше за оня вид „кримки“, подарени ни от сардинското правителство, които почти винаги отказваха да се възпламеняват; и

при този случай голяма бе услугата на смелите синове на Генуа, които, въоръжени с добрите си карабини и упражнени в стрелба, поддържаха честта на оръжието.

Калатафими! Свидетелю на сто битки, ако при последния ми дъх моите приятели ме видят да се усмихвам за последен път с гордост, тая усмивка ще се дължи на спомена за тебе; защото аз не зная друга по-славна битка! Хилядата, облечени в цивилни дрехи, достойни представители на народа, нападаха с геройско хладнокръвие, от позиция на позиция, войниците на тиранията — блестящи от гайтани, сърмени ширити, пагони, — и ги прогонваха! Как бих могъл да забравя ония младежи, които, боейки се, че могат да ме видят ранен, ме обграждаха, плътно притискащи се един до друг, като по този начин ми правеха непроникваем щит със скъпоценното си тяло? И не е ли мой дълг да припомня на Италия поне имената на тия загинали храбреци? Монтанари, Скиафипо, Серторио, Нуло, Биго, Тюкери, Тадей и толкова други, чиито имена, за съжаление, не си спомням.

Както вече казах, по южния склон на Римската планина, който трябваше да изкачим, имаше редица от ония тераси, които земеделците правят в планинските местности. Бързо стигаме под ръба на една тераса, като изгонвахме неприятеля, и се спирахме да си поемем дъх и да се приготвим за ново нападение. По този начин превзехме една след друга всички тераси и стигнахме до върха, дето бурбонците направиха последни усилия да го защитят. Те се биеха много храбро и мнозина неприятелски стрелци, понеже бяха привършили снаряженията си, ни замерваха с камъни. Най-сетне пристъпихме към последното нападение. Най-смелите от Хилядата, притиснати един до друг под последния насип, след като си поеха дъх и измериха с поглед разстоянието, което трябваше да изминат, за да кръстосат мечовете си с неприятеля, се впуснаха като лъвове със съзнанието, че трябва да победят в името на пресветата кауза, за която се биеха. Бурбонците не издържаха страшния натиск на мъжествените борци за свобода: те се разбягаха и се спряха чак в града Калатафими, отстоящ на няколко мили от полесражението. Ние престанахме да ги преследваме на малко разстояние от входа на града, разположен на много добра позиция. Когато се бием, трябва да побеждаваме — тая мисъл важи при всички обстоятелства, но особено в началото на войната.

Победата при Калатафими беше от малко значение по отношение на придобивките, тъй като ние взехме едно оръдие, няколко пушки и малко пленници, но затова пък има голямо нравствено въздействие, като ободри населението и деморализира неприятелската войска.

Малкото „авантюристи“, лишени от сърмени ширити и пагони, за които се говореше с тържествено презрение, бяха разпръснали повече от хиляда бурбонци с артилерия и пр., командувани от един от ония генерали, които като Лукул изяждат на една вечеря произведеното в цяла област. И тъй, един корпус от граждани, макар и „авантюристи“, възпламенени от любов към отечеството, могат също тъй да побеждават, без да имат нужда от разни позлати.

Първата значителна последица от победата ни бе изтеглянето на неприятеля от Калатафими, който ние завладяхме на следната утрин, 16 май 1860 г. Втората много важна последица бяха нападенията от страна на населението на Партинико, Борджето, Монтелепре и др. върху неприятеля, който се оттегляше. После, навсякъде се образуваха ядра, които се присъединяваха към нас, и въодушевлението на всички околни градове и села достигна до най-високата си точка.

Разпръснатият неприятел не се спря до Палермо, дето внесе уплаха у бурбонците и доверие у патриотите. Нашите ранени и ранените на неприятеля събрахме във Вита и Калатафими. Ние бяхме загубили много ценни хора.

Не малко хора от отборната дружина на Хилядата паднаха в Калатафими, както са падали нашите деди-римляни, като преследваха неприятелите с меча и, смъртно ранени, вместо да охкат, викаха: „Да живее Италия!“

Виждам съм някои може би по-ярошни и по-отчаяни битки, но в никоя битка не съм виждал по-блестящи воители от моите граждани „авантюристи“ при Калатафими.

Победата при Калатафими бе безспорно решителна за блестящата война през 1860 г. Много необходимо беше да започнем експедицията с шумно военно действие. То обезсърчи противниците ни, които под въздействието на пламенното си южняшко въображение разправяха чудеса за храбростта на Хилядата. Между тях имало и такива, които видели със собствените си очи как куршумите от карабините им отскачат от гърдите на воините на свободата, като да са се били ударили в бронзова плоча.

Палермо, Милацо, Волтурно видяха много повече ранени и трупове, но, според мене, решителната битка бе при Калатафими: след това сражение нашите знаеха, че трябва да победят; сицилианците пък, преди това смутени от внушителността на въоръженията и на големия брой бурбонска войска, след сражението се окопитиха. Когато една борба започва с такова обаяние, победата е неизбежна!

Новара, Кустоца, Лиса и може би и Ментана, въпреки голямото неравенство в средства и сили, бяха нещастие за Италия не толкова поради загубите ни в хора и средства, колкото поради високомерието, с което се изпълниха от победите си нашите врагове, които положително не струват повече от италианците, но които, понеже ще трябва още да се бием с тях, ще дойдат при нас като при лесна плячка, като при хора, които могат да бъдат блъскани с приклада на пушките.

ОТ КАЛАТАФИМИ ЗА ПАЛЕРМО

Калатафими, опразнен от неприятеля, завзехме на 16 май 1860 г. По-голямата част от ранените пренесохме във Вита. В Калатафими заварихме най-тежко ранените от неприятеля, към които се отнесохме братски.

На 17 май пристигнахме в Алкамо, важен град, дето бяхме посрещнати с голямо въодушевление. В Партинико народът беше бурно възторжен. Този народ е бил много измъчван от бурбонските войници преди битката при Калатафими. Обаче след битката, когато бурбонците се върнали, прогонени в града, народът се нахвърлил върху тях, избил колкото можал и преследвал оцелелите към Палермо. Жалка гледка! Ние заварихме по улиците трупове на бурбонски войници, разкъсани от кучета! Това бяха трупове на италианци, които, ако бяха израснали като свободни граждани, щяха да послужат с полза на каузата на потиснатата страна и нямаше да завършат земния си път разкъсани от собствените си братя с такава ярост, която би ужасила дори хиените!

От хубавите равнини на Алкамо и на Партинико колоната се изкачи през Борджето на Ренското плато, което господствува над Златната долина (долината на Палермо, която изглежда позлатена по времето, когато зреят портокалите) и над прекрасния бунтовнишки град. Ако Италия имаше половин дузина градове като Палермо, чужденецът нямаше да тъпче земята ни и положително правителствата на полицаите и шпионите щяха да вървят по правия път или дявол щеше да ги вземе.

Едно ядро от храбреци, водено от Тюкери и Мисори, напредваше като авангард. В него влизаха Нуло, Енрико Кайроли, Вико Пелицари, Тадей, Поджи, Скопини, Узиел, Перла, Гнеко и други храбреци, чиито имена, за съжаление, не си спомням. Това ядро, избрано измежду Хилядата, нямаше броя, барикадите, оръдията, които наемниците на Бурбона бяха струпали около Порта Термини. То се хвърли върху неприятелските аванпостове при Адмиралския мост, прогони ги и продължи по-нататък.

Гордият авангард премина вихром барикадите при Порта Термини, и колоните на Хилядата и ядрата на пичиотите го следваха отблизо, като се надпреварваха в геройство.

Нищо не помогна крепката съпротива на многобройните неприятели по всички точки, не помогна стрелбата на артилерията от суша и море, нито пък повлия с нещо върху хода на борбата дружината стрелци, настанени в господстващия манастир Сант Антонио, покрай който на близко разстояние минаваха нападателите. Нищо не помогна: победата се усмихна на смелостта и справедливостта и в късо време средището на Палермо бе завладяно от войните на италианската свобода.

Населението беше съвсем невъоръжено и в началото не можеше да се излага на обстрелванията, които бяха страхотни, понеже действуваше не само артилерията на войската и на укрепленията, но и артилерията на бурбонския флот, която просто метеше улиците. Всеки знае, че когато артилеристите могат да обстрелват, необезпокоявани, някой нещастен град, тяхната канибалска храброст достига до крайните си предели.

Обаче много скоро населението на Палермо се затече да издигне ония градски укрепления, които карат наемниците да бледнеят — барикадите! Като ръководител при издигането на барикадите се отличи полковник Ачерби от Хилядата, смел воин при всичките сражения.

Хората от народа, въоръжени с всякакви сечива, като се почне от ножа и се свърши с брадвата, през следващите дни представляваха ония внушителни маси, срещу които не може да удържи никоя войска, колкото и добре да е организирана.

От Порта Термини стигнах във Фиера Векиа и оттам на площад „Болоня“, дето, като видях, че е трудно да бъде съсредоточено едно силно ядро от нашите, пръснати из града, слязох от коня си и се настаних във входа на едно здание.

Като слагах на земята седлото на кобилата си Марсала и кобурите, един пищов падна и се възпламени; куршумът профуча над десния ми крак, като отнесе парче от крачола на панталона. „Щастието не идва само“ — казах си аз.

С революционния комитет в Палермо, съставен от пламенни патриоти, решихме да установим главната си квартира в Съдебната сграда, средищна точка на града.

Палермо не ни даде голям контингент от въоръжени хора, понеже бурбонците се бяха погрижили да го държат напълно невъоръжен. Обаче, трябва да призная, че въодушевлението у тия добри граждани не намаля за миг — нито поради кръвопролитните боеве из улиците, нито поради свирепата бомбардировка на неприятелския флот, на укрепленията на Кастелмаре и кралския дворец. Напротив, мнозина поради липса на пушки, идваха при нас въоръжени с ками, ножове, ръжени и разни други сечива. Пичиотите се биеха също тъй храбро и попълваха намалелия брой на Хилядата. Жените също бяха увлечени от патриотичния порив: сред оня ад от бомби и пушечни изстрели, те насърчаваха нашите с бурни одобрения и възгласи: „Да живее!“ Те хвърляха от прозорците столове, дюшеци и всякаква друга покъщнина за барикадите и много от тях слизаха по улиците за издигането им. Отначало населението се смая от смелото ни влизане в града, но след като попретръпна, започна да става все по-смело и по-смело. Барикадите изникнаха от земята като по чудо и Палермо бе задръстен от барикади. Техният брой може би беше прекален, но без съмнение те допринесоха твърде много народът да се освободи, а бурбонските войски да се изплашат. После, този непрекъснат труд държеше всички в движение и подхранваше въодушевлението им.

Една от най-големите мъчнотии за нас беше липсата на снаряжения. Обаче намерихме работилница за барут; ден и нощ се произвеждаха и патрони. Ала производството не достигаше, понеже непрекъснато се водеха сражения срещу многобройните бурбонски войски, които бяха завзели главните точки на града. Нашите войници и особено пичиотите стреляха много, снаряженията не им достигаха и постоянно ме разпъваха на кръст с исканията си.

Въпреки всичко бурбонците се бяха прибрали в укреплението на Кастелмаре, във финансовото министерство, в кралския дворец и в няколко съседни къщи, и ние бяхме господари на целия град.

Най-много неприятелски войници се бяха приютили в кралския дворец, дето се намираше главнокомандущият генерал Ланца; но те нямаха връзка с морето и другите свои позиции.

Някои наши ядра заемаха изходните точки на града, така че войските от кралския дворец с генерал Ланца бяха съвсем откъснати. След три дни те започнаха да чувствуват недостиг от хранителни

припаси и да се чудят къде да даянат ранените. Генерал Ланца се принуди да влезе в преговори с нас за погребването на убитите, които бяха започнали да се разлагат, и за преместването на ранените на борда на флота, за да бъдат пренесени в Неапол.

Сключихме двадесет и четири часово примирие, от което впрочем и ние имахме голяма нужда за производството на барут и патрони.

Тук трябва да припомня, че не получихме никаква помощ в оръжие и снаряжение от корабите, закотвени на пристанището, включително и от италианската фрегата, през ония дни, когато бяхме готови да заплатим със съответно тегло кръв за всяка пачка патрони. Доколкото си спомням, купихме само един стар железен топ от гръцки кораб. При появата на бурбонските колони на фон Мекел и Боско, които, след като бяха продължили по следите ни към Карлеоне, се връщаха към столицата, неприятелският генерал без малко щеше да промени решението. Действително появата на поменатите пълководци, начело на пет или шест хилядна отбрана войска, беше много важен факт, който можеше да бъде съдбоносен за нас. Измамени в надеждата си да ни изненадат и разпръснат и научили се за влизането ни в Палермо, те дойдоха разядени и нападнаха смело града.

Малкото мои сили, разгънати по цялата повърхнина на града, не бяха достатъчни, за да се противопоставят на нахлуващия неприятел. Въпреки че нашите при Порта Термини бяха малко на брой, те се защитаваха храбро и терена до Фиера Векиа отстъпиха педя по педя.

Като ме уведомиха за напредването на неприятеля, събрах няколко дружини от нашите и се спуснах натам. Из пътя ми съобщиha, че генерал Ланца желаел да продължи преговорите на борда на английския адмиралски кораб, който се намирал в Палермското пристанище.

Поверих командването на града на генерал Сиртори, моя началник-щаб, и отидох на поменатия параход, дето заварих генералите Летиция и Хретиен, които бяха дошли да преговарят с мене от страна на главнокомандувачия неприятелската войска.

Нямам под ръка предложенията, направени ми от генерал Летиция, но си спомням много добре, че се отнасяха до размяната на пленници, до пренасянето на ранените на борда на флота, до позволенieto да внесат хранителни припаси на ония, които бяха в

кралския дворец, до съсредоточаването на неприятелските сили при Куатровенти, позиция с големи сгради, свързани с морето, и, накрай, до засвидетелствуването от страна на града на уважение и подчиненост към негово величество Франсоа II.

Изслушах търпеливо първите членове на предложението, но когато читателят стигна до унизителния член за Палермо, станах разгневен и заявих на генерал Летиция, че той знае много добре, че има работа с хора, които умеят да се бият, и че друго няма какво да му отговарям.

Той ми поиска двадесет и четири часovo примирие, за да пренесат ранените: дадох го, и така нашите преговори свършиха.

Трябва да отбележа, пътем, че водачът на Хилядата, към когото дотогава се отнасяха като към авантюрист, изведнъж стана „превъзходителство“, титла, от която е бил винаги отегчаван при следващите спогодби и която винаги е презирал. Такава е низостта на силните на земята, когато бъдат поразени от нещастieto!

Във всеки случай, положението съвсем не беше розово: Палермо не разполагаше с оръжие и снаряжение; бомбите бяха разрушили част от града; неприятелят се намираше в него с най-добрите си войски, а с останалите си войници заемаше най-силните позиции; флотът обстрелваше улиците с артилерията си и оръдията на кралския дворец и на Кастеламаре я подпомагаха в разрушителното дело.

Аз влязох в Съдебната сграда, дето заварих видните граждани, които ме очакваха. С острия си южняшки поглед те се опитаха да прочетат в очите ми резултатите от преговорите. Изложих им откровено условията, предложени от неприятеля; моите слушатели не изпаднаха в униние. Казаха ми да говоря на народа, който се бе събрал под балконите; и аз говорих.

Признавам, че не бях обезсърчен, както не съм бил обезсърчен и при други може би по-трудни обстоятелства, но като имах пред вид, от една страна, силата и броя на неприятеля и, от друга, незначителните ни средства, у мене се породих известна колебливост за решението, което трябваше да взема, т.е. дали да продължим защитата на града или пък да съберем силите си и да хванем отново полето.

Тази последна мисъл ми мина през ума като морà, ала я отпъдих с гняв: това означаваше да изоставя града на произвола на вилнеещия неприятел! Така, почти ядосан на самия себе си, аз се явих пред народа

и му разкрих снизходителността си към всичките условия, предложени от неприятеля; когато обаче стигнах до последното, заявих, че съм го отхвърлил с презрение. Единодушен рев на негодувание и одобрение се изтръгна от тълпата; и тоя рев реши съдбата на два народа и постанови падането на един тиранин. Аз се ободрих и от този миг изчезна всяко колебание: воини и граждани се надпреварваха в работа и смелост. Барикадите се умножаваха, всеки балкон, всяка тераса се покриваше със сламеници за защита, пълнеха се с камъни и др. за смазването на врага. Производството на барут и патрони също тъй вървеше трескаво; няколко стари оръдия, изровени дявол знае откъде, положихме на добри позиции; други оръдия купихме от търговски кораби. Жени от всички съсловия се явяваха из улиците да насърчават работниците и всички, които се готвеха за сражението.

Английските и американските офицери, които се намираха на пристанището, подариха на нашите револвери и ловни пушки. Някои от сардинските офицери също тъй проявиха симпатии към святата кауза на народа, а моряците от италианската фрегата изгаряха от желание да споделят опасностите на братята си, като заплашваха, че ще избягат от кораба. Само ония, които бяха послушни на студените пресметачи от министерството в Торино, не се трогваха от внушителното зрелище и оставаха безстрастни свидетели на разрушението на един от най-благородните италиански градове, като очакваха заповеди; а може би те вече бяха получили заповед да ни дадат ритник, ако бъдем победени, или да се отнесат към нас като към големи приятели, ако излезем победители.

На един млад сицилианец от почтено семейство, когото изпратих на борда на сардинската фрегата и който, докато стигне дотам, трябваше да мине през доста опасности, отвърнаха със следните думи: „Вие може да сте шпионин“; и не му дадоха снаряженията, за които го бях изпратил.

Във всеки случай неприятелят забеляза нашата решителност и решителността на града. Не се предизвиква безнаказано един народ, който е решил да се бори докрай! После, деспотизмът се лъже много, като охранва щедро проконсулите си, които естествено не могат да се решат да изложат благоутробията си на опасност сред барикадите на презрените тълпи.

Преди да изтече двадесет и четири часовото примирие, яви се нов пратеник. Той ми поиска тридневен примирие, понеже двадесет и четирите часа не били достатъчни за пренасянето на труповете на борда. Дадох и него. Между това ние използвахме всеки миг за производството на барут и патрони, като продължавахме и работата си около барикадите. Ядрата близо до столицата увеличаваха силите ни и заплашваха гърба на неприятеля. Орсини с останалите оръдия също тъй беше дошъл; с него бяха дошли и други ядра. Нашето положение всеки ден се подобряваше и намаляваше волята у бурбонците да ни нападнат.

На една нова среща с генерал Летиция разрешихме въпроса за оттеглянето на войските, които се намираха в кралския дворец и при Порта Термини, за да бъдат събрани всички на Куатровенти и на вълнолома. От това, естествено, ние спечелихме.

Преустановяването на враждебните действия и оттеглянето на бурбонските войски към морето изпълниха населението с доверие и смелост дотолкова, че бяхме принудени да поставим при предните постове червеноризци, за да избегнем сблъскването на сицилианците с бурбонските войници, срещу които омразата беше безкрайна. Най-сетне водихме преговори и за отпътуването на бурбонските войски, понеже не можеха да останат много дни на заетите тесни позиции, и за пълното опразване на града и на укрепленията.

Храбростта на Хилядата и изобщо на защитниците на Палермо беше голяма. Поведението на Хилядата и на населението не се промени нито за миг. Всички бяха готови да загинат под развалините на красивата столица. Тая обща готовност за саможертва даде великолепен плод.

Двадесет хиляди войници на деспотизма капитулираха пред шепа граждани, обrekli се на жертва и мъченичество. Това беше цяло чудо, понеже бурбонските войски се биеха добре. Ликувайте мъже, жени и деца, които допринесохте за освобождението на отечеството! Палермо е свободен и тираните са изгонени: заслужено можете да се гордеете и да ликувате! Гордата столица на Сицилия, подобно на своите вулкани, изпраща далеко трусовете си и при юнашкия и рев се огъват разклатените тронове на лъжата и тиранията!

В Палермо загубихме храбрия Тюкери, унгарец. Между ранените храбреци бяха: Биксио, двамата Кайроли и др.

МИЛАЦО

Отпътуването на бурбонските войски от Палермо беше истински национален празник, още повече че съгласно уговорените условия, те пуснаха на свобода всичките политически затворници на видни семейства, които бяха затворени в Кастеламаре.

Цялото население ликуваше, когато видя скъпите си осъдени синове, които бяха страдали толкова много в ужасните затвори.

Аз бях установил главната си квартира в един павилион в кралския дворец, отдето се открива цялата улица „Тоledo“, а от другата страна продължението на същата чак до Монреале. Оттам можах да се наслаждавам на гледката, която представлява един велик и пламенен народ, когато се вълнува. Освободените бяха тържествено доведени до жилището ми от една безкрайна тълпа, полудяла от радост, че са свободни прескъпите и затворници. Към мене проявиха много скъпа признателност и една сълза овлажни страната ми. Оттогава затече един период на почивка, от която се нуждаеха всички, особено Хилядата. Горките младежи! Те бяха отбрани от целия италиански народ, непривикнали на мъчнотиите и лишенията, повечето от тях студенти и завършили университета. И всички, с малко изключения, се бяха посветили на героизма и мъченичеството за освобождението на тази наша земя, врѣхлетяна от чужденеца и може би заслужено робиня, понеже някога е била господарка на света. Завоюването на познатия свят е било голям грях, понеже след него са дошли грабежът и превръщането на хората в роби, което пък е породило всеобщата омраза срещу завоевателя.

Хилядата, по-голямата част от тях несвикнали с морета, се бяха разделили с морската болест, за да се хвърлят в кръвопролитните сражения, и по почти непроходими пътеки бяха стигнали в Палермо, дето след като прогониха двадесет хиляди войници от най-добрата бурбонска войска, с помощта на населението, освободиха цяла Сицилия за двадесет дни.

Неприятелят се отдалечи от нас, за да се подготви за нови сражения; ние също тъй трябваше да се подготвим да го срещнем. И

тъй, в Палермо и във всички части на острова, които освободихме от бурбонските войски, свикахме населението под знамената; сключихме договор за доставка на оръжие отвън; уредихме една леярница в столицата и продължихме да произвеждаме неуморно барут и патрони. Палермо, военна крепост на деспотизма, за няколко дни стана разсадник на воители на свободата! Каква красива гледка представляваха на военни упражнения през утринните часове тези пъргави млади сицилианци! Техният устрем и тяхната воля можеха да утешат душата на ветерана, за когото свободна Италия е била мечта през целия му живот. И Италия можеше да се освободи напълно, ако бездействието на едни и лукавството на други не бяха потъпкали националния героизъм през онай славна епоха.

Престоя си в Палермо, след опразването му от врага, употребихме и за полезни дела. Голям брой момчета, скитащи из улиците, дето най-вече се опорочават, бяха събрани в подходящи сгради и възпитавани за живот на честни граждани и войници. Подобрихме положението на благотворителните учреждения и снабдихме с хранителни припаси цялото население, което бе пострадало от бомбардировките и изобщо от войната. Осъществихме също тъй организирането на диктаторско управление, за което допринесоха мнозина уважавани патриоти от Сицилия, между които изпъкваше известният адвокат Франческо Криспи, един от Хилядата.

Националните сили, разпределени в три дивизии под името Южна войска, се отправиха после на изток, за да изпълнят поетата освободителна мисия.

През дните на борбата в Палермо, бе пристигнал „Утиле“ — малък италиански параход, със стотина души от нашите, които от Марсала, дето благополучно бяха слезли, пристигнаха в столицата навреме, за да вземат участие в последните сражения.

Експедицията на Медичи, с три парахода и около две хиляди души, пристигна в Кастеламаре, на няколко мили западно от Палермо, преди всичките бурбонски войски да бяха отплавали. От всички италиански области прииждаха нови ядра и в късо време ние бяхме в състояние да откъсваме експедиционни колони за различни точки на острова, за да накараме да признаят новото правителство, което впрочем бе вече приветствувано навсякъде, или за да търсим неприятеля, дето и да се намираше. Една дивизия, командувана от

генерал Тюр, потегли за средището на острова. Дивизията от десния фланг, командувана от генерал Биксио, по крайбрежието на южна Сицилия, и дивизията на левия фланг, командувана от генерал Медичи, по северното крайбрежие, тръгнаха със заповед да съберат всички доброволци, които се явят, и да се съсредоточат накрай всички при Месинския пролив.

В Палермо пристигна също тъй и генерал Козенц с две хиляди души. След тях дойдоха и други, изпратени от „комитетите за подпомагане на Сицилия“, образувани в различните области, под главното ръководство на доктор Бертани в Генуа.

Колоната на Козенц потегли също тъй за Месина в подкрепа на Медичи, заплашен от силен бурбонски корпус, под командата на Боско, който се бе отправил от този град за Спадафора да търси нашите.

Боско, начело на около четири хиляди души, с артилерия, бе излязъл от Месина със задача да поддържа връзка между Милацо и този град и да се опита да нанесе удар върху корпуса на Медичи, който бе завзел Барселона, Санта Лучиа и някои околни села. Действително той нападна, ала бе отблъснат и се оттегли към Милацо, като завзе и опустоши южните равнини. Трябваше да се отървем от тази неприятелска сила, която единствена се държеше все още на открито.

Уведомен от генерал Медичи за движенията и силите на неприятеля, аз се възползувах от пристигането в Палермо на две хиляди души под командата на полковник Кортелло, не позволих да слязат на суша и заповядах една част от тях да се прехвърлят върху борда на „Сити оф Абердин“, на който се качих и аз и на следния ден стигнахме в Пати. Като се присъединихме към генералите Медичи и Козенц, при които още не беше пристигнала бригадата; която се движеше по крайбрежието, решихме да нападнем бурбонските войски призори, на следния ден след пристигането ми.

СРАЖЕНИЕ ПРИ МИЛАЦО

Много злобен и несправедлив бе оня, който отсъди, че победите, постигнати от свободните италианци над бурбонските войски, били „леки“ победи. Аз съм виждал много битки и трябва да призная, че сраженията при Калатафими, Палермо, Милацо и Волтурно правят чест на доброволците и войниците, които взеха участие в тях. Щом от петте или шестте хиляди наши хора, които се биха при Милацо, около хиляда бяха извадени от строя, това показва, че победата не е била лека.

Както казахме, генерал Медичи се движеше с дивизията си по северното крайбрежие към Месинския пролив; а бурбонският генерал Боско, начело на отбран корпус, съставен от пехота, кавалерия и артилерия и превъзхождащ числено нашия, пресичаше главния път, който води за Месина, като се опираше на крепостта и града Милацо. Вече бяха станали няколко незначителни схватки, в които нашите се бяха проявили като храбреци срещу стрелците на Боско — добри отреди, въоръжени с великолепни карабини.

След като пристигнаха двете хиляди души на Корте, ние очаквахме да пристигне наскоро и корпусът на Козенц, затова решихме да нападнем неприятеля.

Зората на 20 юли завари синовете на италианската свобода счепкани с бурбонските войски на юг от Милацо. Наемниците, настанени на силни позиции, имаха превъзходство в сраженията. Познаващи отлично терена, неприятелите бяха използвали много разумно всяко естествено или изкуствено препятствие. Техният десен фланг, ешелониран пред страхотната крепост на Милацо, беше защитен от тежката и артилерия; при това неговият фронт беше прикрит с живи плетища от кактуси, зад които стрелците на Боско с добрите си карабини можеха да поразяват нашите зле въоръжени доброволци.

Центърът, със съответните си резерви, бе разположен на пътя, който води за Милацо; неговият фронт бе прикрит от една много силна обградна стена, на която имаше бойници. После, самата стена беше

прикрита от гъсто избуяли тръстики, които пречеха за фронталното и нападение. Така че добре прикритият и добре въоръжен неприятел наблюдаваше и обстрелваше нещастните ни доброволци, уж прикрити от поменатите тръстики.

Левият фланг на бурбонските войски, заел една линия от къщи на изток от Милацо, обстрелваше с убийствен огън всекиго, който се опиташе да нападне центъра.

Непознаването на терена, върху който воювахме, беше главната причина за значителните ни загуби; при това многото нападения срещу центъра на неприятеля можеха да бъдат спестени.

Моят първоначален план беше да нападнем неприятеля, преди да е настъпил денят, да ударим центъра със силна сгъстена колона, за да го разделим, да откъснем левия му фланг, като по възможност го пленим, и да намалим така превъзходството му в артилерия и кавалерия. Обаче изпълнението на плана ни стана невъзможно, понеже нашите корпуси, пръснати на различни позиции, не успяха да се съберат на време, и когато започнахме общото нападение, денят вече бе настъпил.

Понеже главната ми задача също така беше да затворя центъра и десния фланг на неприятеля в Милацо, дето толкова много хора и гарнизонът на крепостта нямаше да могат да се продоволствуват дълго време, заповядах по-голямата част от силите ни да нападнат здраво центъра и левия фланг на неприятеля.

Полесражението беше идеална равнина, покрита с дървета, лозя и тръстики, поради което не можеше да се открият позициите на неприятеля. Напразно се качвах на покрива на една къща, за да откроя нещо; напразно бях заповядал нашите да нападнат по пътя все със същата цел. При нападенията срещу центъра дадохме много ранени и убити и нашите нещастни младежи биваха отблъсвани, без да открият неприятеля, който, скрит зад страхотната защита на бойниците, ги поразяваше. Тая неравна и яростна битка продължи до обед. По това време нашият ляв фланг бе отстъпил на няколко мили и ние оставахме открити откъм тая страна.

Нашият десен фланг и нашият център, които се бяха съединили при общата опасност, се държаха, но много трудно и със значителни загуби.

Но трябваше да победим! И това наше намерение ни въодушевяваше в оная великолепна война, при чиито най-сериозни сражения, като при Милацо и Волтурно, губехме през по-голямата част от деня, ала в края на краищата, благодарение на постоянството и смелостта си, успяхме да разбием неприятеля, който ни превъзхождаше във всичко. Нека примерът на тези „леки победи“ служи за поука на синовете ни, които подир нас ще бъдат принудени да поддържат италианската чест на бойното поле.

Трябваше да победим! Нашите загуби бяха по-големи от загубите ни при разните ни сражения в Южна Италия; хората бяха уморени; неприятелят бе загубил сравнително малко или нищо. Неговите войници бяха бодри, непокътнати, неговите позиции — страхотни. И все пак трябваше да победим! И италианците трябва да побеждават, докато чуждият крак тъпче, макар и най-малката част от земята ни.

Както вече казах, докъм обед сражението беше в полза на неприятеля, и нашите храбреци не само че не бяха напреднали нито крачка, ами бяха загубили и доста терен, особено на левия фланг.

„Гледай да се задържиш, както можеш — казах на генерал Медичи, който командуваше центъра. — Аз ще събера някои части от нашите и ще се опитам да нападна левия фланг на неприятеля“. Това решение бе ключът на деня.

Неприятелят, притиснат отстрана зад прикритията си, започна да се огъва. Ние го нападнахме смело и му отнехме едно оръдие, което ни бе увредило твърде много, като стреляше с картеч, който рикошираше по дължината на пътя. Кавалерията, която беше в подкрепа на задигнатото оръдие, извърши блестящо нападение и отблъсна нашите на известно разстояние, така че самият аз бях отминат от нападащите кавалеристи и трябваше да се хвърля в един ров от страна на пътя, и да се защитавам със сабя в ръка.

Тая беда трая кратко: полковник Мисори ми се притече на помощ начело на няколко наши отреда, които преди това бяха превзели оръдието, и ме освободи с револвера си от моя противник от неприятелската кавалерия.

Притиснат от тия храбреци, най-сетне неприятелят се огъна и се оттегли стремглаво към Милацо, преследван от цялата наша нападателна линия.

Победата бе пълна. Напразно артилерията от крепостта закриляше оттеглянето на бурбонските войски: нашите доброволци, презирайки градушката от оръдейния картеч и куршумите на пушките, нападнаха Милацо, и преди да настъпи нощта, бяха господари на града, бяха обградили крепостта от всички страни и бяха издигнали барикади на улиците, изложени на изстрелите от крепостта.

Победата при Милацо ни струваше много, понеже броят на убитите и ранените ни беше много по-голям от броя на убитите и ранените на неприятеля. Тук му е мястото да припомним още веднъж за крайно лошите оръжия, с които трябваше да се бият нашите нещастни доброволци.

Тоя ден, ако не, бе един от най-блестящите, положително бе един от най-кръвопролитните. Бурбонските войски се биха и задържаха храбро позициите си в продължение на няколко часа.

Съдбата на Бурбона беше решена. Последиците от победата бяха великолепни. Неприятелят, затворен в Милацо, се видя скоро принуден да се оттегли в крепостта, дето бе опасан от барикадите, издигнати от нас. Наблъскан в крепостта, поради липса на място, неприятелят бе принуден да капитулира на 23 юли 1860 г., като предаде крепостта, артилерията, снаряженията и известен брой мулета за оръдията. Като станаме господари на Милацо и на целия остров, без крепостите Месина, Агоста и Сиракуза, ние веднага насочихме силите си към пролива. Генерал Медичи овладя Месина без съпротива и се зае да укрепи нос Фаро; тъй че нашите параходи можеха свободно да се движат от Палермо до бреговите позиции, завзети от нас.

От завземането на Палермо насетне ние придобихме и други търговски параходи; когато станаме господари и на „Велоче“, военен бурбонски кораб, докаран ни от храбрия комендант Ангуисола, ние вече разполагахме с малка marina, която ни послужи отлично при всички наши нужди.

И тъй, ние завзехме Месинския пролив от Фаро до града Месина. Между това колоните на Биксио и Ебер ни настигнаха по пътя за Джирдженти и Калтанисета, а образувахме и четвърта дивизия на Козенц. Така че много скоро се сдобихме със значителна сила, която за нас беше внушителна, тъй като бяхме свикнали да действуваме с малък брой хора.

ПРИ МЕСИНСКИЯ ПРОЛИВ

Щом стигнахме до пролива, трябваше да го преминем. Възвръщането на Сицилия към голямото италианско семейство беше наистина чудесна придобивка. Та какво? Трябваше ли ние, за да се харесаме на дипломацията, да оставим необединено, окастрено отечеството си? Ами Калабрия и Неапол, които ни очакваха с отворени обятия? Ами оная част от Италия, която се намираше още под властта на чужденеца или поповете? И тъй, ние трябваше да преминем пролива, въпреки най-голямата бдителност на бурбонските войски и на ония, които ги заместваха.

Един ден можахме чрез един калабриец, наш привърженик, да влезем във връзка с някои военни от гарнизона на Алта Фиумара, много важна точка на източния бряг на пролива. Натоварих полковниците Мисори и Музолини да отидат с двеста души през нощта и да се опитат да овладеят поменатата крепост. Обаче, било поради недоразумение, било поради страх у водача, било поради други причини акцията пропадна. Нашите хора се натъкнали на неприятелски патрул, който бил разбит, но дал тревога и нашите били принудени да хванат планината.

Началото беше неблагоприятно и трябваше да изоставим проекта за преминаване на пролива при Фаро, като опитахме да го преминем другаде.

През ония дни пристигна от Генуа д-р Бертани и ми съобщи, че трябвало да се съберат при Аранчи, на източния бряг на Сардиния, около пет хиляди от нашите, които той изпратил от Генуа, преди сам да отпътува. Това решение — да се съберат хората при Аранчи произлизаше от ония, които като Мацини, Бертани, Никотера и др., без да осъждат експедициите ни в Южна Италия, смятаха, че трябва да се правят диверсии в папската държава или в Неапол! Или пък може би още отказваха да се подчинят на диктатурата.

За да не отблъсвам изцяло стратегическата идея на тия господа, намислих да настигна петте хиляди души и с тях да се опитам да ударя Неапол.

И тъй, аз отплавах с Бертани на борда на „Вашингтон“ за залива Аранчи. Като пристигнахме на пристанището, заварихме само една част от експедицията, тъй като повечето от доброволците вече се бяха отправили за Палермо. Това обстоятелство ме накара да променя намерението си. Ние качихме част от хората върху „Вашингтон“. Отидохме в Магдалена за каменни въглища, оттам в Калиари, в Палермо, в Милацо, и се завърнахме на нос Фаро. Там генерал Сиртори бе подготвил два наши парахода, „Торино“ и „Франклин“, да обиколят Сицилия от север на запад и юг до източната част на острова при Таормина.

Това беше разумно и щастливо решение. Двата поменати парахода стигнаха в Джардини, пристанище на Таормина, взеха дивизията на Биксио и я пренесоха благополучно в Мелито, в Калабрия.

Понеже експедицията с двата парахода с дивизията на Биксио трябваше да отпътува от Джардини за Калабрия, аз още същия ден, в който пристигнах на Фаро, отплавах за Месина; там наех кола и стигнах навреме, за да се кача на „Франклин“ и да се прехвърля и аз в Калабрия.

НА НЕАПОЛСКА ТЕРИТОРИЯ

Към края на август 1860 г., през един хубав ден, около три часа сутринта, доближихме брега на Мелито. Призори всичките ни хора бяха на суша с оръжието и багажа си и ако не беше заседнал корабът „Торино“, който не можа да излезе, въпреки усилията на „Франклин“ да го изтегли, можехме още същия ден да продължим за Реджо.

В три часа след пладне се появиха три бурбонски парахода и започнаха да обстрелват хората и парахода ни. Те се опитаха дори да изтеглят „Торино“, но не успяха и го опожариха. „Франклин“ беше потеглил и се спаси.

На следната утрин, към три часа, слязохме на суша и се отправихме към Реджо.

През нощта на няколко пъти спирахме, за да отпочинат хората ни и за да ги съберем, и в два часа заранта нападناхме Реджо.

НАПАДЕНИЕТО НА РЕДЖО

Нападението на Реджо извършихме откъм хълмовете, т.е. от изток, дето срещнахме слаба съпротива, понеже не ни очакваха оттам.

Бурбонските войски, след като изпразниха оръжията си срещу нас, се затвориха в укрепленията си. При тази схватка бяха ранени генерал Биксио, полковник Плотино и няколко други офицери и войници.

През оная нощ се случи нещо, което може да послужи за урок на младите войници, и което трябва упорито да се избягва. Аз винаги обръщам внимание при нощните действия да не се стреля; и през оная нощ на няколко пъти — преди и през време на похода — не пропуснах да повторя да не се стреля. Но въпреки предупрежденията ми, когато моите млади другари се бяха строили на площада в Реджо, след като бяха прогонили неприятеля в укрепленията, един изстрел, даден от редиците ни (а според някои от един прозорец) може би неволно, накара да изгърмят пушките на цялата колона, съставена от около две хиляди души, без да видим нито един неприятел. Аз, който се намирах на кон сред оня развълнуван квадрат (хората бяха строени в квадрат — спроти формата на площада), скочих на земята и само един куршум закачи шапката ми.

При настъпването на деня казах на генерал Биксио: „Аз ще се изкача на височините, за да хвърля поглед наоколо, а вас оставям“. Това решение взех, понеже исках да видя дали извън Реджо има неприятелски войски и дали пристига колоната на Еберард, която беше останала назад и трябваше да пристигне заранта.

Като се качих на височините, които господствуват над Реджо, забелязах една неприятелска колона от около две хиляди души, която идваше от север към височините, върху които се намирах. От Реджо бях взел със себе си малка пехотинска дружина; придружаваха ме също тъй и тримата мои адютанти Беци, Басо и Капцио. Бях разположил малката си сила върху най-високата точка на хълмовете, дето се намираше къщата на един селянин, когото накарах да се оттегли, понеже предвиждах, че ще се бием. Моето предвиждане се

сбъдна: колоната на генерал Гио, главен комендант на силите на Реджо, напредваше и бе вече много наблизо. Аз заех отбранително положение и изпратих за помощ в града.

Положението беше опасно: неприятелите бяха много, моите хора малко; и ако бурбонците, вместо да стрелят, като се придвижват напред, биха нападнали направо малкото ми доброволци, невъзможно беше да им се съпротивяваме и изходът от боя беше несигурен. Градът Реджо е разположен на брега и е обграден отвсякъде, освен откъм пролива, с хълмове. Ако бурбонците, които все още владееха укрепленията, станеха господари на тези височини, работите за нас лесно можеха да се обърнат с главата надолу. Ала и този път победата трябваше да ни се усмихне. Като пристигнаха малкото, но бързи подкрепления, изпратени от генерал Биксио, ние задържахме първоначално заетите позиции и понеже броят на нашите се беше увеличил достатъчно, нападناхме неприятеля, който остави полесражението и се оттегли на север.

Последиците от сражението при Реджо бяха от много голямо значение. След слаба съпротива укрепленията се предадоха и ние станаме господари на много хранителни и военни припаси, като придобихме много важна за нас крепост, която щеше да ни послужи като операционна база на континента.

Сутринта се впуснахме да преследваме корпуса на Гио, който капитулира на следния ден, като остави в наши ръце много дребно оръжие и няколко полски оръдия. Предадоха се също тъй всичките укрепления, които господствуват над Месинския пролив, включително и Шила, в околностите на което бе слязла дивизията на Козенц. Присъединена отпосле към дивизията на Биксио, тая дивизия допринесе за капитулацията на Гио.

Като се научиха за пристигането на поменатата дивизия, бурбонците дойдоха на брега, за да я нападнат, ала се задоволиха само да я обезпокоят с няколко схватки.

Нашият поход по дължината на Калабрия бе истинско и блестящо тържество сред войнственото и пламенно население, по-голямата част от което вече бе въоръжено срещу бурбонския потисник.

При Соверия свали оръжие дивизията Виал, брояща около осем хиляди души, като ни даде много пушки, оръдия и снаряжение. Бригадата на Калдарели капитулира с калабрийската колона на Морели

в Козенца. Най-сетне, след няколкодневен бърз поход от Реджо към Неапол, като вървах доста пред войските си, стигнах в красивия град.

ВЛИЗАНЕ В НЕАПОЛ НА 7 СЕПТЕМВРИ 1860 ГОДИНА

Влизането ми в Неапол е по-скоро из областта на чудото, отколкото на действителността. Придружен от няколко адютанти, аз минах сред бурбонските войници, които ми отдаваха чест безспорно с много по-голямо уважение, отколкото на генералите си по онова време.

Седми септември 1867 г.! Кой от синовете на Неапол ще забрави преславния ден? На седми септември падна отвратителната династия, която един велик английски държавник бе нарекъл „божие проклятие“, и върху развалините и се издигна народният суверенитет, който поради някаква нещастна орис е винаги краткотраен.

На 7 септември един син на народа, придружен от неколцина приятели, които се наричаха адютанти (Мисори, Нуло, Басо, Марио, Станети, Капцио), влезе в гордата столица, приветствуван и подкрепян от петстотин хиляди граждани, чиято пламенна и непреклонна воля бе сковала цяла една войска и ги беше тласнала да сразят една тирания, да възстановят свещените си права.

Тоя трус би могъл да раздвижи цяла Италия и да я отведе в пътя на дълга, тоя рев би бил достатъчен да укроти нахалните и ненаситни управници и да ги запрати с главата надолу в праха!

Бурното одобрение и внушителното поведение на великия народ на седми септември 1860 г. обезвредиха бурбонската войска, още господарка на укрепленията и на главните точки на града, откъдето би могла да го разруши.

Аз влязох в Неапол, когато цялата южна войска се намираше още към Месинския пролив и неаполският крал бе напуснал предния ден двореца си, за да се оттегли в Капуа.

В монархическото още топло гнездо нахълтаха хора от народа и изпогазиха разкошните килими с грубите си пролетарски обувки. Тия примери би трябвало да послужат за нещо и на правителствата, които се титулуват божем възстановители, и да вдъхват у тях стремеж към подобряване на човешкия живот. Но, уви, тези примери не допринесоха нищо поради себелюбието, високомерието и твърдоглавието на привилегированите хора, които не се поправят дори

и тогава, когато народният лъв, тласнат от отчаянието, рече пред вратата им, за да ги разкъса, обхванат от свирепа, но справедлива ярост, рожба на омразата, посята от тиранията.

В Неапол, като във всички градове и села, през които минавахме след Месинския пролив, населението бе обхванато от върховно въодушевление и патриотизъм и неговото внушително поведение без съмнение допринесе твърде много за блестящите ни постижения.

Друго много благоприятно обстоятелство за националната кауза бе мълчаливата благосклонност на бурбонския военен флот, който можеше, ако бе напълно враждебен, да забави твърде много напредването ни към столицата. И действително, нашите параходи пренасяха свободно корпусите на южната войска по неаполското крайбрежие.

В Неапол кавурщината бе работила повече, отколкото в Палермо, и там срещнах не малки спънки. После, насърчена от известието, че сардинската войска нахлува в папската държава, тя стана нахална. Тая партия, изградена върху развалата, бе опитала всичко. Отначало тя се надяваше, че ще може да ни спре отвъд пролива и да ограничи дейността ни само в Сицилия. Затова тя бе повикала на помощ великодушния господар и един параход от френския военен флот вече се бе появил при Фаро; ала безкрайно много ни послужи ветото на лорд Джон Ръсел, който от името на Албион заповяда на французкия сър да не се бърка в работите ни.

Хитруванията на тази партия ме отблъсваха най-много поради това, че откривах следите им и у някои хора, които ми бяха скъпи и в които никога не бих се усъмнил. Хората, неподдаващи се на развала, бяха овладени от лицемерния, но ужасен предлог на необходимостта! Необходимостта да бъдем страхливи! Необходимостта да се валяме в калта пред един идол на краткотрайна мощ и да не чувствуваме, да не разбираме силната, внушителна, мъжествена воля на един народ, който, понеже искаше да живее на всяка цена, се бе заловил да разбие тези идоли и да ги запрати на бунището, откъдето са изскочили.

Тая партия, съставена от купени вестници, от дебели и деспотични управници, от всякакъв род паразити, винаги готова да служи с всеки вид унижение и продажност на оновова, който и плаша, и готова винаги да измени на господаря си, щом той бъде заплашен от сгромолясване, тая партия, казвам, ми напомня червеи върху труп:

техният брой сочи степента на разложението му! В права пропорция на броя на тия червеи може да се преценява покварата на един народ. Аз трябваше да понеса унижения от тия господа, които се държаха като покровители след нашите победи и които биха ни дали един ритник, както го дадоха на Франсоа II, ако бяхме претърпели поражение. Разбира се, аз не бих понесъл тия унижения, ако не се отнасяше до свещената кауза на Италия.

Например пристигат две непоискани дружини от сардинската войска с действителната цел да не изтърват плячката от богатия Неапол и да я осигурят, ала под предлог да се поставят под заповедите ми, ако ги поискам. Аз ги поисквам и ми се отговаря, че трябвало да получа одобрението на посланика; когато го запитват, той отговаря, че трябвало да се поиска разрешение от Торино. А през това време моите другари се биеха и побеждаваха не само на Волтурно, не само без съдействието на нито един войник от редовната войска, но и лишени от хората, които благородната младеж на цяла Италия искаше да ни изпрати и които Кавур и Фарини задържаха или хвърляха в затворите. Малкото дни, които прекарах в Неапол след радушното посрещане от страна на благородното население, бяха за мене изпълнени по-скоро с отвращение тъкмо поради хитруванията и попълзновенията на ония копои на монархиите, които в същност са само свещенослужители на благоутробието. Безчестни и смешни кариеристи, които си послужиха с най-долните средства, за да катурнат оня нещастник Франческиело^[1], чиято вина се състоеше само в това, че се е родил крал, и да го заместят по начин, известен на всички.

Всички знаят за заговорите за едно въстание, което трябваше да избухне преди пристигането на Хилядата, за да им се отнеме заслугата за изгонването на Бурбона, като по този начин заговорниците смятаха да се издигнат в очите на италианския народ с малко усилия и с незначителен принос. Това те можеха много добре да постигнат, ако с тлъстите заплати монархията бе в състояние да внедри у агентите си малко повече смелост и да понамали любовта им към собствената кожа.

Привържениците на савойския крал нямаха смелостта да извършат една революция и затова се опитаха — като майстори в присвояванията — да градят върху чужди основи; но това им струваше много интриги, заговори и нарушения на обществения ред. Те не бяха

допринесли нищо за славната експедиция и когато оставаше малко за вършене и задачата бе станала лека, те започнаха да се хвалят като наши закрилници и съюзници, като свалиха части от сардинската войска в Неапол (разбира се, за да осигурят голямата плячка) и тяхното закрилничество стигна дотам, че ни изпратиха две дружини от същата войска на другия ден след сражението при Волтурно, на 2 октомври.

Те се домогваха да катурнат една монархия, за да я заместят, без да имат волята или способността да създадат нещо по-добро за бедния народ, и беше забавно да види човек как тези големци на деспотизма си служат с всякакъв вид зловредно влияние, за да разложат войската, морината, двореца, министрите, като прибегват до всички най-мошенически средства, за да осъществят недостойната си цел.

И в Палермо, както бе естествено, привържениците на Кавур заговорничеха, като настройваха населението да се отнася с недоверие към Хилядата и го тласкаха към едно ненавременно присъединяване. Те ме принудиха да оставя войската при Волтурно в навечерието на едно сражение, за да отида да усмирявам този добър народ, подстрекавам от тях. Поради отсъствието ми южната войска претърпя поражение при Кайяцо, единствено в цялата тази славна война.

[1] Така народът в Неапол е наричал Франсоа II. ↑

ПОДГОТОВКА ЗА СРАЖЕНИЕТО ПРИ ВОЛТУРНО НА 1 ОКТОМВРИ 1860 ГОДИНА

Понеже ми се наложи да оставя войската при Волтурно^[1] и да отида в Палермо, казах на генерал Сиртори, достоен началник на генералния щаб, да хвърли наши части върху съобщителните линии на неприятеля. Обаче той решил да извърши нещо по-сериозно, като смятал, че при престижа ни от спечелените победи няма невъзможна задача за смелите пи доброволци.

И тъй, решено било да завземат Кайяцо, село разположено на изток от Капуа, върху десния бряг на Волтурно. Тая защитима позиция обаче отстоеше само на няколко мили от основното ядро на бурбонската войска, разположена на изток от Капуа и брояща около четиридесет хиляди души, които всеки ден се увеличаваха.

За да завземат Кайяцо, нашите направили една демонстрация на левия бряг на Волтурно, дето загубили няколко добри войници главно поради превъзходството на бурбонските карабини и поради това, че нашите били на открито. Операцията станала на 19 септември. Нашите завзели Кайяцо, когато аз пристигнах в същия ден от Палермо. Нашите войници, след като напредвали с устрем, както бяха свикнали, към брега на реката и не намерили там прикритие срещу градушката от неприятелски куршуми, били принудени да се върнат назад бегом, поразени в боя. Тая беше последицата от демонстрацията на реката, за да отвлечат вниманието на неприятеля и да превземат Кайяцо. После, на следващия ден, надделяващите бурбонски сили нападнали Кайяцо и малкото наши войници трябвало да го опразнят и да се оттеглят стремглаво към Волтурно, дето мнозина намерили смъртта си — убити или удавени при преминаването на реката.

Операцията беше нещо повече от неблагоприятие — липса на военен такт от страна на оногова, който я бе ръководил. Ние загубихме, между другите, храбрия полковник Тито Катабене, ранен и пленен, Вози, също тъй ранен и пленен, и др.

Между това поражението при Кайяцо, друго едно при Изерния, пробуждането на попската хидра на север от Волтурно и хитруванията

на кавурци, които работеха до един, за да ни изложат, бяха донякъде деморализирали хората ми, като същевременно бяха повдигнали духа у бурбонците.

Бурбонската войска, претърпяла толкова много загуби в Сицилия, Калабрия и Неапол, се оттегли зад Волтурно и се съсредоточи в Капуа, като се погрижи да я укрепи. Щом първите колони от южната войска пристигнаха в околностите на Неапол, веднага ги отправихме към Авелино и Ариано, за да усмирят някои реакционни движения, подбудени от попове и бурбонци. Тая задача бе възложена на генерал Тюр и той я изпълни отлично.

След като усмири смутовете в Авелино, Тюр получи заповед да завземе Казерта и Санта Мария с дивизията си. След кратък престой в Неапол бяха изпратени и други корпуси в тая посока.

Дивизията на Биксио завзе Мадалони, като прикри главния път, който води за Кампобасо и Абруци; тя образуваше десния фланг на малката ни войска. Дивизията на Медичи завзе планината Сант Анджелио, която господствува над Капуа и Волтурно, и после бе подсилена с няколко новообразувани корпуси, командувани от генерал Авецана. Една бригада от дивизията на Медичи, командувана от генерал Саки, завзе северния склон на планината Тифата. Всички тези сили образуваха нашия център. Дивизията на Тюр, която завзе Санта Мария, представляваше нашия ляв фланг. Резервите, командувани от генерал Сиртори, останаха в Казерта.

[1] Река на север от Неапол. — Бел.ред. ↑

СРАЖЕНИЕ ПРИ ВОЛТУРНО

Зората на 1 октомври освети в равнините на старата столица на Кампания^[1] един свиреп бой, едно братоубийствено сражение. Наистина, на страната на бурбонците имаше много чужди наемници баварци, швейцарци и др., които от векове са свикнали да гледат на нашата Италия като на курорт или публичен дом. И тая сган, под водачеството и благословията на поповете, винаги е клала италианците възпитавани от попа да прегъват коляно. Ала, за съжаление, по-голямата част от борците при полите на Тифата бяха синове на тази нещастна земя, тласнати да се колят взаимно — едните, водени от крал, син на престъплението, а другите, защитаващи свещената кауза на страната си.

От Анибал, победителя на гордите легиони, до наши дни, полята на Кампаня не са виждали по-свирепа битка и орачът, когато пори плодородната земя с ралото си, за дълго време още ще се натъква на черепите, посети от човешката ярост.

След като се завърнах от Палермо, всеки ден ходех на господстващата позиция Сант Анджелио. Оттам се откриваше добре неприятелският стан, на изток от град Капуа, върху десния бряг на Волтурно, и аз забелязах, че бурбонците се готвят за сражение. Увеличили се числено, доколкото им беше възможно и насърчени от постигнатите незначителни частични предимства пред нас, те се готвеха да минат в нападение.

От своя страна ние извършихме няколко укрепителни работи в Мадалони, в Сант Анджелио и особено в Санта Мария, която се нуждаеше най-много, понеже беше в равнината и на най-изложено място, без никакви естествени препятствия.

Нашата бойна линия от Мадалони до Санта Мария беше много разтегната и следователно — неизгодна.

Неприятелският център, който трябваше да се смята като най-силната маса, се намираше в Капуа, откъдето можеше да изскочи всеки час на нощта, за да изненада отстоящия на три мили наш ляв фланг, който щеше да бъде смазан, преди да му се притекат на помощ други

части и резервите. Сант Антонио, центърът на линията ни, е естествено силна позиция, но беше необходимо повече време, за да се извършат съответните укрепителни работи, а също тъй бяха необходими и повече хора, за да защищават голямото ѝ пространство. И после, от нея е много по-висока Тифата, която, ако се намира в ръцете на неприятеля, би господствувала напълно над нея.

Ние трябваше да държим с цялата дивизия на Биксио Мадалони, една много важна позиция, понеже след като неприятелят преминеше Горно Волтурно и вземеше мадалонския път за Неапол, щеше да стигне за няколко часа в столицата, като ни остави на Волтурно край Капуа.

Резервите държахме в Казерта. Естествено те не бяха големи, понеже трябваше да завземем една много дълга линия. Освен това ние бяхме принудени да държим няколко корпуса във верига на фронта между планината Сант Анджелио и Казерта, на Волтурно и в Сан Леучио, за да попречим на неприятеля да се промъкне между фланговете ни.

Санта Мария беше най-неизгодната от позициите ни, понеже беше в равнина с малко защитни укрепления, издигнати набързо от нас, и представляваше изгоден обект за многобройната кавалерия на неприятеля, а също тъй и за артилерията му, която беше по-многобройна и по-добре обслужвана от нашата. Ние завзехме Санта Мария от уважение към доброто ѝ население, което поради либералните си тежнения, проявени при оттеглянето на бурбонците, трепереше при мисълта да види отново старите си господари.

Ако нашата сила в Санта Мария бъдеше поставена като резерва на планината Сант Анджелио, в полите на Тифата, щеше да подсили значително линията ни.

След като завзехме Санта Мария, трябваше да завземем и Сан Тамаро, като неин ляв пост, и да поддържаме известна сила по пътя от Санта Мария и Сант Анджелио, за да държим открити съобщителните линии между двете точки. Това беше слабост; и аз съветвам младите си съотечественици, които биха попаднали в подобно положение, да не излагат на опасност войската заради някой град или село, чиито жители могат да се оттеглят на по-сигурно място.

И наистина, недостатъците на линията ни не ме оставяха спокоен; още по-малко спокоен се чувствавах от приготовленията за

сражение на бурбонската войска, която беше по-многобройна и във всяко отношение по-добре екипирана от нашата.

Към три часа сутринта на първи октомври, придружен от генералния си щаб, се качих на влака за Казерта, дето се намираше моята главна квартира, и стигнах в Санта Мария, преди да пукне зората. Качих се на кола, за да отида в Сант Анджело. В оня миг откъм левия ни фланг се чу пушечна пукотевица. Генерал Милбитц, който командуваше събраните там сили, дойде при мен и ми каза: „Нападнати сме към Сан Тамаро, ще ида да видя какво става там“. Заповядах му да побърза за колата.

Шумът от пукотевицата се засилваше и се простираше постепенно по целия фронт до Сант Анджело. При пукването на зората стигнах на пътя, вляво от силите ни на Сант Анджело, които вече се биеха, и при пристигането си бях посрещнат от градушка неприятелски куршуми. Моят колар бе убит, колата — надупчена от куршуми, а аз и моите адютанти бяхме принудени да слезем и да извадим сабите си, за да си отворим път. Аз се намерих скоро сред генуезците на Мосто и ломбардците на Симонета, така че не бе необходимо да се браним сами; тия смели воители, като ни видяха в опасност, нападнаха с такъв устрем бурбонците, че ги изтласкаха доста надалеко и ни улесниха пътя за Сант Анджело.

Вмъкването на неприятеля в линиите ни и зад гърба ни, при това извършено майсторски и то през нощта, показваше, че той познава много добре местата. Между пътищата, които от Тифата и от планината Сант Анджело водят към Капуа, има няколко, които са врязани в терена, който лежи върху вулканическия туф, на няколко метра дълбочина. Тия пътища в древни времена са били издълбани като тактически съобщителни канали на полесражения, а дъждовните води, стичащи се от околните планини, впоследствие без съмнение са ги издълбали още повече. Факт е, че по някои от тези пътища могат да преминат значителни военни сили, без да бъдат забелязани от никого.

Бурбонските генерали се бяха възползували много добре от тези пътища, за да прекарат няколко дружини зад линията ни и да се настанят през нощта върху страхотните височини на Тифата.

Като излязох от боя, в който бях попаднал в миг отправих се с адютантите си към Сант Анджело, като смятах, че неприятелят ще е само на левия ни фланг, но като се приближих към височините,

забелязах, че той ги владее и се намира зад линията ни. Без съмнение, неприятелските дружини бяха преминали през нощта по скритите пътища, за които споменах по-горе, и се бяха изкачили зад нас по височините. Без да губя време, събрах колкото войници ми попаднаха под ръка и като поех планинските пътища, помъчих се да обходя неприятеля. Същевременно изпратих една миланска дружина да завземе върха на Тифата („Сан Никола“), който господствува над всичките върхове на Сант Анджело.

Тая дружина и две дружини от бригадата на Саки, които бях поискал и които се бяха явили навреме, спряха неприятеля; той се разпръсна, като остави в ръцете ни доста от хората си. Тогава можах да се кача на планината Сант Анджело, откъдето видях как се разгаря сражението по цялата линия от Санта Мария до Сант Анджело, ту благоприятно за нас, ту благоприятно за неприятеля, под натиска на чиито маси нашите се огъваха. От няколко дни от планината Сант Анджело, откъдето можех да наблюдавам какво става в неприятелския стан, бях забелязал много признаци, които предвещаваха нападение, и затова не се оставих да бъда измамен от разните демонстрации на неприятеля срещу левия и десния ни фланг. Очевидно с тях неприятелят целеше да ни накара да отделим част от силите си от центъра, дето смяташе да насочи главните си усилия.

И добре отгатнах намеренията на неприятеля, който на 1 октомври употреби срещу нас всичките си сили, с които още разполагаше в стана и в крепостите си; за щастие, той нападна едновременно всичките позиции на линията ни.

Боевете се водеха навсякъде и с особена упоритост между Мадалони и Санта Мария. В Мадалони, след променлив успех, генерал Биксио бе отблъснал победоносно неприятеля. В Санта Мария неприятелят също бе отблъснат. И на двете места ни остави пленници и оръдия.

На Сант Анджело след едно шестчасово сражение стана същото, но понеже в тази точка неприятелските сили бяха много внушителни, те бяха останали с една силна колона господари на съобщителната линия между тази точка и Санта Мария, така че, за да поема резервите, които, бях поискал от генерал Сиртори и които трябваше да пристигнат с влака от Казерта в Санта Мария, бях принуден да направя

един обход на изток от пътя и пристигнах в Санта Мария към два часа следобед.

Резервите пристигнаха от Казерта почти заедно с мене и аз заповядах да се наредят в нападателна колона по пътя, който води за Сант Анджело; миланската бригада начело, подкрепяна от бригадата на Еберард, с резерва част от бригадата на Асанти. Насърчих за нападение също тъй и калабрийците на Паче, които намерих вдясно сред шумаците и които също тъй се биха отлично.

Щом главата на колоната излезе из гъстата горичка, която скрива пътя близо до Санта Мария, към три и половина следобед неприятелят я забеляза и започна да ни обстрелва с гранати. Това предизвика смущение сред нашите, но само за миг; щом се даде знак за нападение, младите милански стрелци от авангарда се хвърлиха върху неприятеля.

Веригите на миланските стрелци бяха веднага последвани от една дружина от същата бригада, която нападна смело врага, без да даде нито един изстрел, както и бе заповядано.

Пътят, който води от Санта Мария в Сант Анджело, е вдясно от пътя Санта Мария-Капуа и образува с последния ъгъл от около четиридесет градуса, така, че когато нашата колона напредваше по пътя, винаги трябваше да се разгъва наляво, дето се намираше многобройният неприятел зад естествени укрепления. Когато миланците и калабрийците започнаха да се бият, аз тласнах срещу неприятеля, откъм десния му фланг, бригадата на Еберард. Хубава гледка представляваха унгарските ветерани (Тюр, Тюкери, Еберард, Дунгор бяха унгарци; в поменатата бригада имаше много други унгарци) с другарите си от Хилядата; те отиваха в огъня спокойно, с хладнокръвието и реда, с който войниците се движат при маневри. Бригадата на Асанти последва движенията напред и неприятелят скоро започна да се оттегля към Капуа.

Нападателното движение на тази колона към центъра на неприятеля бе почти едновременно последвано от бригадите на Медичи и Авецана, които нападнаха дясното крило, и от частите на Тюр, който пък нападна лявото крило на неприятеля, по пътя за Капуа.

След упорита съпротива неприятелят бе разпръснат по цялата линия и към пет часа след пладне се оттегли в безпорядък в Капуа, под закрилата на оръдието на крепостта. Около това време генерал Биксио

ме уведоми за победата на десния фланг над бурбонците. И аз можах да телеграфирам в Неапол: „Победа по цялата линия“.

Сражението на първи октомври при Волтурно бе истинско генерално сражение. Аз вече казах, че нашата боева линия имаше недостатъци; беше неправилна и твърде разтегната. Е, добре, за наше щастие имаше недостатъци и в бойния план на бурбонските генерали. Те ни дадоха фронтално сражение, когато можеха да ни ударят във фланг, като по този начин направят безполезни защитните укрепления и извлекат безкрайна полза. Те ни нападнаха със значителни сили по цялата линия, на шест различни места — в Мадалони, в Кастел Мороне, в Сант Анджело, в Санта Мария, в Сан Тамаро и в Сан Леучио. Така те ни дадоха фронтално сражение, като се сблъскаха с позиции и сили, готови да ги посрещнат; иначе, ако бяха предпочели да ни ударят във фланг, те щяха да бъдат значително улеснени от силните капуански позиции, можеха на коне и с мостове над Волтурно да заплашат с нощни схватки петте от поменатите точки и през същата нощ да докарат четиридесет хиляди души между левия ни фланг и Сан Тамаро. При това положение, не се съмнявам, че можеха да стигнат до Неапол с малко загуби.

Разбира се, от това южната войска нямаше да се провали, ала щеше да настъпи голяма бъркотия, особено сред твърде впечатлителното население на Неапол. Бурбонските войски и тук приложиха любимата си система — да стрелят настъпвайки, система, която е била съдбоносна за тях при всичките им сблъсквания с доброволците ни, които винаги са ги побеждавали с устремните си нападения, без да дават нито един изстрел.

Ако някой ми възрази, че тази наша система може да бъде вредна при новите точни оръжия, ще отвърна, че тъкмо при тези оръжия тя е още по-необходима. Да си представим едно равно бойно поле, лишено от каквито и да било препятствия. Налице са две линии на стрелци; едната се движи и стреля върху другата, която стои неподвижна и отвръща на неприятелските изстрели. Твърдя, че предимството е на страната на неподвижната линия, понеже тя пълни оръжието и стреля с повече хладнокръвие и е по-бодра. Войникът прилягва към земята, за да представлява възможната най-малка повърхност за неприятелските куршуми, докато оня, който напредва, по необходимост е по-раздвижен и следователно по-малко точен в изстрелите си и невъзможно е той да

се движи напред, без да излага тялото си повече от оня, който очаква неподвижен.

При днешните оръжия, ако една верига от стрелци има хладнокръвието да дочака друга, която напредва и стреля, без съмнение тя ще загуби много хора, ала затова пък от неприятелите нито един няма да стигне читав. После, малко са местата и малко са случаите, при които линия от стрелци, която трябва да дочака неприятеля на позиция, да не може да намери някое препятствие, зад което да прикрие отчасти или напълно войниците си. В последния случай, при числено равенство на силите, нито един войник от веригата, която се движи, няма да може да стигне до веригата, която чака на позиция. Или не трябва да нападаш неприятеля в позициите му, или трябва да го нападнеш устремно и да се вчепкаш с него. Иначе само се загубват хора, а целта не се постига. Едно от големите ни предимства в сражението при Волтурно беше и това, че офицерите ни бяха опитни. Щом имаме офицери като Авецана, Медичи, Биксио, Сиртори, Тюр, Еберард, Саки, Милбитц, Симонета, Мисори, Нуло и др., мъчно е победата да не бъде при знамената на свободата и справедливостта.

[1] Така се нарича областта, чийто център е Неапол. — Бел.ред. ↑

СРАЖЕНИЕ ПРИ КАЗЕРТА ВЕНИЯ, 2 ОКТОМВРИ 1860 ГОДИНА

Изморен и изгладнял (през целия ден не бях турил хапка в устата си), на 1 октомври се завърнах в Сант Анджелио, дето заварих храбрите си генуезки карабинери у дома на енорийския свещеник. Нахраних се богато, пих кафе и после се изтегнах сладко не помня къде.

Ала не ми било писано да си почина и през тази нощ. Тъкмо се бях изтегнал и получих известие, че една неприятелска колона от четири до пет хиляди души се намирала в Казерта Векия и заплашвала да слезе в Казерта. Известието не беше за пренебрегване и аз заповядах на генуезките карабинери да бъдат готови за два часа след полунощ с триста и петдесет души от корпуса на Спангаро и с шестдесет планинци от Везувий. С тази сила потеглих в казания час за Казерта, по пътя от планината за Сан Леучио. Преди да стигна в Казерта, полковник Мисори, когото бях натоварил да открие неприятеля с неколцина храбри водачи, ме уведоми, че неприятелят се бил разположил по височините на Казерта Векия и се разгъвал към Казерта нещо, в което можах сам да се уверя след малко.

Отидох в Казерта, за да се споразумеем с генерал Сиртори по какъв начин да нападнем неприятеля, когото не смятах за толкова смел, че да се реши да нападне главната ни квартира. Но, както скоро ще се види, аз се излъгах в преценката си.

Споразумяхме се с генерала да съберем всичките сили, които ни бяха под ръка, и да се отправим срещу неприятеля откъм десния му фланг, т.е. да го нападнем по височините на парка на Казерта, като го поставим така между нас, бригадата на Саки в Сан Леучио и дивизията на Биксио, комуто бях изпратил заповед да нападне неприятеля откъм Мадалони.

Като забелязаха от височините малко хора в Казерта, бурбонците решиха да я завладеят, не знаейки по всяка вероятност резултата от сражението през предния ден. Те хвърлиха половината от силите си върху този град, като го притиснаха здравата. Така че докато аз се движех прикрит, за да обходя десния им фланг, две хиляди души от тях

се спуснаха от височините върху главната ни квартира и може би щяха да я овладеят, ако генерал Сиртори, застанал начело на шепа храбреци, които се намираха в града, не беше ги отблъснал. Между това аз напредвах с калабрийците на генерал Стоко, с четири дружини от редовната италианска войска (майорът, който командуваше тези дружини, предложи да ме придружи и аз приех на драго сърце предложението) и с няколко други корпусни части към десния фланг на неприятеля, когото заварих в боеви ред на височината, дето бе останал като резерва на ония, които нападаха Казерта. Без съмнение появяването ни беше съвсем неочаквано за неприятеля.

Изненаданите бурбонци се съпротивляваха малко; те бяха отблъснати почти бегом и смелите калабрийци ги преследваха чак до Казерта Векия. Някои се задържаха в това село, като откриха огън от прозорците и от някакви развалини, които им послужиха за защитни укрепления, но скоро бяха заобиколени и пленени. Ония, които избягаха на юг, попаднаха във властта на корпусите на Биксио, който след като се бе сражавал храбро и бе победил на 1 октомври в Мадалони, стигна със светкавична бързина на новото полесражение. Ония, които се отправиха на север, капитулираха пред генерал Саки, комуто бях заповядал да следва колоната ми. Така че от целия неприятелски корпус, който основателно ни бе поизплашил, малцина успяха да се спасят. Тоя корпус бе нападнал и сразил малката дружина на майор Бронцети в Кастел Мароне; геройската защита на майора и шепата му храбреци го бе задържала през по-голямата част от деня на 1 октомври, като му попречи да се яви зад гърба ни при ожесточеното сражение.

Корпусът на Саки допринесе не малко за задържането на поменатата неприятелска колона отвъд парка на Казерта през деня на 1 октомври, като я отблъсна храбро.

С победата при Казерта Векия на 2 октомври 1860 г. се приключва славният период на войната през 1860 г. Италианската войска от север, която Фарини и другарите му изпратиха, за да се бие заедно с нас, въплътителите на революцията, намери в наше лице братя и на тази войска се падна грижата да привърши с унищожението на бурбонщината в двете Сицилии. За да уредя положението на бойните си другари, поисках южната войска да бъде призната като част от националната войска; ала искането ми не бе удовлетворено и с това

се извърши една несправедливост. Искаха да се ползват от плода на завоюването, а не искаха завоевателите.

Като разбрах това, сложих в ръцете на Виктор Емануил диктатурата^[1], която ми бе дадена от народа, като го обявих крал на Италия. Нему поверих и смелите си братя по оръжие.

Аз оставих оная благородна младеж, която се бе хвърлила през Средиземно море, изпълнена с доверие към мене, презирайки всички спънки, опасности и мъчности, срещайки лице с лице смъртта в десетки яростни боеве с единствена надежда за същата оная награда, постигната в Ломбардия и Централна Италия; одобрението на чистата и съвест и одобрението на света, свидетел на смайващи дела.

С такива другари, на чиято смелост дължа по-голямата част от успехите си, не ще и дума, на драго сърце бих се заловил и с най-мъчното дело!

[1] В друго време би могло да се свика учредително събрание, но тогава беше невъзможно. Така че само би се губило време и би се стигнало до смешно положение. ↑

ЧЕТВЪРТИ ПЕРИОД (ОТ 1860 ДО 1870)

АСПРОМОНТСКАТА ВОЙНА ПРЕЗ 1862 ГОДИНА

Както дървото се цени по плода му, тъй и човек се цени по благотворния плод, който може да дари на себеподобните си. Да се родиш, да живееш, да ядеш и да пиеш и накрай да умреш — това е свойствено и на насекомото.

В период като този от 1860 г. в Южна Италия човек живее живот полезен за мнозинството. Това е истинският живот на душата.

„Оставете да действа този, комуто се пада“ казваха обикновено ония, които, пъхнали муцуна в яслите на държавното съкровище, бяха разположени да не действуват или да действуват зле. Вследствие на тази теория савойската монархия на три пъти отправи своето вето към експедицията на Хилядата; първия път не искаше те да заминат за Сицилия; втория път — да преминат Фаро; и третия път — да преминат Волтурно.

Хилядата заминаха за Сицилия, преминаха Фаро и Волтурно и с това работите на Италия не се влошиха.

„Вие трябва да провъзгласите републиката!“ — крещяха и все още крещят мацинианците^[1], сякаш тези учени хора, свикнали да дават на света закони от писалищните си маси, познаваха моралното и материалното състояние на народите по-добре от нас, които имаме щастието да ги командуваме и водим към победата.

Че монархиите, както и поповете, доказват всеки ден, че нищо добро не може да се очаква от тях, е очевидно; но да се твърди, че трябвало да се провъзгласи републиката от Палермо до Неапол през 1860 г., това е погрешно! И онези, които искат да убедят другите в обратното, го правят поради партийна омраза, каквато са проявявали от 1848 г. насам при всеки случай, а не че са убедени в това, което твърдят.

Имахме ветото на монархията през 1860 г., имаме го и през 1862 г. Да се катурне папството, смятам, струваше, ако не повече, то поне толкова, колкото да се катурне Бурбонът. И през 1862 г. червеноризците си бяха поставили за цел да съборят папството (безспорно — най-свирепия и настървен враг на Италия) и да завоюват

естествената ни столица, без да имат друга цел и амбиция, освен тази — да сторят добро на отечеството.

Мисията беше свята, условията бяха същите и благородната Сицилия, с изключение на някои, които бяха седнали удобно на трапезата, приготвена от нас през 1860 г., отвърна с обичайния си устрем на зова ни „Рим или смърт“, който ние отправихме в Марсала.

Тук трябва да повтора онова, което вече съм казвал друг път; ако Италия имаше два града като Палермо, ние щяхме да достигнем Рим необезпокоявани.

Уважаваният мъченик на Шпилберг^[2], Палавичини управляваше Палермо. Естествено на мен не ми се искаше да причинявам каквато и да било неприятност на стария си приятел. Обаче бях убеден, че е грешка „да оставим да действа този, комуто се пада“, уверен, че не би се направил никакъв опит, ако липсваше тласък на тези, които не искаха да останат безполезно растение.

Затуй и ние отправихме призива „Рим или смърт“ в Марсала. И след това моите храбреци се събраха във Фикуца, имение на няколко мили от Палермо, дето се яви една отборна дружина от младежа от Палермо и по-късно от областите.

Корао, смелият другар на Розалино Пило, и други уважавани мъже доставиха оръжие; Бонаско, Капело и други известни патриоти образуваха комитет по снабдяването. Така че с неразделните ми другари Нуло, Мисори, Кайроли, Манчи, Пачини и др. бързо намерихме нови Хиляда, готови като първите да нападнат попската тирания, без съмнение много по-вредна от бурбонската. Но по отношение на монархията ние бяхме извършили едно престъпление — десетте победи — и бяхме я обидили с това, че бяхме увеличили доходите и; всичко това кралете не прощават. Голяма част от ония, които крещяха за обединението на отечеството през 1860 г., сега бяха улегнали и доволни или клеветяха делото ни, или пък се държаха настрана, за да не се заразят при досега с незадоволимите и неспокойни революционери.

Във всеки случай, благодарение на смелото държане на Палермо и на силното съчувствие на цяла Сицилия, ние можахме да прекосим острова до Катания, без да срещнем сериозни спънки. Доброто население на Катания не се посрами и неговото държане прикова в

границите на бездействието ония, които без съмнение искаха да спънат делото ни.

Два парахода, единият френски, а другият на компанията „Флория“, попаднали в пристанището на Катания, ни пренесоха на отсрещния бряг. Няколко фрегати от военната италианска marina кръстосваха пред пристанището и можеха да ми попречат да се качим на параходите и да отплаваме. Без съмнение те имаха заповед за това; ала за чест на този, който ги командуваше, те не проявиха враждебни действия към нас.

Ние минахме по много опасен начин Месинския пролив, понеже параходите бяха претоварени с хора, въпреки че мнозина от доброволците ни не можаха да се качат поради липса на място. През моряшкия си живот съм виждал много претоварени кораби, ала никога както в този случай. Понеже повечето от доброволците бяха новодошли, още непретроени в дружините и следователно непознати на офицерите, те се струпяха толкова много на борда на нещастните параходи, че създадоха опасност да ги потопят. Безполезно беше да ги увещаваме да слязат; за нищо на света нямаше да го сторят! А пък се излагахме на голяма опасност, може би на смърт. Аз се поколебах за известно време дали да тръгнем в това положение. Колко голяма беше моята отговорност! От решението, което щях да взема в един миг, зависеха кой знае колко неща за отечеството ми. Как да заповядам, когато всеки, който се намираще на парахода; не можеше да се помръдне от мястото си? Вече се спускаше нощта и трябваше да реша дали да тръгнем или да останем там, натъпкани като сардели, за да дочакаме денят да освети един неуспех.

Тръгнахме. И този път щастие то подпомогна правото и справедливостта. Вятърът и морето отговаряха на състоянието на параходите. Както при преминаването през 1860 г. духаше слаб вятър и за щастие морето беше спокойно.

На разсъмване, след като прекосихме благополучно пролива, ние се приближихме до Мелито, дето слязоха всички. Както през 1860 г., ние поехме крайбрежния път към Капо дел Арма по посока на Реджо. Тогава имахме за врагове бурбонците, които търсехме, за да ги бием; днес срещу нас стоеше италианската войска, която искахме на всяка цена да отбегнем, но която също тъй на всяка цена ни търсеше, за да ни унищожи.

Първите враждебни действия срещу нас бяха проявени от един италиански броненосец, който плаваше по крайбрежието, успоредно на направлението ни; той ни подари няколко артилерийски изстрела, като ни принуди да отведем хората си към вътрешността, за да ги запазим.

Няколко отряда, изпратени от Реджо, нападناха авангарда ни. Напразно им дадохме да разберат, че не искаме да се бием! Напразно! Те поискаха от нас да се предадем и понеже ние, естествено, не удовлетворихме искането им, трябваше да избягаме от братоубийствените им залпове.

За да се избегне безполезното проливане на кръв, заповядах на нашите да завият надясно и да поемат пътя за Аспромонте. Вследствие на враждебните действия на италианската войска срещу нас населението се изплаши и продоволствуването ни стана много трудно. Моите нещастни доброволци бяха лишени от всичко, дори и от най-необходимото храната. Когато срещнехме съвсем случайно някой овчар със стадото му, той не искаше да има вземане-даване с нас, сякаш бяхме нещо по-лошо от разбойници! Най-сетне нас ни смятаха отлъчени от църквата, поставени вън от закона — нещо, в което поповете и назадничавите хора можеха лесно да убедят доброто, но простоватото население.

А ние бяхме все същите хора от 1860 г. и нашата цел беше толкова благородна, колкото и първата, макар да бяхме по-малко облагодетелствувани от съдбата. Но аз не виждах за пръв път италианското население бездейно и безразлично към тези, които се борят за свободата му.

Трябва да призная, че това не може да се каже за Сицилия; благородните сицилианци бяха ревностни през 1862 г., както и преди. Те ни дадоха най-добрите си младежи. Измежду възрастните сицилианци трябва да спомена барон Авицани ди Кастроджовани, който понесе като младеж големите мъчности и лишения на войната.

А много бяха мъчнотиите и лишенията. Аз гладувах и предполагам, че мнозина от другарите ми са гладували повече от мен.

Най-сетне, след злополучни походи по почти непроходими пътеки, зората на 29 август 1862 г. ни свари изтощени и изгладнели на Аспромонското плато. Събрахме малко незрели картофи, от които, за да залъжем глада си, първо ядохме сурови, а после ги пекохме.

И тук трябва да отдам справедливост на доброто планинско население от тази част на Калабрия. Поради трудните пътища тия планинци не се явиха веднага; но следобед те дойдоха с хляб, плодове и др. Ала предстоящата разруха не ни позволи да се възползуваме от голямото им благоволение.

На запад, на няколко мили разстояние, към три часа след пладне, се показва главата на колоната на Палавичини, която имаше задачата да ни нападне. Понеже сметнах, че равната ни позиция, дето си бяхме почивали през деня, е много слаба и може да бъде обкръжена, заповядах на хората си да се отправят към планината. Ние стигнахме до края на прекрасната борова гора, която увенчава Аспромонте, и се разположихме там — с гръб към гората и с лице към нападателите ни.

Действително още през 1860 г. ние бяхме изпитали заплахата да бъдем нападнати от сардинската войска и беше нужна много голяма любов към родната земя, за да не влезем в братоубийствена война. Обаче през 1862 г., понеже беше, по-силна от нас, италианската войска ни обрече на унищожение и се спусна върху нас бързо, като върху разбойници, а може би още по-драгоvolно. Тоя път не ни бяха, отправени никакви предварителни искания; щом пристигнаха, нашите врагове ни нападнаха с изненадваща непринуденост и простота. Навярно такава беше заповедта; ние трябваше да бъдем унищожени, а понеже между родни братя можеше да се породи колебание, то нападението трябваше да се извърши веднага, за да няма време за размишления.

Като се приближи на разстояние колкото пушечен изстрел, корпусът на Палавичини образува вериги, напредна решително към нас и откри обичайния си „огън с движение напред“, система, прилагана и от бурбонците, която вече описах като лоша. Ние не отвърнахме. Ужасен беше за мене тоя момент! Аз бях поставен пред алтернативата — да сложим оръжието като овце или да се изцапаме с братска кръв. Естествено, подобно терзание не изпитваха войниците на монархията, или по-право началниците, които командуваха тия войници. Дали пък те не разчитаха на ужаса ми пред една гражданска война? Много е вероятно, защото те ни нападнаха със самоувереност, която караше да се предполага това.

Заповядах да не се стреля и заповедта ми бе изпълнена; направиха изключение само няколко пламенни младежи от десния ни

фланг под заповедите на Меноти, които, като се видяха нападнати и то доста нахално, започнаха да стрелят и отблъснаха врага. Нашата позиция нависоко, с гората в гръб, ни позволяваше да се държим десет срещу сто. Но що от туй? Понеже не се защитавахме, естествено нападателите щяха да ни достигнат скоро. При това, тъй като жестокостта на нападателя е винаги в пряко съотношение със слабата съпротива на противника, стрелците, които напредваха към нас, зачестиха, за проклетия, изстрелите; и аз, който се намирах между двете линии, за да спестя изстреблението, получих като подарък два куршума от карабина, единия — в лявото бедро, а другия — в глезена на десния крак.

В същото време бе ранен и Меноти, който командуваше десния фланг. След заповедта ми да не се стреля почти всичките ми хора се оттеглиха в гората, като при мене останаха всичките ми храбри офицери, между които тримата уважавани хирурзи — Рипари, Базиле и Албанезе, на чиито любезни грижи без съмнение дължа живота си.

Отвратително ми е да разказвам за низостите на хората. Но при ония обстоятелства към мен бяха проявени толкова много низости, че биха могли да отвратят дори и посетителите на помийните ями.

Намериха се хора, които си потриваха ръцете при радостното известие за раните ми, сметнати за смъртоносни. Намериха се други, които се отказаха от приятелството ми; имаше дори и такива, които заявиха, че погрешно били похвалили някои мои заслуги.

Ала за чест на човешкия род, трябва да призная, че имаше и добри хора, които проявиха към мен братски грижи! Между тях трябва да спомена Чинчио Катабене, отнет преждевременно на Италия. Савойската династия бе пипнала голямата плячка, и то както я искаше, т.е. в едно състояние, което караше да се вярва, че по всяка вероятност дяволът ще си я отнесе на оня свят.

Наистина, към мене проявиха онова обикновено благоприличие, което се проявява дори и към големите престъпници, когато ги водят към бесилката; но например, вместо да ме оставят в някоя болница в Реджо или Месина, качиха ме на борда на една фрегата и ме отведоха във Вариняно, като ме принудиха да преплавам цялото Тиренско море, с ужасни болки от раната си в десния крак (раната не беше смъртоносна, но наистина много болезнена). Ала плячката трябваше да бъде на близко и сигурно място. Повтарям, отвратително ми е да

разказвам за низостите на хората и ми е неприятно да отегчавам търпеливия си читател с рани, болници, затвори и с ласките на кралските лешояди.

И тъй, мене ме отведоха във Вариняно, в Специя, в Пиза и по-късно в Капрера. Много бяха страданията и любезните грижи на приятелите ми. Известният професор-хирург Занети извади куршума.

Най-сетне, след тринадесет месеца, раната на десния ми крак заздравя и до 1866 г. живях бездейно и безполезно.

[1] Привърженици на Мацини. — Б.пр. ↑

[2] Крепост-затвор в Моравско, където са лежали много италиански патриоти. — Б.р. ↑

КАМПАНИЯ В ТИРОЛ

Бяха изминали около четири години от деня, в който бях ранен в Аспромонте. От известно време се носеха слухове за съюз с Прусия против Австрия. На 10 юни 1866 г. пристигна в Капрера приятелят ми генерал Фабрици да ме покани от страна на правителството и на нашите да поема командването на доброволците, които се събираха отново в голям брой навсякъде в Италия.

Същия ден отпътувахме с параход и щом стигнахме на брега, веднага се отправихме към Комо, дето трябваше да се събере най-голямата част от доброволците.

Доброволците наистина бяха много, все същите хубави и пламенни младежи, готови винаги да се бият за Италия, без да искат каквато и да било награда. С тях бяха смелите, ветерани от много битки, които се радваха, че ще ги водят.

Изгледите, при които се започваше кампанията от 1866 г., обещаваха на Италия блестящ резултат, ала този резултат излезе жалък, позорен!

Макар народът да беше изтощен от едно хайдушко правителство, той обаче беше изпълнен с въодушевление и готов за жертви. Многобройният флот трябваше да премери силите си с един по-слаб враг, който при това се смяташе за победен, докато за пръв път нашата войска, почти два пъти по-голяма от австрийската в Италия, виждаше под знамената си синовете на целия полуостров, от Лилибео до Ченизио, изгарящи от желание да се бият с вековния враг — само надменното невежество и неспособност на оногова, който водеше войската, можеше да го доведе до Кустоца.

Доброволците, които можеха да достигнат до сто хиляди души, при едно посредствено правителство поради обикновения страх бяха ограничени на около една трета от това число и по отношение на въоръжаването им, облеклото им и пр. към тях се отнесоха както винаги. И когато стана катастрофата при Кустоца, само няколко хиляди души се намираха в Сало, Лонато и Лаго ди Гарда, докато техните

полкове на опашката бяха още в Южна Италия, където очакваха обувки, оръжие и др.

Въпреки многото пречки всичко обещавахе една блестяща кампания, такава, която да постави нашата нация между първите в Европа, да подмлади тая стара матрона и да я отведе отново към първите времена на римския живот. Ала не стана така; поведена от йезуитството в марсианско облекло, тя бе въвличена в една помийна яма от унижения! Правителството, подтикнато от общественото мнение, ала враждебно настроено към доброволците, на които нямаше вяра и от които се боеше, защото бяха представители на правата и свободата на Италия, въоръжаваше малцина от тях, но във въоръжението, организацията и нуждите им бяха отразени антипатията и недоброжелателството, с които са били приети.

И все пак те бяха изпратени на фронта, където след два дни трябваше да забушува битката. Стремителността, с която бяха извършени движенията на войската, и нещастните събития, които последваха веднага, благоприятствуваха за съсредоточаването на доброволците. А във висшите сфери възнамеряваха (обикновените йезуитски глупости), за да не се съберат заедно толкова много доброволци, да ги разделят на две и да оставят от тях половината в Южна Италия под известни предлози, които разпространяваха, за да прикрият вината си; това обаче си оставаха само предлози.

Какъв великолепен кръгозор се разкриваше на изток за нас! С тридесет хиляди души по далматинските брегове ние трябваше да катурнем австрийската монархия! И колко симпатични хора и приятели намерихме ние в тая част на Източна Европа, от Гърция до Унгария! Всичките народи бяха войнствено, враждебно настроени към Австрия и Турция и се нуждаеха от малък тласък, за да се вдигнат против господарите си. Безспорно ние щяхме да заангажираме неприятеля по такъв начин, че да го принудим да изпрати една могъща войска срещу нас, като намали военните си сили на запад и на север, защото иначе бихме проникнали в сърцето на Австрия и бихме хвърлили огромната главня на възраждането на десетте националности, които съставят това разнородно и чудовищно тяло.

Тъй като трябваше да действам по Лаго ди Гарда, аз поисках да поставят под мое командване флотилията в Сало и постигнах това лесно. Но ако човек спре вниманието си върху окаяното състояние, в

което се намираше тая флотилия, ще разбере лесно колко трудно е било за нас да я спасим от неприятелската флотилия, която беше по-многобройна и много по-добре организирана. Доброволците трябваше да излъчат по-голямата част от хората, особено моряците, за да екипират флотилията и да укрепят крайбрежието и го защитават, особено след злополучното сражение при Кустоца и оттеглянето на войската ни.

Един цял полк трябваше да остане в Сало с единствената задача да пази това място и целия съседен бряг, както и укрепленията, които се издигнаха постепенно, за да го защитават.

Генерал Авецана със съответен брой офицери, включително един силен отред от доброволци-моряци, дошли от Анкона, Ливорно и други морски пристанища, трябваше също тъй да остане в Сало със същата цел.

Австрийската флотилия на Лаго ди Гарда броеше осем военни парахода, въоръжени с четиридесет и осем оръдия, със съответните екипажи и снабдени с всичко необходимо. При пристигането ми в Сало италианската флотилия имаше готова само една канонерка с едно оръдие; от другите пет канонерки, със същото въоръжение и движени също тъй с пара, едната стоеше на сушата безполезна, а на останалите четири машините не бяха в ред. Вярно е, че веднага се пристъпи към поправянето на четирите малки плавателни съда, ала едва към края на войната петте канонерки бяха готови с по едно 24 калибрено оръдие. Тоест, пет оръдия от 24 калибра, докато врагът разполагаше с четиридесет и осем оръдия от 80 калибра надолу.

Пристъпи се също тъй и към построяването и въоръжаването на салове, които можеха да ни бъдат от значителна полза, ала липсата на необходимото и бавността на работата не позволиха да се довърши поне един докрай!

БИТКИ, СРАЖЕНИЯ

Всичките наши полкове бяха повикани на западния бряг на Лаго ди Гарда. Понеже имах заповед да действам в Тирол, изпратих втори полк и втори стрелкови полк към Кафаро да завладеят тоя мост и силната позиция Монте Суело, което бе извършено бързо и смело, като те изгониха австрийците в един славен бой.

Началото на нашата кампания беше добро и с остатъка от разполагаемите полкове аз се тъкмах да следвам отблизо смелия наш авангард, когато на 24 юни стана съдбоносното сражение.

Генерал Ла Мармора ми събщи нещастния изход от това сражение и ми заповяда да защитавам Бреша и да не разчитам на подкрепата на войската ни, която се оттегляше зад река Олио. Аз повиках от Тирол авангарда и веднага помислих за едно съсредоточаване на всички сили, които можех да събера срещу Лонато — точка, която задоволяваше тройната цел да защитавам Бреша и Сало и която можеше да ми бъде полезна за прибиране на хората и материалите от войската, които, знаех, че са разпръснати, както действително стана.

През дните след нещастния 24 юни ние завзехме Лонато и Дезенцано, с аванпостове в Риволтела, най-напред с един, после с няколко полка, които заемаха бойното си място със самото си пристигане, тъй като трябваше да се предполага с вероятност, че австрийците няма да бездействуват след оттеглянето на нашата войска. Освен това полковете от Южна Италия, въпреки най-големите си усилия да се придвижат напред, нямаше да успеят да дойдат навреме, за да ни помогнат, в случай че неприятелят, възползувайки се от предимствата си, се насочеше срещу нас; и ми се струва, че към 26-и, вероятния ден на появата на неприятеля, ние нямаше да можем да противопоставим повече от осем хиляди души с една планинска батарея и едно 24-калибрено оръдие от флотилията, разположено върху лонатското възвишение. От всичко това се заключава, че решението да задържим Лонато срещу победоносната неприятелска

войска, в случай че последната се придвижеше напред, беше малко рисковано; все пак това решение бе много полезно.

Като държахме в ръцете си Лонато, Дезенцано и предните постове в Риволтела и по десния фланг на фронта ни чак до Поцоленге, ние наистина защитавахме Бреша, както ни беше заповядано, Сало с арсенала му, складовете и флотилиите, и можахме с голяма радост да съберем разпръснатите се от войската войници и няколко обоза.

Главната войска се оттегляше от реките Минчо и Олио и то след като се беше сражавала. Ала защо се оттегляше войската от десния фланг, т.е. войската при река По? Наброяваща деветдесет хиляди души и с една река като По под носа си, тая войска се оттегляше. Кой я преследваше? Неприятелят разполагаше с осемдесет хиляди души на Минчо и макар че беше излязъл победител от едно сражение с числено превъзхождаща го войска, тия осемдесет хиляди души трябваше да бъдат поне намалени и уморени. И защо да се оттегли от река По чак до Апенините? Аз не мога да си обясня това.

Не познавам австрийския генерал, който командуваше нашите неприятели през 1866 г., но смятам, че той трябва да е бил много способен, щом успя да победи една два пъти по-многобройна войска от неговата и при това съставена от воини, които безспорно струваха колкото неговите.

Победите на прусите на север естествено повлияха, за да се спре напредването му.

Но сред доброволците не възникна смут, страх или безпорядък. Това национално нещастие натъжи всички, ала у никого не се породило чувството на недоверие в съдбините на страната, и въодушевлението, с което тия отлични младежи бяха напуснали бащините си огнища, не само продължаваше да съществува, но се усиляше още повече поради деликатното ни и опасно положение. Война! Да се бием! Това искаха всички. И ако имаха поне един месец за организиране и обучение и бяха въоръжени както трябва, щяха да извършат чудеса.

Италианската войска беше разделена на две части; първата, от сто и двадесет хиляди души, на Минчо и втората, от деветдесет хиляди, на По. Както се вижда, двете превъзхождаха числено неприятелската войска, която наброяваше около осемдесет хиляди души извън крепостите и.

Да заплашваш на разни точки с дивизии или най-много с корпуси, след това с една маса от около осемдесет хиляди души да дадеш решителния удар на най-силната част на неприятелската войска, това, струва ми се, бе първата грешка, извършена от нашия главнокомандуващ.

Австрийският генерал, възползвайки се от грешките ни, съсредоточи разумно силите, с които разполагаше в околностите на Верона, и врѣхлетя върху войската ни на Минчо, която първа бе започнала офанзивата.

След голямото сражение при Кустоца ние задържахме позициите при Лонато и Дезенцано, докато със заповед от върховното командване ни се нареди да подхванем отново операциите в Тирол, тъй като войската се тъкмяла отново да мине в офанзива.

Ние оставихме втори полк да защитава Сало, флотилията и най-важните точки на езерото до Гарняно, всичко под заповедите на генерал Авецана, и след като натъкмихме защитните батареи на западния бряг, поехме отново пътя към Кафаро с първи и трети полк и с първа стрелкова дружина.

През това време възгорделият се от победата при Кустоца неприятел бе укрепил силно изоставения от нас Кафаро и Монте Суело. Аз реших с едно неочаквано нападение да го прогоня от тия точки, за да отворя пътя за Тирол. На 3 юли призори потеглих от Сало и към обед пристигнах в Рока д'Анфо, където заварих полковник Корте, тогава началник на трите поменати корпуса, който бе взел вече мерки да прогони врага от границата ни.

Към три часа следобед капитан Беци, стигнал по планината отляво на уговореното място, даде сигнал и аз заповядах на колоната, определена за атака, защитена дотогава от крепостта, да се придвижи напред с ускорен ход и да нападне неприятеля. Полковник Корте се движеше начело на колоната с адютантите си и със свойственото си хладнокръвие подготвяше, атаката в добър ред и с устрем, достоен за италианските доброволци.

За известно време всичко вървеше добре. Неприятелят се огъваше пред храбростта на нашите, ала той бе подкрепен от резервите, разположени върху височините на Монте Суело, и нашите се натъкваха на все по-страшни позиции. Накрай устремът на нашите бе спрян. Многото ранени, които се връщаха назад, поддържани от

другарите си, внесоха известно смущение в колоната. Наистина нашите млади воители не помислиха за бягство, нито пък се поддадоха на каквото и да било страх, ала те бяха смазани от напрежението на предишните походи за бой и от атакуването на толкова трудни позиции.

Към края на деня битката все още не бе решена и ние останахме на позициите, заети под Монте Суело. Мене ме раниха в лявото бедро и трябваше да се оттегля, като предоставя командването на полковник Кортес, който се държаше храбро през всичкото останало време от деня на заетите позиции. Полковник Бруцези от трети полк му помогна храбро.

На 4-и призори неприятелят се оттегли от Монте Суело и ние го заехме с дружината на Кайроли от девети полк, когото намерих по пътя за Барге и на когото предния ден бях заповядал да върви напред. Същия ден нашите заеха Баголино и Кафаро. Остатъкът от доброволческите корпуси, все още лишени от необходимото, се придвижваха напред към Тирол, ала бавно, тъй като бяхме принудени да се снабдяват с необходимото по пътя.

При завземането на Лодроне и Дацио срещнахме слаба съпротива и най-сетне завзахме и Понте Дацио и Сторо, където се установи моята главна квартира.

Тъй като по-късно трябваше да проникнем в Джудикардия, налагаше се да завладеем първо крепостта Ампола, която господства над долината под същото име и която свършва при долината Ледро, откъдето неприятелят можеше да изскочи и да завладее Сторо и Понте Дацио, като по тоя начин ни откъсне от Бреша, нашата оперативна база.

След като с превземането на Кондино и западните височини осигурихме защитата на левия си фланг, всичките ни грижи се насочиха към завладяването на крепостта Ампола.

През тия дни ни дойде прочутата осемнадесета бригада, командувана от майор Дольоти, с петнадесет великолепни дванадесеткалибрени оръдия.

Числено превъзхождащият ни враг с трите вида оръжие изтласка нашите от Чимего и ако нямахме няколкото оръдия от превъзходната ни артилерия, пристигнала в ония дни, сражението можеше да ни струва много. За щастие, загубите не бяха големи. И тук, както винаги,

долнокачествеността на пушките ни беше причина за загубите ни, които надхвърляха тия на неприятеля.

Войната в Тирол, както във всички планински краища, може да се води само ако се владеят височините. Безсмислено е да се преследва врагът в долините, дори с много по-големи сили от неговите. Врагът с превъзходните си стрелци по върховете на планините и по склоновете винаги ще успее да избие войските, които се придвижват по пътищата на долините. Затова, като изключим Монте Суело, където може би от нетърпеливост не се придържахме към тая максима, всичките наши операции по-нататък бяха предшествувани от завземането на околните планини. И макар тиролците да са опитни в тоя род война, въоръжени с отлични карабини, с които си служат с поразителна сръчност, и макар че и те са храбри войници, успеехме ли да застанем над тях по гребените на планините, те вече не можеха да се съпротивляват. Така нашата упоритост да вървим напред винаги се увенчаваше с успех, въпреки че ни струваше значителни загуби; и тоя успех се дължеше главно на това, че завземахме височините. Завладяването на крепостта Ампола и завземането на планинската верига, която се простира от Рока Пагана чак до върховете Бурели, Джовио, Кадре и др., като господствува над долините Ледро и Джудикардия, ни отвориха лесно пътя в долината Ледро и позволиха главата на колоната ни да стигне чак до Тиарно и Бецека.

Движението ни надясно в долината Ледро беше от много голямо значение, защото от тая част трябваше да закриляме съединяването на втори полк, който беше навлязъл навътре по Моите Нота към Пиеве, Молина и Лаго ди Гарда, противно на заповедите ми, съгласно които той трябваше да се придвижи по долината Лорина към Ампола, за да помогне на обсадата.

Понеже имах присърце завземането на долината Ледро, главно за да осигуря съединяването на втори полк, аз бях заповядал на генерал Хауг да предостави на майор Долоти грижата за обсадата на Ампола и да се отправи към споменатата долина с колкото сили може да отдели от обсадата. Тая акция, преди да се предаде крепостта, беше тежка и не се осъществи.

Във всеки случай аз бях неспокоен за съдбата на втори полк и веднага след предаването на крепостта изпратих в долината Ледро пети полк.

Движението към долината Ледро бе извършено навреме, защото неприятелят, след като бе събрал в долината Конзеи шест хиляди от най-добрите си войници, се спускаше по тая долина към Бецека с намерение да отдели от нас отредите на втори полк и да ги срази.

На двадесети, след предаването на крепостта, когато пътят за Ампола бе вече свободен, главата на нашата дясна колона завзе това село и през нощта една дружина от пети полк, начело с Мартинели, бе изпратена да разузнае източните възвишения.

Тая дружина, не знаей дали по вина на някого или случайно, бе обградена призори от значителни неприятелски сили. Остатъците от тая дружина, преследвани от неприятеля, отстъпиха към главната колона, която заемаше Бецека и съседните села на север, и там се завърза сериозна битка.

СРАЖЕНИЕ ПРИ БЕЦЕКА, 21 ЮЛИ

Неприятелят, възгордян от първите си успехи, се придвижи напред с едно безстрашие, на което бяхме малко свикнали, и последователно изгони нашите от цялата долина Конзеи. Напразно пред Бецека се бе настанила една батарея от осем оръдия, която го обстрелва известно време; напразно началниците и нашите офицери, начело на доброволците, рискувайки живота си, се спуснаха в атака, за да го спрат; напразно! Всичките наши позиции до Бецека бяха завзети от неприятеля и той не само завладя това село, а продължи по-нататък и прехвърли един отред в десния ни фланг, на юг от долината Ледро, за да ни атакува отстрани.

Аз бях потеглил призори от Сторо с файтон, тъй като раната ми от 3 юни бе още прясна. От сведенията, които бях получил, не очаквах да заваря хората си ангажирани в едно толкова ужасно сражение. Ала когато напусках Сторо, бях заповядал девети полк и първи стрелкови полк да се придвижат напред в моята посока.

Когато пристигнах в околностите на Бецека, от оръдието и пушечните изстрели разбрах, че се е завързал бой. Накарах да повикат генерал Хауг и от сведенията разбрах, че работата е сериозна.

Споразумяхме се да заповядаме дружините на девети полк, които започваха да пристигат, да завземат височините отляво. Тия позиции ни свършиха много работа — благодарение на тях се измъкнахме от сражението. Те бяха завзети от смелчаците на тоя полк, водени, казвам това с истинска гордост, от моя син Меноти. Двете дружини от девети полк бяха командувани от Косович и Вико Пелидзари, и двамата от Хилядата и достойни да бъдат от тях.

В центъра и в десния ни фланг доброволците се отдръпваха назад; същото правеше и поменатата батарея, като даваше изстрели и се държеше храбро. На едно оръдие от тая батарея бяха избити всичките коне и от прислугата, с изключение на едного, всички бяха убити или ранени. Тоя храбрец, след като изпрати последния снаряд на неприятеля, се метна на коня от своето оръдие с такова хладнокръвие, сякаш се намираше на маневрено поле През това време майор Долъоти

ми съобщи, че държи назад една резервна батарея. „Напред!“ — извиках аз и тия храбри хора за няколко минути пристигнаха в галоп, завиха вдясно, настаниха шестте си оръдия върху един леко издигнат терен и започнаха да обстрелват неприятеля с такива изстрели, които повече приличаха на пушечен огън — толкова чести бяха.

От шестте оттеглили се оръдия три се прибавиха към резервната батарея, така че се създаде една батарея от девет страхотни огнени гърла.

Всичките офицери от главната ми квартира и всички други, които можеха да чуят гласа ми, бяха натоварени от мене да събират хора и да ги пращат напред. Канцио, Ричоти, Кариолати, Дамяни, Равини и други се спуснаха начело на едно ядро от храбреци и подпомогнати от смелия девети полк на левия фланг, прогониха неприятеля, вече разтърсен от стрелбата на нашата артилерия, отвъд Бецека и съседните села. Неприятелят не издържа повече и премина в пълно отстъпление, като изостави всичките завоювани позиции чак до долината Конзеи и по планините на изток.

Това сражение, най-сериозното и кръвопролитно през цялата кампания, ни струваше голям брой убити и ранени.

Аз няма да разказвам за частичните сражения, станали в планините. Между тях имаше много славни, на които аз, разбира се, не можах да присъствувам. Ще кажа само, че на двадесет и първи неприятелят, за да прикрие сериозното си придвижване към Бецека, се отправи със значителна сила и към Кондино, където храбрият генерал Фабрици, началник на генералния щаб, го отблъсна с бригадите на Никотера и КORTE и с няколко оръдия.

След двадесет и първи неприятелят вече не се появи. Аз изпратих полковник Мисори с водачите му отвъд Кондино на разузнаване и научих, че цялата долина чак до крепостите на Лардаро е свободна.

От Тирол се оттеглихме в Бреша, където стана разпускането на доброволците. След това аз се прибрах в Капрера.

АГРО РОМАНО

[Римско поле — Б.пр.]

Кратката кампания през 1867 г. в Агро Романо бе подготвена от мене през време на една екскурзия в Италия и Швейцария, където присъствувах на конгреса на „Съюза за мир и свобода“. Тъй че аз поемам за нея по-голямата част от отговорността.

Генерал на римската република, облечен с извънредни права от това правителство, най-законното, което е съществувало в Италия, живеейки в бездействие, което винаги съм смятал за престъпно, щом оставаше да се върши още толкова много за родната страна, аз си въобразявах с основание, че е дошло времето да се срине папската камарила и да се завоюва за Италия славната и столица.

Да се чака почин от „комуто се пада“, беше надежда като тая, написана върху вратата на ада. Войниците на Бонапарт ги нямаше вече в Рим и нима няколкото хиляди наемни войници, утайка от всичките европейски помийни ями, трябваше да държат нащрек една велика нация и да пречат да се възползува от най-свещените си права?

Аз се захех с кръстоносния поход — първо във Венето и по-късно в най-близките до Рим области. Двете правителства — на Париж и на Флоренция, както беше естествено, ме следяха със своите копои; и ако бяха мнозина добрите, които ми помагаша в делото, не бяха малко и ония, които ми пречеха, особено мацинистката партия, която незаслужено се нарича партия на акцията и която не може да понася всеки почин за освобождение на когото и да било.

След като обиколих Италия и се завърнах в Швейцария, сметнах, че не бива повече да протакам и реших да действам към септември.

В същото време, когато се подготвяше движението на север, ние поискахме и съдействието на приятелите от Южна Италия, за да действваме едновременно срещу Рим.

Ала аз си бях направил сметката без кръчмаря. Една прекрасна нощ, като стигнах в Синалунга, където ме посрещнаха и подслониха любезно, бях арестуван по заповед на италианското правителство и отведен в александрийската крепост.

От Александрия, където ме задържаха няколко дни, ме отведоха в Генуа и оттам в Капрера, като обкръжиха острова с военни кораби. Ето ме пленник в жилището ми пазен от много близо от броненосци, по-малки параходи и няколко търговски кораба, които италианското правителство бе наело за тая цел. Тласъкът, даден на движението в Италия, което аз не можах да започна поради гореспоменатите причини, не закъсна да повлияе върху нашите приятели, които не се обезкуражиха от арестуването ми.

Генерал Фабрици, мой началник на генералния щаб образува с други благородни мъже комитет по снабдяването във Флоренция. Генерал Ачерби влезе с една доброволческа колона във Витербесе; Меноти с друга влезе и той през Корезе на папска територия; и героичният Енрико Кайроли с брата си Джовани и около седемдесет храбреци с една лодка в Тибър пренасяше оръжие на римляните, на които то липсваше.

В Рим смелият майор Куки с шепа смелчаци, влезли в града при много голям риск за живота си, организираше вътрешната революция, която, комбинирана с нападението отвън, трябваше най-сетне да срине тая чудовищна папска власт, загнездила се като рак в сърцето на нещастната ни страна. Аз не бях точно осведомен за всичко през време на домашния си арест в Капрера, но знаех развитието на онова, което бях оставил; и освен това от вестниците и от слуховете научавах по нещо и знаех със сигурност, че синовете ми и приятелите ми са на римска земя и воюват с папските наемници.

Предоставям на другите да помислят могъл ли съм да остана бездеен, докато моите мили хора по мой подтик се бият за освобождението на Рим — красивия идеал на целия ми живот. Голяма беше бдителността на ония, които бяха натоварени да ме пазят, и много бяха корабите и средствата, с които можеха да разполагат; но още по-голямо беше желанието ми да изпълня своя дълг, като се присъединя към смелите, които се биеха за италианската свобода.

На 14 октомври 1867 г. аз напуснах дома си и се отправих към морето на север. Стигнах на брега и там заварих „Бекачино“, малка лодка, купена в Арно, която побираше само двама души.

„Бекачино“ се намираще случайно на няколко метра от брега, на източната страна на един малък склад, който служи да се поставят на закрито лодките. На същата страна имаше едно сакъзово дърво, което

скриваше почти на пълно малката лодка, така че моите кралски пазачи не бяха я открили.

Джовани, един млад сардинец, пазач на голетата, спуснала котва в пристанището на Станело, ме чакаше на брега. С негова помощ поставих „Бекачино“ във водата и заплавах. Той потегли с лодката на голетата, като си тананикаше. Аз се движех вляво покрай брега на Капрера, като вдигах по-малко шум от патица, и излязох в морето през нос Аркачио, където Фрошианти, друг мой доверен човек, и Барберини, инженер от Капрера, бяха разузнали терена, тъй като се бояха от някоя засада. Моите пазачи бяха много. Те заемаха островчетата на пристанището на Станатело, където държаха една военна лодка с други по-малки, като патрулираха по всички посоки през цялата нощ, ала не и по посоката, избрана от мене, за да се изскубна от ноктите им.

Беше пълнолуние — обстоятелство, което правеше много трудно делото ми, и според пресмятанията ми луната трябваше да се появи иззад Теджолоне (планина, която господствува над Капрера) около един час след залязването на слънцето. Следователно аз трябваше да се възползувам от този час, за да мина в Мадалена нито по-рано, нито по-късно, защото по-рано щеше да ме издаде слънцето, а по-късно луната. Следното непредвидено обстоятелство ми помогна много. Маурицио, мой помощник, този ден беше отишъл в Мадалена и по този час се връщаше в Капрера. Може би поразвеселен, той не обърнал внимание на „Кой е там?“ на военните лодки, които кръстосваха в голям брой по канала Монета, който дели Мадалена от Капрера, и тия лодки открили срещу него пушечен огън, който за щастие не го засегнал. Случайно това ставаше, когато аз преминавах канала, благоприятствуван и от вятъра — малките вълни, предизвикани от него, скриваха чудесно лодката, която излизаше едва една педя над повърхността на морето.

Моят опит, придобит по реките на Америка с индиански каное, които се управляват само с едно гребло, ми послужи извънредно много. Аз имах едно гребло или лопата от около един метър, с която можех да гребя с толкова шум, колкото правят водните животни.

И тъй, докато повечето от пазачите ми се спускаха върху Маурицио, аз прекосих спокойно канала Монета и се доближих до островчето, разделено от Мадалена от един малък канал с брод.

Стигнах при североизточен вятър на островчето и слязох между многобройните скали, които го обкръжават, когато дискът на луната изскачаше от Теджолоне. Изтеглих лодката на суша и я скрих в храсталака; след това се насочих на юг, за да мина канала през брода и да се отправя към дома на госпожа Колинс.

САРДИНИЯ. ПРЕМИНАВАНЕ ПО МОРЕТО

В дома на госпожа Колинс, където ми се оказа най-любезно и приятелско гостоприемство, останах до 7 ч. след обед на 15 октомври 1867 г. В тоя час в къщата на поменатата госпожа дойде приятелят ми Пиетро Сузини с коня си. Качих се и с тоя много опитен водач прекосих остров Мадалена и стигнах във френска Кала, на запад от острова, където ме очакваха Басо и капитан Кунео с една лодка и един моряк.

Качих се в лодката и в 6 ч. прекосих канала, който разделя Мадалена от Сардиния. След като върнахме лодката в Мадалена, остатъка от нощта прекарахме в една пещера близо до кошарата на Доменико Н. Към 6 ч. следобед на шестнадесети, след като намерихме три коня, потеглихме на път, като отначало се движехме пеш, а после на кон. Прекосихме планините Галура, залива и Теранова и на разсъмване на седемнадесети се озовахме върху височините, които господствуват над пристанището Сан Паоло.

Като не намерихме в пристанището Сан Паоло лодката, която Канцио и Виджани трябваше да държат там ние минахме сутринта в кошарата на някой си Никола. Капитан Кунео, въпреки умората си от петнайсетчасовата езда, се отправи на юг за пристанището Прапдина, където ни очакваха нашите приятели, стигнали там благополучно след много перипетии с рибарската лодка „Сан Франческо“.

На 17 октомври 1867 г. в 2 ч. следобед прегърнах сърдечно Канцио и Виджани на борда на „Сан Франческо“. В три часа потеглихме при средно благоприятен вятър.

В Ливорно слязохме в къщата на Сгаралино. Тук Леми ни очакваше от няколко дни с файтон, за да ни откара във Флоренция.

На двадесети във Флоренция бях посрещнат с радост от приятелите и населението, от което не могли да скрият пристигането ми.

На двадесет и втори с нарочен конвой потеглих за римската граница и стигнах до Терни, откъдето се отправих с файтон за областта на действие на Меноти. Тук на двадесети стигнах при прохода Корезе.

Тъй като позицията на Корезе бе малко подходяща за защита от войски в най-лошо състояние, в каквото бяха нашите нещастни доброволци, ние потеглихме за Монте Маджоре и от тая позиция през нощта на 23/24 октомври се отправихме в няколко колони към Монтеротондо, където се знаеше, че има около четиристотин неприятели с две артилерийски оръдия. Колоната, командувана от майорите Калдези и Валсана, трябваше да започне придвижването си в 8 ч. следобед на двадесет и трети, да стигне в Монтеротондо към полунощ и да се погрижи да се промъкне в града с пристъп от западната страна, която се смяташе и наистина беше най-слабата страна, защото разрушените поясни стени бяха заменени с къщи с външни врати и следователно достъпът до тях не беше труден. Тая дясна колона, съставена в по-голямата си част от храбреци от Романия, поради затруднения, неизбежни за един неорганизиран корпус, лишена от всичко, уморена и неразполагаща с опитни водачи, пристигна денем под стените на Монтеротондо, и следователно нощната атака пропадна.

Лявата колона, командувана от Фриджези, пристигна извън Монтеротондо на изток, завзе манастира на капуцините към 10 часа предобед заедно със съседните позиции и изпрати в левия си фланг няколко дружини, за да помогнат на нашите десни корпуси — нещо, което бе невъзможно през целия ден на двадесет и четвърти, тъй като неприятелският огън от тая страна беше ужасен. Централната колона, водена от Меноти, с когото бях и аз, след като бе вървяла от Монте Маджоре направо до обекта, също беше спряна от трудните теснини на пътя за Нолета; но въпреки това тя стигна първа на разсъмване под позициите, които обграждат Монтеротондо от север.

Аз заповядах на тая колона, командувана от Меноти и съставена в по-голямата си част от храбрите стрелци генуезци на Мосто и Бурландо, да завземе поменатите вече северни силни позиции, но да не напада, като смятах да комбинирам атаката с другите колони, които трябваше да пристигнат скоро. Ала доброволците не могли да задържат устрема си и вместо да се ограничат да завземат поменатите позиции, впуснали се да атакуват вратата на „Сан Роко“ и били посрещнати от смъртоносен огън, който се сипел от всичките прозорци на селището в тоя край.

НАПАДЕНИЕ НА МОНТЕРОТОНДО

Това нападение доказва достатъчно на каква висота е бил духът на хората, които командувах аз, в сравнение с мацинистката пропаганда, която подканяше доброволците да се завърнат по домовете си, за да провъзгласят републиката.

Както казах, през целия ден на 24 октомври ние обкръжавахме Монтеротондо, подготвихме фашины и сира, за да опожарим вратата на „Сан Роко“, и извършихме всички приготовления, които можехме.

Трите колони, командувани от Саломоне Калдези, Валсана и Меноти, като изключим няколкото наблюдателни поста по пътя, откъдето можеха да дойдат подкрепления на неприятеля, се бяха събрали за решителната атака на вратата на „Сан Роко“. Фриджези трябваше да атакува едновременно града от изток и по възможност да опожари и вратата на замъка.

Атаката беше решена за 4 ч. сутринта на 25 октомври. Нашите нещастни доброволци, голи, изгладнели и с оскъдни, измокрени дрехи, се бяха излегнали по края на пътищата, които проливните дъждове от предните дни бяха изпълнили с кал и бяха направили почти непроходими. Макар и изтощени от умора, тия храбри младежи трябваше да налягат в калта. Признавам, че почти губех надежда, че ще мога да вдигна тия страдащи хора за часа на атаката и поисках да споделя окаяното им положение до към три часа заранта, седнал между тях.

В тоя час приятелите, които бяха около мене, поискаха да вляза за малко в манастира „Санта Мария“, разположен на няколко крачки от нас, за да поседя на сухо, и ме заведоха в една изповедня, единствено място за сядане.

Няколко минути след като седнах и опрях гърба си, болезнено изтощен от дългото стоене на крака, шум като от буря, тържествен вик на множество от нашите хора, които се бяха впуснали към горящата врата, ме накара да подскоча и да хукна колкото се може с по-голяма бързина към сцената на акцията, като на свой ред извиках и аз „Напред!“.

Вратата беше опожарена, поразена от две малки наши оръдия, които приличаха на два бинокъла. Тя представляваше куп горящи развалини и ние трябваше само да почакаме да изгаснат. Ала неприятелят се опитваше отново да я барикадира и започна да влачи към нея коли, маси и други предмети за преграждане на пътя. Това обаче не се хареса на нашите, които бяха опожарили вратата с цената на толкова усилия и опасности. Първият предмет, който се мярна на вратата, беше една кола, тласкана от зуави^[1], които обаче не успяха да я поставят където трябва. Електрическа искра на героизъм се разпространи като светкавица в редиците на патриотите, които се спуснаха яростно към горящата врата.

Не можах да ги спрат нито колата, препречила пътя им, нито горящите отломъци, струпани на прага, нито градушката от куршуми, която се сипеше от всички страни. Те ми правеха впечатление на поток, който, след като са били разрушени преградните степи, се спуска стремително към полето.

За няколко минути градът бе наводнен от нашите и целият гарнизон се прибра в замъка. В шест часа след обед започна атаката на замъка, тъй като нашите вече бяха господари на всичките изходи на пътищата, които водеха за него. След като барикадирахме всички изходи, запалихме конюшните с фашины, слама, коли и всякакви други запалителни предмети, които ни попаднаха в ръцете.

Към 10 часа предобед отблъснахме с непродължителна стрелба около две хиляди души, които бяха дошли от Рим в помощ на обсадените. Към единадесет часа гарнизонът, потънал в дим и от страх да не бъде хвърлен във въздуха със запалването на барутните складове, които бяха в мазето на замъка, вдигна бяло знаме и се предаде.

За да можем да организираме по-добре хората си, да ги откъснем от безредиците в града и се приближим до Рим, на 28 октомври излязохме от Монтеротондо и завзехме хълмовете Санта Коломба. Авангардът, командуван от Фриджези, превзе Марчилиана и изпрати предните си постове чак до Кастел Джубилео и Вила Спада.

На 29 октомври вечерта, когато бях в Кастел Джубилео, пристигна от Рим един пратеник, който имаше роднини в колоната и следователно беше познат. Той ме увери, че римляните били решени да направят опит за въстание същата нощ. Това донякъде ме смути, тъй като няхах всичките си хора под ръка. Обаче реших да отида с две

стрелкови дружини до Казино дей Паци, на два пушечни изстрела от Понте Номентано, призори на тридесети.

Нашите позиции — Кастел дей Паци, Чекина, Кастел Джубилео и др. бяха много наблизо до Рим и бяха незащитими срещу по-големи сили; тъй че налагаше се да заемем по-силни и по-отдалечени позиции. Монтеротондо ни предлагаше тия условия и освен това в него животът ни щеше да протече по-леко.

[1] Войници от милицията, създадена от Ламорсиер в Рим през 1860 г., за да защитава папската държава. — Б.пр. [↑](#)

МЕНТАНА. 3 НОЕМВРИ 1867 ГОДИНА

На 31 октомври 1867 г. се върнахме в Монтеротондо, дето останахме до 3 ноември.

Това време използвахме да облечем, обуюем и въоръжим някои по-нуждаещи се доброволци.

Заповядах да бъдат завзети силните позиции на Сант Анджело, Монтечели и Паломбара от три дружини, командувани от полковник Паджи. Тиволи бе завзет от полковник Пианчани с една дружина. Генерал Ачерби завзе Витербо с хиляда души, генерал Никотера завзе Велетри с други хиляда, а майор Андреуци действуваше на десния бряг на Тибър с двеста души.

Преди 31 октомври много доброволци се стекоха да увеличат колоните, командувани от Меноти, които така наброяваха вече шест хиляди души.

Така че, ако положението на доброволческите отреди не беше блестящо, нямаше да е все пак окаяно, ако бяхме могли с подкрепата на страната да завършим въоръжаването и да набавим всичко, от което се нуждаеха нашите бедни доброволци.

Папската войска беше деморализирана; една част от нея ние бяхме сразили при Монтеротондо, а другата част се беше съсредоточила в Рим, откъдето не смееше да излезе, въпреки че я предизвиквахме.

Римският народ, подтискан и избиван при опитите си за въстание, издигаше глас за отмъщение и се подготвяше ободрен, предвождан от Куки и други смелчаци, да сътрудничи с освободителите си отвън и да свърши веднъж завинаги с поповете и наемниците. Най-сетне всичко обещавахе провалянето на попщината, неприятел на човешкия род.

Но геният на злото бдеше още върху запазването на главната му опора; първосвещеника на лъжата! От бреговете на Сена, дето също властвува, за нещастие на Франция и на света, той отправяше заплахи срещу Арно, обвиняваше в малодушие зайците и възбуждаше смелостта на страха и на недобросъвестността. При гласа на

господаря, мъжете, които тъй недостойно управляват Италия, покривайки лицето си с единствената маска на патриотизма, измамиха нацията, като нахлуха в римската територия и извикаха: „Ето ни! Ние удържахме думата си. При първите пушечни изстрели на Рим ние се притичваме на помощ на братята!“

Лъжа! Лъжа! Вие се завтекохте, но за да избие брата си, в случай че постигне крайната победа. И вие се завтекохте, когато бяхте уверени, че римските патриоти са смазани, измрели.

Лъжа! Лъжа! Вие и вашият великодушен съюзник завзехте Рим и територията му, за да оставите поразената войска на наемниците на папата свободна, цяла, да тежи с всичките си сили, с предимството на оръжията и средствата си над шепата доброволци, крайно зле въоръжени и лишени от всичко необходимо, които искахте да видите победени. И ако папската войска не беше достатъчна, както действително не беше, там имаше други готови — войниците на Бонапарт, а също тъй (просто се ужасявам, като си го помисля!) и ония, които имат нещастieto да ви се подчиняват.

През 1860 г. не маршируваха ли срещу нас, за да ни бият? (Телеграмата на Фарини до Бонапарт). И защо не трябваше да стане същото през 1867 г.? Мептанските хълмове бяха покрити с трупове на смели синове на Италия, смесени с трупове на чуждите наемници, както бяха покрити капуанските равнини преди седем години. И каузата, за която се биеха доброволците, които имах честта да командувам, беше свята като каузата, заради която бяхме отишли да се бием под стените на древната столица на света!

Тук със скръб трябва да припомня друга една причина за нещастieto при Ментана. Мацинианците бяха започнали една разлагаща пропаганда, откакто се заоттегляхме от Казино дей Пацци; при това подбудата за тази пропаганда беше напълно неоснователна. За оногова, който има ум, е лесно да разбере, че не можехме да удържим позицията си под стените на Рим при пристигането на французите поради състава на силите, които командувах, лишени от всичко, без артилерия и кавалерия, неспособни изобщо да се противопоставят на една сериозна вилазка, дори само на папска войска; при това, както бяхме без средства, ако ни бяха нападнали, нямаше да можем да изтраем два дни. Обаче като владетели на Монтеротондо, който се вижда от Рим, ние бяхме в средището на малкото си сили, с

господстващи позиции и на разстояние, което ни позволяваше да усетим навреме, щом неприятелят се опита да ни нападне.

Не стигаха безчестната и яростна позиция на правителството, мощта на попщината и подкрепата на Бонапарт. Не! Трябваше да дойдат и мацинианците да ритнат оногова, който се вдъхновяваше само от един стремеж — освобождение на братята си роби. „Ние ще я свършим по-добре“ — ми казваха в Лугано през 1848 г. хората от сектата, които днес са хора на монархията. Виждате, че мацинианците са започнали отдавна срещу мене войната си с оскърбления. „Да отидем по домовете си, да обявим републиката и да издигнем барикади“ — казваха на доброволците ми в околностите на Рим през 1867 г. И наистина, много по-удобно беше за ония момчета, които ме придружаваха, да се завърнат вкъщи, отколкото да останат с мене през месец ноември, лишени от най-необходимото, да се бият срещу нашата войска, срещу французите и папските войници.

Под влиянието на тези мациниански хитрувания, при оттеглянето ни от Казино дей Паци до Ментана от редиците ни избягаха около три хиляди младежи; предоставям на читателя да си представи какъв морал и какво доверие в задачата са могли да имат останалите в една войска от около шест хиляди души, която е била напусната от половината си доброволци, като при това те са заявили на всеослушание защо я напускат.

Безкрайни са вредите, които ми причиниха тези мацинианци; и ако бяха причинени лично на мене, а не на националната кауза, щях да ги забравя. Но как мога да ги забравя, как мога да не ги припомня на онази избрана част от младежта ни, заблудена от тях?

Безспорно Мацини беше по-добър от последователите си и в едно писмо, отправено до мене на 11 февруари 1870 г. относно случая с Ментана, ми писа: „Вие знаете, че аз не вярвах в успеха и бях убеден, че ще бъде по-добре да се съсредоточат всичките сили в едно движение срещу Рим (план напълно отхвърлен от приятелите ни в Рим — б.Гар.), отколкото да се нахлува в провинцията; но щом веднъж се пристъпи към делото, аз допринесох, доколкото можах“.

Аз не се съмнявам в твърдението на Мацини, но вредата беше сторена. Или той не е сварил да уведоми привържениците си, или те са поискали да продължат да вредят.

Ричоти не намери в Англия средства, които можеха да се очакват, защото сред тамошните наши приятели се беше промъкнало мнението: „Защо да се катурва папското управление, за да се замести с друго по-лошо?“

И в околностите на Рим последователите на същото, както казах, сееха сред доброволците ми унии и предизвикваха масови бягства, които без съмнение бяха главната причина за провалянето ни при Ментана. От височината на кулата сградата Пиомбино в Монтеротондо, дето прекарвах по-голямата част от деня, като наблюдавах упражненията на доброволците ни в равнината и всяко движение в полето, виждах шествието от наши хора, които се отправяха към Пасо ди Корезе, т.е., които си отиваха по домовете. И на другарите си, които ми заговорваха за бегълците, отвърщах: „Хайде де! Тия, гдето си отиват, не са ваши, а селяни, които отиват или се връщат от работа“. Но в душата ми се надигаше гняв срещу тази долна постъпка и се силех да го скрия или смекча пред ония, които бяха около мене.

При това морално състояние на хората ми и при невъзможността да си набавим необходимото отвъд северната граница, която беше за нас херметически затворена от корпусите на италианската войска, ние трябваше да потърсим друго поле за действие и други бази, за да можем да живеем, да се задържим и да дочакаме събитията, които най-сетне трябваше да разрешат римския въпрос. Решихме да тръгнем по реката вляво от Тиволи, да оставим зад нас Апенините и да се приближим към южните области.

Решено бе да тръгнем на 3 ноември заранта, но поради разпределянето на обувки бяхме готови за път едва по пладне през този ден.

Поехме пътя за Тиволи.

За нещастие малкото наши конни разузнавачи, изглежда, попаднаха в ръцете на неприятеля; така че папските войници, идвайки по пътя „Номентана“, почти изненадаха авангарда ни и го нападнаха.

След като прекосихме селото Ментана, се разнесоха пушечните изстрели на неприятеля. Да отстъпим, когато вече бяхме нападнати от неприятеля, значеше да бягаме; не оставаше друго, освен да приемем сражението, като заемем силните позиции, които бяха до нас.

И тъй, изпратих до Меноти, който беше в авангарда, заповед да заеме силните позиции и да се съпротивлява. Последователно изпратих напред останалите колони, като ги разгънах вляво и вдясно в подкрепа на първите, а няколко дружини оставих в колона на десния фланг за резерва.

Пътят, който води от Ментана за Монтеротондо, наша линия на действие през този ден, е добър, но е каменист и нисък, тъй че трябваше да потърся в десния ни фланг удобна позиция, за да поставя там двете оръдия, взети от неприятеля.

Това стана много мъчно поради липсата на опитни хора и коне, и поради много неравната почва, осеяна с лозя и живи плетища.

Между това сражението се разгаряше кръвопролитие по цялата линия. Ние бяхме заели позиции, изгодни като тези на неприятеля, дори по-добри, защото той не може да покаже артилерията си през деня, и за известно време нашите позиции се задържаха, въпреки че неприятелят ни превъзхождаше извънредно много по оръжие и по брой на хората си.

Обаче трябва да призная, че доброволците, деморализирани от многото бягства, тоя ден не се показаха достойни за славата си. Отличните офицери и шепа смелчаци, които ги следваха, проливаха ценната си кръв, без да отстъпят педя земя; ала масата не се състоеше от обикновените ни храбреци и отстъпваше отлични позиции, без да прояви оная съпротива, която можех да очаквам.

Сражението започна към един часа по обед и към три часа, от позиция на позиция, неприятелят ни бе изгонил хиляда метра назад към селото Ментана.

Към три часа ние можахме да сложим оръдията на изгодна позиция в десния ни фланг и те започнаха да стрелят ефикасно срещу неприятеля.

Едно нападение на щик, извършено от цялата ни линия, и изстрелите отблизо на нашите, скрити в ментанските къщи, посяха земята с трупове на папски войници. Неприятелят се разбяга, ние заехме отново изгубените си позиции, до четири часа следобед победата се усмихваше на борците на италианската свобода и ние бяхме господари на полесражението. Но, повтарям, една гибелна деморализация се бе промъкнала в редиците ни. Ние бяхме нанесли силен удар на неприятеля, а липсваше волята да се завърши победата,

като се преследва неприятелят, който бе оставил бойното поле. Сред доброволците се носеха слухове за някакви французки колони, които уж идели към нас; нямаше време да се открие произходът на тези слухове, но естествено той беше вражески. Знаеше се, че италианската войска е против нас, че спира нашите на границата и задържа всяка пратка за нас, както и всяко съобщение. Най-сетне италианското правителство, поповете и мацинианците бяха успели да хвърлят сред редиците ни униние, срещу което не всеки човек може да се бори.

Към четири часа следобед слухът, според който две хиляди войници на Бонапарт нападнали ариергарда ни, разтърси из основи твърдостта на доброволците; при това този слух излезе лъжлив. Обаче вярно беше, че експедиционният корпус на Де Феи бе пристигнал на помощ на сразените войници на папата.

Позициите, завзети повторно с толкова храброст, бяха пак изоставени и тълпа от бегълци започна да се трупа на пътя. Напразно аз и много мои храбри офицери се опитвахме да ги поставим отново в ред. Напразно! Упреците не помагаха. Всички се отправяха към Монтеротондо, като оставиха едно оръдие, което попадна в ръцете на врага едва на следния ден, и шепа храбреци, които от къщите на Ментана косяха враговете.

На 3 ноември, привечер, се оттеглихме към Пасо ди Корезе (по онова време Корезкият мост разделяше римската територия от италианската) и остатъка от нощта минахме на римска територия, в кръчмата и около нея. Някои началници ми съобщиха, че част от доброволците били разположени да не хвърлят оръжието и да опитат още веднъж щастието, но заранта се убедих, че такова разположение не е съществувало или пък вече не съществуваше.

Заранта на четвърти ноември сложихме оръжие върху моста и обезоръжените доброволци напуснаха папската територия.

По време на пътуването, естествено, бях обграден от обичайните правителствени мерки. Пътувахме с много голяма бързина и най-сетне стигнахме във Вариняно, дето ме оставиха по-късно да се завърна в своята Капрера.

ПЕТИ ПЕРИОД

ЕКСПЕДИЦИЯ ВЪВ ФРАНЦИЯ

За оногова, който има търпение да чете записките ми, ще спомена едно обстоятелство, което ще се стори необикновено, ала е съвсем вярно. Тълкуванията върху него предпочитам да предоставя на читателя.

Че при пристигането си в Италия от Америка през 1848 г. аз не спечелих благоразположението на савойската монархия, е нещо естествено. Че възбудих антипатия сред служителите и, от първия министър до генералите на войската и от тях до последните портиери, свързани със съществуването на кралското правителство, беше също естествена последица от хората и нещата.

Ала аз не мога точно да си обясня неблагоприятния прием, оказван ми от хората, които могат справедливо да се нарекат светила на новия период на националното възраждане и които имат големи заслуги за него, като например Маццини, Манини, Гуераци и неколцина от приятелите им.

Същата участ ме сполетя и във Франция през 1870 и 1871 г. Все пак във Франция, както в Италия, срещнах сред населението една възторжена симпатия, разбира се, много по-голяма отколкото заслужавам.

Правителството на националната защита, съставено от трима честни мъже, заслужаващи доверието на страната ме прие, защото събитията ме налагаха, ала — хладно, с очевидното намерение, както много пъти ми се беше случвало в Италия, да си послужи със скромното ми име, и нищо повече, като ме лишаваше в същност от необходимите средства, с които моето съдействие можеше да излезе полезно.

Гамбета, Кремиьо, Гле-Бизоен бяха в личните си отношения към мене любезни; ала първият, от когото трябваше да очаквам, ако не лична симпатия, поне дейно и енергично съдействие, ме изостави повече от всички други в едно ценно време.

В първите дни на септември 1870 г. бе провъзгласено временното правителство на Франция и аз на шести същия месец предложих

услугите си на това правителство, което винаги се е срамувало да се обяви за републиканско.

Френското правителство не ми отговори в течение на цял месец, ценно време, през което можеше да се направи много и което беше почти напълно загубено.

Едва в началото на октомври научих, че ме приемат във Франция, и генерал Бордон, на когото единствено се дължи приемането ми, дойде да ме вземе в Капрера с парахода „Париж“, с който пристигнах в Марсилия на 7 октомври 1870 г.

Ескирос, префект на славния град, и въодушевеното население ме посрещнаха тържествено; с телеграма правителството в Тур ме викаше веднага при себе си.

Пристигнах в Тур, дето намерих Кремиьо и Гле-Бизоен, и двамата приятни и, струва ми се, много честни хора, ала негодни да повдигнат Франция от ужасното нещастие, в което я бе хвърлил Бонапарт. Освен това те принадлежаха към една порочна система на управление, при която дори да имаха способността да вършат добро, не можеха да го извършат.

Гамбета, който пристигна на следния ден, поразтърси инертната правителствена машина, наелектризира я, импровизира безброй средства; ала и това беше недостатъчно за случая, било поради грешката на негодното правителство, готово да повери възраждащата се войска на същите хора от империята, които бяха загубили предишната войска, било поради липсата на опитност, необходима при такива ужасни обстоятелства.

В Тур загубих няколко дни поради колебливостта на правителството и започнах да мисля, че трябва да се завърна вкъщи, защото разбрах, както вече казах, че искат да използват името ми — и нищо повече.

Задачата, с която искаха да ме натоварят, беше да организирам няколкостотин италиански доброволци, които се намираха в Шамбери и Марсилия.

След много разисквания с тия господа, най-сетне отидох в Дол, за да събера ония хора от всякаква народност, които трябваше да послужат като ядро на бъдещата Вогезка войска.

След Седан прусите напредваха към Париж и естествено на десния фланг трябваше да имат странична охрана. Войските от тая

странична охрана се явиха няколко пъти чак в околностите на Дол, където се бях заел с организирането на малкото събрани от мене хора, недостатъчно екипирани и зле въоръжени в продължение на дълго време.

Във всеки случай ние се държахме енергично, като отначало заехме позиция в Мон-Ролан и после във Фор де на Сер, така че Дол остана непокътнат през всичкото време, което прекарахме там.

Тъй като неприятелската войска напредваше към Париж, естествено трябваше да се заплаши поне операционната и линия от Рейн до столицата на Франция. Тая необходимост бе почувствувана от правителството на защитата, което изпрати във Вогезите по-голямата част от доброволците и генерал Камбриелс с тридесет хиляди новобранци, няколко дружини от старата войска и няколко оръдия.

Всичките тия сили бяха отблъснати от Вогезите към Безансон от превъзхождащия ги враг, докато ние още бяхме в Дол, и господин Ординер, безансонски окръжен управител, ми телеграфира на два пъти да отида при него да вземем мерки, за да попречим за разгромяването на поменатите сили.

Господин Ординер бе намислил да събере под мое командване всички фракции от съществуващите в окръга корпуси и аз бях приет от всички тия войскове части и от населението на Безансон с онова въодушевление, с което биха ме приели в Италия. Ала господин Гамбета, който пристигна малко по-късно, намери за добре да заглади всяко нещо и да постави отново под заповедите на генерал Камбриелс всичките източни сили, събрани заедно. Нека се има пред вид, че генерал Камбриелс изтъкваше, че има нужда от почивка, за да лекува една рана на главата си, която го безпокоеше много.

През ноември получих заповед да отида с хората си от Дол в Морван, заплашен от неприятеля заедно с важния металургичен завод на Крьозо.

За място на главната си квартира избрах Отен. Там заварихме населението изплашено от приближаването на прусите дотолкова, че бяха хвърлени в рекичката Ару единствените две малки оръдия.

Пристигането на италианците от Танара и Равели, на неколцина испанци, гърци и поляци и на няколко подвижни роты, започна да поувеличава числеността на нашето войсково ядро. Ние започнахме дори да си създаваме артилерия с няколко планински оръдия, след

които се сдобихме и с две полски батареи. Сдобихме се също тъй и с известен брой водачи на кон, по-голямата част италианци, които към края на експедицията станаха два пълни ескадрона.

Организираха се три бригади: първата, командувана от капитан Босак, втората — от полковник Депен, която после мина под командването на полковник Лобиа, и третата командувана от Меноти.

Имаше и няколко роти от свободни стрелци, които се числяха към бригадата на Меноти. Тия роти действуваха през време на организирането като активни войскове части сред колоните на неприятеля, когото безпокояха много.

Четвърта бригада, под командването на Ричоти, отначало се състоеше само от дружини свободни стрелци, които действуваха на летящи колони като другите, в края на войната същата четвърта бригада нарасна с няколко дружини редовни войници.

Началник на главната квартира на войската беше генерал Бордон.

Втори началник на главната квартира беше полковник Лобиа.

Към средата на ноември ние потеглихме за Арне-льо-Дюк и долината Уш, която се спуска към Дижон. Там се намираше пруската войска на Вердер, която заплашваше долината на Рона и която държеше своите аванпостове към Дол, Нюпс, Субернон и др., като отрязваше с набези всички околни селища.

Тъй наречената Вогезка войска, наброяваща от шест до осем хиляди души, напредваше срещу победоносната войска на Вердер, наброяваща около двайсет хиляди души и разполагаща с много артилерия и кавалерия.

Нашите свободни стрелци завързаха няколко незначителни схватки, ако изключим блестящия поход на Ричоти към Шатийон на Сена и тоя на Ординер.

Изобщо може да се каже, че нашите свободни стрелци ставаха всеки ден все по-страшни за врага.

През време на първата окупация на Дижон от страна на прусаците, докато бяхме още между Дол и Форе дьо на Сер, предприехме едно нощно нападение, като смятахме, че, както се говореше, населението на Дижон е наклонно да се защитава.

Ако се вземе под внимание състоянието, в което се намираха командуваните от мене хора, наистина беше дързост решението ни да си премерим силите с един неприятел, който ни превъзхождаше

толкова много в числено отношение, победител в толкова много сражения и следователно — много закален. Но казваха, че населението на Дижон се биело, и ние отидохме на драго сърце да споделим опасностите му.

Бяхме вече на няколко мили от столицата на Бургон, когато един пратеник на града ни съобщи, че Дижон се е предал и че общинските власти забранили всякаква съпротива. Тогава ние се върнахме към нашите позиции.

Стигнахме вече към средата на ноември, а все още не бяхме извършили нищо, като се изключи извършеното от свободните стрелци, за което споменах. При това не липсваха и гласове на нетърпеливост сред нашите хора, които както винаги изгаряха от желание да си премерят силите с неприятеля, та имаше и няколко оплаквания от бездействието ни от страна на същите ония, които ни отказваха средства за енергично действие; така че трябваше да се направи нещо.

Да си премерим силите в едно дневно нападение с войската на Вердер, която заемаше Дижон, би било глупост. Можеше да се опита нощем. Нощем разликата в оръжията щеше да изчезне, защото и във Франция ни се бяха паднали обикновените стари пушки, които в мрака можеха да минат за добри като тия на неприятеля; освен това аз съм убеден, че в нощно нападение не бива да се стреля, особено пък от нови воини.

Докато малката Вогезка войска напредваше към Дижон през долината на Уш, корпусите на нашите свободни стрелци в по-голямата си част се намираха на нашия фланг с първа бригада и се стичаха всички към нас, за да вземат участие в похода.

Сутринта на 26 ноември аз с главния щаб и главната квартира бях на кон на платото Лантене, за да го разузная, когато една колона от няколко хиляди прусаци, снабдени с трите вида оръжие, излезе от Дижон и почна да напредва по главния път към нас.

Позицията Лантене е страхотна към реката Уш, ала откъм страната на платото, към Пак и Преноа, тя е напълно уязвима и не може да се задържи срещу по-големи сили.

Следователно аз заповядах да се качат от Лантене на платото всичките наши сили, които се намираха в селото, и ги настаних постепенно с пристигането им на бойните им места, вдясно и вляво от

пътя, по който идваха, като оставих на самия път няколко дружини в колона като резерва и за едно решително нападение, в случай че неприятелят проникне до нашите линии. По-голямата част от трета бригада, която беше най-голямата сила във войската ни, заемаше левия фланг. Резервите на пътя принадлежаха също тъй към трета бригада.

Генуезките карабинери бяха настанени на крайния ляв фланг, а нашата артилерия, състояща се от една полска батарея и две планински батареи, беше настанена на левия фланг на генуезците, понеже позицията господствуваше над всички останали позиции.

На десния ни фланг бяха свободните стрелци на Лост, които бяха подсилени от тия на Ричоти и други. Малкото кавалерия, образувана от тридесет егери и няколко водачи, се беше настанила пред нашия център в една низина.

Ясно е, значи, че нашата главна сила беше в третата бригада, която сама образуваше центъра, левия фланг и резервата, всички около три хиляди души. Тъй наречената четвърта бригада, цялата съставена от свободни стрелци, тоя ден не наброяваше повече от четири или петстотин души, тъй като всичките свободни стрелци, възлизаха на около две хиляди души. И тъй, общият брой не беше повече от пет хиляди души.

В сражението при Лантене на 26 ноември 1870 г. не взеха участие първа и втора бригада. Първа бригада, завързала бой предния ден към Фльори, впоследствие се беше оттеглила от тоя бой към Пондьо Папи. Втора бригада беше в поход и пристигна едва на 27-и в Лантене.

Полкът на Равеле от трета бригада, съставен от италианци, също го нямаше — намираше се към Уш.

СРАЖЕНИЯ ПРИ ЛАНТЕНЕ И ОТЕН

Нашата бойна линия на платото Лантене в края на гората беше почти напълно скрита за неприятеля, който можеше да забележи само свободните стрелци на Лост, на крайния десен фланг. Може би поради тая причина той изпрати една дружина да завземе селото Пакс, близо до нашия ляв фланг, докато голямата част от войските му заемаше Преноа и се забелязваше в боен ред по височините на това село. Дружината, изпратена в Пакс, щеше да бъде пленена, ако имяхме само сто кавалеристи.

След като Пакс бе завзет от неприятеля, аз изпратих две оръдия от нашата артилерия, подкрепени от няколко линии стрелци, които изгониха с малко изстрели неприятеля от селото.

Докато ставаше това, прусите изложиха на показ силите си, като ги строиха тържествено на господстващите Преноаски височини. Тяхната дружина се оттегли бързо и те едва я подкрепиха с няколко оръдия, без да придвижат напред тържествената си линия стрелци, която стоеше за резерва.

„Значи не са много! помислих си веднага. — Не идват? — казвах си аз още. — Е, добре, ние ще идем при тях“.

И тъй, реших да нападаме и потеглихме решително към неприятеля в същия боен ред, в който го бяхме очаквали на нашите позиции.

Нашите свободни стрелци от десния фланг нападناха смело левия фланг на неприятеля, заплашвайки да го обходят. Третата бригада напредваше в съвършен ред, със своите линии от стрелци начело, следвани от дружинни колони, които бяха толкова сгъстени, че можеха да събудят завист у най-закалените войници.

Неприятелската артилерия, разположена на Преноаските височини, обстрелваше нашите линии, които се придвижваха напред, както умеят да обстрелват оръдията на прусите, ала у нашите не се забелязваше ни най-малко колебание; в линиите — никакво клатушкане, а държането на воините ни бе чудесно.

Енергията, твърдостта и хладнокръвието на републиканците разтърсиха безстрастната смелост на гордите победители при Седан; и когато забелязаха, че не се боим от гранатите им, а напредваме смело и бързо в нападението започнаха да се оттеглят към Дижон.

Челната линия на селото Преноа, нападнато от нас, имаше един път, който завиваше наляво към входа за селото, тъй като то беше разположено върху една височина; тоя път лъкатушеше.

Нашите, които нападаха селото, не бяха забелязали тая лъкатушност на пътя или пък не бяха поискали да се занимават с нея и като се движеха направо и бързо към къщите, се натъкнаха на една много висока стена, ограда на зеленчукова градина, съседна на селото, която причини голяма мъчнотия и погълна много време, докато бъде преодоляна.

Само една наша рота фланкира селото отдясно, закриляйки малката ни кавалерия, и заедно нападнаха една пруска резервна дружина, която беше останала назад с две оръдия, за да закриля оттеглянето.

Високата стена, на която се натъкна нашето челно нападение и която стана причина да загубим толкова време, и една друга, по-малко висока стена, която се намираще вдясно от нападението ни, спасиха неприятеля; ако не бяха тия стени, пруската дружина с двете оръдия сигурно щеше да падне в ръцете ни.

Сражението на 26 ноември на платото Лантене не беше нещо значително по резултатите си, ала по държането на нашите воини спрямо закалените войници на Прусия то беше повече от блестящо.

След сблъскването на платото неприятелят преустанови всяка съпротива, като продължи да се оттегля към Дижон, и ние го преследвахме чак до тоя град.

Нашето нападение на позициите на Дижон започна към седем часа следобед. Беше много тъмно и ръмеше — доста благоприятни обстоятелства за тоя род предприятия.

Към десет часа началниците на моя авангард ми съобщиха, че е безполезно да упорствуваме в нападението, тъй като съпротивата на неприятеля е страхотна и е невъзможно да накараме повече да настъпват хората ни, които бяха навлезли в полето от двете страни на пътя. Много неохотно се съобразих с твърденията на верните си хора и веднага си помислих за неблагоприятните и отвратителни

обстоятелства на едно оттегляне. За щастие, то щеше да стане нощем и през ноември. Неприятелят не се мръдна от позициите си и ние можахме да се оттеглим, без да бъдем смущавани.

На 27 ноември следобед прусите стигнаха на височините при Лантене в много по-значителен брой от предния ден, което доказва, че те са били твърде многобройни в Дижон и че Вердер, след като ни бе отблъснал от тая столица, искаше естествено да се възползува от своето превъзходство. Първите удари понесоха новите корпуси, тъй като ония, които се бяха сражавали през целия преден ден, бяха уморени.

Ала тъй като пруските сили бяха внушителни и оттеглянето през горите лесно, продължихме да се оттегляме към Отен, където се надявахме да се съберем отново с ония от хората ни, които се бяха оттеглили по разни пътища.

На 1 декември обаче неприятелят, възгордял се от нашето оттегляне, ни потърси в позициите ни при Отен и ни се яви неочаквано. Казвам неочаквано и мога да добавя, че ни изненада, без да преувеличавам. Беше към средата на деня. Както винаги, аз излязох на разходка с файтон. Всяка заран ние пускахме конни разузнавачи по всички посоки и всички наши постове към неприятеля бяха заети от силни отреди. При първата си разходка рано заранта аз бях посетил тия аванпостове, бях се уверил, че съществуват и бях внушил на офицерите да проявяват остра бдителност. При обедната си разходка, макар да вярвах, че аванпостовете ни са добре охранявани, не пропуснах от развалините на един римски храм, който господствуваше над Отен и където бях се качил, да насоча бинокъла си към околните равнини. Но моите наблюдения, изглежда, се простираха много надалеч и аз не видях нищо. Като не открих нищо от мястото, където бях слязъл, за да наблюдавам, аз се върнах към файтона, и моите адютанти както винаги любезно ми помогнаха да се кача. Единият ми крак беше на стъпалото на файтона и се тъкмах да седна, когато хвърлих поглед към Отен и забелязах в ниската част на града, в предградието Сен Мартен, главата на една неприятелска колона, която напредваше бавно. Ако беше продължила да се движи напред, естествено град Отен щеше да стане много лесно плячка на прусите, и Вогезката войска (аз се червя, като си спомня това) щеше да претърпи едно от ония поражения, които вдъхват страх.

„Веднага — обърнах се аз към адютантите си — тичайте при Бордоп, при Меноти, при всички, да грабнат оръжие и да се бият!“ Бях повече смазан от срам и от яд, отколкото от страх. Като дадох тия заповеди, файтонът се спусна с най-голяма бързина към Отен, прекоси града и се понесе с най-голяма възможна бързина към малката семинария, където върху една площадка на това черковно здание се беше разположила нашата артилерия; позицията и, за щастие, господствуваше над неприятелската колона.

Нашата артилерия се състоеше тогава от две полски батареи и една планинска и наброяваше всичко осемнадесет оръдия, но нямаше артилеристи.

За наше щастие, неприятелят не знаеше, че ни е изненадал, и благодарение на тишината и пустотата, която наблюдаваше навсякъде, той вероятно подозираше, че има засади. Защото ако не беше се спрял в Сен Мартен и беше навлязъл бързо в Отен, разбира се, нямаше да срещне никаква съпротива и щеше да изненада хората ни в квартирите им.

Ала прусите настаниха артилерията си върху височините на Сен-Мартен и започнаха да обстрелват позициите ни.

Благодарение на това разположение на неприятеля бяхме спасени. Нашите осемнадесет оръдия, съсредоточени на позиция, господстваща над позицията на неприятеля и обслужвана с жар от младите ни артилеристи, ужасно засегнати, че са били изненадани, обсипаха със снаряди врага и след няколкочасово сражение го принудиха да изтегли назад оръдията си.

Няколко роти свободни стрелци и няколко подвижни дружини, хвърлени върху левия фланг на прусите, завършиха боя и неприятелят бе принуден да се оттегли.

Свободните стрелци както винаги се биха храбро.

Двата италиански полка бяха оставени резерва в града и малцина италианци взеха участие, ако изключим генуезките карабинери, които маршируваха в центъра и допринесоха с храбростта си за оттеглянето на неприятеля.

1871 Г. ОТСТЪПЛЕНИЕ. БОРДО. КАПРЕРА

Победата при Отен повдигна отново малко понижения дух у нашите млади войници, и ония прусаци, които ни бяха отблъснали в Дижон, бяха на свой ред отблъснати от нас и прогонени в безредие.

Първо известията за примирието, после известията за капитулацията на Париж и най-сетне емигрирането на войската на Бурбаки в Швейцария промениха облика на нещата и известна неувереност и уплаха обхванаха населението, което основателно се надяваше на едно подобрение на условията във Франция. У повечето хора впечатлението беше благоприятно и те очакваха в скоро време края на тая ужасна война.

Както ми се е случвало винаги в Италия, при приближаването на края правителството на защитата стана много щедро към нас с хора и оръжия.

Нашата малка войска, с присъединяването на петнадесет хиляди души от мобилизираните на генерал Пелисие, наброяваше вече около четиридесет хиляди. Така или иначе неприятелят, освободен от Париж и от източната войска, минала в Швейцария, започна да трупа срещу ни внушителни сили и въпреки извършените от нас защитни работи и численото ни нарастване, той щеше да ни смаже и обгради, както бе сторил с френските войски в Мец, в Седан и Париж.

Прусациите след шумните си успехи естествено постъпваха като вълци; примирието в Париж и цяла Франция не важеше за нас.

Освен това една разграничителна линия, която прекосяваше Бургон, определи много зле неутралната зона между неприятелските и нашите линии и ни изгони безцеремонно от Дижон и от всичките позиции, заети дотогава, като ни отхвърли на юг.

С постоянното получаване на все нови подкрепления неприятелят ставаше все по-нахален. Под един или друг предлог той се опита на няколко пъти да обгради аванпостовете ни и да ги плени, но не успя, понеже имаше работа с хора, които не му се доверяваха.

По заповед на правителството в Бордо трябваше да преговаряме с прусациите по примирието, по разграничителната линия и пр., и

генерал Бордон, началник на щаба, ходи на няколко пъти в неприятелския стан с тази цел обаче както казах, за нас примирието не важеше.

От 23 януари до 1 февруари се задържахме, както можахме, в столицата на Бургония и на другите позиции срещу напирания противник. От уроците, които получи от нас при сраженията в продължение на три дни, той разбра, че за да ни раздруса, не са достатъчни малко сили и започна тихомълком да ги увеличава. Към края на януари ги увеличи толкова, че колоните му започнаха да превземат фронта ни, като същевременно се разгъваха, за да обходят фланговете ни. Войската на Мантойфел, освободена от източната ни войска, се спусна към долината на Родан и заплашваше линията ни за отстъпление.

На 31 януари сутринта започна боят на левия фланг и продължи до късна нощ. Неприятелят ни опипваше на разни точки, като заемаше позиции извън Дижон за едно генерално нападение. Няколко пруски корпуса се показаха в долината на Саон, като заплашваха да ударят дясното ни крило.

Нямаше време за губене. Ние бяхме последният залък, който силно мамеше голямата войска, победителка на Франция. Без съмнение тая войска искаше да ни отмъсти, задето бяхме дръзнали да ѝ оспорим за миг победата.

Бе заповядано отстъплението да стане в три колони. Първата бригада, командувана след смъртта на Босак от Канцио, към която се бе присъединила и петата, трябваше да се спусне успоредно на железопътната линия за Лион, като закриля тежката ни артилерия и всичкият ни материал, натоварени на вагони. Третата бригада на Меноти се отправи по долината на Уш към Отен. Четвъртата потегли по десния бряг на Саон към Вердюн.

Главната квартира потегли с влака. Определихме Шани за сборна средищна точка на войската. Разни други корпуси и стрелкови дружина, откъснати от бригадите, се отправиха също към новата база. Всичко бе извършено при най-добрия възможен ред благодарение на началник-щаба, на главния началник на артилерията, полковник Оливие, и изобщо на началниците на корпусите, без да бъдем обезпокоени от неприятеля и с много по-малка бъркотия от оная, която би могло да се очаква от една нова войска при нощно отстъпление.

Отстъплението стана през нощта на 31 януари срещу 1 февруари, а неприятелят завзе Дижон към осем часа заранта на 1 февруари.

От Шани главната квартира се премести в Шалон на Саон, после в Курсел, в един замък близо до тоя град. Понеже капитулацията на Париж беше свършен факт и примирието се бе превърнало в предварително съглашение за мир, а при това ме бяха избрали за народен представител в Народното събрание в Бордо, реших да отида в тоя град с единственото намерение — да отнеса обета си на нещастната Република. За свой временен заместник оставих Меноти.

Всички знаят как бях приет от мнозинството на народните представители; като се уверих, че няма да мога повече да сторя нещо за нещастната страна, на която бях дошъл да помогна, реших да се прехвърля в Марсилия и оттам в Капрера, дето стигнах на 16 февруари 1871 г.

Вогезката войска, съставена от републиканци, естествено беше омразна на Тиер и бе разпусната.

Издание:

Автор: Джузепе Гарибалди

Заглавие: Моите спомени

Преводач: Петър Драгоев

Година на превод: 1958

Език, от който е преведено: италиански

Издание: първо (не е указано)

Издател: Издателство на Националния съвет на Отечествения фронт

Град на издателя: София

Година на издаване: 1958

Тип: мемоари

Националност: италианска (не е указано)

Печатница: Печатница на Националния съвет на Отечествения фронт

Излязла от печат: 20.IV.1958 г.

Редактор: Л. Топузова

Художествен редактор: Цв. Костуркова

Технически редактор: Н. Панайотов

Художник: Ат. Нейков

Коректор: М. Томова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/16218>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.